

ISSN:1306-732X (Basılı)/E-ISSN: 2564-680X (İnternet)

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ULAKBİM

TRDİZİN

Academic
Resource
Index
ResearchHub

sbad@gop.edu.tr

dergipark.gov.tr/tr/pub/gopsbad

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

2020 SONBAHAR
ÖZEL SAYI
I/II

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜNÜN ALTI
AYDA BİR YAYINLANAN ULUSAL VE
ULUSLARARASI İNDEKSLERDE TARANAN
HAKEMLİ DERGİSİDİR.

YIL/ YEAR: 2020

SAYI/ ISSUE: 2020 SONBAHAR
ÖZEL SAYI I/II

SAHİBİ/ OWNER

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü adına
On behalf of Tokat Gaziosmanpaşa University Institute of Graduate Studies

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ/mehmet.gunes@gop.edu.tr

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Murat SERDAR (Sorumlu Editor / Editor in Chief)
Arş. Gör. Halil İbrahim YÜCEL (Yardımcı Editör / Co - Editor)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. İlhan EROĞLU (İktisat)
Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU (Eğitim Bilimleri)
Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK (İktisat)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN (Tarih)
Doç. Dr. Ahmet İNANIR (İlahiyat)
Dr. H. Baha ÖZTUNÇ (Tarih)
Dr. Yavuz ACUNĞİL (Kamu Yönetimi)
Dr. Emre ASLAN (İşletme)
Dr. Atıla KARKACIER (İşletme)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ/ENGLISH EDITING

Dr. Uğur ADA

ISSN: 1306-732X (Press) / 2564-680X (Online)

SEKRETERYA

Öğr. Gör. Fatih ERARSLAN
Arş. Gör. Halil İbrahim YÜCEL
Doktorant Gülnur ÖZER

BASKI/ PRINTING

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Matbaası / Tokat Gaziosmanpaşa University Press

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Taşlıçiftlik Yerleşkesi/60250-Tokat-TÜRKİYE
Tel: 0356-2521616 Dahili: (3073-3157)
E-posta / E-mail: sbad@gop.edu.tr, murat.hanilce@gop.edu.tr

DİZGİ VE KAPAK TASARIM / TYPESETTING AND COVER DESIGN

Öğr. Gör. Volkan KARACA

Dergimizde yayımlanan yazılar **ITHENTICATE** benzerlik tarama programıyla kontrol edilip, **TUBİTAK ULAKBİM**
SBV, INDEX COPERNICUS, RESEARCH BIB, İSAM, GOOGLE SCHOLAR ve **SOBIAD** tarafından
dizinlenmektedir.

©Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide
yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler
Enstitüsü'nün veya Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yer alan yazıların dil ve bilim
sorumluluğu yazara aittir.

SOBIAD

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Danışma ve Yayın Kurulu/Advisory and Editorial Board

Prof. Dr. Ali AÇIKEL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK	Samsun Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Andrij KHARUK	National Army Academy (UKRAİNE)
Prof. Dr. Muhammed Iqbal CHAWLA	Punjab University (PAKISTAN)
Prof.Dr. Memmed ALİYEY	Bakı Slavyan Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Claus SCHÖNİG	Frei Universität Berlin (GERMANY)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Assoc.Prof. Juan deDiosTorrallbo Caballero	University of Cordoba (SPAİN)
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. ismet TÜRKMEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Öğr. Üyesi Ayla OĞUZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TEMÜR	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Lydia Abubakirova M. AKMULLA	Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi
Alexey PRONİN	Novosibirsk Devlet Üniversitesi (RUSSIA)
Dr. Fariz HALİLLİ	(Miras-AZERBAYCAN)
Dr. Emzar KAKHIDZE	Batumi State University (GEORGIA)
Gadjiev MURTAZALI	The Ins. of History, Archeology and Ethnography of the Daghestan Scie. Centre of Russian Academy of Sciences (DAGHESTAN)
Kamil İBRAHİMOV	Administration of State Historical Architectural Reserve Icheisheher
Tevfik Sabri HAMMAM	Sohag Üniversitesi Eğitim Fakültesi (EGYPT)
Dr. Salman BANGASH	Peshawar University (PAKISTAN)
Dr. Mahboob HUSSAİN	Punjab University (PAKISTAN)
Dr. Pawel KORZENIOWSKI	University of Rzeszow (POLAND)
Dr. Adrian TERTECEL	The Romanian Academy Institute for S.E.E.Studies

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof. Dr. Ali TEMİZEL	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Feryal ÇUBUKÇU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Halit YANIKKAYA	Gebze Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail ALTUN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. KAYA TUNCER ÇAĞLAYAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Songül ÇOLAK	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ayla OĞUZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Feyzullah ŞAHİN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş YILMAZ	Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim KUNT	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mebrure DOĞAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Celal VARİŞOĞLU	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Murat YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KORKMAZ	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer SABUNCU	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem GÖK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan YAZICI	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Tayfur BAYAT	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Murat AKKAYA	İstanbul Arel Üniversitesi
Doç. Dr. ZAFER KARADEMİR	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur MORKOÇ	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Azem SEVİNDİK	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berkan KARAGÖZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem KARAÇAY	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZTÜRK	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜHER	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah BOYLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ersin İRK	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esra KESKİN	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇAVDAR	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fevziye EKER	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KALMIŞ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güldenur ÇETİN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ACAR ÇINAR	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim KAYA	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Himmet BÜKE	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Murat BİCİL	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlkgül KAYA ZENBİLİCİ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsa KALAYCI	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmet SARIBAL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay GEÇİKLİ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Metin UÇAR	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Kemal BOSTAN	Kırıkkale Üniversitesi

SBAD - Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
JSRR - Social Sciences Researches Journal

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Dr. Öğr. Üyesi Musa Said DÖVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat TURAL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Nazan KAYTEZ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan KORKMAZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Bayram SOYLU	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YAYLA	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Serdar ARIK	Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selma KARABAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süheyla BOZKURT	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÇİÇEK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serra ERDEM	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuncer YILMAZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım DEMİR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi YUSUF ACIOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KARAŞ	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KODAL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zekai ŞENOL	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lokman TAY	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güler YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Cengiz KARAGÖZ	Namık Kemal Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Umut BAŞAR	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Zehra ERGEÇ	Kilis Yedi Aralık Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Alpar YAYLA	Hacı Bayram Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Bahadır Sazak DOĞAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Özlem ALTINDAĞ KUMAŞ	Dicle Üniversitesi

Editörden Mektup

Sevgili yazarlarımız, hakemlerimiz ve değerli okuyucularımız,

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin basılı ve elektronik yayımlanan SBAD (Sosyal Bilimler Dergisi) bu sene 15. yaşına girdi. Dergimiz 2020 senesi itibarıyla yoğun bir ilgiyle karşı karşıya kaldı ve bir dizi yeniliğe de imza attı. Öncelikle dergimize Sosyal Bilimlerin pek çok alanından araştırmacı yazılarını yayımlatmak üzere başvurdu. Bu nedenle bu sayı hazırlanırken gerek yazıların ön incelemesi ve gerekse de yazıların değerlendirme süreçleri yoğun ve yorucu geçti. Dergimizin bu sayısı hazırlanırken ULAKBİM'in getirdiği yeni etik kurallar harfiyen takip edildi. Bundan sonraki süreçte de dergimiz bu etik kurallara uyma konusunda azami gayreti sürdürme konusunda çaba göstermeyi benimsedi.

Dergimiz bu özel sayıda da sayfa yapısı, dizgi ve kapak yönünden ULAKBİM'in belirlediği ölçülere göre dizayn edildi. Bu değişiklikler konusunda çaba gösteren ekip arkadaşlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederim. Dergimizin genel prensibi bir sayıda otuzu aşmayan sayıda yazıya yer vermektir. Zira, çok geniş bir yelpazeye hitap ettiğimiz için yazı sayımız çok fazla olmaktadır. Bu nedenle bu özel sayıyı iki bölüm halinde yayınlamaya karar verdik. Sonbahar Özel Sayısı I/II'de yayına yetiştirebildiğimiz 16 yazı yayımlanmıştır. Bu yazılar İktisadi ve İdari Bilimler, Gastronomi, Eğitim Bilimleri, Güzel Sanatlar ve diğer sosyal ve beşeri bilimler disiplinlerine aittir.

Dergimiz editoryal kurulları olarak COVID-19 salgınıyla mücadele eden ülkemiz ve dünyamıza sağlıklı günlerin en kısa zamanda gelmesini temenni ediyoruz. Gelecek sayılarda görüşmek umudumuzla...

Dr. Murat SERDAR

SBAD Editör (Sorumlu)

İÇİNDEKİLER

Yazar	Makale Başlığı	Sayfa Numarası
Araştırma Makalesi		
Adem Doğan, Veysel Yılmaz	D-8 ÜLKELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİRME DÜZEYLERİNİN TAHLİLİ	1-9
Halil İbrahim Kaya	YENİLENEBİLİR ENERJİ İSTİHDAMINDA KÜRESEL DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ	10-21
Gülşah Özdemir	TRAVMATİK BİR GEÇMİŞİN ETKİLERİNDEN DOĞAN ÖLÜ(!) DOĞA RESİMLERİ	22-29
Dilek Göze Kaya, Zeynep Ezanoğlu	OECD ÜLKELERİNDE KURUMLAR VERGİSİ ORANLARININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİSİ	30-37
Mehmet Şaban Akgül, Nagehan Akgül	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNE FAYDASININ İNCELENMESİ	38-45
Nuray Kızılaslan, Halil Kızılaslan	TÜRKİYE'DE KADININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE SORUNLAR VE STRATEJİK ÖNERİLER	46-51
Önder Çangal	YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMININ YAZMA BECERİSİNE ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRENİCİ GÖRÜŞLERİ	52-61
Coşkun Karaca, Serap Oktay, İbrahim Yemez	VERGİ UYUMUNUN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ	62-73
Mustafa Necati Çoban, Asım Çoban	SULUOVA MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN SULUOVA İLÇE EKONOMİSİNE KATKILARI	74-82
Yılmaz Onur Arı, Ramazan Sayar	TÜRKİYE'NİN YAŞ MEYVE VE SEBZE İHRACATINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR ÇEKİM MODELİ ANALİZİ	83-89
Refik Turan	CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİNİN YÖNETİMİ VE MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	90-100
Cemal Öztürk, Gökhan El	6331 SAYILI İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNUNDAKİ KAPSAM KISITLILIĞININ NİKSAR İTFAİYESİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ	101-109
Halime Miray Sümer Bodur, Aydın Kızılaslan	ÇALIŞAN BELLEK VE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER	110-119
Ufuk Orhan, Kubilay Özyer, Alev Yüksel	İŞ-AİLE ÇATIŞMASINDA YENİ TEMALARIN İÇERİK ANALİZİ İLE KEŞFEDİLMESİ: EĞİTİM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ	120-129
Hakan Kendir, Emin Arslan	GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN YÖRESEL LEZZETLERİN DUYGUSAL DEĞER BOYUTUNDA İNCELENMESİ TOKAT İLİ ÖRNEĞİ	130-138
Nuri Hacıevliyagil, Ahmet Şit, İsmail Tuna	FİNANSAL KRİZLERİDE İÇEREN DÖNEMLERDE SERMAYE YAPISININ FİNANSAL PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	139-148

CONTENT

Author	Paper Title	Page Number
Research Article		
Adem Doğan, Veysel Yılmaz	ANALYSIS OF THE LEVELS OF REALIZATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OBJECTIVES OF D-8 COUNTRIES	1-9
Halil İbrahim Kaya	AN EVALUATION OVER GLOBAL RENEWABLE ENERGY EMPLOYMENT	10-21
Gülşah Özdemir	NATURE-MORTE(!) PICTURES BORN FROM THE EFFECTS OF A TRAUMATIC PAST	22-29
Dilek Göze Kaya, Zeynep Ezanoğlu	THE EFFECT OF CORPORATE TAX REVENUES ON DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN OECD COUNTRIES	30-37
Mehmet Şaban Akgül, Nagehan Akgül	ASSESSMENT OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND ANALYSIS OF THEIR BENEFITS TO CHILD DEVELOPMENT STUDENTS	38-45
Nuray Kızılaslan, Halil Kızılaslan	PROBLEMS AND STRATEGIC RECOMMENDATIONS FOR EMPOWERMENT OF WOMEN IN TURKEY	46-51
Önder Çangal	THE OPINIONS OF LEARNERS ON THE EFFECT OF THE USE OF SOCIAL MEDIA IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS ON THE WRITING SKILL	52-61
Coşkun Karaca, Serap Oktay, İbrahim Yemez	ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF TAX COMPLIANCE: THE CASE OF SIVAS PROVINCE	62-73
Mustafa Necati Çoban, Asım Çoban	SULUOVA VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS' CONTRIBUTIONS TO SULUOVA URBAN ECONOMY	74-82
Yılmaz Onur Arı, Ramazan Sayar	FACTORS AFFECTING TURKEY'S FRESH FRUIT AND VEGETABLE EXPORTS: A GRAVITY MODEL ANALYSIS	83-89
Refik Turan	ADMINISTRATION OF EDUCATION AND TRAINING SERVICES in the PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM and MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION	90-100
Cemal Öztürk, Gökhan El	EXAMINATION OF SCOPE LIMITATION IN THE OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY LAW NO 6331 IN TERMS OF NIKSAR FIRE BRIGADE	101-109
Halime Miray Sümer Bodur, Aydın Kızılaslan	INDIVIDUALS WITH WORKING MEMORY AND HEARING IMPAIRMENT	110-119
Ufuk Orhan, Kubilay Özyer, Alev Yüksel	DISCOVERING NEW THEMES IN WORK-FAMILY WITH CONTENT ANALYSIS: A SAMPLE OF EDUCATION SECTOR	120-129
Hakan Kendir, Emin Arslan	INVESTIGATION OF LOCAL TASTES IN EMOTIONAL VALUE DIMENSION IN TERMS OF GASTRONOMY TOURISM: THE CASE OF TOKAT PROVINCE	130-138
Nuri Hacıevliyagil, Ahmet Şit, İsmail Tuna	THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE ON FINANCIAL PERFORMANCE IN PERIODS WITH FINANCIAL CRISES: THE CASE ON THE TURKISH BANKING SECTOR	139-148

D-8 ÜLKELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİRME DÜZEYLERİNİN TAHLİLİ

Adem DOĞAN^{1*}, Veysel YILMAZ^{2*}

¹Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

²Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü
ademdogan@cumhuriyet.edu.tr, veysel.yilmaz@gop.edu.tr

*ORCID: 0000-0001-7874-8455, *ORCID: 0000-0001-7948-6282

Öz- Bu çalışmada D-8 ülkelerinin Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını gerçekleştirme konusunda ne durumda oldukları incelenmiştir. D-8 ülkelerinin tamamı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını benimsemektedirler. Ülkeler global bir gündem olarak kabul edilen bu amaçları adeta ulusal gündemleri olarak görmektedirler. Bu doğrultuda amaçların gerçekleştirilmesine yönelik planlamalar ve projeler geliştirmektedirler. 2019 yılı itibarıyla söz konusu amaç ve hedefleri gerçeğe dönüştürmede en başarılı D-8 ülkeleri olarak, Malezya, Türkiye ve İran görülmektedir. En başarısız ülkelerin ise Bangladeş, Pakistan ve Nijerya olduğu görülmektedir. Bu bulgular, D-8 ülkelerinin beşeri kalkınma endeksi sıralamalarıyla da paralellik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler- Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, D-8 Ülkeleri.

ANALYSIS OF THE LEVELS OF REALIZATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OBJECTIVES OF D-8 COUNTRIES

Abstract – In this study, the situation of the D-8 countries in terms of achieving the United Nations 2030 Sustainable Development Goals was examined. All D-8 countries adopt 2030 Sustainable Development Goals. Countries see these goals, which accepted as a global agenda, as their national agenda. Accordingly, they are developing plans and projects to achieve the objectives. By the year 2019, in transforming real these goals and objectives Malaysia, Turkey and Iran appear as the most successful D-8 countries. The most failed countries are Bangladesh, Pakistan and Nigeria. This finding is also in line with the human development index rankings of D-8 countries.

Keywords- Sustainable Development Concept, 2030 Sustainable Development Goals, D-8 Countries.

GİRİŞ

1960'lı yıllarla birlikte yükselen sürdürülebilir kalkınma konusu, günümüzde de sosyal bilimcilerin, hassaten iktisatçıların ve politikacıların üzerinde en fazla yoğunlaştıkları alanlardan biridir. Konunun yoğun bir biçimde gündeme gelmesinde çevre veya doğal kaynakların hesapsızca tüketildiğinin veya geri dönüşü mümkün olmayacak biçimde kirlendiğinin somut olarak görülmesinin büyük etkisi olmuştur. Önceleri çevre kaynaklarının korunarak gelecek nesillere bırakılmasını önceleyen sürdürülebilir kalkınma anlayışı giderek kapsam genişlemesine uğramış çevre boyutu yanında ekonomi ve sosyal boyutları da olan bir anlayış haline dönüşmüştür. Sürdürülebilir kalkınma konularıyla ilgili çok sayıda uluslararası konferans yapılmıştır. Bu konferanslar hem sürdürülebilir kalkınma kavramının kapsamının belirlenmesine hem de sürdürülebilir kalkınma anlayışının global düzeyde benimsenmesine yardımcı olmuştur. Global düzeyde benimsenen sürdürülebilir kalkınmanın nasıl ölçüleceği ve somut göstergelerinin neler olacağı yine birçok uluslararası konferansta gündeme getirilmiş ve müzakere edilmiştir. Nihayet, Eylül 2015'te toplanan *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi*'nde 193 üye ülkenin imzası ile 17 temel amaç ve bunlara bağlı olan 169 adet hedeften oluşan *Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri* belirlenmiştir. Söz konusu amaç ve hedefleri benimseyen ülkeler bu amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda strateji ve planlamalar yapmakta ve hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik politikalar izlemektedirler. Bu çalışmanın amacı *Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını* gerçekleştirme açısından D-8 ülkelerinin (Türkiye, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan, Malezya, Endonezya ve Bangladeş) ne durumda olduklarının ortaya konulmasıdır. Elbette ki 2015 yılında kabul edilen ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan amaç ve hedeflerin bu çalışmanın yapıldığı 2020 yılı başı itibarıyla tamamlanması beklenemez. Ancak hedeflerin kabul edilmesinden yaklaşık 4 yıl sonra hedefleri gerçekleştirmeye yönelik ne gibi adımlar atıldığı ve atılan adımların ne gibi olumlu katkılara yol açtığı izlenebilir.

Çalışmada D-8 ülkelerinin seçilmesinin nedeni dünyanın farklı coğrafyalarındaki Müslüman ülkeleri temsil etmeleridir. Müslüman ülkelerin en fazla mağdur oldukları ekonomik ve sosyal sorunların başında yoksulluk, yetersiz beslenme, yetersiz sağlık hizmetleri, yetersiz eğitim hizmetleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gelmektedir. Bu sorunların giderilmesi Müslüman ülkelerin bir medeniyet iddiasında bulunabilmesinin zorunlu koşullarıdır. Aşağıdaki satırlarda da görüleceği üzere Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının ilk beş amacı bu sorunların mümkün olduğunda giderilmesine yöneliktir. Bu nedenle hedefleri gerçekleştirmeye yönelik çabaların artırılması söz konusu ülke halklarının lehine olacaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın girişi müteakiben ilk bölümünde sürdürülebilir kalkınma kavramının kavramsal çerçevesi, ikinci bölümünde Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaç ve hedefleri açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise D-8 ülkelerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına nasıl baktıkları somutlaştırılmaya ve bu amaç ve hedefleri gerçekleştirme noktasında hangi düzeyde oldukları 2019 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Endeksleri dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sürdürülebilirlik kavramıyla; toplumun sosyal, kültürel, bilimsel, doğal ve beşeri kaynaklarının tümünün ihtiyatlı kullanılmasını sağlayan ve buna saygı duyma temelinde sosyal bir bakış oluşturan

katılımcı bir süreç kastedilmektedir (Traş, 2012: 59). Sürdürülebilirlik kavramı; gelecekçilik, adalet, küresel çevrecilik ve biyolojik çeşitlilik olmak üzere dört önemli bileşen üzerine inşa edilmektedir. Bu bileşenlerden gelecekçilik; gelecek nesillerin refahı için bugünden kaygı duymayı, adalet; nesiller arasında ekonomik faydaların ve yüklerin sosyal açıdan adil dağılımını, küresel çevrecilik; doğal sermayenin tükenmesi veya kullanımı ile alakalı ekolojik sorunların küresel düzeyde ele alınmasını, biyolojik çeşitlilik ise ekolojik sistemdeki biyolojik çeşitliliğin korunmasını ifade etmektedir (Bayraktutan ve Uçak, 2011: 19).

Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla vurgulanmak istenen husus; ekonomik büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır olmadığı, yaratılan zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adaletli bir biçimde dağıtılmasının gerekli olduğu ve bütün bunlar yerine getirilirken de çevresel değerlerin korunmasının zorunlu olduğudur (Kaynak, 2014: 56).

Kavram, ilk kez *Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği* (IUCN) tarafından 1980 yılında yayınlanan *Dünya Koruma Stratejisi* (WCS) isimli raporda telaffuz edilmiştir. Ancak kavramın dünya ölçeğinde yaygınlaşarak uluslararası politikalarda yer almaya başlaması ise, 1987 yılında *Ortak Geleceğimiz* raporunun yayınlanmasından sonradır. Bu yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınma çevre sorunları, az gelişmişlik ve nüfus artışıyla ilgili politikalarda ve bilimsel çalışmalarında merkezi bir kavram haline gelmiştir (Zafir, 2014: 250).

Dünya Koruma Stratejisi çalışmasına göre, kalkınma politikalarının içermeleri gereken üç temel öncelik; ekolojik süreçlerin korunması, genetik çeşitliliğin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımınıdır. Çalışma sürdürülebilirliğe üç düzeyli bir yaklaşımla bakarak; temel ihtiyaçlar, eko-kalkınma ve sürdürülebilir yararlanma kavramlarını dünya siyaset gündemine taşımıştır (Zafir, 2014: 250).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının derli toplu bir tanımı, ilk kez, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz* isimli raporda yapılmıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma, "gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmış (WCED, 1991: 71) ve bu tanım bu tarihten itibaren de yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. *Ortak Geleceğimiz* raporunda, sürdürülebilir kalkınma stratejisinin hedefleri olarak; büyümenin canlandırılarak büyümenin kalitesinin değiştirilmesi, temel ihtiyaçların karşılanması, sürdürülebilir nüfus düzeyinin garanti altına alınması, kaynak tabanının korunarak zenginleştirilmesi, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve karar vermede çevre ile ekonominin birlikte düşünülmesi sayılmıştır (WCED, 1991: 78). Sürdürülebilir kalkınma ekonomik büyümeden farklı olarak çevre kalitesini ve nüfusun sağlık ve eğitim standartlarından oluşan yaşam kalitesini içermektedir. Çevre kalitesinin yüksek olmasının yaşam kalitesini de yükselteceği kabul edilmektedir (Ceylan, 1995: 207).

1992 yılında ülkelerin ekonomi ve çevre faaliyetlerini birlikte yürütmesini tavsiye eden bir dizi ilkenin benimsendiği *Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesi* toplanmıştır. Zirveyle birlikte çevre konusu uluslararası gündemin öncelikleri arasında girmiştir. Zirvede çevre ve kalkınma konusunda gelişmiş ve az gelişmiş tüm ülkelerin dikkate alması ve uygulaması gereken prensipler ortaya konmuş, birbirleriyle çatışan çıkarlar uzlaştırılmaya çalışılmış, 21. yüzyıldaki tüm gelişmeleri yönlendirebilecek tek faktörün çevre olduğuna dikkat çekilmiştir (Zafir, 2014: 261). Zirvenin sonunda sürdürülebilir kalkınma üzerine, ikisi uluslararası anlaşma (İklim

Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik sözleşmesi), ikisi bildiri (Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Bildirisi ve Orman Bildirisi), ve biri de ana eylem gündemi (Gündem 21) olmak üzere toplam beş belge ortaya çıkmıştır.

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, insan kaynaklı çevre kirliliğinin iklim sistemleri üzerindeki etkilerini azaltmayı özellikle de ülkelerin sera gazı salınımlarını azaltmayı amaçlamıştır. Ülkelerin ortak fakat farklı sorumlulukları, ulusal ve bölgesel kalkınma öncelikleri, göz önünde bulundurularak sözleşmenin taraflarına sera gazı salınımlarını azaltmak için ortak yükümlülükler verilmiştir. Taraf ülkelerin yerine getirmesi gereken genel yükümlülükler; ulusal sera gazı envanterinin hazırlanması ve bildirimini yapılması, iklim değişikliğine uyumu kolaylaştırıcı tedbirleri içeren programların geliştirilmesi, sera gazı emisyonunu azaltacak teknolojilerin, çalışmaların ve uygulamaların hayata geçirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında işbirliğinin sağlanması ve ilgili sosyal, ekonomik, çevresel politikalarda ve eylemlerde iklim değişikliğinin göz önüne alınması, olarak belirlenmiştir (Doğaner Gönel, 2010: 289).

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi hükümetler arası düzeyde iklim değişikliğine yönelik ilk anlaşma olmakla birlikte taraf ülkeler açısından bir iyi niyet göstergesi olmaktan öteye gidememiş, yaptırım gücü zayıf kalmıştır. Taraf ülkelerin yükümlülüklerin artırılması amacıyla 1997 yılında *Kyoto Protokolü* kabul edilmiştir. *Kyoto Protokolü* sanayileşmiş ülkelerin sera gazı salınımlarını azaltma taahhütlerini daha katı hale getirmekte ve bu azaltmanın belirli zaman dilimleri içinde gerçekleşmesini öngörmektedir. Dünya nüfusunun %4'ünü oluşturmasına karşın, küresel sera gazı salınımlarının %25'inden sorumlu olan ABD'nin Protokolden çekilmesinden sonra Konferansın ilk günlerinde gözler Japonya'ya çevrilmiştir. Ancak Japonya'nın taraf olması ve Avrupa Birliği'nin de onaylaması ile *Kyoto Protokolü* yürürlüğe girmiştir (Doğaner Gönel, 2010: 291).

2000 yılında toplanan *Bin Yıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi*'nde sürdürülebilir kalkınma konusunda iddialı bir eylem planı ortaya konulmuştur. Bu plan, hedeflere ulaşmak için belirlenen son tarih olan 2015 yılına kadar yapılması gerekenleri ana hatlarıyla belirleyen bir yol haritası niteliğindedir. *Bin Yıl Kalkınma Hedefleri*, sekiz ana hedefte toplanmaktadır. Bu hedefler; aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, herkes için evrensel temel eğitimin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadının güçlendirilmesinin sağlanması, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının geliştirilmesi, salgın hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel ortaklıklar kurulmasının sağlanması olarak sıralanmaktadır (Bakırtaş, 2014: 296).

Rio konferansından 10 yıl sonra 2002 yılında Johannesburg'da *Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi*, toplanmıştır. Bu zirveye ülke temsilcileri, yerel yöneticiler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör temsilcileri katılmıştır. Ülkelerin ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerini hazırlama konusundaki son durumları değerlendirilmiş, soyut ve genel nitelikli vaatlerin ötesinde, somut projelerin tartışıldığı ve geliştirildiği bir küresel etkinlik oluşturulmuştur. Zirve'nin bildirisinde katılımcılar, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine bağlılıklarını yineleyerek bu ilkelerin yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde uygulanabilirliğinin, ekonomik ve toplumsal gelişme ile çevrenin korunması arasındaki karşılıklı bağlılığa dayanması gerektiğini vurgulamışlardır (Yılmaz, 2017: 43).

Rio 92'nin üçüncü gözden geçirme toplantısı olan ve 2012 yılında yapılan *Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı*'nda Bin Yıl

Kalkınma Hedefleri dahil olmak üzere 2015 yılına kadar uluslararası düzeyde kabul edilmiş kalkınma hedeflerine ulaşmak için her türlü çabanın gösterileceği taahhüdü yinelenmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasının günümüz dünyasının karşılaştığı en büyük küresel zorluk olduğuna ve sürdürülebilir kalkınma için vazgeçilmez bir gereksinim olduğuna vurgu yapılmıştır. Yoksulluğu ortadan kaldırmanın, sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim modellerini değiştirmenin, sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerini teşvik etmenin, ekonomik ve sosyal kalkınmanın doğal kaynak temelini korumasının ve yönetiminin; sürdürülebilir kalkınma için asli gereklilik ve üst hedefler olduğuna dikkat çekilmiştir (İstedğimiz Gelecek: 2012: 1).

Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili toplantılarda alınan kararların, gündem maddelerinin, eylem planlarının söylem düzeyinde kaldığı söylemek mümkündür. Çünkü bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğindeki kararlar, gelişmiş ya da gelişmekte olan hiçbir ülkenin kendi egemenliklerinden özveride bulunmasını temin edememektedir. Ancak diğer taraftan, bütün bu toplantılar süreciyle birlikte başlangıçta çevresel bir sorumluluk olarak kabul edilen sürdürülebilir kalkınma artık toplumdaki tüm kesimlerin üstlenmeleri gereken ekonomik, sosyal ve ekolojik sorumluluklar haline almıştır. Ekonomi, çevre bilimi, hukuk, işletme yönetimi, siyaset gibi pek çok alanı kapsayan disiplinler arası bir kavram haline gelmiştir (Zafir, 2014: 272).

II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER 2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI

Eylül 2015'te toplanan *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi*'nde 2000 yılında kabul edilen Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine 15 yılda ne ölçüde ulaşıldığı küresel ölçekte değerlendirilmiştir. Bu hedeflere ulaşma açısından ortaya konulan performansın dünyamızın karşı karşıya bulunduğu ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunlara beklenen çözümleri getirmekten uzak olduğu açıklanmıştır. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ile başlatılan sürdürülebilir kalkınma sürecinden edinilen deneyimler ışığında dünyanın mevcut sorunlarına çözüm getirici, kapsayıcı nitelikte, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin belirlenmesinin gerekliliğine işaret edilmiştir. Bu doğrultuda, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 193 üye ülkenin imzası ile kabul edilen *2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri* 17 temel amaç ve bunlara bağlı olan 169 adet hedeften oluşmaktadır (Peşkirioğlu, 2016). Bu amaç ve hedefler, Bin Yıl Kalkınma Hedefleri üzerine inşa edilmiş ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleriyle başarılabilen hedeflerin başarılması amaçlanmıştır. Bütün insan haklarının uygulamaya geçirilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınlar ile kız çocuklarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefler sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olan ekonomi, sosyal ve çevresel boyutları dengeli ve bölünemez bir biçimde entegre etmektedir (UN, 2015: 1). Yeni küresel hedefler belirlenirken kalkınmanın merkezine sürdürülebilirlik yerleştirilmiş ve yaşanan ekonomik, çevresel ve toplumsal kaygıların dünya üzerinde yaşayan tüm insanların ortak meselesi olduğu vurgusu ile yola çıkılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayla ilgili bütüncül bir amaç setinin belirlenmesiyle bu kavram artık sadece ekonomi ve çevre çatışması üzerinden değil, temel insani gereksinimleri, iklim değişikliğini, çevrenin korunmasını, barışı, demokrasiyi, temel hak ve özgürlükleri içeren bütüncül bir anlayış üzerinden okunmaktadır (Peşkirioğlu, 2016). Dünya sürdürülebilir kalkınma söyleminin, *2030'da Daha İyi Bir Dünya* vizyonu üzerinden kurulması hedeflenmektedir.

Yukarıda da değinildiği üzere, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 17 temel amaç ve bu amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda belirlenen 169 hedeften

oluşmaktadır. Bu 17 amaç ve bu amaçların ilk hedefleri tablo 1’de verilmiştir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma hedefleriyle birlikte, sadece gelişmekte olan ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de hedef alan, devletler yanında özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de politika sürecine dâhil eden bir yaklaşıma geçildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, uluslararası kalkınma politikasının öncelikli ve merkezi meselelerinde bir değişimin yaşandığı ve buna bağlı olarak da politika gündeminin değiştiği söylenebilir. Aşırı yoksulluğa ve başta sağlık olmak üzere toplumsal kalkınmaya öncelik veren Binyıl Kalkınma Hedefleri yerine iklim değişikimine, çevresel bozulmaya, küresel refah ve güvenlik konularına öncelik verilmeye başlanmıştır (Barbak ve Memişoğlu, 2017).

Tablo 1: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Amaçların İlk Hedefleri

<i>Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları</i>	<i>Amaçların İlk Hedefleri</i>
1. Her tür yoksulluğun, nerede olursa olsun sona erdirilmesi.	Günde 1,25 Dolar altında gelire sahip olmakla ölçülen aşırı yoksulluğun 2030 yılına kadar dünyanın her yerinde ortadan kaldırılması.
2. Açlığın bitirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, beslenme imkânlarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir tarımın desteklenmesi.	2030 yılına kadar açlığın sonlandırılması ve özellikle yoksullar ve bebekler gibi hassas durumda olan insanların tüm yıl boyunca yeterli, güvenli ve besleyici gıdalara erişiminin sağlanması.
3. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmelerinin ve herkesin her yaşta refahının sağlanması.	2030 yılına kadar küresel anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 70’in altına düşürülmesi.
4. Herkesi kapsayan ve herkese eşit derecede sunulan kaliteli eğitimin sağlanması ve herkese yaşam boyu eğitim imkânının tanınması.	2030 yılına kadar ilgili ve etkili eğitim çıktılara yol açacak şekilde, tüm çocukların ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli ilk ve orta öğretimi tamamlamasının temin edilmesi.
5. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konularının güçlendirilmesi.	Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılığın sonlandırılması.
6. Herkes için temiz suya ve sağlığa uygun yaşam koşullarına sürdürülebilir erişimin sağlanması.	2030 yılına kadar güvenli ve satın alınabilir içme suyunun evrensel ve adil erişiminin sağlanması.
7. Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve temiz enerjinin sağlanması.	2030 yılına kadar uygun fiyatlı, güvenilir ve modern enerji hizmetlerine evrensel erişimin temin edilmesi.
8. Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmanın sağlanması ve insan onuruna yakışır işlerin temin edilmesi.	Ulusal koşullara uygun kişi başına ekonomik büyümenin sürdürülmesi ve özellikle en az gelişmiş ülkelerde yıllık en az %7 düzeyinde GSYİH artışının sağlanması.
9. Dayanıklı altyapıların inşa edilmesi, sürdürülebilir ve kapsayıcı sanayileşmenin ve yeni buluşların teşvik edilmesi	Ekonomik kalkınma ve insani refahı destekleyecek kaliteli, güvenilir, sürdürülebilir ve esnek bölgesel ve sınırsız altyapıların geliştirilmesi.
10. Ülkeler arası ve ülke içi eşitsizliklerin azaltılması	2030 yılına kadar nüfusun en alt %40’lık kesiminin gelirinin ulusal ortalamadan daha fazla oranda büyümesinin artan derecede sağlanması ve sürekli hale getirilmesi.
11. Şehirlerin ve yerleşim yerlerinin herkesi kucaqlayan, güvenli ve sürdürülebilir kılınması.	2030 yılına kadar herkesin yeterli, güvenli ve satın alınabilir konut ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması ve geçekonduların iyileştirilmesi
12. Sürdürülebilir tüketimin ve üretimin sağlanması.	Gelişmiş ülkelerin önderliğinde, gelişmekte olan ülkelerin gelişmesi ve kapasitelerini göz önünde bulundurarak, her ülkenin hareketi geçmesiyle sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerine yönelik 10 yıllık program çerçevesinin uygulanması
13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atılması	Tüm ülkelerin doğal afetler ve iklim kaynaklı tehlikelere karşı dayanıklılığının ve uyum kapasitesinin kuvvetlendirilmesi.
14. Okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarını sürdürülebilir kalkınma için korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması.	2025 yılına kadar deniz atıkları ve besin maddesi kirliliğini de içerecek şekilde özellikle kara kaynaklı eylemlerden kaynaklanan her türlü deniz kirliliğinin engellenmesi ve kayda değer miktarda azaltılması.
15. Karasal ekosistemlerin korunması, restore edilmesi ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması, ormanların sürdürülebilir kullanımının temin edilmesi, çölleşme ile mücadele edilmesi, toprakların verimlilik kaybının durdurulması ve geriye çevrilmesi ve biyoçeşitlilik kaybının durdurulması.	2020 yılına kadar, uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, özellikle ormanlar, sulak alanlar, dağlar ve kurak alanlar olmak üzere, kara ve iç tatlı su ekosistemlerinin ve bunların hizmetlerinin korunması, restore edilmesi ve sürdürülebilir kullanılması.
16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve herkesi kucaqlayan toplumların teşvik edilmesi, herkesin adalete erişiminin sağlanması, her seviyede etkin, hesap verebilir ve kucaqlayıcı kurumların inşa edilmesi.	Her yerde her türlü şiddetin ve şiddet sebepli ölüm oranlarının kayda değer miktarda azaltılması
17. Sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve küresel işbirliğinin yeniden canlandırılması.	Uluslararası kaynaklar yardımıyla gelişmekte olan ülkelerin iç kaynak hareketliliğinin kuvvetlendirilmesi ve gelişmekte olan ülkelerin vergi ve diğer gelir kaynaklarından gelir elde etme kapasitesinin güçlendirilmesi.

I. D-8 ÜLKELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİRME DÜZEYLERİ

Çalışmanın bu kısmında, D-8 ülkelerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına nasıl baktıkları ve bu amaçların global ölçekte kabul edilmesinden sonra geçen yaklaşık 4 yılda hedefleri gerçekleştirmeye yönelik ne gibi adımlar attıkları konusunda değerlendirme yapılmaktadır. Öncelikle tekil olarak ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl baktıklarına bu hedefleri ulusal bir hedef olarak benimsememe durumlarına dair bilgiler verilir daha sonra sürdürülebilir kalkınma endeksleri doğrultusunda söz konusu ülkelerin bu hedefleri gerçekleştirme düzeyleri karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

D-8 ülkelerinin tümünün 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaç ve Hedeflerini benimsedikleri bu hedefleri gerçekleştirmeye ulusal bir gündem haline getirdikleri ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik plan ve projeler hazırladıkları görülmektedir.

Türkiye, sürdürülebilir kalkınma amaçları (SDG) için ayrı bir eylem planı veya politika dokümanı üretme yoluna gitmemiştir. Bunun yerine, SDG’leri ve göstergelerini bütüncül bir yaklaşımla kalkınma

planları ve sektörel stratejilere entegre ederek hayata geçirmeyi ve izlemeyi bir politika yaklaşımı olarak tercih etmiştir (SKA Türkiye, 2019: 21). Türkiye, herkesin onurlu bir yaşamı sürdürebilesi için yoksullukla savaşı en büyük önceliği olarak belirlemiştir durumdadır. Bunun sonucu olarak, eşdeğer hanehalkı fert medyan gelirinin %50’sinin altında gelire sahip olanların oranı 2015 yılındaki %14,7 düzeyinden 2017 yılında %13,5 düzeyine çekilebilmiştir (SKA Türkiye, 2019: 134). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’nin SDG’ler bağlamında ulaştığı düzey, özellikle politika, strateji, mevzuat alanlarında küresel ortalamaların üzerindedir. Kurumsal açıdan ise, Türkiye’deki kurumların politika ve mevzuatla belirlenmiş görev ve sorumlulukları SDG’lerin tamamıyla örtüşmektedir (SKA Türkiye, 2019: 131).

Malezya, 2009 yılında uygulamaya koyduğu Yeni Ekonomik Model (New Economic Model), ile yüksek gelir, kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik hedeflerine dayanan sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirme taahhüdünü daha da kuvvetlendirmiştir. Yüksek gelir, kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik hedefleri, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlarıyla örtüşmektedir. 2009 yılında uygulamaya konan Yeni Ekonomik Model, Malezya’nın 2020 yılına kadarki kalkınma planının temelini

oluşturmaktadır. Malezya'nın 2016-2020 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planında 2009 yılında kabul edilen Yeni Ekonomik Modelin hedefleri aynen kabul edilmiştir. Bu nedenle Malezya sürdürülebilir kalkınma için yeni bir yol belirleme ihtiyacı duymamış, onlarca yıldır devam eden bir süreçle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır (EPU, 2017: IV). Bu doğrultuda mutlak yoksulluk oranı 1970 yılındaki %49,3 düzeyinden 2014 yılında %0,6 ya düşürülmüş, 1990 yılından 2014'e yetersiz beslenme %90 düzeyinde azaltılmıştır. Çocuk ve anne ölümleri hemen hemen gelişmiş ülkeler seviyesine çekilmiş, endemik çiçek hastalığı, çocuk felci ve sıtma gibi hastalıkların önüne geçilmiş, halk sağlığı hizmetleri %95 düzeyinde hükümet destekleriyle sübvansede edilmiş hale gelmiştir. 2016 yılı itibarıyla okullaşma oranı ilk öğretimde %97,2 ye orta öğretimde %90'a yüksek öğretimde ise, %48 düzeyine yükselmiştir. Yenilebilir enerji kurulu güç kapasitesi 1,5 kat artırılmış, 2009-2016 yılları arasında karbon yoğunluğu %33 düzeyinde azaltılmıştır (EPU, 2017: IV-V). İran, sürdürülebilir kalkınma için belirlediği eylem planında öncelikle yoksulluğun giderilmesi (SDG1), sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmanın sağlanması (SDG8) ve ülke içi gelir eşitsizliklerinin azaltılmasına (SDG10) vermiştir. Bu doğrultuda 2016-2020 yıllarını kapsayan beş yıllık planda, ortalama %8 büyümeyi, 2014 yılında 0,36 olan Gini Katsayısını 2020 yılında 0,34'e indirmeyi ve enerji yoğunluğunu 2020 yılına kadar cari değerinin yarısına düşürmeyi hedef olarak belirlemiştir (unesap.org, 2020: 20-22).

Mısır son on yıllarda beşeri kalkınma konusunda önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen, hala önemli sorunlarla karşı karşıyadır. İşsizlik oranları yüksektir. Ülke içi gelir eşitsizliği artmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı düşüktür ve büyük bir kayıt dışı ekonomi mevcuttur. Bu zorlukların politika yapıcıların ve kurumların küçük çabalarıyla aşılması zordur. Ancak bugünden yaygın ve stratejik politikalar uygulamaya konulursa, ülke kalıcı değişim ve dönüşümü sağlama ve 2030 hedeflerine ulaşabilme potansiyeline sahiptir (SDGR, 2018: 31). Ülke 2030 hedeflerine ulaşabilmek amacıyla Mısır'ın 2030 Vizyonu (Egypt Vision 2030) isimli bir kalkınma stratejisi belirlemiştir. Katılımcı bir yaklaşımla hazırlanan strateji on sütun üzerine oturtulmuştur. Bu sütunlar: Ekonomik kalkınma; enerji; bilgi, yenilik ve bilimsel araştırma; şeffaflık ve kamu kurumlarının etkinliği; sosyal adalet; sağlık; eğitim ve öğretim; kültür; çevre ve kentsel gelişme olarak belirlenmiştir. Her bir sütun için değişen sayıda gösterge seçilmiş ve ilgili göstergeler için 2020 ve 2030 yılları için ayrı ayrı hedefler konulmuştur. Örneğin ekonomi sütununun ilk göstergesi olarak seçilen ekonomik büyüme hızı için 2020 yılı için %10, 2030 yılı için %12 hedef olarak belirlenmiştir (Egypt Vision 2030, 2020: 15).

Endonezya, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma gündemine ulusal kalkınma gündemi olarak bakmaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma hedefleri ulusal ve bölgesel kalkınma planlarındaki hedeflerle entegre edilmiştir. Bunun sonucunda eşitsizliğin azaltılmasında, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında ve hesap verebilir bir yönetimin teşkil edilmesinde görece başarılı bir performans sergilenmiştir. Örneğin 2014-2018 arasında sürekli biçimde yıllık %5 büyüme sağlanabilmiş, yoksulluk oranı %11,25'ten %9,82'ye, Gini katsayısı, 0,41'den 0,38'e çekilebilmiştir (HLPF 2019 Indonesia).

Bangladeş, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda, mümkün olan en kısa sürede uygulanabilecek 39 hedef/gösterge belirlemiştir. Bu göstergelerin bir kısmı küresel

sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden aynen alınmış bir kısmı da küresel sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ülke gerçekliğine göre yeniden düzenlenmesinden oluşturulmuştur. Bu 39 hedefin birincisi aşırı yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfus oranını %3'ün altına indirmek; sonuncusu ise bireysel internet kullanımını %100'e çıkarmak olarak belirlenmiştir. Ülkede 2016 yılında nüfusun %12,9'u aşırı yoksulluk sınırı altında iken, bu oran 2017 yılında %12,1'e, 2018 yılında ise %11, 3'e gerilemiştir. 2015 yılında bireysel internet kullanımı %30,39 iken, 2020 yılı için %40'a çıkarılması hedeflenmiş ancak daha 2016 yılı sonunda belirlenen hedefin üzerine (%41,5) çıkmıştır (SDG Tracker, 2020).

Pakistan, 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ülkenin üst orta gelirli ülkeler sınıfına katılmasını sağlayacak bir araç olarak görmekte bu nedenle de 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine öncelik vermektedir. Pakistan 2030 gündemini ulusal parlamentoda oybirliğiyle kabul eden ilk ülkedir. Ülke 2030 gündemini uluslararası bir gündem değil, kendi gündemi gibi görmektedir. Çünkü 2030 hedeflerinin ülke halkına daha iyi bir yaşam sunma arzu ve isteklerini yansıttığına inanılmaktadır (Ministry of Planning, Development and Reform, 2020). Yoksulluğun azaltılması, ana odak noktası olmaya devam etmektedir. Geliştirilen proje ve programlar sonucunda son on yılda mutlak yoksulluk oranı %26, çok boyutlu yoksulluk oranı ise, %16 düzeyinde azalma göstermiştir. 2013-2018 döneminde yetersiz beslenme oranı %9 düzeyinde, yeni doğumlarda anne ölüm oranı ise %10 düzeyinde azalma göstermiştir (VNR-HLPF, 2019).

Nijerya'da, 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçlarını uygulamaya yönelik olarak belirlenen yol haritasında, altı tematik alan üzerine odaklanılmıştır. Bu alanlar; politika tasarımı, veri yönetimi, kurumlar, ortaklıklar, iletişim ve finans olarak belirlenmiştir. Uygulamaya geçirmek üzere ülkenin her bir bölgesinin özellikli ihtiyaçlarına göre üç safhalı bir program tasarlanmıştır. Programın ilk safhası 2016-2020 dönemini, ikinci safhası 2020-2026 dönemini, üçüncü ve son safhası ise, 2026-2030 dönemini kapsamaktadır (<https://sdgs.gov.ng/>). Sürdürülebilir kalkınma amaçlarını uygulamaya geçirme çalışmalarından üç ders/sonuç çıkarılmıştır. İlk olarak; ulusal olarak kabul edilmiş hedeflerin ortaya konabilmesi için, teknoloji tabanlı, açık ve şeffaf izleme ve raporlama sistemlerinin belirlenmesinin gerekli olduğudur. İkinci olarak; ulusal program ve politikaların uygulanmasına yönelik bürokratik engellerin aşılabilmesi için yenilikçi ve uyarlanabilir program ve pratiklerin zorunlu olmasıdır. Son olarak ise, ülkenin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını uygulamaya geçirebilmesi için resmi kalkınma yardımları yanında yeni finans kaynaklarının sağlanması, iç kaynakların harekete geçirilmesi ve borçların finansmanında yardımcı olunmasının kritik öneme sahip olduğudur. Bu yüzden hedeflerin hayata geçirilmesinde global ve ulusal ortaklıklar hayati derecede önemlidir (SDGs Nigeria, 2017:4).

Tablo 2'de D-8 ülkelerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının İlk Hedeflerine ilişkin göstergeleri verilmiştir. Tablodaki verilerden hareketle bir değerlendirme yapıldığında her amacın birinci hedefini gerçekleştirme açısından en iyi performansı sergileyen ülkelerin Malezya ve Türkiye en kötü performansı sergileyen ülkenin ise, Nijerya olduğu görülmektedir. Nitekim hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından Malezya altı, Türkiye beş hedefte sekiz ülke arasında en iyi performansı gerçekleştiren ülkeler olurken, Nijerya ise, on bir hedefte sekiz ülke arasında en kötü performansı sergileyen ülke konumundadır. En iyi performansı sergileyen Malezya ve Türkiye'nin arkasından İran gelmektedir.

Tablo 2: D-8 Ülkelerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının İlk Hedeflerine İlişkin Göstergeleri

Amaçların İlk Hedeflerine Dair Göstergeler	Ülke Değerleri							
	Bangladeş	Endonezya	İran	Malezya	Mısır	Nijerya	Pakistan	Türkiye
SDG1-Günlük 1.90 Dolar altında gelir elde eden nüfus yüzdesi	7.2	4.4	0.1	0.0	0.5	47.7	1.0	0.0
SDG2-Yetersiz beslenen nüfus yüzdesi	15.2	7.7	4.9	2.9	4.8	11.5	20.5	2.5
SDG3-Her 100.000 canlı doğumda anne ölüm oranı	176	126	25	40	33	814	178	16
SDG4-Net ilk okullaşma oranı	90.5	91.9	98.6	98.6	97.0	64.1	76.5	94.3
SDG5-Modern metotlarla aile planlamasını talep eden kadın yüzdesi	72.5	77.9	68.6	54.5	80.0	26.3	47.0	59.7
SDG6-İçme suyuna erişebilen nüfus yüzdesi	97.3	89.5	94.9	96.4	98.4	67.3	88.5	98.9
SDG7-Elektriğe erişebilen nüfus yüzdesi	75.9	97.6	100.0	100.0	100.0	59.3	99.1	100.0
SDG8-Büyüme oranı	-0.3	-0.1	-0.4	0.9	-2.4	-4.6	-2.2	0.8
SDG9-İnternet kullanan nüfus yüzdesi	18.0	32.3	60.4	80.1	45.0	27.7	15.5	64.7
SDG10-Gini katsayısı	35.9	50.7	40.0	47.9	49.7	59.8	42.4	48.4
SDG11-Kentsel alanlarda 2,5 mikrondan daha küçük çaplı partikül maddelerin yıllık ortalama konsantrasyonu ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	60.8	16.5	39.0	16.0	87.0	71.8	58.3	44.3
SDG12-Kişi başına günlük kilogram olarak belediye katı atıkları	0.4	0.5	0.2	1.5	1.4	0.6	0.8	1.1
SDG13-Kişi başına ton olarak enerji ilişkili karbon dioksit emisyonu	0.5	1.7	7.7	8.0	2.0	0.5	0.9	4.2
SDG14-Biyçeşitlilik açısından önemli deniz alanlarının korunan yüzdesi	25.9	27.7	67.0	25.1	64.8	-	39.3	4.3
SDG15-Biyçeşitlilik açısından önemli karasal alanların korunan yüzdesi	48.0	23.5	48.6	39.5	39.6	79.6	36.6	2.3
SDG16- 100.000 kişi başına cinayet sayısı	2.5	0.5	2.5	2.1	2.5	9.8	4.4	4.3
SDG17-GSYİH'nın yüzdesi olarak kamunun sağlık ve eğitim harcaması	2.4	4.9	6.9	7.1	5.4	-	3.4	7.0

Kaynak: Sustainable Development Report 2019: Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals, Bertelsmann Stiftung, June, 2019, ss: 107,183,235,237,289,335,343,435.

Yukarıdaki değerlendirme D-8 ülkelerinin beşeri kalkınma düzeyleriyle paralellik göstermektedir. Nitekim bu ülkeler arasında beşeri kalkınma düzeyi en yüksek ülkeler Türkiye ve Malezya'dır. Türkiye ve Malezya çok yüksek beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler grubunda İran, Endonezya ve Mısır, yüksek beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler grubunda Bangladeş ve Pakistan orta beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler grubunda yer alırken, Nijerya ise, düşük beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler grubunda yer almaktadır. 189 ülke arasında beşeri kalkınma endeksi sıralamasında Türkiye, 59. Malezya 61. İran 65. Endonezya 111. Mısır 116. Bangladeş 135. Pakistan 152. Nijerya ise, 158. sırada yer almaktadır (HDR, 2019: 324-325).

Bertelsman Stiftung Vakfı 2019 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'nda 162 ülke için sürdürülebilir kalkınma amaçları endeksi (SDG Endeksi) hesaplanmıştır. Endeks 2015 yılında uluslararası toplumun üzerinde anlaştığı 17 sürdürülebilir kalkınma amacı (SDG) üzerinden ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansını göstermektedir. Endeks hesaplanırken 17 SDG'nin her birine eşit ağırlıklar verilmiştir. Endeks puanı en kötü performansı temsil eden "0" ile en iyi performansı temsil eden "100" arasında değişmektedir. Örneğin bir ülkenin SDG endeks puanınının 85 olması, 17 SDG'ye en iyi sonuçla ulaşmada ülkenin performansının %85 düzeyinde başarılı olduğunu ifade etmektedir (SDR, 2019: 19).

Tablo 3'te D-8 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma düzeylerinin karşılaştırılabilmesi amacıyla Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi sıralamaları verilmiştir.

Tablo 3: D-8 Ülkelerinin 2019 Yılı Sürdürülebilir Kalkınma Endeksleri

Ülkeler	Ülke Sırası (162 ülke içindeki sırası)	Endeks Puanı
İran	58	70,5
Malezya	68	69,6
Türkiye	79	68,5
Mısır	92	66,2
Endonezya	102	64,2
Bangladeş	116	60,9
Pakistan	130	55,6
Nijerya	159	46,4

Kaynak: SDR, (2019), Sustainable Development Report 2019: Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals, Bertelsmann Stiftung, June, ss: (20-21).

Tablo 3'den de açıkça izlenebileceği üzere sürdürülebilir kalkınma endeksi en yüksek olan ülke İran iken, bu ülkeyi Malezya ve Türkiye izlemektedir. Beşeri kalkınma düzeyi ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının ilk hedeflerini gerçekleştirme seviyesi bakımından Türkiye ve Malezya'nın gerisinden gelen İran'ın sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin bütünü açısından bu iki ülkenin önüne geçtiği gözlemlenmektedir. Bu durum, İran'ın sağlık, eğitim ve yaşam standardı dışındaki sürdürülebilir kalkınma göstergeleri açısından Türkiye ve Malezya'dan daha iyi göstergelere sahip olduğunu düşündürmektedir. Sürdürülebilir kalkınma endeksi en

düşük D-8 ülkesi olan Nijerya ise, endeksi hesaplanan 162 ülke içerisinde 159. sıradadır.

SONUÇ

Bertelsman Stiftung Vakfı'nın Haziran 2019'da hazırlanmış olduğu *2019 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu*'nda ülkelerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarını gerçekleştirme durumlarıyla ilgili en temel bulgu, sürdürülebilir kalkınma amaçlarını (SDG) gerçekleştirmeye yönelik siyasi odaklanmanın, ülkelerin taahhütlerinin gerisinde kalmış olduğudur. Nitekim, adı geçen rapora göre, Eylül 2015'ten günümüze sadece 33 ülke Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını resmi olarak benimsemiş ve bu ülkelerin sadece 18'i merkezi bütçe belgelerinde SDG'ler zikredilmiştir (SDR, 2019: X). Dolayısıyla amaç ve hedefleri uygulamaya geçirme noktasında da taahhütlerin gerisinde kalmıştır. Sera gazı emisyonu ve tehdit altındaki türler konusunda verilen taahhütler yerine getirilememiştir. Gıda üretimi ihtiyaçları karşılamada yetersizdir ve üretilen gıdanın yaklaşık üçte biri israf edilmektedir. Ormanların ve biyolojik çeşitliliğin tahribi süregelmektedir. Dünya uluslarının yarısı aşırı yoksulluğu ortadan kaldırmayı başaramadığı için aşırı yoksulluk küresel bir sorun olmaya devam etmektedir (SDR, 2019: X-XI).

Bertelsman Stiftung Vakfı 2019 Sürdürülebilir Kalkınma Raporu'nda dikkat çekilen önemli bir husus da en zengin ülkelerin bile tüm hedeflere (17 amaç ve 169 hedefe) ulaşmaktan çok uzakta olduklarıdır. Hedeflere ulaşılması her bir ülkede derin dönüşümler gerektirmektedir. Sadece piyasa aktörlerine güvenilmesi SDG'lerin başarılmasında yeterli olmayacaktır. İhtiyaç duyulan teknolojilerin geliştirilmesi, kamu ve özel sektör yatırımlarının teşviki ve zamana bağlı hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli yönetim mekanizmalarını sağlamada hükümetlerin yönlendirmelerine gereksinim vardır (SDR, 2019: 1).

D-8 ülkelerinin tümünün 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaç ve Hedeflerini benimsedikleri bu hedefleri gerçekleştirmeyi ulusal bir gündem haline getirdikleri ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik plan ve projeler hazırladıkları görülmektedir. Türkiye, sürdürülebilir kalkınma amaçları (SDG) için ayrı bir eylem planı veya politika dokümanı üretmemekte, SDG'leri ve göstergelerini bütüncül bir yaklaşımla Kalkınma Planları ve sektörel stratejilere entegre ederek hayata geçirmeyi ve izlemeyi bir politika yaklaşımı olarak tercih etmektedir. Malezya sürdürülebilir kalkınma için yeni bir yol belirleme ihtiyacı duymamakta, 2009 yılından itibaren uygulamaya konulan yeni ekonomi stratejisiyle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. İran, sürdürülebilir kalkınma için belirlediği eylem planında önceliği yoksulluğun giderilmesi ve ülke içi gelir eşitsizliklerinin azaltılmasına vermektedir. Endonezya, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini ulusal ve bölgesel kalkınma planlardaki hedeflerle entegre etmeye çalışmaktadır. Pakistan 2030 gündemini uluslararası bir gündemden ziyade, kendi ulusal gündemi gibi görmektedir. Mısır sürdürülebilir kalkınma stratejisini ekonomik kalkınma; enerji; bilgi, yenilik ve bilimsel araştırma; şeffaflık ve kamu kurumlarının etkinliği; sosyal adalet; sağlık; eğitim ve öğretim; kültür; çevre ve kentsel gelişme sütunları üzerine oturtmaya çalışmaktadır. Bangladeş, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda, mümkün olan en kısa sürede uygulanabilecek 39 hedef/gösterge belirlemiştir. Nijerya'da, 2030 sürdürülebilir kalkınma amaçlarını uygulamaya yönelik olarak belirlenen yol haritasında politika tasarımı, veri yönetimi, kurumlar, ortaklıklar, iletişim ve finans olmak üzere altı tematik alan üzerine odaklanılmıştır.

2019 yılı itibarıyla 2030 amaçlarının ilk hedeflerini gerçeğe dönüştürme sürecinde en başarılı D-8 ülkelerinin Malezya ve Türkiye olduğu, sürdürülebilir kalkınma endeksi açısından ise en yüksek endeks katsayısına İran'ın sahip olduğu bu ülkeyi Malezya ve Türkiye'nin izlediği, en başarısız olan ülkelerin ise, Pakistan ve Nijerya olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar D-8 ülkelerinin beşeri kalkınma endeksi sıralamalarıyla da paralellik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bakırtaş, T., (2014). *Dünya'da ve Türkiye'de Ekonomik Kalkınma*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barbak, A. & Memişoğlu, D., (2017). “Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi Nasıl Bir Kamu Yönetimi İstiyor?”, *Yüztüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Özel Sayı: 4.
- Bayraktutan, Y., & Uçak, S., (2011). “Ekolojik İktisat ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:4, Mayıs, ss: 17-36.
- Ceylan, T., (1995). “Sürdürülebilir Kalkınma” İçinde, (Editör: Tamer İşgüden vd.), *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul: Beta Basım yayın, ss: 203-223.
- Doğaner Gönel, F., (2010). *Kalkınma Ekonomisi*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Egypt Vision 2030, http://www.arabdevelopmentportal.com/sites/default/files/publication/sds_egypt_vision_2030.pdf (17.02.2020).
- EPU, (2017). Malaysia Sustainable Development Goals Voluntary National Review 2017, *Economic Planning Unit*, Putrajaya, Malaysia.
- HDR, (2019). *Human Development Report 2019, Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in The 21st Century*.
- HLPF 2019 Indonesia, <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/indonesia> (21.02.2020).
- İstedığımız Gelecek, (2012). *Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) Rio de Janeiro*, Brezilya, 20-22 Haziran 2012, Konferans Çıktısı, ISBN 978-605-4667-14-7, Ankara.
- Kaynak, M., (2014). *Kalkınma İktisadı*, 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ministry of Planning, Development and Reform, (2020), <https://www.pc.gov.pk/web/sdg/sdgpak> (14.02.2020).
- Peşkirioğlu, N., (2016). “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru”, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Sayı:335, Kasım, <https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/2030-surdurulebilir-kalkinma-hedefleri-kuresel-verimlilik-hareketine-dogru/7319> (31.01.2020).
- SDGs Nigeria, (2017). Implementation of the SDGs A National Voluntary Review, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/16029Nigeria.pdf> (21.02.2020).
- SDGR, (2018). *Sustainable Development Report: Egypt 2030*, Frederick S. Pardee Center for International Futures, University of Denver. <https://sdgs.gov.ng/sustainable-development-goals-sdgs-nigerian-way/> (18.02.2020).
- SDR, (2019). Sustainable Development Report 2019: Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals, Bertelsmann Stiftung, June.
- SDG Tracker (2020). Bangladesh's Development Mirror, http://www.sdg.gov.bd/page/thirty_nine_plus_one_indicator/5#1
- SKA, (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu: Ortak Hedefler İçin Sağlam Temeller, <http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/01/> (11.02.2020).
- Traş, H. H., (2012). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss: 57-73.
- UNESCAP (2020). <https://www.unescap.org/sites/default/files/Iran-Economic%20Modeling.pdf>, (13.02.2020).
- UN, (2015). A/RES/70/1, October, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (31.01.2020).
- VNR-HLPF, (2019). “Key Messages of Pakistan's VNR– HLPF 2019”, <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/pakistan> (14.01.2020).
- WCED, (1991). *Ortak Geleceğimiz*, (Çeviren: Belkıs Çorakçı), 3. Baskı, TÇSV Yayını, Ankara.
- Yılmaz, V., (2017). Yeşil Büyüme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Zafir, C. Z., (2014). “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı”, İçinde, (Ed: Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: İmge Kitabevi, ss: 243-275.

EXTENDED ABSTRACT

The *United Nations Sustainable Development Summit* was held in September 2015. At the summit, the United Nations 2030 Sustainable Development Goals were adopted with the signature of 193 member countries. 17 main goals and 169 goals have been determined for the development goals. Countries that adopt these goals and objectives make strategies and plans in line with the realization of these goals and targets, and follow policies for the realization of the goals.

The purpose of this study, the United Nations in 2030 in terms of realizing sustainable development, Objective of the D-8 countries (Turkey, Iran, Malaysia, Egypt, Nigeria, Pakistan, Malaysia, Indonesia and Bangladesh) is to demonstrate that they are in what condition. The aims and targets accepted in 2015 and planned to be achieved by 2030 cannot be expected to be completed by the beginning of 2020 when this study is conducted. However, approximately 4 years after the acceptance of the goals, it can be observed what steps have been taken towards achieving the goals and what positive contributions the steps have taken. Accordingly, the level of D-8 countries at the point of achieving the UN 2030 Sustainable Development Goals and targets has been tried to be determined by taking into consideration the 2019 Sustainable Development Indices.

The reason for choosing D-8 countries in the study is that they represent Muslim countries in different parts of the world. These countries see these goals, which are accepted as a global agenda, as their national agenda. In this direction, they are developing plans and projects to achieve the objectives.

Turkey has not produced a separate action plan or policy document for the sustainable development goals (SDG). Instead, it chose to implement and monitor SDGs and indicators as a policy approach, integrating them into development plans and sectoral strategies with a holistic approach. Turkey attaches great priority to the fight against poverty. Turkey has reached the level of SDG, especially the policies, strategies, legislation are above the global average in the field. From the institutional point of view, the institutions and policies established by legislation duties and responsibilities in Turkey coincides with all of the SDGs.

Malaysia formed the basis of the development plan until 2020 with the New Economic Model launched in 2009. In the 11th Development Plan of Malaysia covering the years 2016-2020, the objectives of the New Economic Model are exactly accepted. For this reason, Malaysia did not need to determine a new path for sustainable development and tried to reach its sustainable development goals through an ongoing process. Accordingly, the absolute poverty rate was decreased from 49.3% in 1970 to 0.6% in 2014. Malnutrition has been reduced by 90%. Child and maternal deaths were drawn to the level of developed countries.

Iran, in its action plan for sustainable development, has prioritized poverty alleviation (SDG1), sustainable and inclusive economic development (SDG8) and reduction of domestic income inequalities (SDG10). Accordingly, the five-year plan covering 2016-2020 aims to grow 8% in average, to decrease the Gini Coefficient from 0.36 in 2014 to 0.34 in 2020 and to reduce its energy intensity by half of its current value by 2020.

Egypt faces important problems. Unemployment rates are high. Internal income inequality is increasing. The female labor force participation rate is low and there is a large informal economy. If widespread and strategic policies put into practice, the country has the potential to achieve permanent change and transformation and to achieve 2030 goals. The country has determined a development strategy called Egypt's 2030 Vision in order to achieve its 2030 goals. The strategy prepared with a participatory approach is based on ten columns.

Indonesia considers the 2030 Sustainable Development agenda as a national development agenda. In this direction, sustainable development goals are integrated with the goals in national and regional development plans. As a result, a relatively successful performance was achieved in reducing inequality, ensuring inclusive and sustainable economic growth and establishing an accountable management.

Bangladesh has determined 39 targets / indicators that can be implemented as soon as possible in line with achieving 2030 Sustainable Development objectives. Some of these indicators are taken from global sustainable development goals, and some of them are formed by rearranging global sustainable development goals according to the reality of the country. The first of these 39 targets is to reduce the rate of population living under the extreme poverty line to below 3%; the last one is determined to increase individual internet usage to 100%.

Pakistan sees 2030 sustainable development goals as a tool to enable the country to join the upper middle-income countries. Therefore, 2030 sustainable development targets are prioritized. Pakistan is the first country to unanimously adopt the 2030 agenda in the national parliament. The country sees the 2030 agenda, not as an international agenda, but as its own agenda. Poverty reduction remains the main focus. As a result of the projects and programs developed, the absolute poverty rate has decreased by 26% and the multidimensional poverty rate has decreased by 16% in the last decade. In the period of 2013-2018, malnutrition rate decreased by 9%, and maternal mortality rate in new births decreased by 10%.

In Nigeria, the 2030 focused on six thematic areas on the roadmap determined for implementation of sustainable development goals. These areas are; policy design, data management, institutions, partnerships, communication and finance. A three-phase program has been designed to implement, based on the specific needs of each region of the country. The first phase of the program covers the 2016-2020 period, the second phase covers the 2020-2026 period, and the third and the last phase covers the 2026-2030 period.

As of 2019, the most successful D-8 countries in the process of transforming the real purpose of the first targets for 2030 were Malaysia and Turkey. In terms of sustainable development index that Iran has the highest index coefficient, followed by Malaysia and Turkey in this country, while most of the countries that failed, it is observed that Pakistan and Nigeria. These results are in parallel with the human development index rankings of D-8 countries.

YENİLENEBİLİR ENERJİ İSTİHDAMINDA KÜRESEL DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Halil İbrahim KAYA^{1*+}

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

*halilkaya@cumhuriyet.edu.tr

+ORCID: 0000-0001-8331-0853

Öz– Yenilenebilir enerji, doğru politikalar ile desteklendiğinde enerji arzının vazgeçilmez kaynağı olabilecektir. Gelecek 30 yıl içerisinde yaşanması muhtemel enerji dönüşümü, fırsatları da beraberinde getirmektedir. Enerji dönüşümünün makroekonomik etkileri arasında işgücü piyasaları da yer almaktadır. İşgücü piyasalarını etkileyen istihdam politikalarının etkin işlemesi durumunda yenilenebilir enerji istihdamının artacağı düşünülmektedir. Çalışmada, yenilenebilir enerji alanında sektörü yönlendiren ülkelerin istihdam durumları incelenmiştir. Çin, güneş enerjisi alanında küresel üretim merkezi durumundadır ve istihdam olanakları yüksektir. AB ülkeleri güneş enerjisindeki üretim üstünlüğünü Çin'e bırakmıştır. ABD ve Brezilya'nın biyoyakıt endüstrisindeki istihdam olanakları artarak devam etmektedir. Hindistan'da yenilenebilir enerji yatırımlarının artmasının, kırsal kesimde işsizliğin azalmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir

Anahtar Kelimeler– Yenilenebilir Enerji, İstihdam, İşsizlik.

AN EVALUATION OVER GLOBAL RENEWABLE ENERGY EMPLOYMENT

Abstract – Renewable energy will be an indispensable source of energy supply when supported by right policies. Possible energy transformation in the next 30 years, brings along opportunities. Labor markets take part in the macro economic effects of energy transformation. It is thought that if the labour markets, which are affecting the employment policies implement effectively, renewable energy employment will increase. In this study, the employment status of countries which direct the sector in the field of renewable energy has been examined. China is the center of global manufacturing in solar energy, and the employment is high. EU countries have left the superiority at solar energy manufacturing to China. The employment opportunities at United States and Brazil in the biofuel industry continue increasingly. It is thought that the increasing renewable energy use in India can contribute to the decrease of unemployment in rural areas.

Keywords – Renewable Energy, Employment, Unemployment.

1. GİRİŞ

Yenilenebilir enerji (YE), iklim değişikliğinin ve hava kirliliğinin azaltılması ile enerji arz güvenliğinin artırılması gibi nedenlerle birçok ülkede geçmişe nazaran daha fazla kullanılmaktadır. YE kullanımının artması, doğrudan veya dolaylı olarak ilgili pek çok sektörde istihdamın teşvik edilmesi açısından yararlı olabilmektedir (Zwaan vd., 2013: 296). Günümüzde birçok ülkenin YE teknolojilerinin ekonomik avantajlarından yararlandığı ve fırsatlar oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Ülkelerin özellikle istihdamı genişletmek üzere bu alanda izlediği çeşitli politikalar ve uygulamalar dikkat çekmektedir.

Avrupa Komisyonu için istihdamın teşvik edilmesi ve ekonomik büyüme temel bir öncelik olmakla birlikte, bu öncelikler tüm politika alanlarının kesişimi içerisinde bulunmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği (AB); Enerji ve İklim Politikaları Çerçevesi'nin kabul edilmesine ek olarak, bölgesel düzeyde daha yeşil bir ekonomiye geçebilmek için istihdam olanaklarını arttırabilmek ve ortaya çıkacak finansal zorlukların üstesinden gelebilmek adına "Yeşil İstihdam Girişimini" hayata geçirmiştir (Fragkos ve Parassos, 2018: 935). AB genelinde yeşil enerji sektöründe istihdam, ekonomiyi sürdürülebilir bir yolda büyütürken, işsizliği azaltmanın politik bir yolu olarak önemli bir konu haline gelmiştir (Peltier, 2017:438).

YE teknolojileri alanında bir diğer önemli ülke Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Ülkede, 2006 yılında yürürlüğe giren YE Kanunu ile sektörün gelişmesi için yasal altyapı oluşturulmuştur (Hua vd., 2016: 1046). IRENA (2019a) verilerine göre dünyada YE alanında çalışanların %39'u Çin'de istihdam edilmektedir ve ülkede 4,1 milyon insan YE sektöründe çalışmaktadır. YE alanında kayda değer ilerlemeler gösteren bir diğer ülke Hindistan'dır. Hindistan, enerji sektöründe milyonlarca sürdürülebilir iş alanı yaratmak için eşsiz bir fırsata sahiptir. 2050 yılına dair senaryolara göre 3,2 milyondan fazla insanın YE sektöründe istihdamı sağlanabilecektir (Jacobs vd., 2019: 3).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), Enerji Bağımsızlığı ve Güvenlik Yasası'nın bir bileşeni olan Yeşil İşler Yasası (2007) ve Amerikan İyileştirme ve Yeniden Yatırım Yasası (2009), YE istihdamını destekleyen yasal gelişmelerdir (Deschenes, 2013:1). Amerikan İyileştirme ve Yeniden Yatırım Yasası ile 90 milyar ABD Doları'nın üzerinde bir bütçe uzun vadeli verimliliği artırma amacı ile sürdürülebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesine ayrılmıştır. Enerji Departmanı tarafından yapılan harcamaların belirtilen hedefleri arasında özellikle, enerji verimliliği ve YE sektörlerinde yeni istihdam alanları yaratılması yer almaktadır (Lim vd.,2020:1). Brezilya ise biyoyakıt üretimi açısından önem arz eden bir ülkedir. Biyodizel üretiminde dünyanın en fazla üretim yapan iki ülkesi ABD ve Brezilya'dır. İki ülke dünya biyoyakıt üretiminin %69'unu karşılamaktadır. Brezilya'da yaklaşık 832 bin kişi biyoyakıt ile ilgili sektörlerde çalışmaktadır.

Hükümetler; enerji arz güvenliği, iklim değişikliği, enerji açısından kaynaklı yaşanan ekonomik problemler vb. pek çok nedenden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarını desteklemektedir. 2050 yılında enerji arzının, %80-%100 arasında YE kaynaklarından karşılanmasına yönelik hedefler belirlenmektedir. Bu durum sektörün yeni istihdam alanları oluşturacağına işaret etmektedir. FS-UNEP/BloombergNEF (2019) verilerine göre, 2018 yılında yenilenebilir enerjiye 272.9 milyar ABD Doları yatırım yapılmıştır ve yaklaşık 11 milyon insan, sektördeki doğrudan ve dolaylı işlerde istihdam edilmektedir.

YE sektörüne yapılan yatırımların etkisi enerji sektörü ile sınırlı kalmamakta, tüm ekonomik aktörler ve sektörler yaşanan gelişmelerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Sektör geliştikçe, sektörün ihtiyaç duyduğu emek talebi ve istihdam olanaklarının artacağı düşünülmektedir. Çalışmada; YE alanında öne çıkan ilk 5 ülke istihdam olanakları bakımından incelenmiştir. İncelenen her bölgenin kendine münhasır özellikleri bulunmaktadır. YE alanında öne çıkan ülkelerin izlediği üretim ve istihdam politikalarının belirlenmesi, karşılaştırılması ve değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

2.YENİLENEBİLİR ENERJİ FAALİYETLERİNİN İSTİHDAM OLUŞTURMA SÜRECİ

Hükümetler tarafından gerçekleştirilen kamu politikaları ve harcamalarının makroekonomik etkilerini belirlemek, uygulanan politikaların amaç-sonuç ilişkisindeki başarısını analiz etmek bakımından önemlidir (Peltier, 2017: 438). YE'ye yönelik uygulanan kamu politikalarının temel amacını; ekonomik, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye ulaşımın sağlanması oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu politikaların sonucu olarak YE'ye yapılan yatırımlar; ekonomik büyüme, istihdam gibi bazı makroekonomik etkileri de olan kapsamlı bir süreç olarak görülmektedir.

YE sektörü; inşaat işçilerinden, tesisatçı, elektrikçi ve çeşitli uzmanlıklara sahip teknisyen ve mühendislere kadar çok yönlü beceri ve mesleklere ihtiyaç duymaktadır. Diğer YE kaynaklarından farklı olarak biyoenerji tedarik zincirinde; hammadde ekimi, hasadı ve işlenmesinde insanlar istihdam edilmektedir. YE sektörü sadece teknik meslekleri kapsamamakta, planlamacılara, idarecilere, hukuk ve finans uzmanlarına da ihtiyaç duyulmaktadır (United Nations, 2018:4).

Herhangi bir sektörde, söz konusu ekonomik faaliyete yakınlık düzeyine göre doğrudan, dolaylı ve teşvik edilen işler olmak üzere üç türlü iş kategorisi tanımlanabilir. YE işleri ise, yakıtsız teknolojiler ve yakıt dayalı teknolojilerle ilgili çalışanlar olarak sınıflandırılabilir (IRENA, 2011:7). Literatürde YE kaynaklı iki tür istihdam durumu tanımlanmıştır. İlk olarak literatürde genel kabul gören doğrudan, dolaylı ve teşvik edilen (uyarılan) işlerin tanımlanması yapılmıştır (Fragkos ve Paroussos, 2018:2):

- **Doğrudan İşler:** YE sistemlerinin üretimi, ekipman tedariki, yerinde kurulumu, işletme ve bakım ile yakıt tedarikiyle ilgili tüm faaliyetlerde çalışılan işleri kapsamaktadır.
- **Dolaylı İşler:** YE ile ilgili faaliyetlerin tedarik zincirindeki iş alanlarını ifade etmektedir. Dolaylı işler, YE tesisi kurulumlarını oluşturmak için kullanılan ekipman, bileşen ve malzemelerin üretimi ve bu tesisleri işletmek ve bakımı için kullanılan hizmet ve malzemelerin üretimi ile ilgilidir.
- **Teşvik Edilen (Uyarılan) İşler:** YE üretiminin genişlemesinin genel ekonomik etkisi nedeniyle yaratılan işlerdir. İkinci olarak IRENA (2011) tarafından yapılan sınıflandırma bulunmaktadır. Buna göre YE ile ilgili işler, yakıtsız teknolojiler (güneş, rüzgar vb.) ile yakıt dayalı teknolojiler olarak ikiye ayrılmaktadır.
- **Yakıtsız Teknolojiler:** Bu teknolojiler; teknoloji üretimi, proje tasarımı ve yönetimi, kurulum veya tesis yapımı, işletme ve bakım gibi süreçlerde oluşturulan iş alanlarını içermektedir. Üretim zincirinin farklı dönemlerinde iş alanları oluşmaktadır. Üretim zincirindeki işler, YE teknolojisine göre farklılıklar göstermektedir. Örneğin rüzgâr enerjisi; hammadde temini, türbin, bıçak ve kule

imalatı bileşenlerinin imalatı, proje tasarımı, kurulum, işletim ve bakım gibi her biri belirli bir beceri ve eğitim gerektiren çok çeşitli bileşen ve süreçleri içermektedir. Kule imalatında çalışan işçiler çelik üretimi konusunda deneyimli olmalıdır. Türbin üretiminde ise yüksek hassasiyetli üretim süreçlerinde deneyimli personele ihtiyaç duyulmaktadır. Proje tasarımında ise; kaynak değerlendirme uzmanları, mühendisler ve finans uzmanları istihdam edilmelidir. Rüzgar santrallerinin inşasında ise, temel atma, türbin kulelerini dikme becerilerine sahip ekipler çalışacaktır. Bıçakları türbine monte edebilmek için ise vinç operatörleri gerekmektedir. İşletme ve bakım görevlerinde ise türbinlerin çalışmasının izlenmesinden, bıçakların temizlenmesine ve elektronik sensörlerin kalibre edilmesine birçok farklı uzmanlık gerekmektedir (IRENA, 2011: 8)

Yakıtsız teknolojiler aynı zamanda çok çeşitli dolaylı işleri de içermektedir. Bilim insanları ve mühendisler, sektörün sürekli gelişimini destekleyecek Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çelik ve beton endüstrisinden, hammadde tedarik edilebilmesine kadar pek çok iş alanı oluşmaktadır. Hammadde ticaretinin yapılmasında alıcılar ve lojistik uzmanları bulunmaktadır. Test tesislerinde, bileşenlerin ve ekipmanların kalite-kontrolü için personele ihtiyaç duyulmaktadır. Proje geliştirilmesinde, danışmanlık firmalarında ve düzenleme otoritelerinde uzmanlar istihdam edilmektedir. Ayrıca tüm bu süreçlerin işletilmesinde yönetim personeli gerekmektedir (IRENA: 2011, 8-9).

- **Yakıtı Dayalı Teknolojiler:** Yakıtı dayalı teknolojiler-örneğin biyo kütleye dayalı elektrik üretimi veya biyoyakıtlar- çeşitli endüstrilerden tahsis edilmiş mahsuller veya biyo kalıntılar gibi serbestçe bulunmayan enerji girdilerine dayanmaktadır. Yakıtı dayalı teknolojilerin üretim zincirleri, yakıtsız teknolojilerden farklılık göstermektedir. Hammaddenin üretimi/toplanması, yakıt olarak işlenmesi, yakıtın dağıtımı ve nihai olarak kullanılması gibi süreçleri içermektedir. Örneğin, ulaştırma sektörü için biyoyakıtların üretilme sürecini ele aldığımızda, öncelikle biyoyakıtların üretilmesinde kullanılan enerji bitkileri için, çiftçiler ve mevsimsel işçilerin istihdam edilmesi gerekmektedir. Sanayi atıklarının kullanıldığı durumlarda ise, atıkların toplanması ve ön işleme alınması durumunda istihdam sağlanmaktadır. Etanolün rafine edilmesinde ise, kimyagerler, makine operatörleri ve mühendislere ihtiyaç duyulmaktadır (IRENA, 2011: 9).

Enerji sektöründe fosil yakıtlardan YE kaynaklarına doğru yaşanacak bir dönüşüm beraberinde iş gücü piyasalarının da değişmesine neden olabilecektir. YE yatırımlarının ve üretiminin artması neticesinde ilgili sektörlerde iş gücü ihtiyacı doğacaktır. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) verilerine göre 2018 yılında küresel düzeyde, 11 milyon insan YE ile ilgili işlerde istihdam edilmektedir. 2030 yılına gelindiğinde istihdamın 16 milyona ulaşacağı öngörülmektedir. Küresel düzeyde YE alanında en fazla istihdam oluşturan ülkeler incelenerek değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ (AB)

YE, AB'nin enerji önceliklerinin merkezinde yer almaktadır. AB ülkelerinde YE üretiminin büyümesi, çeşitli hedeflerle desteklenmektedir. AB 2020 Stratejisine göre, AB ülkeleri 1990 verileri referans alınarak, 2020 yılına kadar sera gazı emisyonunda %20'lik azalma, enerji verimliliğinde %20'lik artış ile elektrik

üretiminde YE'nin payının %20, ulaşımda ise YE'nin payının %10 olması hedeflenmişlerdir (Dvarok vd. 2017: 360). 24 Aralık 2018 tarihinde YE kullanımının teşvik edilmesine ilişkin 2018/2001 sayılı Direktifin yürürlüğe girmesi ile 2030 yılında nihai enerji tüketiminde YE'nin en az %32'lik bir orana ulaşması ilan edilmiştir (EC, 2019: 1). Diğer taraftan IRENA (2018) raporuna göre bu oranın %34'e ulaşabileceği belirtilmektedir. %34'lük paya ulaşabilmesi için, AB ülkelerinde yıllık ortalama 73 milyar \$ yeni yatırımın yapılması gerekmektedir. YE'ye yapılan yeni yatırımların istihdam yaratma açısından olumlu katkıları bulunmaktadır. Avrupa'da (AB üyesi ülkeler ve üye olmayan ülkeler) bugün sektör içerisinde yaklaşık 1,2 milyon kişi istihdam edilmektedir. 2030 yılı hedeflerine ulaşabilmek için yeni yatırımların yapılması ile birlikte istihdam imkânlarının artacağı düşünülmektedir.

AB, YE alanında teknik üstünlüğe sahiptir. YE ekipman ve bileşenlerinin üretiminde küresel üretim merkezi haline gelen bölgede, özellikle rüzgar firmaları geniş bir uluslararası ihracat potansiyeline sahiptir. Küresel rüzgâr türbini ihracatının; %42'si Danimarka, %29'u Almanya ve %15'i İspanya tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum ilgili sektörde istihdam olanaklarını büyük ölçüde arttırmaktadır. Gelecek senaryoları açısından durum değerlendirildiğinde sektörün daha da genişlemesi ve ihracat olanaklarının artması beklenmektedir. IRENA (2019b) "Future of Wind (Rüzgârın Geleceği)" isimli rapora göre; 2050 yılında küresel elektrik ihtiyacının %35'i rüzgâr enerjisi kaynaklı karşılanacaktır. Diğer bir deyişle, kara rüzgâr enerjisi kapasitesinin 2050 yılında 5.044 GW 'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Deniz rüzgâr enerjisinin ise 2050 yılında 1000 GW'ye ulaşacağı öngörülmektedir. 2050 yılında 6 milyon kişinin rüzgâr enerjisi sektöründe istihdam edilmesi beklenmektedir. Küresel rüzgâr enerjisinin üretim merkezlerinden biri olan AB'nin istihdamın artacağı bölgelerden biri olacağı düşünülmektedir.

AB'de rüzgâr enerjisine kıyasla, güneş enerjisi sektöründe istihdam olanaklarının daraldığını söylemek mümkündür. Sınırlı üretim faaliyetleri ve azalan yurtiçi kurulum kapasiteleri güneş enerjisi sektörünün daralmasına neden olmaktadır. Özellikle Almanya'da YE istihdamının 2013-2018 yılları arasında düşmesinde¹ güneş sektöründe yaşanan daralmanın etkisi büyüktür. Fotovoltaik üretiminin Asya bölgesine kayması ve küresel ölçekte üretim yapan ilk 10 firmanın büyük ölçüde Çin kökenli olması bu durumun arkasında yatan temel nedenlerden biridir. IRENA (2019c) tarafından yayınlanan "Future of Solar Photovoltaic (Güneş FV'nin Geleceği)" isimli rapora göre, küresel düzeyde ilgili sektörde çalışanların sayısının, 2050 yılında 18,7 milyona ulaşacağı ifade edilmiştir. Üretimin Asya'ya kayması ile birlikte istihdamın önemli ölçüde Asya bölgesinde artacağı düşünülmektedir.

AB'nin önem verdiği kaynaklardan bir diğeri biyoyakıtlardır. Ulaşımında 2020 yılı için %10 olarak belirlenen biyoyakıt oranı, 2030 yılı için %14 düzeyine yükseltilmiştir (Flach vd., 2019: 2). Biyoyakıt üretimi AB ekonomisi için büyük bir fırsat olarak görülmektedir. Sektöre yönelik geliştirilen yenilikçi teknolojiler sayesinde yalnızca kırsal alanda değil, sanayi kesiminde de yeni istihdam olanakları oluşabilmekte ayrıca ilgili teknolojilerin ihracatının artması neticesinde de yeni istihdam alanları ortaya çıkabilmektedir (EC, 2006: 6). Dünya genelinde biyoyakıt kullanımının 2050 yılında 5 kat artarak 650 milyar litreye ulaşacağı tahmin edilmektedir (IRENA, 2019a: 12). AB, biyoyakıtlar ile ilgili dünya istihdamının yaklaşık %10'nuna sahiptir. 2017 yılı verilerine göre AB'de biyoyakıtlar ile ilgili işlerde 208 bin kişi istihdam edilmektedir. Katı biyokütle de AB'nin YE alanındaki önemli

¹ IRENA (Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı) tarafından yayınlanan Renewable Energy and Jobs (2013-2019) raporlarına göre.

istihdam alanlarından biridir. Katı biyokütleden ısı ve elektrik elde edilmesi ile ilgili işlerde, 2017 yılı verilerine göre yaklaşık 387 bin kişi istihdam edilmektedir. Romanya, Polonya, İspanya, Fransa ve Macaristan biyokütle ve biyoyakıt istihdamında öne çıkan ülkelerdir (IRENA, 2019a: 17). AB ülkeleri içerisinde yenilenebilir enerji politikaları ile öne çıkan ülke Almanya'dır. Ayrıca küresel düzeyde YE istihdamı artar iken, Almanya'da YE istihdamında azalma yaşanmaktadır. Bu nedenle Almanya, AB ülkeleri içerisinde incelenmesi gereken bir örnek olarak belirlenmiştir.

3.1. Almanya

Almanya, YE politikalarına en erken başlayan ülkelerden birisidir. Ülkede, enerji ithalat bağımlılığının yüksek olması ve kömüre dayalı üretimin neden olduğu çevresel sorunlar, alternatif enerji kaynaklarına yönelimi hızlandırmıştır. Diğer taraftan nükleer enerjiden aşamalı çıkışın başlaması ile birlikte enerji dönüşümü/geçisi siyasi zeminde uzlaşa kazanmıştır (IRENA, 2015a: 15). 2018 yılında toplam enerji üretimi içerisinde YE'nin payı %16.5 ve elektrik üretimi içerisindeki payı ise %38 olarak gerçekleşmiştir. Tarihinde ilk kez YE'nin payı, fosil yakıtlardan elektrik üretiminin payını geçmiştir. Bu gelişmenin arkasında, sektöre yönelik oluşan siyasi birlik, maliyetlerin önemli oranda düşmesi ve YE politikalarının başarısı yer almaktadır.

Ülkede enerji sisteminin dönüşümü, YE'ye yönelik inovatif süreçlerin ve istihdamın artması adına hayati bir role sahiptir. Elektrik piyasalarında yaşanan dönüşüm, ısıtma ve ulaştırma sektörlerine yayıldığı takdirde, ısıtma ve ulaştırma sektörlerinde YE kaynaklı istihdamın artması beklenmektedir. Almanya, YE'ye yönelik yüksek hedefler belirlemiştir. 2050 yılında, toplam enerji tüketiminde YE'nin payının %60, elektrik tüketiminin payının ise %80'den fazla olması hedeflenmektedir. Uzun vadeli dönüşüm sürecine yönelik atılan adımların yeni iş alanları oluşturmasını kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. YE'nin gelişmesi birçok faydayı beraberinde getirmektedir. Sera gazı salınımının azalması, sektöre yönelik yeniliklerin artması, yatırım hacminin genişlemesi ve istihdam oluşması bu faydalardan bazılarıdır. Almanya'da YE teknolojilerine yönelik artan talep başta cam, çelik, bakır ve elektronik tedarikçileri olmak üzere birçok sektörü etkilemektedir. Günümüzde ülkede çelik endüstrisinin en önemli müşterilerini, rüzgar türbini ve ekipmanlarını üreten firmalar oluşturmaktadır. Enerji dönüşümü/geçisi, ülkenin pek çok bölgesinde yeni tesislerin kurulumu ve işletilmesi aşamasında imalat ve hizmet sektörlerinde istihdam yaratmaktadır (BETD, 2019: 7).

Almanya, 2050 yılına kadar enerji sistemini tamamen dönüştürmeyi, nükleer ve kömür enerjisi tüketimini aşamalı olarak durdurmayı planlamaktadır (Hansen vd., 2019: 1). Nükleer enerji ve kömür, hali hazırda elektrik üretiminde yaklaşık %50'lik bir paya sahiptir. Bu kaynakların yerine YE kaynaklarının ikame edilmesi, YE sektörünün gelişmesine ve uzun vadede yeni istihdam olanaklarının oluşmasına neden olacaktır. Kömür madenciliği, geçtiğimiz yüzyıl boyunca Alman ekonomisinin temel dayanaklarından biri olmuş ve halen bazı Alman eyaletlerinde lokomotif sektör olarak görülmektedir. Ayrıca, linyit büyük bir endüstri olarak, önemli bir istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu nedenle kömür tüketiminden aşamalı olarak vazgeçilmesinin ekonomik ve sosyal sonuçları olacaktır (IEA, 2020a: 167). Vazgeçilen kaynağın yerine kullanılacak/ikame edilecek kaynakların yeni bir sanayi ve istihdam alanı oluşturması ise kaçınılmazdır. Bu nedenle uzun vadede Almanya'da YE'ye dayalı sektörlerde istihdamın ve nitelikli işgücü talebinin artacağı düşünülmektedir.

Küresel düzeyde uzun yıllar YE yatırımlarını yönlendiren Almanya'nın, son yıllarda yatırımlarında azalma yaşanmaktadır. 2018 yılında yalnızca 7.5 milyar \$'lık yatırım gerçekleştirilmiştir.

Bu durum özellikle kara rüzgar enerjisinde yaşanan daralmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan güneş ve biyokütle enerjisi kapasite artışlarının da sınırlı sayıda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle son 5 yıl içerisinde sektörün istihdam olanaklarında daralma yaşandığı görülmektedir. Bu durumun arkasında yatan temel faktörler, yeni yatırımların azalması, teknolojik gelişme ile otomasyon sisteminin artması, güneş enerjisi sektöründe Çin'in piyasa payının son derece yükselmesi, kara rüzgar enerjisinde yaşanan daralma gösterilebilir. Diğer taraftan Almanya, YE'nin ilk geliştiği dönemlerde devlet destekleri ile sektörü önemli oranda teşvik etmiştir. YE sektörünün gelişmesi ile birlikte devlet desteklerinde yaşanan azalma yeni yatırımların ve istihdamın azalmasında etken olan faktörlerden bir diğeridir. Tablo 1'de Almanya'da YE alanında oluşan istihdam verilerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Almanya YE İstihdam Verileri (Bin)²

YE Sektörü	2013	2018
Güneş (FV)	56	29,3
Rüzgar	138	140,8
Biyo Yakıtlar	26	15,5
Hidroelektrik	13	4,6
Jeotermal	17	3,9
Katı Biyokütle	52	44,9
Güneş (ısıtma/soğutma)	11	4,5
Biyogaz	49	35,0
CSP	1	-
Toplam	371	284,8

Kaynak: IRENA Data&Statistics, <https://www.irena.org/Statistics>.

Almanya, rüzgar türbini ve ekipmanı üretiminde ve ihracatında dünyanın önemli ülkelerinden biri olması nedeniyle, YE alanında en fazla istihdam sağlanan alan rüzgar enerjisi olmuştur. Rüzgar türbininin üretimi, kurulumu ve işletilmesi esnasında doğan iş alanları neticesinde sektörün istihdam olanakları yüksektir. 2013 yılından itibaren rüzgar sektöründe önemli miktarda bir iş kaybı yaşanmamıştır. Her ne kadar yurtiçi yeni kurulum miktarları önemli ölçüde artış göstermese de, küresel liderliğe sahip firmaların yurtdışına türbin ve ekipman ihraç etmeleri neticesinde istihdam kayıpları güneş enerjisine kıyasla düşük olmuştur.

Diğer taraftan güneş enerjisi sektöründe Çin firmalarının rekabeti sektörü olumsuz etkilemektedir. Almanya'da üretim yapan fotovoltaiik (FV) firmalarının küresel olarak Çinli firmalarla rekabet edebilmesi güçtür. Bu nedenle FV ihracat olanakları görece kısıtlıdır. Diğer taraftan ülke içerisinde yeni kapasite artışlarının sınırlı olması ülke içine üretimi de azaltmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, FV alanında istihdam kayıpları yaşanmaktadır. 2013 yılında FV sektöründe 56 bin kişi istihdam edilirken, 2018 yılında 29 bin kişinin istihdam edilmesi, sektörde 27 bin istihdam kaybının yaşandığını göstermektedir. Almanya'nın güneş FV üretiminde Çin rekabetine dayanamayıp, piyasa payını büyük ölçüde kaybettiğini söylemek mümkündür. YE ile ilgili diğer sektörlerde de istihdam kayıplarının yaşandığı görülmektedir. Rüzgâr enerjisi, küresel firmalara sahip olması münasebetiyle bu süreçten kayıp almadan çıkmayı başaran sektör olarak görülmektedir. Almanya'da YE istihdamında yaşanan kayıpların geçici olacağı düşünülmektedir. 2050 hedefleri kapsamında elektrik üretiminin %80'ini yenilenebilir kaynaklardan karşılamayı, diğer taraftan elektrik üretiminde %50'lik paya sahip olan nükleer ve kömür üretimini ise kademeli olarak durdurmayı planlayan Almanya'da istihdam olanaklarının yeniden artacağı düşünülmektedir.

² Diğer ülkelerde yalnızca 2018 yılı verilerine yer verilirken, Almanya için 2013 verileri ile karşılaştırma yapılmıştır. Bu durumun nedeni ilgili ülkede istihdam kayıplarının gösterilmesidir. Diğer ülkelerde istihdam kaybı yaşanmamıştır. 2013 verileri IRENA (2014) raporundan derlenmiştir.

4. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

ABD, dünyanın en fazla enerji üretimi ve tüketimi olan ülkelerinin başında gelmektedir. Son yıllarda özellikle şeyl (kaya) gazında yaşanan gelişmeler neticesinde ABD dünyanın önde gelen enerji üreticisi ve net ihracatçısı ülkelerinden biri haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte ABD enerji şirketleri, geleneksel olmayan petrol ve gaz rezervlerinden faydalanma imkân sağlamışlardır. Kaya gazında yaşanan üretim artışı ile birlikte ABD enerji endüstrisi dönüşerek, Rusya Federasyonu ve S. Arabistan gibi geleneksel enerji üreticileriyle rekabet edecek duruma gelmiştir (Guliyev, 2020:2). Enerji tüketiminde büyük oranda fosil yakıtları kullanan ABD, 2018 yılında enerji tüketiminin %80,4'ünü fosil enerji kaynaklarından, %11,3'ünü yenilenebilir enerjiden ve %8,3'ünü nükleer enerjiden karşılamaktadır (US Department of Energy, 2018).

ABD bir taraftan fosil yakıtlara bağımlı enerji politikasını devam ettirenken diğer taraftan YE alanına yönelik politikalar uygulamaktadır. Bu politikaların temel amaçları; sera gazı emisyonlarını azaltmak ve kırsal kesimde istihdam olanakları oluşturarak kırsal kesimin gelirinin artmasını sağlayabilmektir (Herath ve Tyner, 2019:1). ABD'de YE'nin geliştirilmesine yönelik politikalar, 1. Petrol Krizi sonrasında güneş enerjisine yönelik Ar-Ge çalışmalarına fon sağlamak amacıyla çıkarılan yasalara ile başlamıştır. Yaklaşık 50 yıldır gerek merkezi düzeyde gerekse federal düzeyde YE çeşitli teşvik araçları ile desteklenmektedir.

Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı 2018 yılı verilerine göre elektrik üretiminin %20,5'ini YE kaynaklarından karşılayan ABD, dünyanın en fazla YE kurulu kapasitesine sahip 2. ülkesi durumundadır. ABD, YE kurulu kapasitesinde 2010-2018 yılları arasında önemli artış sağlamıştır. 2018 yılında ülkenin YE kapasitesi 249 GW'ye ulaşmıştır. Güneş ve rüzgâr enerjisine yapılan yatırımların bu artışta önemli etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. 2010-2018 yılları arasında güneş enerjisi 50 GW'lık, rüzgâr enerjisi 56 GW'lık kapasite artışı yaşamıştır. FS-UNEP/BloombergNEF (2019) verilerine göre 2018 yılında ABD'de YE'ye 46,5 milyar \$'lık yeni yatırım gerçekleştirilmiştir.

ABD, YE kaynakları açısından yüksek kapasiteye sahiptir ve küresel dönüşüme öncülük etme potansiyeli bulunmaktadır. Diğer taraftan dinamik bir yenilik kültürüne sahiptir. Girişimci iş dünyasının yanı sıra, bol miktarda finansman fırsatı ve yüksek vasıflı işgücü ile öne çıkan bir ülkedir. Doğru politikalar ve destek mekanizmalarının kullanılması durumunda 2030 yılında toplam enerji tüketiminin %27'si YE kaynaklarından sağlanabilir. Bu potansiyele ulaşabilmek için, sektöre yıllık 86 milyar \$'lık yatırım yapılması gerekmektedir (IRENA, 2015b: 2). YE dönüşümü beraberinde istihdam olanaklarını da taşımaktadır. ABD'de özellikle biyokütle, güneş ve rüzgâr enerjisi alanında istihdam olanakları oldukça yüksektir. Tablo 2'de ülkenin YE istihdamına dair verilere yer verilmiştir.

Tablo 2: ABD YE İstihdam Verileri (Bin)

YE Sektörü	2018
Güneş (FV)	225,4
Rüzgâr	114
Biyoyakıtlar	310,8
Hidroelektrik	66,5
Jeotermal	35
Katı Biyokütle	79,3
Güneş (ısıtma/soğutma)	12,1
Biyogaz	7,0
CSP	4,8
Toplam	854,9

Kaynak: IRENA Data&Statistics, <https://www.irena.org/Statistics>.

ABD'de YE sektöründe doğrudan ve dolaylı işlerde 855 bin kişi istihdam edilmektedir. ABD'de YE alanında en fazla istihdamın olduğu 3 sektör öne çıkmaktadır. Bu sektörler, biyokütle, güneş ve rüzgâr enerjisi olarak görülmektedir. Rüzgâr enerjisi sektörünü değerlendirdiğimizde ABD'de rüzgâr enerji sektöründe, 114 bin kişi istihdam edilmektedir. Rüzgâr türbinlerinin imalatında ve inşaatında çalışanlar, istihdamın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Dünyanın en büyük rüzgâr türbini üreticilerinden General Electric (GE)'in sektör içerisinde önemli payı bulunmaktadır ve ülkede gerçekleştirilen yeni kurulumlarının yarısı bu firma tarafından gerçekleştirilmektedir. Rüzgâr enerjisi endüstrisi tüm ekonomi içerisinde en hızlı büyüyen sektörlerden birisi durumundadır. Güneş enerjisi sektörü, ABD genelinde son 10 yıl içerisinde önemli büyüme göstermiştir. Sektörün büyümesi beraberinde istihdam artışını getirmiştir. 2013-2018 yılları arasında sektörde yıllık %11 istihdam artışı yaşanmıştır (EESİ, 2019:4). YE alanında en fazla istihdam biyokütle/biyoyakıt sektöründe gerçekleşmektedir. ABD, biyoyakıt üreticilerinin yatırımlarını kolaylaştıran uzun vadeli politika çerçeveleri oluşturmuştur. Ülkede, toplam biyoyakıt hacminin 2022 yılına kadar 36 milyar ABD galonuna ulaşması yasal hedef olarak belirlenmiştir (Henley ve Fundira, 2019: 253). Biyoyakıtların üretilmesi ve kullanılması aşamasında tarım, sanayi ve ulaştırma sektöründe pek çok insanın istihdam edilmesi bu sektörün istihdam olanaklarını arttırmaktadır. ABD'de doğrudan ve dolaylı işler üzere biyoyakıt sektöründe 310,8 bin kişi istihdam edilmektedir.

5. BREZİLYA

Brezilya'nın YE alanındaki deneyimi, 1970'li yıllardan bu yana uyguladığı politikalara dayanmaktadır. Brezilya'nın elektrik üretiminde hidroelektrik ve biyokütle yüksek yüzdeler sahiptir. Ülkede üretilen elektriğin %80'ninden fazlası hidroelektrik kaynaklı gerçekleşmektedir (Pischke vd., 2019: 87). Ülkenin, geniş yüzölçümü ve coğrafi özellikleri nedeniyle birkaç farklı iklim bölgesine sahip olması, YE potansiyelini arttırmaktadır. Brezilya'nın merkezi bölgelerinde bulunan kuru ve güneşli iklim güneş sektörünün gelişmesine, güneydoğu bölgesinde yer alan yüksek kıyılar ise rüzgâr enerjisinin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Amazon Nehri'nin ülkede bulunması ise hidroelektrik açısından avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Brezilya, dünyada modern biyoenerjinin ana tüketicisi konumundadır (Meisen ve Hubert, 2010: 5). 2040 yılı projeksiyonlarına göre, ülkede biyoyakıt kullanımının 20 yıl içerisinde %175 artarak 71 milyon ton eşdeğeri petrole (mtep) ulaşacağı öngörülmektedir. Böylelikle ABD'nin ardından dünyanın en büyük ikinci biyoyakıt kullanıcısı olmaya devam edeceği düşünülmektedir (BP, 2019).

Brezilya, hidroelektrik kapasitesi açısından Çin'den sonra en fazla kapasiteye sahip ülke olarak bilinmektedir. Bu nedenle ürettiği elektriğin %80'den fazlası bu kaynaktan sağlanmaktadır. Modern YE'nin kullanımının ise, henüz olgunlaşma safhasında olduğu ve mevcut potansiyelin yeterince kullanılmadığı söylenebilir. Buna karşın rüzgâr enerjisi alanında son yıllarda ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. 2010-2018 yılları arasında rüzgâr enerjisine yaklaşık 14 GW yeni kurulu kapasite eklenmiştir. Brezilya, küresel düzeyde en fazla rüzgâr enerjisi kurulu kapasitesine sahip olan 5. ülkedir. Güneş enerjisi açısından yüksek kapasiteye sahip olmasına rağmen, henüz bu kapasite üretime döndürülemediği³.

Biyoeenerji ülkenin temel yenilenebilir enerji kaynaklarından birisidir. Biyoeenerjiden elektrik üretiminde ülke Çin ve ABD'nin ardından üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca ülke, biyoyakıt (biyodizel ve ethanol) üretiminde ABD'den sonra en fazla üretim

³ IRENA, Data&Statistics verilerinden faydalanılarak yazar tarafından yorumlanmıştır.

yapan 2. ülke konumundadır. Bu iki ülke küresel biyoyakıt üretiminin %69'unu gerçekleştirmektedir (REN21, 2019b: 22). Üretim hedefleri ve kapasitesi arttıkça ülkenin istihdam olanaklarının artacağı öngörülmektedir. Tablo 3'te Brezilya'nın yenilenebilir enerji istihdam verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Brezilya YE İstihdam Verileri (Bin)

YE Sektörü	2018
Güneş (FV)	15,6
Rüzgar	33,8
Biyo Yakıtlar	831,8
Hidroelektrik	203,5
Güneş (ısıtma/soğutma)	40,6
Toplam	1.125,3

Kaynak: IRENA Data&Statistics, <https://www.irena.org/Statistics>

Brezilya'da biyoyakıt sektörü en önemli YE istihdam kaynağı olarak görülmektedir. 2018 yılında ülkede, etanol üretimi 27,8 milyar litreye ulaşmıştır. 2028 yılında etanol üretiminin 47,1 milyar litreye ulaşması beklenmektedir. Üretim hacmindeki artışın beraberinde istihdam artışı da getireceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, ülkede biyodizel karışımı oranının %10'a yükseltilmesi ile birlikte, biyodizel üretimi 5,4 milyar litreye ulaşmıştır. Biyodizel karışımı oranının artırılması neticesinde önümüzdeki 10 yılda biyo dizel üretiminin 2 katına çıkması beklenmektedir. Bu hedefi karşılayabilmek için kurulacak tesislerde yaklaşık 1,4 milyon yeni istihdamın gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir (IRENA, 2019a: 25-26). Ülkenin elektrik üretiminde hidroelektrik önemli bir kaynaktır. Hidroelektriğin temel enerji kaynağı olması, sektörde istihdam olanakları oluşturmuştur. Günümüzde 203,5 bin kişi hidroelektrik sektöründe istihdam edilmektedir. Küresel düzeyde hidroelektrik sektöründe çalışanların %10'u Brezilya'da istihdam edilmektedir.

6. ÇİN HALK CUMHURİYETİ

Asya, YE kullanımının en hızlı genişlediği bölge olmasına rağmen, bölge ülkelerinin birçoğu (Çin, Japonya, Hindistan vb.) halen enerji tüketiminde fosil yakıtlara bağımlıdır. Ancak, elektrik, ısıtma/soğutma ve ulaştırma sektörlerinde enerji talebinin her geçen yıl artış göstermesi bölgede çok yönlü YE fırsatı sunmaktadır (REN21,2019a: 10). Son on yıl içerisinde çarpıcı ekonomik büyüme oranlarına ulaşan Çin, dünyadaki en büyük enerji tüketicisi ve sera gazı üreticisi ülkelerinden biri haline gelmiştir. Yüksek ekonomik büyüme ve enerji tüketim oranı, Çin hükümetlerini YE teknolojilerini teşvik etmek için yeni enerji politikaları uygulamaya sevk etmiştir. Çin hükümetleri, gerek ulusal düzeyde gerekse yerel düzeyde izlenmiş olduğu sistematik politikalar ile enerjide dışa bağımlılığı ve kömür tüketimini azaltmayı amaçlamaktadırlar (Kaya ve Bayraktar, 2019:167). Bu amaca ulaşabilmek için 2010-2018 yılları arasında YE sektörüne 758 milyar \$'lık yatırım gerçekleştirilmiştir.

CNREC (2019) tarafından yayınlanan "Yenilenebilir Enerji Görünüm" raporuna göre, ülkede toplam enerji tüketiminin %90'ı fosil yakıtlardan gerçekleştirilmektedir. 2050 yılına yönelik enerji dönüşümü ile birlikte fosil yakıtların toplam enerji tüketimindeki oranının %35'e düşmesi hedeflenmektedir. Ayrıca 2050 yılında elektrik üretiminin %49'unun rüzgâr enerjisinden, %24'ünün güneş enerjisinden karşılanacağı beklenmektedir. Bu enerji dönüşümünün makroekonomik etkilerinin olması kaçınılmazdır. Enerji dönüşümünün; YE yatırımlarını, üretimini ve sektördeki istihdam olanaklarını arttıracacağı düşünülmektedir.

Solar Power Europe (2019) tarafından yayınlanan rapora göre, Çin dünya toplam güneş enerjisi kapasitesinin %34'üne sahiptir. 2018 yılında güneş enerjisi kapasitesine 44.5 GW'lik kapasite eklemiştir. Aynı raporda ülkede, 2023 yılına kadar güneş enerjisi kapasitesine 273 GW'lik yeni kapasite eklenebileceği öngörülmektedir. Sektöre

yönelik yeni yatırımların artması, istihdam olanaklarının gelişeceğini göstermektedir. Benzer gelişmelerin rüzgar enerjisi alanında da yaşanacağı düşünülmektedir. IRENA (2019) *Rüzgarın Geleceği* isimli raporda kara rüzgar enerjisi kapasitesinin 2050 yılında 2150 GW'ye çıkacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan ülkede açık deniz rüzgâr enerji kapasitesinin kullanılmaya başladığını söylemek mümkündür. 2018 yılında 13 yeni deniz rüzgar enerjisi projesine 11.4 milyar \$'lık yatırım harcaması yapan Çin, 2020 yılında faaliyete geçmesi planlanan 6,7 GW'lik 24 deniz rüzgar projesine 18 milyar \$'lık yatırım planlamıştır. Gerek kara gerekse deniz üstü rüzgâr enerji yatırımlarının artması beraberinde sektörde yeni istihdamın oluşmasını sağlayacaktır.

Çin, hidroelektrik alanında da dünyanın en fazla kurulu kapasitesine sahip ülkesidir. Küresel hidroelektrik kapasitesinin %28'i ülkede yer almaktadır. Ayrıca 2018 yılında küresel yeni kapasite artışının %35'i ülkede gerçekleştirilmiştir (REN21, 2019b: 86). Geleneksel yenilenebilir enerji kaynağı olan hidroelektrik tesislerinin inşaat, işletim ve bakım dönemlerinde birçok istihdam alanı oluşmaktadır. 2018 yılı verilerine göre dünya genelinde hidroelektrik alanında çalışanların %15'i Çin'de istihdam edilmektedir. Tablo 4'te Çin'in YE alanındaki istihdam verilerine yer verilmiştir.

Tablo 4: Çin Halk Cumhuriyeti YE İstihdam Verileri (Bin)

YE Sektörü	2018
Güneş (FV)	2.194
Rüzgar	510
Biyo Yakıtlar	51
Hidroelektrik	308,2
Güneş (ısıtma/soğutma)	670
Katı Biyokütle	186
Biyogaz	145
CSP	11
Jeotermal	2,5
Toplam	4.077,7

Kaynak: IRENA Data&Statistics, <https://www.irena.org/Statistics>

2010-2019 yılları arasında sektöre 758 milyar \$'lık yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlar, sektörde istihdam yaratıcı etkiye sahip olmuştur. 2013 yılında Çin'de YE ile ilgili işlerde yaklaşık olarak 2,6 milyon kişi istihdam edilirken, 2018 yılında 4,1 milyona yakın insan iş sahibi olmuştur. 5 yıl içerisinde yaklaşık 1,5 milyon yeni istihdamın oluştuğunu söylemek mümkündür. YE kaynakları içerisinde en fazla istihdamın olduğu sektör güneş FV sektörüdür. Yerel tedarik zincirleri ve ölçek ekonomilerinin gelişmesi ile birlikte Çin güneş enerjisi sektöründe küresel düzeyde en fazla üretime sahip ülke konumuna gelmiştir. Çin'de 2013 yılında 1,6 milyona yakın kişi güneş FV alanında istihdam edilirken 2018 yılında 2,2 milyon kişi istihdam edilerek yaklaşık 600 bin yeni iş imkanı oluşturulmuştur.⁴

Rüzgâr enerjisi Çin'de bir diğer önemli kaynak olarak görülmektedir. Çin'de üretim yapan rüzgar firmaları genellikle yurtiçi talebi karşılamaktadır. Güneş enerjisi firmalarına kıyasla rüzgar ekipmanlarının tedarikinde küresel alanda düşük paya sahip olan rüzgar enerjisi firmaları içerisinde "Envision" isimli firma öne çıkmaktadır. Kara rüzgarına göre daha yoğun teknoloji ve yüksek maliyet gerektiren açık deniz rüzgar enerjisinin gelişmesi ile birlikte ilerleyen yıllarda bu sektörde istihdam olanaklarının artacağı öngörülmektedir. Güneş enerjili ısıtma kapasitesinde de küresel lider olan Çin'de ilgili sektörde 670 bin kişi istihdam edilmektedir. Küresel düzeyde ise güneş(ısıtma/soğutma) alanında 801 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu durum ilgili sektördeki istihdamın %83'ünün Çin'de gerçekleştiğini göstermektedir.

14. Beş Yıllık Plan (2021-2025) Çin'in enerji geçişinde önemli bir dönüm noktası olacaktır. Güneş ve rüzgâr enerjisinde yaşanan

⁴ 2013 verileri IRENA (2014) raporundan elde edilmiştir.

maliyet düşüşlerinden yararlanılarak yeni tesislerin kurulumu hız kazanacaktır. 2021-2025 yılları arasında güneş ve rüzgâr enerjisine sırasıyla yıllık ortalama 53 GW ve 58 GW yeni kapasite eklenmesi planlanmaktadır. Bu durumda, güneş ve rüzgâr sektöründeki istihdam olanaklarının arttıracağı düşünülmektedir (CNREC, 2019: 3).

7. HİNDİSTAN

Hindistan, 1.4 milyara ulaşan nüfusu ve hızlı büyüyen ekonomisi ile küresel enerji piyasalarının en önemli taraflarından biridir. Hindistan'ın enerji tüketimi yüksek olmakla birlikte çoğunlukla fosil yakıtlara dayalı bir enerji piyasasına sahiptir. 2017 verilerine göre ülkede toplam birincil enerji arzı 881.9 mtep olarak gerçekleşmiştir. Birincil enerji arzı içerisinde kömür %44.3, petrol %25.3, biyoenerji ve atık %21.2, doğalgaz %5.8, hidroelektrik %1.4, nükleer %1.1, rüzgâr ve güneş ise %0.8 oranında paya sahiptir. Yıllık %9'luk büyüme hedefi olan ülkenin, 2025 yılına kadar 5 trilyon \$'lık bir ekonomiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Hindistan'ın sürdürülebilir ekonomik büyüme için, enerji kaynaklarını etkin kullanması, enerji sistemlerini ve altyapısı düzenlemesi gerekmektedir. Hindistan'ın enerji sistemi elektrik üretiminde kömüre, ulaşım ve sanayi de petrole, ısıtma ve pişirmede ise biyoenerjiye dayalıdır. Biyoenerji ve kömür arzı ülke kaynakları ile sağlanırken, petrol ve doğalgaz ağırlıklı olarak ithal edilmektedir. Birincil enerji arzının üçte ikisi yurtiçi kaynaklardan sağlanmaktadır (IEA, 2020b: 20).

Ülkede nüfusun neredeyse dörtte birinin elektriğe erişimi sınırlı ya da yoktur. Bu nedenle her vatandaşın ekonomik bir şekilde enerjiye erişimini sağlamak enerji gündeminin en temel meselesi olmuştur. Hızla değişen güneş enerjisi teknolojileri ile hükümetler, güneş ve diğer YE kaynaklarının enerji yapısını dönüştürebileceğini ve enerjiye ulaşımın kolaylaşabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle Hindistan'da, YE'nin gelişimini teşvik etmek için oldukça kapsamlı politikalar ve düzenlemeler hayata geçirilmiştir (KAPSARC, 2016: 4). Hindistan'da YE'nin gelişmesine dair erken dönem politikaları; teknoloji, Ar-Ge ve örnek projelerin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Sonraki aşamalarda ise, özel sektörün yatırımlarını arttırmak için mali teşvikler geliştirilmiş ve YE'nin toplam enerji tüketimindeki payının artmasını amaçlayan kapsamlı yasal reformlar uygulanmıştır (Sawhney, 2013: 297).

Hindistan, sosyal ve ekonomik etkileri içerisinde barındıran enerji geçişinin ortasında yer almaktadır. Hindistan'da yaşanacak enerji dönüşümü, ekonomik refahın artmasına ve yeni istihdam olanaklarının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. YE potansiyeli yüksek olan ülkede son yıllarda ilgili sektörde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2018 yılı verilerine göre ülkede 74 GW'lik kurulu kapasite bulunmaktadır ve 2022 yılına kadar 175 GW'lik kapasiteye ulaşmak hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için yıllık ortalama %25'lik bir artışın gerçekleşmesi gerekmektedir (Tongia ve Gross, 2018: 4). Hindistan Yeni ve Yenilenebilir Enerji Bakanlığı gelecek projeksiyonlarına göre ise, 2030 yılına kadar ek 500 GW'lik yenilenebilir enerji kapasitesi eklenebileceği ve 2030 yılında enerji sektöründe kurulu kapasitenin %40'nın fosil olmayan yakıtlardan oluşacağı ilan edilmiştir (Jacobs vd, 2019: 2).

Hindistan uyguladığı politikalar ile enerji güvenliğini ve enerjiye erişimini arttırmaya ve sera gazı salınımını azaltmaya ek olarak, YE'nin gelişmesi ile birlikte ek istihdam olanaklarının oluşmasını amaçlamaktadır. 2022 yılına kadar oluşturulacak yeni kapasite ile; inşaat, kurulum, iş geliştirme, tasarım, işletme ve bakım gibi alanlarda yeni 330 bin istihdam olanağının oluşacağı öngörülmektedir (Jairaj vd., 2017:3). YE'nin, özellikle kırsal kesimde yaşayan yoksullar için yerel istihdam fırsatları oluşturacağı düşünülmektedir (WWF-TERI, 2013: 21). Hindistan'da YE'ye

geçişin güçlü makroekonomik etkileri arasında sektörün hızlı iş yaratma potansiyeli bulunmaktadır. IRENA (2017) Hindistan raporuna göre ise ülkenin 2022 hedeflerine ulaştığı takdirde güneş enerjisinde 1 milyondan fazla ve rüzgâr enerjisinde 180 binden fazla istihdam olanağının olabileceği ifade edilmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde YE kaynaklarına geçiş fosil yakıt sektöründe iş kayıplarına neden olabilirken, Hindistan'da YE sektörünün gelişmesi istihdamı destekleyici niteliktedir ve sektördeki kapasite artışı yeni istihdam olanakları oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkede sektörün ihtiyaç duyduğu işgücü için yeterlilik standartları oluşturma çabası bulunmaktadır. Yeşil İşler Beceri Konseyi ile Yeni ve Yenilenebilir Enerji Bakanlığı, YE müfredatını eğitim sistemine entegre etme aşamasındadır. Böylelikle, özellikle kırsal kesimde yaşayan yoksulların istihdam olanaklarının artacağı düşünülmektedir.

Ülkede, YE potansiyeli farklı coğrafya ve iklim koşullarına bağlı olarak bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Ülkenin doğu bölgesinde jeotermal enerji, orta ve güney bölgelerinde rüzgâr ve güneş enerjisi, kuzey bölgesinde ise biyokütle enerjisi potansiyeli yüksektir. Ülkedeki elektrik üretiminin %17,2'si YE'den karşılanmasına rağmen, ülkenin mevcut potansiyelini yeterince kullanılmadığı düşünülmektedir. Günümüzde, ülkenin elektrik üretiminde halen en etkin kaynak kömürdür. Kömür, elektrik üretiminin %60'ını karşılamaktadır (Raghuwanshi ve Arya, 2019: 291-292).

Dünyanın diğer pek çok ülkesi gibi Hindistan da ilgili alanda ilk yatırımlarını hidroelektrik alanına yapmıştır. Hidroelektrik halen ülkenin en önemli yenilenebilir elektrik kaynağıdır; ancak son yıllarda toplam YE kapasitesi içerisinde hidroelektriğin payı azalırken diğer kaynakların payı artmaktadır. Modern yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların artması neticesinde rüzgâr ve güneş enerjisi alanında önemli kapasite artışları yaşanmaktadır. Rüzgâr enerjisi açısından dünyanın en fazla kurulu kapasitesine sahip 5. ülkesi olan Hindistan, son 8 yıl içerisinde kapasitesini yaklaşık 3 kat arttırmıştır. Ülkenin gelecek projeksiyonlarında en önemli kaynak olarak ise güneş enerjisi görülmektedir. 2022 yılında 100GW'lik kapasiteye ulaşması hedeflenen güneş enerjisinde, son 8 yıl içerisinde 27 GW'lik kapasite artışı yaşanmıştır.⁵

YE kapasitesi artışı, sektöre yapılan yatırımların bir yansımasıdır. Sektöre yapılan yatırımlar arttıkça istihdam kapasitesinin de artacağı öngörülmektedir. Hindistan'da 2050 yılına yönelik gerçekleştirilen senaryolar, tüm enerji sektöründe 3,5 milyon kişinin istihdam edileceği yönündedir. YE sektöründe ise 3,2 milyon insanın istihdam edileceği tahmin edilmektedir. Diğer bir deyişle YE sektörü, 2050 yılına kadar bugün tüm Hindistan'da fosil yakıt sektöründe istihdam edilenlerin 5 katı kadar istihdam olanağı oluşturabilecektir. İstihdamın itici gücü olarak, güneş enerjisi (2 milyon), biyokütle enerjisi (1,1 milyon) öne çıkan kaynaklardır (Jacobs vd.; 2019: 3). Tablo 5'te Hindistan'ın yenilenebilir enerji ile ilgili istihdam verilerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Hindistan YE İstihdam Verileri (Bin)

YE Sektörü	2018
Güneş (FV)	114,8
Rüzgâr	58,1
Biyo Yakıtlar	35,1
Hidroelektrik	347,1
Güneş (ısıtma/soğutma)	20,6
Katı Biyokütle	58
Biyo gaz	85
Toplam	718,7

Kaynak: IRENA Data&Statistics, <https://www.irena.org/Statistics>

⁵ IRENA, Data&Statistics verilerinden faydalanılmıştır.

Hindistan'da 718,7 bin kişi YE ile ilgili işlerde istihdam edilmektedir. 2013⁶ yılında ise ülkede YE alanında istihdam edilenlerin sayısı 391 bin kişi olarak belirlenmiştir. 2013 yılı verileri ile kıyaslandığında sektörün istihdam yaratma gücü ortaya çıkmaktadır. 5 yıl içerisinde sektörde yeni 327 bin yeni istihdam oluşmuştur. YE kaynakları içerisinde en fazla istihdam olduğu sektör hidroelektrik iken, güneş enerjisi ve biyoenerji ile ilgili sektörlerin gelecekteki istihdam potansiyellerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin özellikle kırsal kesiminde elektriği olmayan binlerce hane ve yoksulluk sınırının çok altında yaşayan yüzbinlerce fert bulunmaktadır. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynakları, bir taraftan yoksul halkın elektrik ihtiyacını karşılarken diğer taraftan kırsal istihdama önemli katkılarda bulunabilecektir.

8. ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

YE gelişiminin istihdam oluşturma potansiyeli son yıllarda giderek daha fazla ilgi görmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede; satış, kurulum, işletme ve bakım gibi evrelerde istihdam olanakları artmaktadır. YE alanında istihdam edilenlerin sayısı 11 milyona ulaşmıştır. Çin, Brezilya, AB ülkeleri, ABD ve Hindistan dünya genelinde en fazla istihdam olanaklarının olduğu ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan kaynak bazında güneş ve biyokütle enerjisi en fazla istihdam olanağı olan sektörler olarak görülmektedir. Belirlenen her ülkenin farklı özellikleri ve öne çıktığı bir sektör bulunmaktadır. Tablo 6'da ülkelerin yenilenebilir enerji istihdam verileri karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Tablo 6: Yenilenebilir Enerji Doğrudan ve Dolaylı İşler (2018)

	Çin	AB	Brezilya	ABD	Hindistan	Dünya
Güneş (FV)	2.194	96	15.6	225	115	3.605
Biyoyakıt	51	208	832	311	35	2.063
Hidroelektrik	308	74	203	66.5	347	2.054
Rüzgâr	510	314	34	114	58	1.160
Güneş (Isıtma/Soğutma)	670	24	41	12	21	
Katı Biyokütle	186	387	-	79	58	787
Biyogaz	145	67	-	7	85	334
Jeotermal	2.5	23	-	35	-	94
CSP	11	5	-	5	-	34
Toplam	4.078	1.235	1.125	855	719	10.983

Kaynak: IRENA (2019a), Renewable Energy and Jobs/Annual Review.

2013 yılında⁷ 6,5 milyon kişi yenilenebilir enerji ile ilgili işlerde istihdam edilirken, 2018 yılında 11 milyon kişi sektöre ilgili doğrudan veya dolaylı işlerde istihdam edilmektedir. 5 yıl içerisinde dünya genelinde yeni 3,5 milyon istihdam imkânı oluşmuştur. Bu durum YE'nin istihdam oluşturma kapasitesini ortaya koymaktadır.

Her ülkenin coğrafi ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak farklı kaynaklarda uzmanlaşmaya gittiğini görmek mümkündür. Güneş enerjisi istihdamı alanında Çin'in tartışmasız bir liderliği bulunmaktadır. Çin; FV, CSP ve ısıtma/ısıtma soğutma alanında güneş enerjisinden en çok faydalanan ülke olarak, 2 milyon 875 bin kişiye istihdam olanağı sağlamaktadır. Ülke hem kendi iç piyasası için hem de küresel düzeyde ihracata yönelik üretim yapmanın bir sonucu olarak gelişmesine devam etmektedir. Küresel düzeyde güneş FV alanında istihdam edilenlerin %60'ı ülkede yer almaktadır. REN21 (2019b) raporuna göre güneş FV alanına küresel düzeyde 100 GW'lık yeni kapasite eklenmiştir. Çin ise tek başına kurulu kapasitesini 44 GW arttırmıştır. Bir taraftan kaynağın ülke içinde kullanımının artması, diğer taraftan kurulum için gerekli ekipmanların ülke içerisinde üretilmesi istihdamı olumlu etkileyen faktörler olarak görülmektedir.

Rüzgâr enerjisi alanında da lider ülke Çin'dir. 2018 yılında sektöre 50 milyar \$'lık yatırım gerçekleştirilmiştir. Ancak ülkede rüzgâr enerjisi

alanında güneş enerjisine kıyasla daha az istihdam olanağı bulunmaktadır. Rüzgâr ekipmanı üreten firmaların ülke içi talebi karşılaması ve henüz küresel piyasa paylarının düşük olması, güneş enerjisine kıyasla istihdam olanağını azaltmaktadır. Sektörde, güneş enerjisine kıyasla daha düşük istihdam oluşmasına rağmen, küresel düzeyde rüzgâr enerjisinde çalışanların %44'ü Çin'de istihdam edilmektedir.

AB ülkeleri, küresel düzeyde YE'nin öncüsü olarak uzun yıllar ilgili sektörü domine etmişlerdir. Ancak son yıllarda yatırım miktarlarında ve istihdam olanaklarında daralma yaşandığını söylemek mümkündür. Güneş enerjisi alanında üretimin Asya'ya kayması ile birlikte bölgenin üretim üstünlüğü azalmıştır. Bu durum güneş enerjisi alanında istihdam edilenlerin sayısını her geçen yıl azaltmaktadır. Ancak rüzgâr enerjisi alanında faaliyet gösteren küresel firmaların Avrupa ülkelerinde yer alması neticesinde sektörde istihdam olanakları halen yüksektir. Kara rüzgârına ek olarak küresel düzeyde deniz rüzgârına oluşan talebin artması neticesinde AB ülkelerinde rüzgâr enerjisi kaynaklı istihdam olanaklarının artacağı düşünülmektedir. Siemens Gamesa ve MHI Vestas isimli iki Avrupa kökenli firma, deniz rüzgârında %59'luk pazar payına sahiptir. Karasal projelere kıyasla daha fazla işgücü gerektiren deniz rüzgârı projelerinde, yeni ekipmanların yapımı, inşası, montajı ve kurulumunda yeni istihdam olanakları ortaya çıkacaktır.

AB ülkelerinin üretim ve istihdam açısından öne çıktığı diğer kaynak türü biyokütledir. Tarımsal ve kentsel atık yoluyla elde edilen biyokütle kaynakları; elektrik, ısıtma ve ulaştırma alanlarında kullanılabilir. AB ülkelerinin ulaşım sektöründe en çok petrol ve doğalgazı tercih etmesi, diğer taraftan bu kaynakların ise ithal yolla tedarik edilmesi, ülkelerin yeni kaynak arayışlarını arttırmaktadır. Biyoyakıtlar, fosil yakıtların ikamesi olarak görülmekte ve AB Direktifleri yoluyla kullanımı özendirilmektedir. Ulaşım sektöründe 2030 yılında %14'lük biyoyakıt kullanımı hedefleyen AB, sektöre yönelik yatırımlarını arttırmaktadır.

Brezilya, YE alanında L. Amerika ülkeleri içerisinde öne çıkan ülkedir. Coğrafi nedenlere ve doğal kaynaklara bağlı olarak hidroelektrikten önemli oranda faydalanan ülkede, son yıllarda biyoyakıt sektörü gelişmektedir. Küresel Biyoetanol ihracatının %50'ye yakını Brezilya tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan sıvı biyoyakıt sektöründe 832.00 kişi istihdam edilmektedir. Küresel düzeyde sıvı biyoyakıt alanında istihdam edilenlerin %40'ı Brezilya'da istihdam edilmektedir. Ayrıca ülkede yenilenebilir enerji alanında çalışanların %74'ü sıvı biyoyakıt sektöründe çalışmaktadır.

Ülkenin etanol üretimi 2018 yılında 27.8 milyar litre üretim ile rekor düzeye ulaşmıştır ve 2028 yılında 47.1 milyar litre üretim yapılması hedeflenmektedir. Biyodizel üretiminin 2018 yılında 5.4 milyar litreye ulaşması ve önümüzdeki on yıl içerisinde üretimin iki katı artarak 11,1 milyar litreye çıkması beklenmektedir. Bu hedeflerin yerine gelmesi için etanol, mısır ve soya yağı çıkarma tesislerinin geliştirilmesi ve yeni tesislerin kurulması gerekmektedir. Bu tesislerin kurulması ile birlikte 1,4 milyon yeni istihdam açığı oluşacağı tahmin edilmektedir (IRENA, 2019a: 24-25).

ABD, REN21 (2019b) raporuna göre küresel düzeyde en fazla yenilenebilir kurulu kapasitesine sahip olan 2. ülkedir. Güneş ve rüzgâr enerjisi kapasitesinde ise Çin'den sonra 2. sırada yer almaktadır. Diğer taraftan biyodizel ve etanol üretiminde en çok üretimin yapıldığı ülkedir. ABD'de güneş enerjisi sektöründe 225.000 kişi, biyoyakıt sektöründe ise 311.000 kişi istihdam edilmektedir. ABD'de yenilenebilir enerji alanında istihdam edilenlerin %36'sı biyoyakıt sektöründe, %26'sı güneş enerjisi

⁶ IRENA (2014) raporundan elde edilmiştir.

⁷ IRENA (2014) raporundan elde edilmiştir.

sektöründe, %13'ü ise rüzgar enerjisi sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca jeotermal enerji alanında 35.000 kişi istihdam edilmektedir. Jeotermal enerjide, küresel istihdamın %37'si ABD'de gerçekleşmektedir.

ABD'de güneş FV ve rüzgar enerjisi gibi kaynakların önümüzdeki yıllarda en hızlı büyüyen elektrik üretim kaynakları olması beklenmektedir. Rüzgar enerjisi sektöründe yaşanacak gelişme ülkenin yurtiçi ekipman üretimini artırabilir; çünkü ABD'de rüzgâr türbini üretmek için gereken özelliklerin çoğu yurtiçinde mevcuttur. Bu durum ilgili sektörün istihdam olanaklarını arttırabilecektir. IRENA ve CEM (2014) tarafından hazırlanan "Güneş ve Rüzgar Enerjisinin Sosyo-Ekonomik Faydaları" isimli rapora göre, ABD'de kara rüzgarında yapılacak her bir MW'lik yeni kapasite artışı; imalat, inşaat ve kurulum aşamasında 12.1 yeni istihdam oluşturabilecek, güneş enerjisinde ise aynı aşamalarda 20 yeni istihdam oluşabilecektir. IRENA (2019b) "Rüzgarın Geleceği" isimli raporda, ABD'de rüzgar enerjisi kurulu kapasitesininin 850 GW'ye ulaşacağı iddia edilmektedir. Bu durum sektörün istihdam oluşturma potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır. IRENA (2019c) "Güneş FV'nin Geleceği" isimli raporda ise, ABD'nin 2050 yılında elektrik üretiminin %33'ünü güneş enerjisinden karşılayacağı ifade edilmektedir. Gelecek beklentilerinin gerçekleşmesi durumunda sektörün istihdam olanaklarının artacağını ifade etmek mümkündür.

Hindistan diğer ülkelerden farklı olarak özellikle kırsal bölgelerinde elektrige ulaşımın sınırlı olduğu bir ülke olarak görülmektedir. Dünya Bankası (World Bank) verilerine göre 2017 yılında kırsal kesimin %89'u elektrige ulaşabilirken, %11'inin elektrik ulaşımı bulunmamaktadır. Jairaj vd. (2017) tarafından hazırlanan rapora göre; ülkede 237 milyon insanın elektrige ulaşımının sınırlı olduğu ve 840 milyon insanın yemek pişirmede halen geleneksel biyokütle enerjisini kullandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle kırsal kesimde yenilenebilir enerji potansiyelinin kullanılması bir taraftan elektrik ihtiyacını karşılarken diğer taraftan kırsal kalkınmayı destekleyerek, ilgili bölgede düzenli istihdam olanakları oluşturabilir. Hem şebekeye dayalı hem de şebekeden bağımsız yenilenebilir enerji, kırsal kesimde vasıfsız, yarı vasıflı ve yüksek vasıflı işler oluşturabilir. Hindistan'ın kırsal kesimde gerçekleştireceği yenilenebilir enerji dönüşümü hem kırsal kalkınmayı destekleyecek hem de yeni istihdam olanakları oluşturabilecektir.

2018 yılı verilerine göre yenilenebilir enerji alanına en fazla yatırım yapan 4. ülke olan Hindistan, rüzgâr ve güneş enerjisi kurulu kapasitesinde ilk 5 ülke içerisinde. Ülkede YE alanında en fazla istihdam hidroelektrik sektöründe (347 bin) gerçekleşmekle birlikte, biyoenerji ile ilgili sektörlerde 178 bin kişi istihdam edilmektedir. Ülkede, 2018 yılında güneş enerjisi çatı üstü kurulumlarında %66 artış yaşanmıştır. Ayrıca, 2022 yılına kadar ülkede güneş enerjisi kapasitesininin 100GW'ye ulaşması beklenmektedir. Kapasitenin 40 GW'si çatı üstü, 60 GW'si ise büyük ölçekli projelerden gerçekleşecektir. Bu hedefe ulaşılması durumunda 297.000 tam zamanlı istihdamın oluşacağı tahmin edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel düzeyde birincil enerji arzı içerisinde fosil yakıtların egemenliği devam etmektedir. Fosil yakıtlara bağımlı ekonomilerin sonucu oluşan, küresel ısınma ve enerji arz güvenliği vb. sorunlar çözüm beklemektedir. Diğer taraftan fosil yakıtlara bağımlılığın ortadan kaldırılması için çeşitli politikalar yürütülmektedir. Gelecek 30 yıl içerisinde enerji dönüşümünün sürdürülmesi beklenmektedir. Yenilenebilir enerji, enerji dönüşümünün en temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Sektörün doğru politikalar ile desteklenmesi oluşturacağı sonuçlar açısından önem arz etmektedir.

Geçtiğimiz 20 yıl içerisinde gelişmiş ülkelerde başlayan politika süreçleri kısa süre içerisinde dünya genelinde yaygınlaşmıştır. Teknolojik ilerlemeler ve maliyetlerin düşmesi neticesinde yenilenebilir enerji, ekonomik ve cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir. 2000-2019 yılları arasında sektöre yaklaşık 2,6 trilyon \$ yatırım gerçekleşmiştir. Yatırım hacminin artması, beraberinde iş olanaklarını da getirmektedir. Isıtma, ulaşım ve elektrik sektöründe doğrudan, dolaylı ve uyarılmış birçok yeni istihdam olanağı oluşmaktadır. Günümüzde 11 milyon insan yenilenebilir enerji ile ilgili doğrudan ve dolaylı işlerde çalışmaktadır. Elektrik üretimi, ısıtma/soğutma gibi alanlarda kullanılan güneş enerjisi en çok istihdam oluşturan sektör olarak görülmektedir. Diğer taraftan ulaşım sektöründe fosil yakıtlara alternatif olduğu düşünülen biyoyakıtlar, tarım-sanayi ve hizmet sektörlerinde yeni iş alanları oluşturmaktadır. Geleneksel hidroelektrik dışında küresel düzeyde en fazla istihdam bu iki sektörde meydana gelmektedir. Ekonomik, coğrafi, teknik ve siyasi açıdan her ülkenin farklı kısıtları, avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

Gelişmiş AB ülkelerinde başlayan YE hamlesi kısa sürede Asya'ya ulaşmıştır. Asya ülkeleri, yenilenebilir elektrik, teknoloji ve ekipman üretiminde AB ülkelerini geride bırakmıştır. Çin, güneş ekipmanı üretiminin merkez üssü haline gelerek, 2,87 milyon insana istihdam olanağı sağlamaktadır. Bölgede Hindistan'ın gelecek hedeflerini yakalaması durumunda kırsal kesimin YE kaynaklı yeni iş olanaklarına kavuşacağı öngörülmektedir. Hindistan, gelecek yıllarda yenilenebilir enerjinin küresel üslerinden biri olmaya adaydır. AB ülkeleri, güneş enerjisindeki üstünlüğünü yitirmiştir; ancak rüzgar enerjisi halen bölgenin istihdamına önemli katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan ulaşımında fosil yakıtlara bağımlılığın devam etmesi neticesinde başlatılan alternatif politikalar biyoyakıtlara olan ilgiyi arttırmıştır. Bölgede biyoyakıt sektörü gelişmektedir. Bu durumun yeni istihdam olanaklarını da beraberinde getireceği düşünülmektedir.

ABD, mevcut potansiyelini üretime yeterince dönüştürememektedir. Yenilikçi bir ekonomik yapıya ve bol finansman kaynaklarına sahip olan ülkenin, YE kaynaklarına yatırımlarının artmasının yüzbinlerce yeni iş olanağı oluşturabilecektir. Ülkede biyoyakıt kaynaklı istihdamın devam edeceği öngörülmektedir. Brezilya'da benzer şekilde coğrafi özellikleri ve tarımdan gelen gücü ile biyoyakıt alanında yüksek istihdam miktarlarına ulaşmıştır. Her iki ülkenin önümüzdeki yıllarda bu sektörde ilerleme kaydedeceği ve yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

Çalışmada, küresel düzeyde mevcut istihdam olanaklarına dair tespitler ve geleceğe yönelik beklentiler yer almaktadır. Araştırmacıların, gelişmekte olan bölgelerde ve fosil yakıt zengini bölgelerde yenilenebilir enerjinin istihdam oluşturma potansiyelini incelemesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerjinin kırsal kesimdeki iş olanaklarının belirlenmesi, şebeke bağlantısız elektrik sistemlerinin kırsal kesim istihdamını nasıl etkilediğinin araştırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- BETD (2019),“Key Facts About the Energy Transition in Germany”,
https://2019.energydialogue.berlin/wpcontent/uploads/2019/04/betd_press_factsheet.pdf (20.03.2020).
- BP (2019),“BP Energy Outlook-Insights from Evolving Transition Scenario Brazil”, <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/energy-outlook/country-and-regional-insights/brazil-insights.html> (30.03.2020).
- CNREC (2019),“China Renewable Energy Outlook-Energy Transition towards 2050”,https://www.dena.de/fileadmin/dena/Publikationen/PDFs/2019/CREO2019_-_Executive_Summary_2019.pdf (25.03.2020).
- Deschenes, O. (2013), “Green Jobs”, IZA Policy Paper, No. 62. <http://ftp.iza.org/pp62.pdf> (04.04.2020).
- Dvarok, P.; Martinat, S.; Horst, D.; Frantal, B.; Tureckova, K. (2017), “Renewable Energy Investment and Job Creation; a Cross-Sectoral Assessment for the Czech Republic with reference to EU Benchmarks”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, (69), 360-368.
- EC (2006),“Biofuels in the European Union- A Vision for 2030 and Beyond”, Biofuels Research Advisory Council Report.
https://ec.europa.eu/research/energy/pdf/draft_vision_report_en.pdf (04.04.2020).
- EC (2019), “Renewable Energy Progress Report”. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/report-progress-renewable-energy-april2019_en.pdf (30.04.2020).
- EESİ (2019),“Jobs in Renewable Energy, Energy Efficiency, and Resilience”, EESİ Fact Sheet, <https://www.eesi.org/papers/> (30.03.2020).
- Flach, B.; Lieberz, S.; Bolla, S. (2019),“EU Biofuels Annual 2019”, USDA Foreign Agricultural Service. Report Number:NL9022.
<https://www.etipbioenergy.eu/databases/reports/429-eu-biofuels-annual-2019> (05.04.2020).
- Fragkos, P., Paroussos, L. (2018),“Employment Creation in EU Related to Renewables Expansion”, Applied Energy, 230, 935-945.
- FS-UNEP/BloombergNEF (2019), “Global Trends in Renewable Energy Investment 2018. <http://www.fs-unep-centre.org> (14.02.2020).
- Hansen, K.; Mathiesen, B.; Skov, I.R. (2019),“Full Energy System Transition towards %100 Renewable Energy in Germany”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, (102), 1-13.
- Henley, G.; Fundira, T. (2019),“Policy and Trade Issues for a Future Regional Biofuels Market in Southern Africa”, Development Southern Africa, 36(2), 250-264.
- Herath, N.; Tyner, W.E. (2019),“Intended and Unintended Consequences of US Renewable Energy Policies”, Renewable and Sustainable Energy Policies,115, 1-7.
- Hua, Y.; Oliphant, M.;Hu, E.,J. (2016),“Development of Renewable Energy in Australia and China: A Comparison of Policies and Status”, Renewable Energy, 85, 1044-1051.
- Guliyev, F. (2020),“Trump’s ‘America First’ Energy policy, Contingency and the Reconfiguration of the Global Energy Order”, Energy Policy, 140, 1-10.
- IEA (2020a), “Germany 2020 Energy Policy Review”. <https://www.iea.org/reports/germany-2020> (20.03.2020).
- IEA (2020b),”India 2020 Energy Policy Review”, <https://www.iea.org/reports/india-2020#executive-summary> (26.04.2020).
- IRENA, Data&Statistics, Statistics Time Series, <http://resourceirena.irena.org/> (25.02.2020).
- IRENA (2011), “Renewable Energy Jobs: Status, Prospects&Policies”, IRENA WorkingPaper.
<https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2012/RenewableEnergyJobs.pdf> (30.04.2020).
- IRENA (2014), “Renewable Energy and Jobs, Annual Review 2014. <https://www.irena.org> (30.03.2020).
- IRENA and CEM (2014), “The Socio-Economic Benefits of Solar and Wind Energy”,www.irena.org/documentdownloads/publications/socioeconomic_benefits_solar_wind.pdf (02.04.2020)
- IRENA (2015a), “Renewable Energy Prospects: Germany”, REmap 2030 Analysis,
<https://www.irena.org/publications/2015/Nov/Renewable-Energy-Prospects-Germany> (30.04.2020).
- IRENA (2015b), “Renewable Energy Prospects: USA”, REmap 2030 Analysis. <https://www.irena.org/> (30.04.2020).
- IRENA (2017), “REMAP: Renewable Energy Prospects for India”, <https://www.irena.org/publications/2017/May/Renewable-Energy-Prospects-for-India> (30.03.2020).
- IRENA (2018), “Renewable Energy Prospects for the European Union”, <https://www.irena.org/publications/2018/feb/Renewable-energy-prospects-for-the-EU> (30.04.2020).
- IRENA (2019a), “Renewable Energy and Jobs- Annual Review 2019. <https://www.irena.org/publications/2019/Jun/Renewable-Energy-and-Jobs-Annual-Review-2019> (02.03.2020).
- IRENA (2019b), “Future of Wind: Deployment, Investment, Technology, Grid Integration and Socio-Economic Aspects”, A Global Energy Transformation Paper. https://irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/Oct/IRENA_Future_of_wind_2019.pdf (20.04.2020).
- IRENA (2019c), “Future of Solar FV: Deployment, Investment, Technology, Grid integration and Socio-Economic Aspects”, A Global Energy Transformation Paper. https://www.irena.org/documentdownloads/publications/socioeconomic_benefits_solar_wind.pdf (04.04.2020).
- Jacobs, D.; Okunlola, A.; Nagel, L.; Helgenberger, S.; Hakhu, A. (2019), “Future Skills and Job Creation with Renewable Energy in India” Executive Report. <https://www.ceew.in/sites/default/files/future.pdf> (04.04.2020)

- Jairaj, B.; Deka, P., Martin, S., Kumar, S. (2017), "Can Renewable Energy Jobs Help Reduce Poverty In India" WRİ Report. <https://files.wri.org/s3fs-public/can-renewable-energy-jobs-reduce-poverty-india.pdf> (30.04.2020).
- KAPSARC (2016), "Renewable Energy Policy in India: Creation, Implementation and Efficacy", <https://www.kapsarc.org/research/publications> (26.03.2020).
- Kaya, H.İ.; Bayraktar, Y. (2019), "Hukuki Düzenlemeler, Politika Destekleri ve Mali Teşviklerin Yenilenebilir Enerjinin Gelişimindeki Rolü: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(1), 164-180.
- Lim, T.; Guzman, T; S., Bowen, W.M. (2020), "Rhetoric and Reality: Jobs and the energy provisions of the Recovery and Reinvestment Act", Energy Policy, 137, 1-11.
- Meisen, P.; Hubert, J. (2010), "Renewable Energy Potential of Brazil", GENİ Report. <http://www.geni.org/globalenergy/research/renewable-energy-potential-of-brazil/re-pot-of-brazil.pdf> (25.03.2020).
- Peltier, H.G. (2017), "Green versus brown: Comparing the Employment Impacts of Energy Efficiency, Renewable Energy, and Fossil Fuels Using an Input-output Model", Economic Modelling, 61, 439-447.
- Pischke E.; Solomon, B., Wellstead, A., Acevedo, A., Eastmond, A., Oliveria, F., Coelho, S., Luconi O. (2019), "From Kyoto to Paris: Measuring Renewable Energy Policy Regimes in Argentina, Brazil, Canada, Mexico and the United States", Energy Research and Social Science, 50, 82-91.
- Raghuwanshi, S.S.; Arya, R. (2019), "Renewable Energy Potential in India and Future Agenda of Research", International Journal of Sustainable Engineering, 12:5, 291-302.
- REN21 (2019a), "Asia and the Pacific Renewable Energy Status Report", Paris: Ren21 Secretariat. <https://www.ren21.net/asia-report-2019/> (20.04.2020)
- REN21 (2019b), "Renewables Global Status Report" https://www.ren21.net/wpcontent/uploads/2019/05/gsr_2019_full_report_en.pdf (25.03.2020).
- Sawhney, A. (2013), "Policy Monitor: Renewable energy policy in India: Addressing energy poverty and climate mitigation", Review of Environmental Mitigation, 296-312.
- Solar Power Europe (2019), "Global Market Outlook for Solar Power/2019-2023", <https://www.solarpowereurope.org/global-market-outlook-2019-2023/> (25.03.2020).
- Tongia, R.; Gross, S. (2018), "Working to Turn Ambition into Reality- The Politics and Economics of India's Turn to Renewable Power", Brookings Paper 4, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/09/India-Renewable-Power-v10.pdf> (30.03.2020).
- United Nations (2018), "Accelerating SDG 7 Achievement Policy Brief 13-Interlinkages between Energy and Jobs". https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/22877UN_FINAL_ONLINE_20190523.pdf (27.03.2020).
- US Department of Energy (2018), "Renewable Energy Data Book", <https://www.energy.gov/sites/prod/files/2020/02/f71/2018%20RE%20DB.pdf> (22.03.2020).
- WWF-TERİ (2013), "The Energy Report-India %100 Renewable Energy by 2050" https://www.wwfindia.org/news_facts/?10261 (26.03.2020).
- World Bank, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS> (20.04.2020)
- Zwaan, B.; Cameron, L., Kober, T. (2013), "Potential for renewable energy jobs in the Middle East", Energy Policy, 60, 296-304.

EXTENDED ABSTRACT

AN EVALUATION OVER GLOBAL RENEWABLE ENERGY EMPLOYMENT

Renewable energy (RE) can become essential energy source as long as it is supported with accurate policies. The energy transition, which is supposed to occur in the following three decades, already bears opportunities. The labor market is among the macro economic impacts of energy transition. So long as the labor policies function efficiently, the RE employment is thought to become stronger. In this study, employment creation processes of RE are analyzed, and evaluations and future predictions are done about employment positions of global RE investor countries such as the U.S.A, Germany, Brazil, China, India and the E.U.

As a result of increase in RE investments and production, labor demand also increases within the mentioned businesses. The RE business requires a variety of skills and positions such as construction workers, plumbers, electricians, engineers and specialists. Unlike other RE sources, agriculture specialists are required for planting, harvesting and processing within the bio-energy supply chain. Planners, managers, law and finance experts are also needed in RE business, besides covering technical positions.

Political processes which were initiated at developed countries in last 20 years, became widespread globally. As a result of the technological developments and reduced cost, the business evolved into an investment area. From 2000 to 2019, the business received 2,6 trillion \$ of investment. Increasing investment volume creates new jobs. A variety of direct, indirect and induced new positions appear within heating, logistics and electricity businesses. Currently, 11 million people are employed at positions which are directly or indirectly related to RE business. Solar energy, which is utilized for electricity production, heating/cooling, is considered as the biggest employment provider. On the other hand, biofuels production is creating new jobs at agriculture, industry and service businesses. Except hydroelectricity, the biggest amount of employment is covered by these two businesses. In terms of economy, geography, technology and politics, all countries have their own advantages and disadvantages.

The renewable energy leap of developed EU countries reached to Asia so fast. In respect of renewable energy technology and equipment production, Asian countries have outrun the EU countries. China has become the global center of solar energy equipment production. From 2010 to 2019, this industry received 758 billion \$ of investment and created employment. In China, while number of people who were employed at RE related positions was approximately 2,6 million in 2013, the number increased to 4,1 million in 2018. It means, almost 1,5 million more people were employed in 5 years' time. In 2050, electricity production of China is expected to be done 49% of wind power and 24% of solar energy.

In case of India's achieving their future goals, rural India is predicted to have a lot of RE related positions. India is one of the candidates for biggest global RE producer in the following years. India, which is the 4th biggest investor of RE, is among the first five countries in terms of installed wind and solar energy capacity, according to 2018 data. While 178.000 people are employed at bioenergy related businesses, the biggest number of RE related employment is covered by hydroelectricity business (347.000).

EU countries lost their dominance at solar energy. However, wind power still contributes to the employment. On the other hand, thanks to alternative policies, which were introduced because of dependency to fossil fuels, interest in biofuels has increased. Biofuel business is developing in EU and approximately 1,2 million people are employed in it. Thanks to new investments in accordance with 2030 goals, number of positions at this business is expected to increase. In Germany, which dominated RE investments globally for many years, amount of investments has decreased recently. In 2018, Germany invested only 7,5 billion \$ on RE. The decrease is experienced mostly because of shrinkage at land wind power. Besides, it is possible to state that, capacity increase at solar and bio-mass energy was also limited. Thus, shrinkage was observed in employment opportunities of the business in last five years.

The United States is having hardship in turning its potential to output. Hundreds of thousands of new jobs can be created by investing on RE sources in the country of innovative economic structure and vast amount of financial sources. In the United States, 855.000 people are employed at RE related businesses. In the country, there are three forthcoming employment provider businesses in RE, and they are biomass, solar energy and wind power.

Through their geographical structure and agricultural strength, it is obvious that, Brazil has reached to high employment numbers at biofuel business. Almost 50% of global bioethanol exportation is done by Brazil. Furthermore, 832.000 people are employed at liquid biofuel industry. This number corresponds to 40% of global liquid biofuel labor. On the other hand, 74% of the RE labor of the country is employed at liquid biofuel industry. The country is expected to continue increasing its liquid biofuel industry employment opportunities.

TRAVMATİK BİR GEÇMİŞİN ETKİLERİNDEN DOĞAN ÖLÜ(!) DOĞA RESİMLERİ¹

Gülşah ÖZDEMİR^{1*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Bölümü Öğretim Üyesi

*gulsahontu@gmail.com

+ORCID: 0000-0002-3768-9230

Öz- Çektiği sıra dışı fotoğrafları ile sanat dünyasının yaşayan en tuhaf fotoğrafçılarından biri olan Joel Peter Witkin ölüm, kut sallık, ahlak ve şehvet konularını kompozisyonlarının merkezine almaktadır. Sanatçının ürpertici tarzının, hayatı boyunca peşini bırakmayan travmatik denebilecek olaylar ile şekillendiği düşünülmektedir. Fotoğraf çekmeye küçük yaşlarda bir kitap yardımı ile kullanmayı öğrendiği bir fotoğraf makinesini satın alarak başlamış olan Witkin ileriki dönemlerde sanatçı olan erkek kardeşinin de desteği ile sanat dünyasına girmeyi başarmış bir sanatçıdır. Sanat hayatı boyunca ampüte, dışlanmış, anormal ya da ölmüş insanlar ile birçok ürkütücü seri oluşturmuş ve seyircisini her karede karanlık bir romantizmin derinliklerine çekmiştir. Sanatçı geleneksel baskı tekniğini kullanarak çektiği fotoğraflar üzerinde bir takım ağartma ve tonlama işlemleri yapmış, yer yer resimleri çizerek onlara eskiymiş gibi bir görünüm sağlamıştır. Sanatçının en ünlü serilerinden biri ölü doğa fotoğraflarıdır. Canlı nesnelerin ceset parçalarıyla yan yana getirilerek düzenlendiği fotoğraflar arasında en ilginç kompozisyonların bu ölü doğa serilerinden çıktığı düşünülmektedir. Bu çalışmada tarihsel yöntem tekniği kullanılmıştır. Sonuç olarak Joel Peter Witkin gibi sanatın sınırlarını zorlayan sıra dışı bir fotoğraf sanatçısının ölü doğa resimlerinde ölü beden parçalarını hangi şekillerde kullandığı ve bu çalışmaların alt yapısında ne tür psikolojik nedenler yatığı ortaya koyulmuştur

Anahtar Kelimeler- Ölü doğa, Ceset, Witkin, Sanat.

NATURE-MORTE(!) PICTURES BORN FROM THE EFFECTS OF A TRAUMATIC PAST

Abstract – Joel Peter Witkin, one of the most bizarre photographers in the art world with his extraordinary photographs, focuses on the subjects of death, holiness, morality and desire. The creepy style of the artist is thought to have been shaped by traumatic events that have been pursued throughout her life. He started taking pictures at an early age and learned to use the camera with a book and in the following years he was an artist who has managed to become a part of the art world with the support of her artist brother. Throughout his art life, he has created many frightening series with amputees, outsider, abnormal or dead people, and has drawn his audience into the depths of dark romance in every frame. The artist made some bleaching and toning processes on the photographs he took using the traditional printing technique, and sometimes gave them the appearance as if they were old. One of his most famous series is still life photographs. The most interesting compositions among the photographs in which living objects are brought together by corpse parts are thought to have come from these still life series. In this research, historical method technique was used. As a result, it is revealed that an unusual photographer Joel Peter Witkin who pushes the limits of art uses dead body parts in still life compositions and what kind of psychological reasons lie in the infrastructure of these studies.

Keywords – Still life, Corpse, Witkin, Art.

¹Bu çalışma 1. Uluslararası Güzel Sanatlar ve Eğitimi Sempozyumu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 28-30 Nisan 2018, Witkin ve Ceset Parçaları İle Gelen Şiirsellik başlığında özet olarak sunulan metnin genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

Fotoğrafın icadı tüm dünyada ses getirmiş, anı yakalamak ve sevdiklerinin görüntülerini saklamak adına halk tarafından çok talep gören bir buluş olmuştur. Tabii ki herkesin yakalamak istediği an benzer bir bakış açısında birleşmemiş olabilir. Joel Peter Witkin (Resim 1) fotoğrafın icadından bu yana çekilmiş en tuhaf fotoğraflar silsilesine farklı bir bakış açısı getirmiş bir sanatçıdır. Çalışmalarında dışlanmış ve ötekileştirilmiş olana karşı farklı bir ilgi hissedilir. Onun ölü doğa kompozisyonları ise postmortem fotoğrafçılık kadar ölüm içerikli ve dagerotip baskılar kadar nostaljiktir. Witkin'in dikkatle hazırlanmış hastalıklı, sapkın, erotik ve dini ele alan fotoğrafik resimleri vardır. Hemen hemen bütün çalışmalarında, bedensel ve zihinsel engelliler, cüceler, hermofroditler, kendine işkence edenler, şişmanlar, aşırı zayıflar, eksik uzuvları olanlar gibi toplum dışına itilmiş, dışlanmış ve tuhaf olan insanları kullanmaktadır. Witkin ayrıca çalışmalarında ölmüş insanları, beden parçalarını ve cenin cesetlerini sık kullanmıştır. Sanatçının travmalar ile dolu geçmişinden haberdar olmayan biri onu düpedüz sapıklık ile suçlayabilir elbette. Bu fotoğrafların sebebini ve sanatçının tavrını anlayabilmek için geçmiş yaşantısını incelemek gereklidir.

Resim 1: Joel Peter Witkin (1939), <http://selfportraiturex.com/> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

2. PROBLEM

Yaşadığımız yüzyılın en tuhaf ölü doğa kompozisyonlarını hazırlayarak fotoğraflarını çeken sanatçı Joel Peter Witkin'in hayatının farklı dönemlerinde yaşadığı travmalar ve bunların sonucunda oluşan psikolojinin sanatçının tasarımlarına ve özellikle natüromortlarına yansıma biçimleri nasıldır?

3. AMAÇ

Çalışmanın amacı; günümüz sanatına adını yazmış bir fotoğrafçı olan Joel Peter Witkin'in yaşamı, tasarımları ve tasarımlarının ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeleri tespit etmek ve oluşturduğu Ölü doğa fotoğraflarını incelemektir.

4. YÖNTEM

Araştırma verilerine nitel araştırma yaklaşımında tarihsel araştırma yöntemi ile literatür taraması yapılarak ulaşılmıştır. Tarihsel

araştırma yöntemi konu ile ilgili kaynakların ve yayınların incelenmesi sırasında kullanılan yöntemdir. "Her araştırma konu ve probleminin bir geçmişi vardır. Araştırmacı bunları incelemek zorundadır. Her araştırma yapan, tez hazırlayan kişi bu yöntemi kullanmaktadır" (Kaptan'dan akt. Şen, 2005, s. 347).

5. JOEL PETER WİTKİN

1939 yılının Eylül ayında Brooklyn'de dünyaya gelen Joel Peter Witkin sanat dünyasının yaşayan en sıra dışı fotoğraf sanatçılarından biri olarak anılmaktadır. Fotoğrafçılar tarafından pek tercih edilmeyen ve ölümlü ilgili temalar ya da dışlanmış konular üzerine çalışan Witkin genellikle grotesk ve ürkütücü sahnelerin kompozisyonlarını düzenleyen bir sanatçıdır. Sanatçının ürpertici tarzının, hayatı boyunca peşini bırakmayan travmatik denebilecek olaylar ile şekillendiği düşünülmektedir. Öncelikle çok küçük yaşlarda şahit olduğu feci bir trafik kazası, sanatçının erken yaşlarda hayatın karanlık tarafıyla yüz yüze geldiğinin göstergesidir. Witkin'e göre, kendisinin ölüme ait konulara olan saplantısının tetikleyicisi olan o kazayı sanatçı şöyle anlatmıştır: "Bir pazar günü, annem kardeşim ve ben evin merdivenlerinden aşağı iniyorduk. Kiliseye gidecektik. Binanın çıkışına doğru koridorda yürürken birden ağlama sesleriyle karışan yardım çığlıkları eşliğinde inanılmaz bir kazayı duyduk. Kaza, hepsinin içinde ailelerin bulunduğu üç aracın çarpışması sonucu gerçekleşmişti. O kargaşada bir şekilde annemin elini tutmayı bırakmıştım. Kaldırımda durduğum yerde, devrilmiş arabalardan birinden yuvarlanan bir şey gördüm. Yuvarlanarak gelip benim durduğum kaldırımda durdu. Küçük bir kızın başıydı. Yüzüne dokunmak için eğildim, onunla konuşmak istedim - ama daha ona dokunmadan birisi beni oradan uzaklaştırdı" (Doughty, 2012). Bu trajik olayın Witkin'in bilinçaltında derin bir iz bıraktığı düşünülmektedir. Sonrasında farklı dinlere mensup olan aile bireylerinin boşanma kararı alması karşısında sanatçının ikinci defa bir travma ile karşı karşıya gelmiş olabileceği söylenebilir. "Babası Ortodoks bir Yahudi, annesi ise bir Katolik olduğu için çoğu genç insandan daha çok kafası karışmıştır. Ailesi dini farklılıklar nedeniyle boşanmıştır. Annesiyle yaşamış fakat babasıyla da iletişimde kalmıştır. Ailenin her iki tarafında da, gerekliliklerin ötesinde çok az para vardır. Bu durum, Witkin'in fotoğraflarında bir yoksunluk ve güvensizlik duygusunun yankılandığını görmemizin nedenini kısmen açıklamaktadır" (Coke, 1985, s. 8). Yaşamın ilk yıllarında oldukça kafa karıştırıcı ve psikolojik olarak ciddi travmalar yaşatacak durumlarla karşı karşıya kalması bir çocuk için üstesinden gelinmesi zor süreçlerdir. Tabii ki tüm hikâyeye bununla kalmamıştır. "İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde büyüyen Joel-Peter Witkin, o dönem yaşayan herkes gibi ve Yahudi olmasının getirdiği dolaylı bir algıda seçicilik ile Auschwitz Toplama Kampı'ndaki esirler üzerinde yapılan ölümcül deneylerin fotoğraflarına tanık olur. Toplumun neredeyse tamamı tarafından "kesinlikle estetik bulunmayan" ve insanlık dışı sayılan bu görüntüler Witkin'in estetik anlayışının oluşmasında en önemli kilometre taşlarından biri olmuştur" (Söyler, 2015). Saymakla bitmeyen hem dış hem de ailevi etmenler tarafından sanatçının kendi eylemleri dışında gelişen bir takım olaylar yüzünden Witkin'de gelişen kara romantizm kendiliğinden ortaya çıkmış gibidir.

Sıra dışı sanat tarzının altında bu trajik yaşanmışlıkların yattığını düşünen Witkin'in sanata olan ilgisi de yine sanatçının geçmişinde saklıdır. "Witkin'in sanat aşkı, annesinin onu ve ikiz kardeşi ressam Jerome Witkin'i müzelere götürdüğü New York'taki çocukluğuna kadar uzanmaktadır. 'Metropolitan görsel cennet gibi bir dünyaydı'" (Cascone, 2016). Sanat hayatına alaylı olarak başlayan Witkin ilk etapta herhangi bir sanat eğitimi almamıştır.

Fotoğraf sanatı üzerine yaptığı ilk çalışmalar kullanmayı kitaplardan öğrendikten sonra aldığı bir fotoğraf makinesi ile ikiz kardeşi Jerome için çektiği birkaç fotoğraftan ibarettir. Witkin, 16 yaşındayken, Jerome'un tavsiyesine uygun olarak, bazı fotoğraflarını göstermek üzere Modern Sanat Müzesi'ndeki fotoğraf bölümü başkanı Edward Steichen'den randevu almıştır. "Kurye olduğumu sandı!" diye hatırlamaktadır yanında 20 slayt getirmiş olan Witkin. "Dedim ki, hayır, fotoğrafçıyım ama işimde bir elçiymişim gibi hissediyorum. Bana güldü, bundan etkilendi ve kalıcı koleksiyon için resimlerimden birini seçti" (Cascone, 2016). Böylece ilk hatırı sayılır sanatsal girişimini gerçekleştiren Witkin, sanat yaşamının ileriki yıllarında ürkütücü bulunacak olan tarzına doğru adım adım ilerlemeye devam etmiştir. Yirmili yaşlarının ortasında Vietnam Savaşı'na katılmak zorunda kalan Witkin'in, hastalıklı denebilecek kompozisyonlarının temelini bu noktada attığı söylenebilir. "Witkin, Vietnam Savaşı sırasında orduya çağırılmıştır. Fotoğrafçılığa devam edebilmek için üç yıl boyunca çalışmış ve bir savaş fotoğrafçısı olmak üzere eğitime başlamıştır. İki yılını farklı savaş ve hava sahalarına atanıp yirmi eyalette ve Avrupa'da çalışarak geçirmiştir. Görevlerinden biri, ölüm biçimlerini belgelemektir; intiharlar ve manevralar sonucu gerçekleşen kazalarda ortaya çıkan ölümlerin fotoğraflarını çekmiştir" (Coke, 1985, s. 10). Sıradan bir insanın psikolojisinde ciddi bir hasar bırakacağı düşünülen bu tuhaf görev Witkin için baştan çıkarıcı bir etki yaratmış ve müthiş bir esin kaynağı olmuştur. "Vietnam'dan sonra, Witkin serbest meslek sahibi olarak kariyerine devam etmiş ve City Walls Inc.'in resmi fotoğrafçısı olmuştur. Daha sonra saygın bir üniversite olan Columbia Üniversitesi'nde heykel bölümü okumuş ve 1974'te mezun olmuştur. Ayrıca 1986'da New Mexico'nun Albuquerque Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlamıştır" (Lark, 2016). Sanatçı, kendi tarzını oluştururken ötekileşmeye, tuhaf olana, ete, bedene ve çürümeye ait olan ne varsa dikkatini çekmiştir. Öyle ki çalışmalarında zaman ve mekân kavramının yok olduğu en karanlık kâbuslardaki tüyler ürperten sahneler ile yarışacak nitelikte kompozisyonlara yer vermektedir. Witkin'in çalışmaları, ölüm ve fiziksel deformasyon temasının çok ötesine uzanmaktadır. Modelleri ya çok güzeldir ya da oldukça deforme olmuştur ve Witkin, her bir modeli ürkütücülükten erotikliğe birçok temayı keşfetmek için çeşitli pozlar ve ayarlarda tasvir etmiştir (Lark, 2016). Sanatçı sanat hayatı boyunca ampüte, dışlanmış, anormal insanlar ile oluşturduğu çeşitli kompozisyon serileri, postmortem fotoğraf serileri, ceset parçaları ile oluşturduğu ölü doğa kompozisyonları gibi birçok ürkütücü seri oluşturmuş ve seyircisini her karede karanlık bir romantizmin derinliklerine çekmiştir. "Her şeyden önce, Witkin ahlak konularını çalışmalarının merkezi olarak görmüştür. Edebiyat, Efsaneler, Rönesans ve Barok resimleri gibi zengin kaynaklardan resimler Witkin'in dikkatle hazırlanmış hastalıklı, sapkın, erotik ve dini ele alan fotoğrafik resimler yaratmasına neden olur. Hemen hemen bütün çalışmalarında, bu ahlaki sorunlar toplum dışına itilmiş, dışlanmış ve tuhaf olan insanlar tarafından gerçekleştirilmektedir" (MOCP, 2018). Fotoğraf tekniklerine gelince, Witkin'in resimleri kompozisyon ve ışık açısından ayrıntılı işlenmiş klasik dönem tablolarına benzemektedir. "Konu ne olursa olsun, çalışmaları çoğunlukla ayrıntılı bir hazırlık gerektirmektedir. Fotoğraflar onun hayal gücünü ifade eden çizimler ile başlamaktadır. Daha sonra el boyaması arka plan ile donatılmış bu eskizlere dayanarak yerleştirmeler yapmaktadır. Şahıslar çoğunlukla kostümler giymekte, saçları ve makyajları profesyonelce yapılmaktadır"(Cascone, 2016). Dagerrotip (gümüş levha üzerine çekim) ve ambrotip gibi eski fotoğraf çekim teknikleri Witkin'in tuhaf tarzını etkileyen diğer etmenler arasındadır. Sanatçı

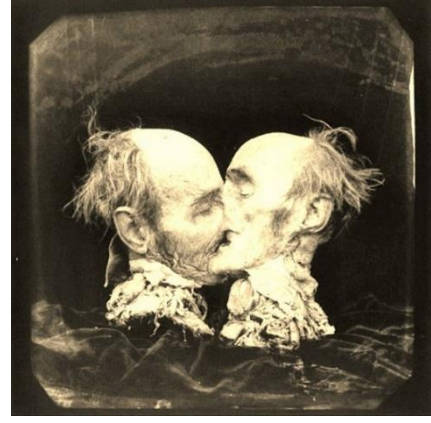
geleneksel baskı tekniğini kullanarak çektiği fotoğraflar üzerinde bir takım ağartma ve tonlama işlemleri yaparak, yer yer resimleri çizerek onlara eskiymiş gibi bir görünüm sağlamakta, Dagerrotip ya da ambrotip tekniği ile çekilmişçesine nostaljik bir hava katmaktadır.

Witkin'in çalışmaları çoğu zaman ölüme odaklanır ve **fotoğraflarında kullanacağı akla gelebilecek her türlü tuhaflığı barındıran modellere ulaşması çok zordur.** Bu tip insanlara ulaşabilmek için vermiş olduğu bir gazete ilanında şunlar yazmaktadır: "Cüceler, vücut bozuklukları olanlar, devler, kamburlar, transseksüeller, sakallı ve çok kılıklı kadınlar, kuyruklu, boynuzlu, kanatlı, dört memeli kadınlar, doğumdan dolayı sakat kalmışlar, kolu, bacağı, burnu, kulağı, memesi kopmuş herkes. Aşırı derecede büyük her türlü organı olan herkes. Her tarzda garip ve değişik görünümü olanlar. Ölüler, ölü doğmuş her türlü canlı biçimleri. Hermafroditler, perversion, İsa'nın bedeninin duruşundaki arızaları alan herkes. Aşağıdaki telefon ile temasa geçsin" (Nişancı, 2015). Witkin'in çalışmalarında ölmüş insanların, beden parçalarının ve cenin cesetlerinin görüntüleri de sık sık görülmekte, sanatçıya göre tüm bunlar imgelerin manevi ve geçici niteliğine katkıda bulunmaktadır. Sanatçı bu "kişileri seçmesinin nedenini toplumdaki atılmışı sevmek, bedeni hasar görmüşü sevmek, nefretle bakılanı sevmek diye adlandırmaktadır" (Ekici, 2010, s. 252). İzleyici üzerinde derin bir şok etkisi yaratan bu fotoğrafların çoğu hastalıklı ya da korkutucu niteliği yüzünden diğer fotoğrafçılar tarafından geniş çapta incelenmemiştir. "Witkin'in cesetlerini ve vücut parçalarını tasvir eden en kötü şöhretli fotoğrafları çoğunlukla Meksika'da üretilmiştir. Mexico City'deki bir hastane ile bir anlaşma yapan Witkin'e eserlerinde kullanmak üzere sokaklardan toplanan isimsiz, sahipsiz ceset ve vücut parçalarını toplamasına izin verilmiştir" (Doughty, 2012). Amerika'da bu tür girişimlere izin verilmemekte fakat Meksika'da ölümlerin kullanılmasyla ilgili kanunlar daha ılımlıdır. "Michael Sand ile bir röportajda, Joel-Peter Witkin, her biri Mexico City'deki bir morgda gerçekleşen model seçme ve fotoğraf çekme sürecinden bahsetmiştir... : 'Cesetler bulduklarında sedyeler yüzükoyun fırlatılıyorlar. Burunları kırılıyor. Kamyonlar, bir miktar şişmiş, üst üste uzanan aşağı yukarı altı kişiyle dolduruluyor. Hepsi boylu boyunca uzanıyorlar kimlikleri alınıyor, kıyafetleri çıkartılıyor ve kayıtları tutuluyor" (Olguin, 2012, s. 185). Sırf sahipsiz diye ölümlere bu şekilde davranılan bir bölgede ölü fotoğraflamaya izin verilmesine de şaşırılmamalıdır. Witkin kompozisyonlarını oluştururken sadece travmatik geçmişinden değil aynı zamanda sanatın geçmişinden de oldukça etkilenmiştir. "Joel-Peter Witkin'in karanlık hayal gücü ile yarattığı fotoğrafik resimleri Courbet'den Seurat'ya, Caravaggio'dan Dali'ye sanat tarihinin ünlü isimlerinden yaptığı alıntılardan beslenmektedir. Witkin, çalışmalarına, Etienne Jules Marey'nin On dokuzuncu Yüzyıl devininin çalışmaları gibi tanıdık görüntülerin parçalarını ekleyerek fotoğraf tarihine de göndermeler yapmaktadır" (MOCP, 2018). Bazen erotik, bazen psikopat, bazen de deha olduğu düşünülen sanatçı birçok eleştirmen tarafından çeşitli yorumlarla anılmıştır. "Witkin'in The Bone House (Kemik evi) adlı kitabında yaptığı incelemede, gazeteci Charles Mann, Witkin'in çok iyi biçimlendirilmiş tablovari çalışmasını "ahlaksız ve kutsal olanın arasında bir yerde" diyerek tanımlamaktadır. Witkin'in kadavra ve vücut parçalarının fotoğraflarını geçmiş ve şimdiki zaman ile yaşam ve ölüm arasındaki boşluğu birleştirmek için bir araç olarak tartışmaya devam etmektedir" (Kamys, 2010). Witkin'in eserlerinde bu ahlaki ve insanlık ötesi konular ölü bedenler ya da vücut parçaları tarafından temsil edilir. "Witkin, ölümlerin fotoğrafını çekerken, onların canlandırılma esasını bir kez daha harekete ve ifadeye getirerek, geçmişte normalde reddedeceğimiz şeyi alır ve onu canlandırır. Böylelikle, bu kadvraların meydana getirdiği şey, yeni bir hayattan başka bir şey değildir, yaşamak için bir başka şans

daha, daha da şaşırtıcısı, yaşamın ölümlerle komün edilmesi için bir şans” (Kamys, 2010). Karanlık romantizmine gün geçtikçe daha da şaşırtıcılık katan Witkin’in en ünlü serilerinden biri de ölü doğa fotoğraflarıdır. Bu serinin görsellerine bakan herkes bunları neden fotoğrafladığını düşünebilir elbette fakat Witkin çocukluğundan bu yana ölüm teması ile çok kez yüz yüze gelmiş bir sanatçı olarak yaşamının dışavurumunu en estetik haliyle sergileyen ender sanatçılardan biridir.

6. ÖLÜ(!)DOĞA

Witkin’in aşırı güzel ile aşırı tuhaf olana dair çektiği fotoğrafları dışında oluşturduğu natürmort kompozisyonları vardır. Canlı nesnelerin ceset parçalarıyla yan yana getirilerek düzenlendiği fotoğraflar arasında en ilginç kompozisyonların bu ölü doğa serilerinden çıktığını söylemek yalan olmaz. En iştah kabartıcı tazelikte meyveler arasına yerleştirilmiş cenin cesetleri veya kopmuş beden parçaları insanda tiksinti ve dehşet hislerini aynı anda yaratmaktadır. “Portreleri, çıplakları veya natürmortları, iki temel temaya dayanmaktadır: Arzu ve Kutsallık” (Biroleau, 2012). Hem şehvet hem de ölüm temasını aynı anda kullandığı kompozisyonlarda dehşet ve tiksinti duyguları da birlikte oluşmaktadır. Genellikle bu natürmortlarda sessiz bir terör hâkimdir. Kimi zaman taze meyveler, çiçekler ya da farklı nesnelere iç içe paralellikler veya zıtlıklar ile yerleştirilmiş ceset parçalarından oluşan kompozisyonlar Witkin’in tarzıyla bütünleşmiş olan eskitme teknikleri ile tamamlanır. Witkin bu kompozisyonları öyle bir yerleştirmektedir ki seyirci üzerinde şok edici duygular uyandırmaktadır. Bu kompozisyonlarından en ünlüsü şüphesiz ki Öpücük (Resim 2) adlı kurgusudur. İlk bakışta kafası bedeninden ayrılmış iki yaşlı adamın birbirlerini dudaklarından öpmesi gibi algılanırken, iyice bakıldığında bu iki adamın birbirine çok benzediği algılanmaya başlar. Aslında durum bundan daha da tuhaftır. İki adam da aynıdır. Kopmuş kafa sagittal düzlemde ikiye ayrılmış ve her bir taraf birbirini öpen iki farklı kimliğe bürünmüştür. “Boyun bölgesindeki kurutulmuş bir cilt yığını, damarlar, kaslar ve darmadağın bir saç püskülünden daha fazla bir şey olmayan kafa derisi ile muntazam bir natürmort olarak düzenlenmiştir” (Cascone, 2016). İnsanın rüyalarına bile gelmeyecek kadar korkunç bir düşüncenin ürünü olan bu fotoğraf 1982 yılında New Meksiko’da kurgulanmış ve çekilmiştir. “Sergilendiğinde en çok tartışılan fotoğraflardan biri olan öpüşen iki insanın portresi, Witkin’in bir süre model bulmakta zorlanmasına yol açmıştır” (Ekici, 2010, s. 251). Bu hastalıklı denebilecek derecede sıra dışı bakış açısı sanatçının çalışmalarında büyük bir gerilim yaratmaktadır. “Ölüm ve yaşam, çirkinlik ve güzellik arasındaki bu gerilim, Witkin’in çalışmalarının belirgin bir özelliğidir” (Cascone, 2016). Hem korkunç hem de romantik olarak değerlendirilen ölümün öpücüğü şu anda Allan Chasanoff Fotoğraf Koleksiyonu’nun izniyle Houston Güzel Sanatlar Müzesi’nde sergilenmektedir.

Resim 2: Joel Peter Witkin, Öpücük, 1983, Mürekkepli Jelatin Gümüş Baskı, 37 x 37.4 cm, <https://www.rockwell-center.org/student-research/the-beauty-on-the-ugly-the-kiss-joel-peter-witkin/> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

Bir diğer dikkat çekici ölü doğa tasviri Aynalı Natürmort (Resim 3) ise izleyicisini daha açık bir ürperticilik ile karşı karşıya getirmektedir. Gümüş baskı fotoğraf ta beyaz bir kaidenin üzerine yerleştirilmiş olan kopmuş bir ayak, üzerine saplanmış 6 adet çivi, canlıymış gibi duran ve ayağın hemen yanında duran siyah bir kelebek, bir demet kuşkonmaz, ayağın hemen arkasındaki belli belirsiz ayna ve arka plandaki çiçekli kumaş perdeden oluşan kompozisyon üzerine çizgisel müdahaleler yapılmıştır.

Resim 3: Joel Peter Witkin, Stil Life with Mirror, 2003, <http://www.orderofthegooddeath.com/after-joel-peter-witkin/> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

Ayağın kopuk olması yeterince ürpertici değilmiş gibi üzerine çakılan büyük çiviler de ortamın kasvetini ve gerilimini arttırmaktadır. Böylesi karanlık bir kompozisyonda kenarda deste ile duran kuşkonmazlar bile suç ortaklığı ile yaftalanabilir. Genç şair Bethany Pope, Witkin’in bu karanlık eseri ile karşılaşmasının ardından bir şiir yazmıştır. Şiiri şöyledir:

“(Joel Peter Witkin’den sonra)

Bugün korkunç bir şey gördüm. Kesik bir ayak beş çelik çivinin gömüldüğü gümüşle kaplanmış bir cam parçasının ön tarafına yerleştirilmiş. Kan görmedim kopmuş bir ceset parçasıydı akacak hiçbir şey yoktu fakat yurtık pırtık kasları izleyebildim sonunda, kemiğin yüzeye çıktığı yeri, beyaz-gri, zayıf kaideden. Ve ben rahatsız oldum. Başlangıçta neredeyse bir çiçek aranjmanı gibi görünüyordu garip, katı çiçekleri olan toprak bir vazoda. Onun geçmişte bir insan olduğunu söyleyebilirdim...

Bethany Pope (Doughty, 2012).

Bir izleyici olarak fotoğraf hakkındaki duygularını şiirine taşıyan şair kompozisyonun ne kadar ürpertici olduğunu açıkça belirtmiştir.

Bakmamız gereken bir diğer kompozisyon yine kopmuş bir ayak ile oluşturulmuş Meksika (Resim 4) adlı ölü doğasıdır.

Resim 4: Joel Peter Witkin, Natürmort Meksika, 1984, Etherton Galerisi, <http://www.artnet.com/artists/joel-peter-witkin/still-life-mexico-ROK12BDVYZTnAaVCe0czgA2> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

Kompozisyonda siyah bir arka plan üzerine beyaz bir peçete ile oluşturulmuş kompozisyonda ölüm ve yaşamın keskin zıtlığı vurgulanmıştır. Kopmuş bir ayak ve ölü bir balığın temsil ettiği ölüm ve tüm canlılığı ve iştah kabartıcılığı ile sağlı sollu yerleştirilmiş taze meyveler yaşam temasına vurgu yapan bir kontrastlık içindedirler. “Pek çok ampütasyonda olduğu gibi, kopma noktası kendisine uygulanan şiddetin belirtileri ile işaretlenirken, ayak solgun güzelliğini korumaktadır: zayıflığını ele vererek katlanan cilt koyu lekeli ve hafif kırışmıştır. Vücutta doğal olmayan ama bilinçsiz korkulara bedensellik veren bitkisel bir maddeyle doldurulduğu anlaşılmadan önce bacağındaki açıklık ilk bakışta iç organların itici bir şekilde dışarı taşması gibi görünmektedir” (Schwenger, 2005, s. 159). Sade pürüzsüz bir görüntü ile karşılaştığımız eserde diğer kompozisyonlara oranla eskitme tekniği uygulanmamıştır. Kopmuş bacağın üzerindeki derin kesik ile balığın bedenindeki yıpranma tuhaf şekilde paralellik taşımaktadır.

Witkin çalışmalarında sadece kollar ve bacaklar kullanmamıştır. Birçok çalışmada kesik başlar ya da başsız vücutlar da yer almaktadır. Başsız bir vücut ya da vücutsuz bir baş, ikisi de yaşamın imkânsızlığını vurgulamaktadır. “baş kesme, çoğunlukla insan bilincinin yuvası olarak kabul edilen yerin, insan vücudunda kimliğin bulunduğu ve aklın hüküm sürdüğü tek bölgenin ortadan kaldırılması olarak okunmalıdır. Sonuçta, başın kendisi zaten bir bileşimdir. “Ruhun pencereleri” olan gözleri ve bakışların kaynağını içermektedir” (Olguin, 2012, s. 187). 1990 yılında düzenlediği Ölü Adamın Kafası adlı kompozisyon (Resim 5) kopmuş başlı natürmortlarına en sade örneklerden biridir. Kompozisyonda kirli beyaz bir örtü ile oluşturulmuş arka plan, ortada başın merkezinde olduğu beyaz bir tabak ve bir cesedin başı yer almaktadır. Yine fotoğraf çekimi sonrasında fotoğrafın üzerinde eskitme işlemleri yapılmıştır. Aslında sanatçının birçok fotoğrafında kullandığı bu kesik başlar onun çocukluğunda yaşadığı travmatik bir olaya şahit oluşunu çağırılmaktadır. “Witkin, çeşitli durumlarda kafanın bedenden ayrılması konusundaki takıntısını kabul etmektedir... Witkin bu (kaza) deneyimini maskeler, kesik başlar, acı ve ölüm takıntısı ile ilişkilendirmiştir. Kesik bir kafanın hala bir yüzü bulunmakta, ama yüz artık konuşamamakta, sorgulandığı zaman cevap verememektedir.

Resim 5: Joel Peter Witkin, Ölü Adamın Kafası, 1990, http://www.artnet.com/artists/joel-peter-witkin/head-of-a-dead-man-mexico-7OUh4rdMhp1r5kEg4_JiMw2 (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

Kafasız bir beden ve bedensiz bir kafa, ölümden sonra insan vücudunun etkili bir şekilde bir nesneye dönüştüğü gerçeğini korkunç bir biçimde ortaya çıkarmaktadır” (Olguin, 2012, s. 190). Witkin genellikle fotoğraflarının çekimini yapmadan çok öncesinde çizimlerini yapmaktadır. Bu kompozisyonla ilgili de bir çizimi mevcuttur. “Çizim, fotoğrafta olduğu gibi sadece adamın kafasını değil, vücudunun geri kalan kısmını da kafanın yerleştirildiği tabağın bulunduğu tahta parçasının altına gizleyerek göstermektedir” (Olguin, 2012, s. 188). Fakat fotoğrafta sadece cesedin kafası görünmektedir. Yani ölü adamın kafasını koparmıştı aslında sadece koparılmışlık hissi yaratmak istemiştir. Bir diğer önemli örnek ise Aptalların Bayramı (Resim 6) adlı çalışmasıdır. Diğer kompozisyonlarına oranla çok daha karmaşık bir atmosferi olan fotoğrafın arka planı siyah yapılmıştır. Kompozisyonda en çok dikkat çeken nesnelere üzüm ve nar gibi taze meyveler, ölmüş bir ahtapot, insan cesetlerine ait parçalar ayrıca bir adet de bebek cesedinin bulunduğu bu kompozisyon diğerlerinden daha iç bulandırıcıdır. Witkin’in bu çalışması “pronkstilleven* adlı çok farklı bir natürmort tarzında oluşturmuştur” (Schwenger, 2005, s. 160).

Resim 6: Joel Peter Witkin, Aptalların Bayramı, 1990, Foto gravür, 28 x 34,2 cm, <http://www.orderofthegooddeath.com/after-joel-peter-witkin> (Erişim Tarihi: 04.11.2019)

Ayak, bacak ve ellerden oluşan kopuk ceset uzularının koştukları yerden dışarı taşan iç organlar ve kanlı kaslar, üzülmek ile tiksinek arasında kalman ve hayatı sorgulatacak cinsten görüntülerdir. “Peçetenin üzerinde görünen bacadaki kesikler bir an görünüp kaybolan nar taneleri gibi korkulu rüyalarımızın bir temsili olmuştur. İşte bu yarık, meyvenin doğal bölünme çizgisine karşı, gerçek bir nar şeklinde kesilmiş; taneler, bedenin iç kısmındaki

tanımlanamayan gerçek beden parçalarında olduğu gibi açıklık çağrışımı yapması sayesinde görünürmüştür” (Schwenger, 2005, s. 160). Ortada yer alan ve karnı boydan boya kesilip dikilmiş olan ölü bebeğin gözlerinin bantla kapatılması da kompozisyonda farklı bir merak konusu uyandırmaktadır.

Ampüteleri, ceset parçaları ve çıplakları ile fotoğraf sanatını sarsan Witkin bugün hala New Meksiko'daki Albuquerque'de yaşamakta ve insanları ürküten çalışmalarını gerçekleştirmeye devam etmektedir. Sanatçı burada “beş at, üç köpek, iki lama ve birkaç kedi ile bir çiftlikte yaşamaktadır. Sanatla ilgilenmediği zamanlarda bura ile meşgul olmaktadır” (Cascone, 2016). Witkin'in resimleri her ne kadar suç ve istismar içerikli olarak yaftalanmış ve kamuoyunu şok etmiş olsa da, sanatçı dünya çapında bir başarıya imza atmış ve çalışmaları sayısız uluslararası solo ve grup sergilerinde yer almıştır. İlk kişisel sergisini 80'lerin başında açtığından bu yana eserleri birçok büyük galeri ve müzelerin koleksiyonları tarafından temsil edilmektedir.

7. SONUÇ

Sonuç olarak Joel Peter Witkin gibi sanatın ahlaki sınırlarını zorlayan sıra dışı bir fotoğraf sanatçısı, çocukluğunda yaşamış olduğu ağır sarsıntılarının da etkisiyle kurduğu kompozisyonlarda korkutucu atmosferler yaratarak fotoğraf sanatına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Sanatçı tuhaf ve dışlanmış olana kısaca duyulmak ve görülmek istenmeyene dair her türlü var oluşa kucak açmış ve bu durum ortaya çok etkileyici eserlerin çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle izleyicisini ürperten çalışmalar üretse de insanlar üzerinde garip bir çekim yaratmayı başarmıştır. Özellikle ölü doğa resimlerinde ölü beden parçalarını şiirsel bir şekilde bir araya getirirken geçmiş ve şimdiki zaman ile yaşam ve ölüm arasındaki boşluğu birleştirmek için bir araç olarak kullanmakta, imgelerin manevi ve geçici niteliğine katkıda bulunmaktadır. Kompozisyonlarında kullandığı kopmuş beden parçaları, çocukken önüne yuvarlanan küçük kız çocuğu başının bir ikamesidir sanki. Travmaya sebep olan geçmişi sanatçı yaşadığı müddetçe ürettiği tüm kurgularında hayat bulmaya devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Biroleau, A. (Curator), (2012). "Joel-Peter Witkin. Heaven or Hell", Exhibition Catalogue, Bibliotheque Nationale de France, http://www.bnf.fr/documents/cp_witkin_en.pdf (Erişim Tarihi: 26.02.2019)
- Cascone, S (2016). "Photographer Joel-Peter Witkin Treats the Macabre and the Angelic With Equal Grace". <https://news.artnet.com/exhibitions/joel-peter-witkin-photography-792878> (Erişim Tarihi: 24.02.2019)
- Coke, V. D. (1985). *Joel-Peter Witkin Forty Photographs*, Published by San Francisco Museum Of Modern Art, San Francisco C.A.
- Doughty, C. (2012). "After Joel Peter Witkin", <http://www.orderofthegooddeath.com/after-joel-peter-witkin> (Erişim Tarihi: 24.02.2018)
- Ekici, F. D. (2010). "Dada'dan Günümüze Plastik Sanatlarda Anti-Estetik Form Olarak Beden", Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul.
- Kamys, J. (2010). "Take a Picture – It'll Last Longer!", <https://johnkamys.wordpress.com/2010/04/05/take-a-picture-itll-last-longer/> (Erişim Tarihi: 22.03.2018).
- Lark, J. (2016). "Joel Peter Witkin", <https://www.widewalls.ch/artist/joel-peter-witkin/> (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2018).
- MOCP (Museum Of Contemporary Photography). Witkin, Joel-Peter, <http://www.mocp.org/detail.php?type=related&kv=7876&t=people> (Erişim Tarihi: 14.03.2018).
- Nişancı, A. (2015). "Joel Peter Witkin: The Dehşetengiz Fotoğraf Sanatçısı", <http://listelist.com/joel-peter-witkin-kimdir/> (Erişim Tarihi: 12.01.2018).
- Olguin, S. (2012). "Beyond Horror: Taking Pictures of Dead in Mexico", Revista Sans Soleil - Estudios de la Imagen, 4, 182-195.
- Schwenger, P. (2005). *The Tears of Things: Melancholy and Physical Objects*, University of Minnesota Press, ABD.
- Söyler, M. (2015). "Las Meninas ve Joel-Peter Witkin: 20. Yüzyıldan 17. Yüzyıla Sürreal Dokunuş". <https://hiyarsizcacik.wordpress.com/2015/12/19/las-meninas-ve-joel-peter-witkin-20-yuzyildan-17-yuzyila-surreal-dokunuş/> (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
- Şen, Ü. S. (2005). "Sanat Eğitiminde Bilimsel Araştırma Yöntemlerinin Kullanılması", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 5(1), 343-360.

EXTENDED ABSTRACT

Joel Peter Witkin, one of the strangest living photographers of the art world with his extraordinary photographs, was born in Brooklyn in September 1939. Witkin is an artist who is not preferred by photographers and works on themes about death or subjects that are ignored, and often arranges compositions of grotesque and frightening scenes. He places death, holiness and lust at the center of his compositions in his photographs. A different interest is felt towards people who are excluded and to be otherize in their work. His nature-morte (still life) compositions are as frightening as postmortem photography, known as memento mori photography and it is as nostalgic as the dageryotype prints, one of the oldest printing forms of photography. In almost all of his works, he took photographs of people who are excluded from society and weird, such as the physically and mentally disabled, dwarfs, hermophrodites, self-torturers, the fat, the extremely weak, and those with missing limbs. Witkin also frequently used dead people, body parts and fetal corpses in his studies. It is thought that the artist's creepy style was shaped by the tragic events that happened to him throughout his life. In order to understand the reason for the emergence of these photographs and to understand the artistic attitude of the artist, it is necessary to examine his past life. First of all, a catastrophic traffic accident he witnessed at a very young age is proof that the artist met the dark side of life at an early age. In this accident, three vehicles collided and the artist came face to face with severed body parts. It is thought that this event left a deep trace in Witkin's subconscious. Afterwards, it can be said that the artist may have faced a tragedy for the second time when family members of different religions decided to divorce. In addition, the divorce of his parents and economic problems suggest that there is a sense of deprivation and insecurity in the photographs of the artist. Witkin, who started his art life self-trained, did not receive any art education in the first place. He started taking pictures at an early age and learned to use the camera with a book and in the following years he was an artist who has managed to become a part of the art world with the support of her artist brother. It can be said that Witkin, who had to participate in the Vietnam War in her mid-twenties, this experience underlies the compositions. During the war, he took war photography and documented the forms of death in order not to depart from his art. This strange task, thought to cause serious damage to the psychology of an ordinary person, had a seductive effect for Witkin and was a tremendous source of inspiration. In his later years, he graduated from the department of sculpture at Columbia University, a prestigious university, and received his master's degree from Albuquerque University in New Mexico. Throughout his artistic life, the artist has created many creepy series such as various composition series with amputee, excluded, abnormal people, and postmortem photo series, and dead nature compositions created with body parts and have drawn his audience into the depths of dark romance in every frame. First of all, Witkin has placed moral issues at the center of his work. Rich sources such as Literature, Legends, Renaissance paintings and Baroque paintings inspired Witkin. In addition, the artist's photographic paintings are fed by quotations from famous names in art history from Courbet to Seurat, from Caravaggio to Dali. When it comes to photography techniques, Witkin's paintings are resembled to classical period paintings elaborated in terms of composition and light. The artist made some bleaching and toning processes on the photographs he took using the traditional printing technique and gave them the old look by scratching the photographs. After making a detailed preliminary preparation full of drawings for each work, the artist professionally edited every detail from the models' costumes to their hair and make-up, and placed them in hand-painted background. One of the artist's most famous series is still life (nature morte) photographs. It is thought that the most interesting compositions among the photographs in which living objects are arranged juxtaposed with corpse parts come from these still life series. The most famous work of the artist among his still life is undoubtedly The Kiss. Another remarkable still life work, Still Life with Mirror, is more terrifying to the viewer. In addition to these, Still Life Mexico, The Head of the Dying Man, and the Feast of the Fools are some of the most notable photographs of the artist. Although Witkin's paintings have been labeled as criminal and abusive and shocked the public, the artist has achieved worldwide success and his work has been featured in numerous international solo and group exhibitions. In this study, the necessary data were obtained by using Document Analysis method among the data collection in qualitative methods. As a result, it is emphasized on the way an extraordinary photographer, like Joel Peter Witkin, pushes the boundaries of art, using dead body parts in dead nature paintings and the effect of tragic events that happened throughout the artist's life in these works.

Key Words: Still life, Corpse, Witkin, Art.

* Pronkstilleven, 1600'lü yıllarda Hollanda'da uygulanan çok aşırı süslü, görkemli, gösterişli bir şekilde düzenlenen natürmort geleneğidir.

OECD ÜLKELERİNDE KURUMLAR VERGİSİ ORANLARININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİSİ

Dilek Göze KAYA^{1*}, Zeynep EZANOĞLU^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

²Süleyman Demirel Üniversitesi

*dilekkaya@sdu.edu.tr, *zeynepazanoglu@gmail.com

+ORCID: 0000-0003-3477-1877, -ORCID: 0000-0002-4601-7567

Öz– Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin ekonomik kalkınmaya olumlu etkisi sebebiyle yabancı sermaye yatırımlarının önemi artmıştır. Ülkeler uluslararası ticarete söz sahibi olmak ve rekabet güçlerini artırmak amacıyla sermaye transferine ihtiyaç duymaktadır. Bir ülkeye giren yabancı sermaye yatırımlarının en önemli belirleyicilerinden biri vergi oranlarıdır. Temel hedeflerinden biri ekonomik kalkınma olan ülkeler sermaye girişlerini arttırmaya yönelik vergi politikaları benimsemelidir. Benimsenen vergi politikalarının etkisinin incelenmesi amacıyla bu çalışmada kurumlar vergisi oranlarının doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) etkileri analiz edilmektedir. 2000-2016 yıllarını kapsayan çalışmada 36 OECD ülkesi için değişen varyans ve otokorelasyondan arındırılmış esneklik tahmini için Arellano-Bond'un geliştirdiği Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Literatürden hangi değişkenlerin kullanılacağı seçilerek, veriler farklı kaynaklar kullanılarak derlenmiştir. DYY akışları ve bazı makroekonomik değişkenler Dünya Bankası'ndan ve dataOECD'den, vergi oranları ise OECD.Stat'dan elde edilmiştir. Tahminlerdeki değişen varyans ve otokorelasyon sorunları Arellano-Bond yöntemi vasıtasıyla giderilmiştir. Vergili ve vergisiz iki model kurularak yapılan analiz sonucuna göre; kurumlar vergisi oranlarının artması doğrudan yabancı yatırım girişlerini azalttığı tespit edilmiştir. Bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı ve literatüre uygun bulunmuştur. Ampirik uygulama sonucunda, ülkelerin DYY girişlerini arttırmaya yönelik vergi politikalarına önem vermeleri ve bunun yanı sıra DYY'yi etkileyen diğer faktörleri de dikkate alarak politikalar geliştirmeleri gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler– Doğrudan Yabancı Yatırım, Belirleyiciler, Kurumlar Vergisi, Panel Veri Analizi, OECD.

THE EFFECT OF CORPORATE TAX REVENUES ON DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN OECD COUNTRIES

Abstract – The importance of foreign capital investments has increased in developed and developing countries due to the positive effect of foreign capital on economic development. Countries need capital transfer in order to have a voice in international trade and increase their competitiveness. One of the most important determinants of foreign capital investments entering a country is tax rates. Countries whose main goal is economic development should adopt tax policies to increase their capital inflows. In order to examine the effect of tax policies adopted, this study analyzes the effects of corporate tax rates on foreign direct investments (FDI). Dynamic panel data analysis was used with the Generalized Moments Method (GMM) developed by Arellano-Bond for the estimation of variance and autocorrelated flexibility for 36 OECD countries in the study covering the years 2000-2016. By choosing which variables to use from the literature, the data were compiled using different sources. FDI flows and some macroeconomic variables were obtained from the World Bank and dataOECD, and tax rates from OECD.Stat. Heteroscedasticity and autocorrelation problems in predictions are solved by Arellano-Bond method. According to the results of the analysis made by installing two models with and without tax; It has been determined that the increase in corporate tax rates reduces foreign direct investment inflows. This result was found statistically significant and appropriate to the literature. As a result of empirical implementation, the importance of countries to pay attention to tax policies to increase FDI inflows and also to develop policies by considering other factors affecting FDI.

Keywords – Foreign Direct Investment, Determinants, Corporate Tax, Panel Data Analysis, OECD.

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), son on yılda ekonomilerin geçiş sürecinde büyüme ve gelişmesini hızlandırma aracı olarak önem kazanmıştır (Janicki ve Wunnava, 2004: 505). Düşük vergi oranları yabancı sermayenin temel belirleyicilerindedir. DYY genellikle ekonomik büyümeyi hızlandıran faktörlerden biri olarak algılanmaktadır. Bu durum özellikle az gelişmiş ülkelerde geçerlidir. DYY ev sahibi ülke için sermaye artışı, ülkeye teknoloji ve bilgi transferleri sağlayacaktır (Hunady ve Orviska, 2014: 243). Söz konusu durumu fark eden ülkeler teşvik edici vergisel düzenlemeler geliştirerek ülkeye yabancı sermaye girişini arttırmayı hedeflemektedirler (Çinko, 2009: 121).

Bir ülkeye sermaye transferi; kredi ve dış yardımlar, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımların girilmesi şeklinde üç farklı yolla gerçekleşmektedir. DYY sermaye transferi yolları arasında makroekonomik etkileri yönünden diğerlerine kıyasla ev sahibi ülke açısından daha çok önemsenmektedir. Yabancı sermayedarlar tarafından yerli bir firmanın satın alınması, yeni firmaların kurulması veya kurulmuş olan yerli/yabancı firmaya ek sermaye transferleri yapılması DYY kapsamında yer almaktadır. DYY son yıllarda ekonomilerin geçiş sürecinde büyüme ve gelişmesini hızlandırma aracı olarak önem kazanırken, genellikle ekonomik büyümeyi hızlandıran faktörlerden biri olarak algılanmaktadır. Bu durum bilhassa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olmaktadır. DYY girişi sağlayan ev sahibi ülkede bir yandan sermaye artışı yaşanırken, diğer yandan ülkeye teknoloji ve bilgi transferleri sağlanmaktadır. DYY girişleri gelişmiş ülkelerde ise, atıl bulunan sermayenin yatırıma dönüşerek kazanç sağlanması açısından önem arz etmektedir. DYY ile yapılan sabit sermaye transferleri ev sahibi ülkedeki toplam talebi pozitif yönlü etkilemekte ve talepteki bu etkilenme yatırımları arttırmaktadır. Yatırımlardaki artışa bağlı olarak üretimin artması işgücü talebini arttırmakta ve istihdamı olumlu yönde etkileyerek büyüme ivmesi oluşturmaktadır. Ayrıca yerli tasarrufların yetersiz olması sebebiyle, ödemeler dengesi açığı veren gelişmekte olan ülkelerde DYY girişleri, açıkları kapatmak için fırsat sağlamaktadır. DYY yarattığı altyapı, makine, teknoloji ve bilgi transferi nedeniyle sanayinin ve alt dallarının gelişimini sağlayarak, yerel yatırımları ve yurtiçi sermaye oluşumunu da teşvik etmektedir.

Bir hükümetin izlediği kurumlar vergisi politikaları diğer ülkeler üzerinde farklı şekillerde etki yapabilir (Gropp, 2000: 11). Literatürde vergi oranlarının DYY'nin çekilmesinde önemli olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Günümüzde çoğu ülke, genellikle kurumlar vergisi oranları düşürerek yabancı yatırım çekmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla vergi rekabeti yatırımları çekmek için kullanılabilir (Oliveira, 2017). Ülkeler yurtiçine DYY çekebilmek amacıyla yatırımların vergiye karşı duyarlılığından faydalanarak vergi oranları konusunda da rekabet içindedirler. Ülkelerin uyguladıkları vergi rekabeti politikası sonucunda vergi oranlarında yaptıkları indirim ülkeye daha fazla DYY çekebiliyorsa, bu durumda zaman içerisinde vergi gelirlerinin de dolaylı olarak artması beklenmektedir. Bu nedenle birçok ülke vergi alanında yeni ve rekabetçi düzenlemeler geliştirmeyi ve bu yolla ülkeye yabancı sermaye girişini teşvik etmeyi hedeflemektedirler. Dolayısıyla vergi rekabeti ile yabancı yatırımcıları çekmek için cazip fırsatların oluşturulabileceği düşünülmektedir. Vergilendirmenin DYY üzerindeki etkisine ilişkin literatür oldukça geniştir. Yıllar içerisinde yapılan ampirik çalışmalar neticesinde literatürde kurumlar vergisi oranları ile DYY arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlar bulunmuştur. Bazı çalışmalar yüksek kurumlar vergisi oranının DYY üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu gösterirken, bazı çalışmalar ise vergilendirmenin DYY üzerinde önemli bir etkisi olmadığını sonucuna ulaşmıştır. Genel kabul görmüş teoriye göre,

kurumlar vergisi oranında yapılacak indirimlerin DYY girişlerini arttıracığı yönündedir.

Bu çalışmanın amacı, bir ülkedeki kurumlar vergisi oranlarının DYY girişleri üzerine bir etkisi olup olmadığının saptanmasıdır. OECD ülkeleri ele alınarak 2000-2016 yılları arasında panel veri incelemesi yapılmıştır. Literatürde yer alan DYY belirleyicileri seçilerek kurumlar vergisi oranlarının yanısıra kişi başı gayrisafi milli hasıla, dışa açıklık, işgücü maliyeti, reel efektif döviz kuru ve enflasyon değişkenleri kullanılmıştır.

1. Literatür Taraması

Vergilendirmenin DYY üzerindeki etkisine ilişkin literatür oldukça geniştir (de Mooij ve Ederveen, 2008; Hines, 1999). Ampirik literatürde kurumlar vergisi ile DYY arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlar bulunmaktadır (Hunady ve Orviska, 2014). Vergi oranları DYY'yi negatif etkilediği görüşünde olan bazı çalışmalar vardır (Bellak, 2008; Mohamed ve Sidiropoulos, 2010; Hunady ve Orviska, 2014; Pantelidis ve Paneta, 2016). Bu konuyla ilgilenen birçok yazar, Hartman'ı (1985) literatürün başlangıç noktası olarak almaktadır. Hartman'a (1985) göre kurumlar vergisinin DYY üzerinde etkisi olumsuzdur. Slemrod, (1990), tarafından panel veri regresyonlarına dayanan araştırmada Hartman'ın bazı sonuçları test edilmiş ve çeşitli durumlarda efektif vergi oranının DYY üzerinde önemsiz bir etkisi olduğu saptanmıştır. Wheeler ve Mody (1992), vergilendirmenin DYY üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca işgücü maliyeti ve altyapı kalitesini önemli faktörler olarak tanımlamışlardır. Buna karşılık, De Mooij ve Ederveen, (2005), 32 ampirik çalışmanın meta-analizi ile yüksek vergi yükünün DYY üzerindeki olumsuz etkisini göstermiştir. Diamond vd. (2013), ABD ve 19 OECD ülkesindeki düşük kurumlar vergisi oranının 30 yıl içindeki etkisini incelemektedir. Yüksek kurumlar vergisi oranının yatırım üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Devereux ve Freeman (1995), 1984-1989 döneminde 7 ülkenin incelenmesine dayanan vergilendirmenin DYY üzerindeki etkisini incelemiştir. Yurt içi yatırım ile toplam dışarıya doğru olan DYY arasındaki seçimin vergilendirmeden önemli ölçüde etkilenmediğini ancak vergilendirmenin dışa doğru olan yabancı yatırım yerini etkilediğini tespit etmişlerdir. Dolayısıyla vergilendirmenin, doğrudan yabancı yatırımların yerini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Morisset ve Pirnia (1999), vergi politikalarının DYY üzerindeki etkisini incelemektedir. Vergiler DYY üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ancak elde edilen sonuçlar, vergi politikalarının DYY üzerindeki etkisinin bir ülkeden diğerine değişeceğini göstermektedir.

Gropp ve Kostial (2000), DYY girişlerinin ev sahibi ülkelerdeki vergi rejimlerinden etkilenecek DYY akışlarını da etkilediği gözlemlenmektedir. Bu çalışmada bulunan sonuçlara göre, bir ülke kurumlar vergisi oranını düşürdüğünde, bu ülkeye doğrudan yabancı yatırım akışı artacağı ve vergi geliri artacağı tespit edilmiştir. Gropp ve Kostial (2000), tarafından kullanılan değişkenler çalışmamızda OECD ülkeleri verileri kullanarak analiz edilecektir.

Lahrèche-Révil (2006), Avrupa Birliği içindeki vergi teşviklerinin DYY üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçladığı çalışmada, yüksek vergi oranlarının bir ülkedeki DYY girişleri üzerinde olumsuz etki oluşturduğunu saptamıştır.

Agostini (2007), kurumlar vergisinin ABD'deki DYY' nin yeri üzerindeki etkilerini incelemektedir. Kurumlar vergisi oranı ve DYY arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığına ulaşmıştır.

Sudsawasd, (2008), kurumlar vergisi ve vergi anlaşmalarının DYY girişlerinin Doğu Asya ülkelerine etkisini incelemiştir. Kurumlar vergisi oranındaki bir artışın DYY girişlerinde bir azalmaya yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çak ve Karataş (2009), Türkiye, Danimarka, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Polonya, Romanya ve İtalya ülkelerine ait 1990-2007 verilerini kullanarak DYY belirleyicilerinin tespit edilmesi amacıyla panel veri analizi uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre, modele dahil edilen değişkenlerin önem sırası kişi başına düşen GSYİH' deki artış oranı, işsizlik oranı, toplam ticaret hacminin GSYİH içerisindeki payı, kurumlar vergisi oranı, toplam vergi yükü, nüfus artış oranı ve enflasyon oranı olarak bulunmuştur.

Kurumlar vergisinin Avrupa Birliği'ndeki (AB) yatırım kararları üzerindeki etkisini analiz eden Talpos ve Vancu (2009) tarafından bulunan sonuçlara göre, 27 AB ülkesinden sadece altı tanesinde vergi oranları ile yatırımlar arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Benzer bir araştırma ile Djankov vd. (2010); 85 ülkeden veri kullanarak kurumlar vergisi oranlarının şirketlerin yatırımları üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Yapılan analizde ülkelerin bir bölümünde, efektif kurumlar vergisi oranının DYY ve girişimcilik faaliyetleri üzerinde olumsuz etkisi olduğu bulunmuştur.

Shazdad ve Zahid (2011) 1991-2010 dönemi için DYY girişini etkileyecek değişkenleri dikkate almaktadır. Gayri safi yurtiçi hasıla, faiz oranı, yurtiçi yatırım, enflasyon oranı ve vergi oranının DYY üzerinde etkili olup olmadığını incelemekle birlikte, sadece gayri safi yurtiçi yatırımların DYY üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Sato, (2012), 1985-2005 yılları arasında 19 OECD üyesi aracılığıyla DYY'nin çekilmesinde hangi unsurların etkili olacağını bulmayı amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlara göre kurumlar vergisi oranının azaltılması DYY'yi pozitif etkilediği belirtilmiştir.

Kubicova (2013), 27 AB ülkesi verilerini kullanarak DYY'nin belirleyicilerini incelemiştir. Sonuçlar vergi oranlarının DYY üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır, ancak bu etki istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Abdioğlu vd. (2016), OECD ülkeleri için kurumlar vergisi oranının DYY üzerindeki etkisini incelenmiştir. Bulunan sonuçlara göre, kurumlar vergisi oranının düşürülmesinin DYY üzerinde etkisi pozitifdir.

Kurumlar vergisi yüküne ek olarak, şirketlerin yatırım kararlarını potansiyel olarak etkileyen birçok faktör vardır (Hunady ve Orviska, 2014). Quazi, (2007), Güney Asya ülkeleri için panel verilere dayanarak yaptığı çalışmada DYY'lerin belirleyicilerini tanımlamıştır. DYY ile yatırım ortamı, pazar büyüklüğü ve yatırım getirisi oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Leitao ve Faustino (2010) Portekiz'deki DYY belirleyicilerini inceleyerek pazar büyüklüğü, açıklık, işgücü maliyetleri ve ekonomik istikrarın DYY üzerindeki önemli etkisine dair ampirik kanıtlar bulmuşlardır. Son olarak, Chakrabarti'ye (2001) göre yapılan araştırmaların çoğu, DYY'nin en önemli belirleyicilerinin pazar büyüklüğü, ekonominin açıklığı ve işgücü maliyeti, ekonomik büyüme, vergiler ve döviz kuru olduğunu göstermektedir.

Alam ve Shah (2013), 1985-2009 yılları arasında 10 OECD üyesi ülkesi için DYY'nin potansiyel belirleyicileri tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmada, analizine dahil edilen DYY'nin potansiyel belirleyicileri arasında pazar büyüklüğü, işgücü maliyeti, işgücü

verimliliği, kurumlar vergisi oranı, ticari açıklık, siyasi istikrar, gerçek efektif döviz kuru, enflasyon ve altyapı kalitesi yer almaktadır.

Özet olarak, DYY belirleyicileri için ampirik kanıtlar oldukça farklıdır. Bazı çalışmalar vergileri DYY akışını etkileyen önemli bir faktör olarak nitelendirirken, bazıları ise bu ilişki için ampirik bir kanıt bulamamıştır. Piyasa büyüklüğü, işgücü maliyetleri, ekonominin açıklığı, enflasyon, altyapının kalitesi ve ayrıca farklı politik ve coğrafi faktörler gibi finansal olarak önemli birçok belirleyici faktör bulunmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde kurumlar vergisi oranları ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilecektir.

2. Veri, Model ve Yöntem

Kurumlar vergisi oranlarının doğrudan yabancı yatırımlara etkilerini inceleyen bu çalışmada kullanılan 2000-2016 dönemini kapsayan değişkenler 36 OECD ülkesi için, DYY akışları ve bazı makroekonomik değişkenler Dünya Bankası'ndan ve dataOECD'den, vergi oranları ise OECD.Stat'dan elde edilmiştir. 2016 yılı sonrası bazı değişkenlere ait gözlem eksikliği sebebiyle zaman aralığı 2000-2016 şeklinde belirlenmiştir. Gropp ve Kostial (2000) tarafından kullanılan değişkenler OECD ülkeleri verileri kullanarak analiz edilmiştir. Gropp ve Kostial (2000)'dan farklı olarak bağımlı değişken olan doğrudan yabancı yatırımların bir gecikmeli değeri kullanılarak, bağımsız değişkenlerin bir sonraki yıla etkisi test edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenlere ait kısaltmalar ve hesaplanacak katsayıların teoriye uygun olarak beklenen işaretleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Test edilecek Hipotez;

H0: Kurumlar vergisi oranları doğrudan yabancı yatırımları etkilememektedir.

$$\ln dyy_{i,t-1} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln dyy_{i,t-2} + \alpha_2 \ln gdppc_{i,t} + \alpha_3 enf_{i,t} + \alpha_4 \ln a_{i,t} + \alpha_5 \ln lc_{i,t} + \alpha_6 \ln dk_{i,t} + \alpha_7 kvo_{i,t} + e_{i,t}$$

Denklemden kullanılan $\ln$ doğal logaritmayı, i ülkeyi ve t zamanı temsil etmektedir. α 'lar tahmin edilecek katsayıları gösterirken, e ise rassal hata terimini göstermektedir. Dinamik modellerde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata teriminin arasında ilişki bulunması, EKK tahmincilerinin tutarsız ve sapmalı sonuçlar çıkarmasına sebep olmaktadır (Baltagi, 2005: 135). Bu sorunları giderebilmek için dinamik panel tahminlerinde GMM yöntemi geliştirilmiştir. Bu çalışmada, esneklik tahminlerinde bulunulurken Rassal Etkiler (RE) ve Sabit Etkiler (SE) yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca Hausman (1978) spesifikasyon, Wooldridge ardışık bağımlılık (Wooldridge, 2002; Drukker, 2003) ve Wald değişen varyans (Greene, 2000: 598) testleri uygulanmıştır.

Hausman Spesifikasyon Testi	0.2309
-----------------------------	--------

Hausman spesifikasyon test sonucuna göre modelin sabit etkiler regresyonu ile daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu nedenle yapılacak dinamik panel veri analizinde sabit etkiler regresyonu kullanılacaktır. Değişen varyans ve otokorelasyondan arındırılmış esneklik tahmini için Arellano-Bond'un geliştirdiği Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile dinamik panel veri analizi tercih edilmiştir. Analizde kullanılan değişkenler ve beklenen etkileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Hipoteze Dahil Edilen Değişkenler

Değişkenler	Kısaltma	Öngörü
Doğrudan yabancı yatırım girişleri	<i>dyy</i>	Bağımlı değişken
Kurumlar vergisi oranı	<i>kvo</i>	+,-
Kişi Başına GSYİH	<i>gdppc</i>	+
İşgücü Maliyeti	<i>lc</i>	+,-
Açıklık ^a	<i>a</i>	-
Enflasyon	<i>enf</i>	+,-
Reel efektif döviz kuru endeksi	<i>dk</i>	+,-

^a(İthalat+İhracat)/GSYİH

Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 2’te sunulmuştur. Reel efektif döviz kuruna ait 2000-2016 dönemi için 611 gözlem bulunurken diğer bağımsız değişkenlere ait gözlemler 612’dir. Bağımlı değişken olan doğrudan yabancı yatırım girişlerine ait gözlem sayısı ise 608 olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>dyy</i>	608	5.875101	14.42973	-58.32288	252.3081
<i>kvo</i>	612	25.02288	6.91944	8.5	42.2
<i>lngdppc</i>	612	10.16811	.7411078	8.045449	11.6854
<i>lnlc</i>	612	4.565518	.1076431	4.084955	4.842409
<i>lna</i>	612	4.402467	.5162016	2.985587	6.031621
<i>enf</i>	612	2.754821	4.188796	-4.478103	54.91537
<i>ln dk</i>	611	4.593399	.1146914	4.052585	5.055883

Tablo 3 değişkenler arasındaki korelasyonu göstermektedir. Değişkenler arasında en yüksek korelasyon *enf* ile *ln gdppc* arasındadır ve kabul edilebilir düzeydedir. Değişkenler arasında yüksek korelasyona rastlanmadığından belirtilen tüm değişkenler modelde kullanılmıştır.

Tablo 3. Korelasyon Tablosu

	<i>dyy</i>	<i>kvo</i>	<i>lngdppc</i>	<i>lnlc</i>	<i>lna</i>	<i>enf</i>	<i>ln dk</i>
<i>dyy</i>	1						
<i>kvo</i>	0.0435	1					
<i>ln gdppc</i>	0.0551	0.0267	1				
<i>lnlc</i>	0.0061	0.0032	0.0161	1			
<i>lna</i>	0.0200	0.4651	0.0456	0.0003	1		
<i>enf</i>	0.0228	0.0570	0.3695	0.0346	0.0661	1	
<i>ln dk</i>	0.1212	0.0276	0.0346	0.0066	0.0018	0.0194	1
Wald Test	0.0000						
Wooldridge test	0.0000						

Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunları tespit edildiğinden, güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için daha farklı tahmin yöntemlerinin uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple Arellano-Bond dinamik panel veri tahmin yönteminin uygun olacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla vergili ve vergisiz olmak üzere iki farklı model kurularak her iki model, bağımlı değişkenin bir gecikmesine ve dirençli (robust) standart hatalara sahip olacak şekilde yeniden tahmin edilmiştir.

3. Ampirik Bulgular

Arellano-Bond (1991) tahmin sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Bağımlı değişkenin bir gecikmeli değeri de modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir ve iki aşamalı tahmin yapılmıştır. Bu yöntemde ilk olarak birinci fark modeli araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülmekte ve daha sonra bu dönüştürülmüş model geliştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. İki aşamalı GMM kullanmak bir aşamalı GMM tahmincilerini otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını düzeltmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018:134). Modelde logaritması alınan değişkenler *ln* ile gösterilmiştir. Vergisiz modelde kurumlar vergisi hariç belirtilen diğer değişkenlerin *dyy* girişlerine etkisi analiz edilmiştir. Vergili modelde ise *kvo* modele dahil edilerek yeniden analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Arellano-Bond İki Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Tahmin Sonuçları

	Vergisiz Model	Vergili Model
	<i>ln dyy(-1)</i>	<i>ln dyy(-1)</i>
<i>ln dyy (-2)</i>	-0.0492*** (0.00912)	-0.0495*** (0.00104)
<i>ln gdppc</i>	0.144*** (0.0455)	0.383*** (0.0295)
<i>ln lc</i>	15.01*** (0.680)	14.68*** (1.190)
<i>ln a</i>	-0.742*** (0.152)	-1.556*** (0.184)
<i>enf</i>	-0.159*** (0.00864)	-0.145*** (0.0114)
<i>ln dk</i>	-7.215*** (1.205)	-6.949*** (0.675)
<i>kvo</i>	-	-0.141*** (0.00677)
Gözlem sayısı	499	499
Ülke sayısı	36	36
Arellano-Bond AR(1) istatistiği		-1.0635 (0.2876)
Arellano-Bond AR(2) istatistiği		.81385 (0.4157)
Sargan istatistiği		32.48246 (1.0000)
Wald-chi2		2.3e+06 (0.0000)

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. AR(1), AR(2) ve Sargan Test istatistiklerine ait “prob” değerleri parantez içerisinde yer almaktadır.

GMM tahmincisinin tutarlılığı hata terimlerinin otokorelasyon taşımadığı varsayımı ile araç değişkenlerin geçerliliği varsayımının gerçekleşmesine bağlıdır. GMM tahmincisi ile uygun tahminler yapabilmek için bu iki varsayımın test edilmesi gerekmektedir. Bu varsayımlardan birincisi Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen AR(1) ve AR(2) testleri, ikincisi ise Sargan testi ile test edilebilmektedir. AR(1) testi, “birinci dereceden otokorelasyon yok”

boş hipotezini sınamaktadır ve boş hipotez %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde ret edilmelidir. AR(2) testi ise “ikinci dereceden otokorelasyon yok” boş hipotezi sınamaktadır. Modelde ikinci derecede otokorelasyonun yokluğu %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde ret edilmemelidir. Sargan testi “araç değişkenler geçerlidir” boş hipotezi sınamaktadır ve bu nedenle %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde boş hipotez ret edilememelidir (Roodman, 2009). Bu çalışmada kurulan model için test sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir. Bulgular araç değişkenlerin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Araç değişkenlerin doğruluğuna ilişkin Sargan istatistiği de araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Modele ait AR(1) test sonucunun değerinin negatif olması beklenmektedir. Kurulan modelde AR(1), AR(2) ve Sargan Test sonuçlarının uygun olduğu görülmektedir.

Analizde öncelikle bağımlı değişken *dyy* girişlerinin bir gecikmeli değeri alınmıştır, *dyy* her iki modelde de kendisinin bir gecikmeli değerinden negatif olarak etkilenmekte olup bu etki %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Literatürde genel olarak kurumlar vergisi oranının doğrudan yabancı yatırımları negatif etkileyeceği söylenmektedir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre kurumlar vergisi oranının artması bir sonraki dönem DYY girişlerini azaltacaktır. Reel efektif döviz kurunun artması DYY girişlerini negatif etkileyeceği ve bu sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dışa açıklık bir sonraki dönem DYY girişlerini negatif etkilemekte ve bu etki vergili model için daha fazla bulunmuştur. DYY sermaye girişi ülkenin cari açığı üzerinde önemli etkiye sahip olduğundan bu konuda diğer ülkeler ile rekabetin artırılması ve DYY girişlerinin canlandırılması gerektiği düşünülmektedir. DYY girişlerinin artması ile sürekli üretim yapan bir birim kurulmuş veya devralınmış olacak ve ülkeye yeni teknoloji girecektir. Bu durumda yeni istihdam alanları açılacaktır. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda DYY girişlerinin ülke ekonomisi için önemi göz önünde bulundurularak bu girişleri arttırıcı politikalar belirlenmesinin önemi büyüktür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

DYY son yıllarda ekonomilerin geçiş sürecinde büyüme ve gelişmesini hızlandırma aracı olarak önem kazanmıştır. DYY girişi sağlayan ev sahibi ülkede sermaye artışının yanı sıra ülkeye teknoloji ve bilgi transferleri sağlanmaktadır. Hem yabancı sermaye girişini arttırmak hem de teknolojik gelişimi hızlandırmak isteyen ülkeler DYY akışlarını çekici hale getirecek vergi politikalarına başvurmuşlardır. Ayrıca bir hükümetin izlediği kurumlar vergisi politikalarının diğer ülkeler üzerinde farklı şekillerde etki yapacağı düşünülmektedir. Uluslararası arenada vergi rekabeti oluşturmanın yabancı yatırımcıları çekmek için cazip fırsatlar oluşturulabileceği öngörülmektedir. Vergilerin DYY üzerindeki etkisine ilişkin literatür oldukça geniştir. Literatürde kurumlar vergisi oranları ile DYY arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlar bulunmaktadır. Bazı çalışmalar yüksek kurumlar vergisi oranının DYY üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu gösterirken, bazı çalışmalar ise vergilendirmenin DYY üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak genel kabul görmüş teoriye göre, kurumlar vergisi oranının düşürülmesi durumunda ev sahibi ülkeye DYY girişlerinin arttıracağı yönündedir.

Bu çalışmada temel amaç kurumlar vergisinin DYY girişlerine etkisinin ölçülmesidir. Ancak analizin güvenilirliğini arttırmak için DYY’nin belirleyicileri arasından kişi başına GSYİH, işgücü maliyeti, açıklık, enflasyon ve reel efektif döviz kuru endeksi kontrol değişkenler de analize dahil edilmiştir. Literatürde genel

olarak kabul edilen; “vergi oranlarının artması sonucunda ülkeye giren DYY azaltacaktır” görüşü ile tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Bunun yanı sıra sonuç vergi dışı faktörlerin de önemini vurgulamaktadır. İşgücü maliyetlerinin artması bu ülke grubu için DYY girişlerini pozitif etkileyeceği görülmektedir. Bağımsız değişkenler arasında döviz kurunun etkisi oldukça büyüktür. Elde edilen sonuçlara göre döviz kurunun artması DYY girişlerini büyük oranda azaltacağı yönündedir. Bunların yanı sıra kişi başına düşen GSYH’nin DYY girişleri için oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer değişkenlerin gelişmekte olan ülkeler için hangi sonuçları vereceği konusunda farklı çalışmalar yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hükümetler, yabancı yatırımcıları ülkelerine çekebilmek için çok çeşitli iktisat politikası araçlarını kullanmaktadır. DYY ekonomik büyüme ve verimlilik üzerindeki aktif rolü ile ülkeler için önemlidir. Sadece gelişmiş ülkeler düzenlemeler yapmakla kalmayıp, gelişmekte olan ülkeler de DYY’yi teşvik etmek için politikalar oluşturmaktadır. Ülkeler arasında vergi rekabetinin yatırım çekmek amacıyla her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu açıdan politika yapıcıların bu durumdan fayda sağlayacak vergi politikaları geliştirmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, N., Biniş, M. ve Arslan, M. (2016), "The effect of corporate tax rate on foreign direct investment: A panel study for oecd countries", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(4), s. 599-610.
- Agostini C. (2007), "The Impact of State Corporate Taxes on FDI Location", *Public Finance Review*, 35 (3), s. 335-360.
- Alam, A., ve Zulfiqar Ali Shah, S. (2013), "Determinants of foreign direct investment in OECD member countries", *Journal of Economic Studies*, 40(4), s. 515-527.
- Arellano, M., ve Bond, S. (1991). "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations", *Review of Economic Studies*, 58, s. 277-297.
- Baltagi, H. B. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, New York: John Wiley& Sons.
- Bellak, C., Leibrecht, M. ve Riedl, A. (2008), "Labour costs and FDI flows into central and eastern european countries: A survey of the literature and empirical evidence", *Structural Change and Economic Dynamics*, 19(1), s. 17-37.
- Chakrabarti, A. (2001), "The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions", *Kyklos*, 54(1), s. 89-114.
- Çak, M., ve Karakaş, M. (2009), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Unsurlar ve Etkileri", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), s. 43-54.
- Çinko, L. (2009). "Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), s. 117-131.
- Data Oecd, <https://data.oecd.org/> (Erişim tarihi:18.11.2019).
- De Mooij, R. A. ve Ederveen, S. (2008), "Corporate tax elasticities: A reader's guide to empirical findings", *Oxford Review of Economic Policy*, 24(4), s. 680-697.
- De Mooij, R.A. ve Ederveen, S. (2005), "Explaining the Variation in Empirical Estimates of Tax Elasticities of Foreign Direct Investment", *Tinbergen Institute Discussion Paper*, No. 2005-108/3.
- Devereux, M. P. ve Freeman, H. (1995), "The impact of tax on foreign direct investment: empirical evidence and the implications for tax integration schemes", *International Tax and Public Finance*, 2(1), s. 85-106.
- Diamond, J., Zodrow G. ve Carroll, R. (2013). "Macroeconomic Effects of Lower Corporate Income Tax Rates Recently Enacted Abroad", *Ernst & Young, March*.
- Djankov, S., Ganser, T., McLiesh, C., Ramalho, R., ve Shleifer, A. (2010). "The effect of corporate taxes on investment and entrepreneurship", *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(3), s.31-64.
- Drukker, D. M. (2003). "Testing for serial correlation in linear panel-data models", *The Stata Journal*, (3)2, s. 1-10.
- Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim tarihi:18.11.2019).
- Greene, W. (2000), *Econometric Analysis*, New York:Prentice-Hall.
- Gropp, M. R. ve Kostial, M. K. (2000), "The disappearing tax base: is foreign direct investment (FDI) eroding corporate income taxes?", *European Central Bank Working Paper Series*, No:31, s. 1-35.
- Hartman, D.G. (1985), "Tax Policy and Foreign Direct Investment", *Journal of Public Economics*, 26 (1), s. 107-121.
- Hausman, J. A. (1978). "Specification tests in econometrics", *Econometrica*, 46, s. 1251-1271.
- Hines, Jr. (1999). "Lessons from behavioral responses to international taxation", *National Tax Journal*, 52(2), s. 305-322.
- Hunady, J. ve Orviska, M. (2014). "Determinants of Foreign Direct Investment in EU Countries-Do Corporate Taxes Really Matter?", *Procedia Economics and Finance*, 12, s. 243-250.
- Janicki, H. P., ve Wunna, P. V. (2004). "Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates", *Applied economics*, 36(5), s. 505-509.
- Kubicova, J., (2013), "The Role of Corporate Income Tax in Foreign Direct Investment Inflows into the "Old" and "New" EU Member States", *Research Project VEGA*, 1(0238), s. 222-233.
- Leitao, N.C. ve Faustino, H., C. (2010), "Determinants of Foreign Direct Investment in Portugal", *Journal of Applied Business and Economics*, 11(3), s. 19-26.
- Mohamed, S. E. ve Sidiropoulos, M. G. (2010), "Another look at the determinants of foreign direct investment in MENA countries: an empirical investigation", *Journal of Economic Development*, 35(2), s. 75-95
- Morisset, J. ve Pirnia, N. (1999), "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment: A Review", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 2509.
- Oecd Statistics, <https://stats.oecd.org/> (erişim tarihi:18.11.2019).
- Olivera, J. P. T. L. (2017). "Foreign Direct Investment according to different countries' stages of Human Development", *Universidade do Porto - Faculdade de Economia do Porto*.
- Pantelidis, P. ve Paneta, E. (2016). "Determinants of inward foreign direct investment in Greece", *Journal of Economics, Business and Management*, 4(5), s. 367-371.
- Quazi, R., (2007). "Economic Freedom and Foreign Direct Investment in East Asia", *Journal of the Asia Pacific Economy*, 12 (3), s. 329-344.
- Roodman, David. "How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata." *The stata journal* 9.1 (2009): 86-136.
- Sato, T. (2012). "Empirical Analysis of Corporate Tax and Corporate Tax and Foreign Direct Investment", *Public Policy Review*, 8 (1), s. 1-20.
- Shahzad, N. ve Zahid M. (2011) "The Determinants of Foreign Direct Investment in Pakistan", *Abasyn Journal of Social Sciences*, 5(1), s. 111-121.
- Slemrod, J. B. (1990). "Tax effects on foreign direct investment in the United States: Evidence from a cross-country comparison", *In Taxation in the Global Economy*, University of Chicago Press, s. 79-122.
- Sudsawasdi, S. (2008). "Taxation, business regulation, and foreign direct investment in East Asia", *Deepening economic integration, The ASEAN economic community and beyond*. Chiba IDE-JETRO: ERIA Research Project Report, s. 239-265.

- Talpos, I. ve Vancu, I. (2009). “Corporate Income Taxation Effects on Investment Decisions in The European Union”, *Annales Universitatis Apulensis Series Economic*, 11(1) s. 513-518.
- Wheeler, D. ve Mody, A. (1992). “International Investment Location Decisions: The Case of U.S. firms”, *Journal of International Economics*, 33(1-2), s. 57-76.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018), *İleri Panel Veri Analizi Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayım, Düzenlenmiş ve Yenilenmiş 3. Baskı: İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Countries need capital transfer in order to have a voice in international trade and increase their competitiveness. One of the most important determinants of foreign capital investments entering a country is tax rates. The importance of foreign capital investments has increased in developed and developing countries due to the positive effect of foreign capital on economic development. Countries whose main goal is economic development should adopt tax policies to increase their capital inflows. It is important for countries with the active role of Foreign Direct Investment (FDI) on economic growth and productivity. Governments use various economic policy tools to attract foreign investors to their countries. Not only developed countries make regulations, but developing countries also create policies to promote FDI. It is observed that the tax competition among countries is increasing day by day in order to attract investment. In this respect, it is very important for policy makers to develop tax policies that will benefit from this situation. There is evidence in the literature that tax rates are important in attracting FDI. Today, most countries try to attract foreign investment, often by lowering corporate tax rates. Therefore, tax competition can be used to attract investments. In order to increase the tax sensitivity of FDI, that is to attract FDI to the country, the taxes applied by investors are also competing. As a result of the tax competition policy implemented by countries, if the reduction in tax rates can attract more FDI to the country, it is expected that tax revenues will increase indirectly over time. For this reason, many countries aim to develop new and competitive regulations in the tax field and thereby encourage foreign capital inflows to the country. Today, most countries try to attract foreign investments to their own country, usually by lowering corporate tax rates. As a result of empirical studies conducted over the years, different results were found in the literature regarding the relationship between corporate tax rates and FDI. While some studies have shown that the high corporate tax rate has a negative impact on FDI, some studies have concluded that taxation does not have a significant impact on FDI. According to the generally accepted theory, the discounts on corporate tax rate will increase FDI inflows.

In this study, in order to examine the effect of tax policies adopted, this study analyzes the effects of corporate tax rates on foreign direct investments. Dynamic panel data analysis with the Generalized Moments Method (GMM) developed by Arellano-Bond was used in the study covering the years 2000-2016 for the estimation of variance and autocorrelated flexibility for 36 OECD countries. In addition to the corporate tax rates, the variables of gross national product, openness, labor cost, real effective exchange rate and inflation were used in addition to the corporate tax rates. The data were compiled using different sources. FDI flows and some macroeconomic variables were obtained from the World Bank and dataOECD, and tax rates from OECD.Stat. The variance and autocorrelation problems in the estimates are fixed by Arellano-Bond method. Firstly, a lagged value of the dependent variable dyy inputs is taken, dyy is negatively affected by a lagged value in both models, and this effect is statistically significant at the 1% level. According to the results of the analysis made by installing two models with and without tax; It has been determined that the increase in corporate tax rates reduces foreign direct investment inflows. This result was found statistically significant and appropriate to the literature. As a result of empirical implementation, the importance of countries to pay attention to tax policies aimed at increasing FDI inflows and also to develop policies taking into account other factors affecting FDI. As a result, generally accepted in the literature; Consistent results were obtained with the view that "FDI entering the country will decrease as a result of the increase in tax rates". In addition, the result emphasizes the importance of non-tax factors. It is observed that the increase in labor costs will positively affect FDI inflows for this country group. The effect of the exchange rate is quite large among the independent variables. According to the results obtained, the increase in the exchange rate is that it will reduce FDI inflows significantly. In addition, it has been concluded that GDP per capita is very important for FDI inflows. It is thought that doing different studies on the results of similar variables for developing countries will contribute to the literature. It is concluded that the increase in the real effective exchange rate will negatively affect dyy entries and this result is statistically significant. Openness in the next period negatively affects FDI inflows and this effect was found to be higher for the given model. As a result of all these evaluations, considering the importance of FDI inflows for the country's economy, it is important to determine policies to increase these inflows.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNE FAYDASININ İNCELENMESİ

Mehmet Şaban AKGÜL^{1*}, Nagehan AKGÜL^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Reşadiye MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
²Öğr. Gör. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

*mehmet.akgul@gop.edu.tr, *nagehan.akgul@gop.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-7257-5458, +ORCID: 0000-0001-6786-0820

Öz- Okul öncesi eğitimde niteliğin geliştirilebilmesi için iyi yetişmiş, teknolojiyi aktif kullanan öğretmenlerin, yeterli fiziki donanım ve materyale sahip eğitim kurumlarının önemi büyüktür. Bu çalışmada okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama yapan öğrenciler tarafından, okul öncesi eğitim kurumlarının, kurumlarda verilen eğitimin ve kurum öğretmenlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, 51 katılımcıdan açık uçlu sorular yardımıyla yazılı olarak elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemleri ile incelenerek içerik analizi yardımıyla değerlendirilmiştir. Uygulama öğrencilerinin görüşlerine göre, öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının materyal ve fiziki donanım açısından büyük ölçüde yeterli olduğu, öğretmenlerin performanslarının büyük ölçüde yeterli olduğu ve uygulama öğrencilerine birçok konuda yeterlilik sağladığı söylenebilir fakat eğitim kurumlarında verilen eğitimin tam anlamıyla yeterli olduğu söylenemez. Araştırma bulgularından yola çıkarak okul öncesi eğitim kurumlarında daha yenilikçi, teknoloji ile daha iç içe, eğitimin her aşamasında çeşitliliğin fazla olduğu bir eğitim anlayışının yürütülmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler- Okul öncesi eğitimi, okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama, eğitim.

ASSESSMENT OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND ANALYSIS OF THEIR BENEFITS TO CHILD DEVELOPMENT STUDENTS

Abstract – In order to improve the quality of preschool education, the importance of well-trained teachers who actively use technology, educational institutions with sufficient physical equipment and materials is great. In this study, it is aimed to evaluate the students who practice in preschool education institutions, preschool education institutions, education given in institutions and teachers of institutions. In the study, the data obtained in writing from 51 participants with the help of open-ended questions was examined by qualitative research methods and evaluated with the help of content analysis. The application according to the views of Students, Students of educational institutions are adequate in terms of hardware, they largely material and physical, the teachers of the performance of the application largely provides proficiency in various subjects to the students are adequate, and it can be said that, but it is not the training in educational theory. Based on research findings, it can be proposed to carry out an educational understanding in preschool education institutions that is more innovative, more intertwined with technology, and that there is more diversity at every stage of Education.

Keywords – Pre-School Education, application in pre-school education institutions, education.

GİRİŞ

Bebek ana rahmine düştüğü andan itibaren çocuğunun geleceği için kaygı yaşayan ebeveyn, hemen hemen her gün evladı için planlar yapar. Bu planların içinde en önemlisi evladının nasıl bir eğitim alacağıdır. Erken çocukluk dönemi 0-6 yaş aralığını kapsar ve bu dönemde eğitim ailede başlayıp okulda devam eder. Eğitim, kişilerin maddi ve manevi değerleri, yetenekleri ve bilgi açısından yetiştirildiği resmi ve sosyal kurumlar olan eğitim kurumlarında, formal bir şekilde verilmektedir. Bir eğitim kurumunun başarılı bir öğretim programı olması için ilk olarak o kurumun ders programının ve derslerde kullanılan öğretim tekniklerinin, öğretim metotlarının tüm bireyler için uygulanabilir ve onunla ilintili olması gerekir (Guttek, 2006). Bu durumda öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının iyi eğitim almış olmaları, kendilerini geliştirmeleri ve her açıdan topluma örnek olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerde olması gereken mesleki değerlerden birkaçı şöyle ifade edilebilir:

Sevgi ve saygı: Öğretmenler öğrencilerini akademik başarısına göre sevmemeli, onlara yardımcı olmalı ve onları koşulsuz sevmeli (Özdeş, 2014). Öğretmenlik bir sevgi mesleğidir. Bu işi sevmeyen bu işe gönül vermeyen kişiler hem kendisini hem çevresini seven, hem de sosyal çevreye faydalı iyi insanlar yetiştiremez. Öğrencilerin gelişimlerine fazlasıyla katkı sağlayan öğretmenlerin, öğrencilerin benlik haklarına ve bilgileri anlama haklarına saygı ile yaklaşmaları gereklidir.

Sorumluluk: Öğretmenler insan yetiştirdikleri sorumluluk bilinciyle hareket etmeli ve öğrencilerine karşı sorumluluklarını yerine getirerek mesleğini en iyi şekilde icra etmelidir (Bakırcoğlu, 2012). Bilimsellik: Öğretmenlerin rehberliğinde öğrenciler kitaplardan ve internetten de yararlanarak araştırma, gözlem ve çalışma yapmalı, bilgiye kendilerinin ulaşmasına fırsat verilmelidir. Bununla birlikte, öğretmenler farklılıklara, yeniliklere kendini kapatmamalı ve kaliteli bir yaşam için sürekli öğrenen, bilgiye ulaşan kişi konumunda olmalıdır. (Selanik, 2016).

Adil olma: Öğretmen adaletli bir sınıf ortamı oluşturmalıdır. Herkesin, ayırım yapılmadan eşit olduğu bir eğitim ortamı oluşturulması gerekmektedir (Selanik, 2016).

Sabır ve hoşgörü: Sınıf içinde onay verilmeyen, yapılmaması gereken davranışların üstesinden gelmek ve öğrencilerin bilgileri anlayabilmelerini sağlayacak etkili bir sınıf ortamı oluşturabilmek için öğretmenlerin sabır göstermesi ve hoşgörülü davranması gerekmektedir.

Ayrıca hoşgörülü davranmak adil bir sınıf ortamının oluşması için de gereklidir. Öğretmenler, farklı fikir ve anlayışlara karşı hoşgörülü olmalı ve bu durumlar karşısında olumlu model olmayı bilmesi gerekmektedir (Erdem & Şimşek, 1999).

Fedakârlık: Öğretmenler öğrencilerine karşı fedakârlıktan asla kaçınmazlar. Fedakârlık öğretmenlik mesleğinin vazgeçilmez değeridir.

Dürüstlük: Öğretmenler, öğrencilerine karşı daima içten, tutarlı, net konuşan ve güvenilir olacak şekilde eğitim vermelidir. Öğrenciye model olan öğretmen dürüst olarak eğitim vermelidir ki öğrenci bu davranışı ilke olarak benimsesin ve içselleştirsinsin (Özdeş, 2014).

Çocuğun eğitim hayatı ilk olarak okul öncesi öğretmeni ile başlar. Bu dönemde öğretmenin tutum ve davranışları çocuğun gelişiminin desteklenmesi ve ilerlemesi açısından oldukça önemlidir (Kök, Çiftçi ve Ayık, 2011). Ayrıca okul öncesi öğretmenin, çocukların ailelerine ve meslek arkadaşlarına karşı da hoşgörülü, saygılı,

doğrucu, demokratik, bonkör, yardımsever olması gerekmektedir (Sakin, 2007). Öğretmen, öğrenci özelliklerini göz önünde bulundurarak dersi planlamalı, eğitim programını oluşturmalı, öğretim sürecini yönetmeli, öğretme-öğrenme yöntem ve tekniklerini kullanarak etkili bir sınıf yönetimi ile eğitim vermelidir (Başer, 2000). Sınıf yönetimi denildiğinde ilk akla gelen geleneksel bakış açısı; öğretmenin sınıfı kontrolü altına alabilmesini ifade ederken (Başer, 2010; Turan, 2005), güncel bakış açısı; pozitif, güven duygusunun hâkim olduğu bir ortamda öğrencilerin sergiledikleri davranışlarını idrak etme ve davranışlarını yönlendirme becerilerinin desteklenmesini savunmaktadır. (Sadık, 2008). Öğrencilerin aktif olarak öğrenmeyi gerçekleştirmesinde sınıf yönetimi önemli bir faktördür. (Marzano ve Marzano, 2003). Sınıf yönetimine ilişkin çalışmalar sınıfın kontrolü için gibi görünse de aslında eğitimin niteliğini artırmak için yapılmaktadır (Ritter ve Hancock, 2004). Aktif sınıf yönetimi stratejileri öğrencilerin öğrenmelerine güdülenmesi için gerekmektedir. Öğretmen mesleğe yeni başlamış ise sınıf yönetimi öğretmen için en kaygı verici öğelerden biri olmaktadır (Bromfield, 2006; Daniels, 2009; Jacques, 2000; McCormack, 2001; Stough, 2006).

Görüldüğü gibi, okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama yapan öğrencilere verilen eğitim oldukça önemlidir. Kurum öğretmeni uygulama öğrencisine en iyi şekilde örnek olmalıdır. Aynı zamanda okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama yapan öğrencilerin, kurumları ve kurum öğretmenlerini en iyi şekilde gözlemleyebileceği düşünülmektedir. Okul öncesi ve öğretmenlik uygulamaları konularında çok sayıda çalışma olmasına rağmen, okul öncesi eğitim kurumlarının ve kurum öğretmenlerinin değerlendirilmesine yönelik çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu nedenle yapılan çalışma, okul öncesi eğitim kurumlarının daha iyi eğitim vermeleri ve kurum öğretmenlerinin uygulama öğrencilerine daha iyi örnek olmaları açısından özgün bir çalışmadır. Yapılan çalışmanın okul öncesi eğitim kurumlarının ve kurum öğretmenlerinin değerlendirilmesine yönelik yapılacak olan çalışmalara örnek olacağı ve literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı okul öncesi eğitim kurullarında uygulama eğitimi gören öğrencilerin, uygulama eğitimi gördükleri kurumları, kurumlarda verilen eğitimi ve okul öncesi kurum öğretmenlerini değerlendirmelerini sağlamak ve uygulama dersinin, uygulama öğrencilerine olan faydasını incelemektir.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma deseninde tasarlanmış ve yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemi genellikle bir konu ile ilgili derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2005; Marshall ve Rossman, 2006; Singh, 2007; Patton, 2014).

Araştırma Modeli

Nitel araştırma yaklaşımlarından, olgubilim (fenomenoloji) araştırması olarak desenlenen bu çalışmada görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme formuyla elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Olgubilim (fenomenoloji) deseni mevcut durumlar hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmak istediğimiz araştırmalara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu yaklaşımda araştırmacı katılımcıların tecrübeleri, ifadelerine yüklediği anlamlar ve algıları ile ilgilenmektedir. Fenomenoloji genelleyci değil, tanımlayıcı bir araştırmadır (Baş&Akturan, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırma, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ön lisans programında 2019-2020 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen toplam 51

katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin tamamı 21 yaş ve altı olup, kız öğrencidir.

Veri toplama aracının hazırlanması

Veri toplama aracının geliştirilmesi aşamasında yapılan literatür taraması sonrasında 13 açık uçlu sorudan oluşan taslak form oluşturulmuştur. Taslak form, pilot araştırma kapsamında 50 öğrenciye uygulanmıştır. Pilot araştırma sonucunda, çocuk gelişimi ve okul öncesi alanlarında uzman 2 akademisyen ve 3 öğretmen görüşü de alınarak görüşme taslak formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunun yapılandırılmış 8 açık uçlu sorudan oluşmasına karar verilmiştir.

Verilerin toplanması

Araştırma verileri, katılımcılardan yazılı olarak toplanmıştır. Katılımcılar araştırmanın konusunu oluşturan “okul öncesi eğitim kurumları ve öğretmenleri” hakkında 14 haftalık “okul öncesi eğitim kurumlarında uygulama dersi” kapsamında daha önceden gözlemde bulunarak bilgi sahibi olmuşlardır. Bu durum, katılımcıların araştırma sorularına daha kapsamlı ve derinlemesine yanıt vermeleri açısından önem taşımaktadır.

Verilerin analizi ve yorumlanması

Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Katılımcılar için Ö1, Ö2, Ö3,..., şeklinde kodlamalar yapılmıştır. Ardından veri analizi sonucunda ortaya çıkan kategori, kod ve sayılar tablolarda ayrıntılı olarak sunulmuş ve iç güvenilirliği sağlamak için verilerin analizinden sonra bazı bulgular yorum yapılmadan doğrudan alıntı yapılarak eklenmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumu eğitim-öğretim için gerekli materyal ve fiziki donanımına sahip mi? Açıklayınız.” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının gerekli materyal ve fiziki donanımına sahip olma durumlarını değerlendirmesi

Kodlama	Kategori	N
Yeterli materyal		27
Yeterli fiziki donanım	Olumlu	25
Yetersiz materyal		22
Yetersiz fiziki donanım		9
Öğrenme merkezi yok veya çok az sayıda var	Olumsuz	3

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının gerekli materyal ve fiziki donanımına sahip olma durumları hakkındaki verdikleri cevaplarından yola çıkılarak olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Olumlu görüş bildiren ifade sayısı 52, olumsuz görüş bildiren ifade sayısı ise 34’tür. Tablodan yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının materyal ve fiziki donanım açısından büyük ölçüde yeterli olduğu söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö17: “Hayır fiziki donanım yok sınıflar olması gerekenden küçük ve materyal eksikleri var.”

Ö49: “Kurum eğitim öğretimi daha iyi sağlayabilmek için bütün donanıma sahip. Etkinlikler için lazım olabilecek bütün materyaller ve her etkinliğe uygun ortam var.”

Ö3: “Evet sahip. Etkinliklerde gerekli olan materyallerin hepsi kurumda bulunmaktadır. Oyuncaklar, kitaplar, bilgisayar, projeksiyon gibi gerekli araç gereçlerin hepsi mevcut. Kurumun fiziki koşulları da çok iyi sınıflar yeterince geniş, büyük bir bahçesi ve parkı var.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumu sınıfındaki okulöncesi öğretmenin sınıf içi performansını değerlendiriniz?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin performansı hakkındaki görüşleri

Kodlama	Kategori	N
Pozitif		6
Donanımlı ve enerjik	Olumlu	11
İletişimi kuvvetli ve ilgili		27
Başarılı ve sınıfa hâkim		16
Donanımı az ve enerjisi düşük		5
İletişim ve ilgi yetersiz	Olumsuz	7
Otorite eksikliği		3

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin performansı hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Olumlu görüş bildiren ifade sayısı 60, olumsuz görüş bildiren ifade sayısı ise 15’tir. Tablodan yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin performanslarının büyük ölçüde yeterli olduğu söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö10: “Kurumdaki sınıf öğretmenimiz kurumun en eski öğretmenlerindendi. Öğrencileri ile çok kolay anlaşabiliyordu. Sınıfta sürekli hareket halinde idi ve öğrenciler ile ilgiliydi.”

Ö19: “Sınıf içi performansını yeterli bulmadım. Sınıfta çok fazla bulunmamakla birlikte çocuklarla iletişimini düzgün bulmadım. Çocuklara olan ilgisi yeterli değildi.”

Ö41: “Öğretmenin çocuklara karşı anlatımı, çocukların yaptıkları hatalara ya da güzel davranışlara karşı yerinde verdiği tepkilerle güzel bir eğitim sergiliyor.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumundaki verilen eğitim yeterli midir? Neden?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimin yeterlilik durumlarını değerlendirmesi

Kodlama	Kategori	N
Çocukların gelişim düzeylerine uygun eğitim vermekteler.	Olumlu	31
Montessori eğitimi yetersiz		11
Kalabalık sınıflar		4
İlgisiz öğretmen	Olumsuz	5
Çocukların gelişim düzeylerine uygun eğitim verilmemektedir		6
Kısıtlı zaman		3

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimin yeterlilik durumları hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Olumlu görüş bildiren ifade sayısı 31, olumsuz görüş bildiren ifade sayısı ise 29’tur. Tablodan yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimin yeterli olduğu söylenemez. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö8: “Gittiğim okulöncesi eğitim kurumunda verilen eğitim yeterli olmuyordu çünkü her etkinliğin kasıtlı bir zamanda yapılması gerekiyordu ve bazı etkinlikler var olan kasıtlı zamanda öğrencilerin öğrenmeleri için yeterli olmuyordu ve öğrenmeleri yarım kalıyordu. Bu yüzden bazı etkinlikler eve ödev veriliyordu. Ev ödevinin öğrencilerin eğitimi ve öğrenmesi için pek verimli olmadığını

düşünüyorum. Öğrenmelerinin okul ortamında ve akranlarıyla daha kolay olup, öğrendiklerini düşünüyorum.

Ö15: “Öğrencilerin durumuna göre planlar hazırlanıp uygulandığı için eğitimin yeterli olduğunu düşünüyorum.”

Ö45: “Bence yeterli, öğretmen çok çeşitli bilgi ve becerileri öğrencilere kazandırmayı başarıyor.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumunda eğitim verilirken genellikle hangi yöntem, teknik ve ders içi etkinlikler kullanılıyor?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimde kullanılan yöntem, teknik ve ders içi etkinliklerin kullanıma durumu hakkındaki görüşleri

Kodlama	Kategori	N
İşbirliğine dayalı		3
Soru-cevap		9
Gösterip yaptırma		16
Anlatım	Yöntem-Teknik	8
Örnek olay		4
Drama		11
Sanat etkinliği		15
Fen etkinliği		10
Spor etkinliği	Etkinlik	1
Müzik etkinliği		5
Türkçe dil etkinliği		10
Oyun etkinliği		15
Okuma yazmaya hazırlık çalışmaları		4
Sadece kitapta bulunan etkinlikler	Olumsuz	5

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimde kullanılan yöntem, teknik ve ders içi etkinliklerin kullanıma durumu hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak üç kategori oluşturulmuştur. Olumsuz görüş bildiren ifade sayısı 5’tir. Eğitim kurumlarında verilen yöntem, teknik ve ders içi etkinlikler listelenmiştir. Tablodan yola çıkarak kullanılan yöntem, teknik ve ders içi etkinliklerin yeterli olduğu söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö35: “Genellikle sanat, deney ve oyun etkinlikler yapıyordu. Doğrudan anlatım yöntemi kullanılıyordu.”

Ö42: “Genellikle model olma ve sözsel yardım yöntemi kullanılıyor. Materyal çeşitli çok fazla kullanılıyor ve Türkçe dil ve oyun etkinlikleri sık kullanılıyor”

Ö13: “Öğretmen genellikle kitaptan işliyor dersi. Bazen de sınıftaki materyalleri kullanıyor.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumu, uygulama dersi kapsamında size ne gibi yeterlilikler kattı?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının onlara kattıkları yeterlilikler hakkındaki görüşleri

Kodlama	N
Öğrencilerin gelişimlerine göre etkinlikler hazırlamak ve onlarla iletişimi arttırmak.	10
Daha nitelikli ders işlemek	11
Sınıf yönetimi	10
İyi bir öğretmen olabilmek	20
Tecrübe ve özgüven	10

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının onlara kattığı yeterlilikler hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak beş ifade oluşturulmuştur. Tablodaki

ifadelerden yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarının, onlara birçok yeterlilik kattığı söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö26: “Sınıf ortamını nasıl idare edeceğim konusunda yeterlilik kattı. Öğrencilere karşı davranış tarzında yeterlilik kattı. Zamanı nasıl yönetmem konusunda, etkinlikleri nasıl sıra içine koymam konusunda, etkinlik öncesi ve sonrasında yapılan etkinliklerin öğrenciler için önemli olduğu konusunda yeterlilikler kattı.”

Ö34: “Uygulama dersinde öğrendiğim birçok faaliyeti gerçeğe dönüştürerek uygulama sağlamama yardımcı oldu. Teoride öğrendiğim şeylerin yaşama aktarıldığında daha dikkatli olmam gerektiğini, birçok şeyi hesap etmem gerektiği, aksi takdirde sorunlarla karşı karşıya kalacağımı gösterdi.”

Ö50: “Çocukların yaş ve gelişim seviyelerine göre nelerin yapıldığı ve çocukları sıkmadan onlarla verimli bir dersi nasıl getireceğime dair yeterlilik kattı.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumunda çocuklar en çok hangi merkezlerde oynadılar?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 6’de verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki çocukların en çok hangi merkezde oynadıklarına dair görüşleri

Kodlama	Kategori	N
Sanat merkezi		11
Dramatik oyun merkezi		37
Kitap merkezi	Olumlu	3
Blok merkezi		12
Fen merkezi		1
Merkez yoktu veya azdı	Olumsuz	3

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki verilen eğitimde çocukların en çok hangi merkezde oynadıklarına dair görüşlerinden yola çıkılarak olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Olumlu görüş bildiren ifade sayısı 64, olumsuz görüş bildiren ifade sayısı ise 3’tür. Tablodan yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki çocukların çeşitli merkezlerde oynadıkları söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö24: “Oyun ve sanat merkezinde oynadılar. Çünkü sanat etkileri yapmayı çok seviyorlardı ve durmadan oyun oynamak istiyorlardı bu nedenle en çok iki alanda etkinlikler yaptırmaya çalıştık.”

Ö11: “Blok merkezi; çocuklar birlikte bir şeyler inşa etmesini seviyorlardı kendi aralarında kim daha hızlı bitirecek yarışmaları düzenliyorlardı.”

Ö16: “Çalıştığım eğitim kurumunda materyal olmadığı için merkezde yoktu çocuklar genellikle aynı oyuncaklarla oynuyorlardı ve çok çabuk sıkılıyorlardı.”

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen “Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumunda öğrenciler en çok hangi etkinliklere sevecek katıldılar, hangi etkinliklere katılmak istemediler?” sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki çocukların etkinliklere severek veya sevmeden katılma durumları hakkındaki görüşleri

Kodlama	Kategori	N
Oyun		41
Sanat etkinlikleri		13
Drama	Severek	9
Boyama		2
Fen etkinlikleri		10
Türkçe dil etkinliği		5
Müzik		7
Müzik etkinliği		3
Türkçe dil etkinliği		10
Sanat etkinlikleri		13
Drama	Sevmeden	2
Okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları		14
Fen etkinlikleri		2

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki çocukların etkinliklere severek ya da sevmeyerek katılma durumlarına dair görüşlerinden yola çıkılarak severek veya sevmeyerek olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Severek katılıyorlar şeklinde görüş bildiren ifade sayısı 87, Sevmeyerek katılıyorlar şeklinde görüş bildiren ifade sayısı ise 44'tür. Tablodan yola çıkarak, çocukların etkinliklerin çoğunluğuna severek katıldıkları söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö14: "Türkçe dil, oyun ve sanat etkinliklerine istekli şekilde katıldılar. Okuma yazma etkinliğini çok fazla sevmiyorlar."

Ö31: "Oyun etkinliği ve müzik etkinliğine severek katıldılar. Sanat etkinliğinde yapamadıkları için zorlandılar, katılmak istemediler."

Ö40: "Çocuklar en çok oyun ve drama etkinliklerine katılmayı seviyorlardı. Çünkü en çok hareket sağladıkları alan buydu. Sanat etkinliklerini oturarak yaptıkları için sevmiyorlardı."

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen "Gittiğiniz okulöncesi eğitim kurumundaki sınıfın okulöncesi öğretmeni derslerinde teknolojiyi kullanıyor mu? Eğer kullanıyorsa, hangi teknolojileri kullanır? Açıklayınız." sorusuna, katılımcıların verdikleri cevaplar önce kodlanmış, daha sonra da yapılan kodlamalar kategorilere ayrılmıştır. İlgili bilgiler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin hangi teknolojik aletleri kullandıklarına dair görüşleri

Kodlama	Kategori	N
Akıllı tahta		14
Bilgisayar ve projeksiyon	Olumlu	13
Sadece bilgisayar		8
Sadece televizyon		1
Teknolojik alet kullanmıyor.	Olumsuz	11

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin teknolojik alet kullanma durumları hakkındaki görüşlerinden yola çıkılarak olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kategori oluşturulmuştur. Olumlu görüş bildiren ifade sayısı 36, olumsuz görüş bildiren ifade sayısı ise 11'dir. Tablodan yola çıkarak araştırmaya katılan öğrencilerin gittikleri eğitim kurumlarında teknolojik alet kullanma durumlarının yeterli olduğu söylenebilir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö12: "Evet kullanır. Hikâye zamanında projeksiyonu, müzik dinlerken bilgisayarı kullanır."

Ö29: "Kullanır. Türkçe dil etkinliği, müzik ve serbest zaman etkinliğinde televizyondan yardım alır."

Ö39: "Derslerde teknolojiyi kullanmıyordu. Sadece müzik açıyordu."

SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğretmenlik kutsaldır, sabır işidir, yorucudur fakat bütün bunların yanında dünyanın belki en zevkli işidir. Emeklerinin karşılığında yeşeren tertemiz fidanları gördüğünde dünyanın en mutlu insanı olursun. Fakat bunlar için öğretmen adaylarının iyi eğitim almış olmaları ve uygulama dersi ile tecrübe kazanmaları gerekmektedir. Bu çalışma, bireylere okul öncesi eğitim kurumları, kurumların verdikleri eğitim ve kurum öğretmenlerinin performansları hakkında özgün sonuçlar sunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar genel anlamda gittikleri eğitim kurumlarını materyal ve fiziki donanım açısından yeterli bulsalar da, gittikleri eğitim kurumlarını bu anlamda yetersiz bulanlar da vardır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu gittikleri eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin olumlu özelliklerinden söz etmektedir fakat öğretmenleri mesleki anlamda başarılı bulan katılımcı sayısı oldukça azdır.

Katılımcıların gittikleri eğitim kurumlarında verilen eğitimi yeterli bulanlar ile yetersiz bulanların sayısı eşit denilebilir.

Öğretmenler verdikleri eğitimde büyük ölçüde drama, gösterip yaptırma yöntemlerini, oyun ve sanat etkinliklerini kullanmaktadır. Akkuş (2019)'un araştırmasındaki öğretmenlerin anlatım yöntemini de çok kullanmakta olduğu sonucu, bu araştırma sonuçlarını destekler nitelikte değildir. Ayrıca Baştürk, (2010); Güzel, Berber & Oral, (2010)'un yapmış oldukları araştırma sonuçları da bu araştırma sonucunu destekler nitelikte değildir.

Olumlu ve olumsuz sonuçlara rağmen katılımcıların görüşlerine göre okul öncesi eğitim kurumlarının uygulama dersi kapsamında onlara mesleki deneyim ve yeterlilik anlamında birçok katkısı olmuştur. Cansaran, İdil & Kalkan, 2006; Ergün & Özdaş, 1999; Özmen 2008; Yılmaz (2019); Aslan ve Sağlam (2018)'ın yapmış olduğu araştırma sonuçları bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir, sonuçlar benzerdir.

Katılımcıların görüşlerine göre çocuklar okul öncesi eğitim kurumlarında en çok dramatik oyun merkezinde oynuyorlar. Benzer şekilde çocukların büyük çoğunluğu oyun etkinliklerine severek katılıyorlar fakat okuma yazmaya hazırlık çalışmaları başta olmak üzere sevmeyerek katılmadıkları etkinlik sayısı da oldukça fazladır.

Kurumlarda öğretmenlerin büyük bir kısmı teknolojik aletleri derslerinde yeteri kadar kullanmaktadır. Akkuş (2019)'un yapmış olduğu araştırma sonuçları bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir, sonuçlar benzerdir.

ÖNERİLER

Elde edilen bulgulardan ve yapılan benzer çalışmalardan yola çıkarak, yapılacak olan araştırmalara şu öneriler verilebilir:

1. Veriler analiz edilirken okul öncesi eğitim kurumları farklı bölgelere göre iki veya üç bölgeye ayrılıp ayrı ayrı analiz edilebilir ve bölgelere göre farklılıklar yorumlanabilir.
2. Nitel analize ek olarak, araştırma sonuçlarını güçlendirmek amacıyla kurum öğretmenlerine de ayrı bir görüşme formu ya da ölçek uygulanabilir.
3. Görüşme formuna farklı sorular eklenebilir.
4. Yapılan araştırma Tokat ilindeki okul öncesi eğitim kurumları ile sınırlıdır. Farklı illerde benzer araştırmalar yapılarak Türkiye geneli hakkında ilgili kurumlara bilgi verilebilir.

5. Yapılan çalışma sonrasında öğretmenlere seminer düzenlenip eğitim verildikten sonra aynı çalışma tekrar uygulanabilir ve sonuçlar kıyaslanabilir.
6. Çalışma grubu okul öncesi lisans öğrencileri ya da eğitim fakültesi öğrencileri ile değiştirilebilir.
7. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda uygulama öğrencilerinin çocuklara olan faydası incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, E.B. (2019). *Öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersine yönelik görüşlerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi. (Tez no: 587184)
- Aslan, M., & Sağlam, M. (2018). Öğretmenlik uygulaması dersinin öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 144- 162.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Başar, H. (2010). *Sınıf yönetimi*. (16.basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baştürk, S. (2010). Uygulama öğretmenlerine göre okul deneyimi grubu dersleri ve öğretmen adayları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(4), 869-894.
- Bromfield, C. (2006) *PGCE secondary trainees Teachers and Effective behaviour managment: An evaluation and commentary. Support for Learning*, 21(4), 188 – 193.
- Cansaran, A., İdil, Ö. & Kalkan, M. (2006). Fen bilgisi eğitimi anabilim dallarındaki “Okul Deneyimi” uygulamalarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 83-99.
- Creswell, J.W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.Ed.), Ankara: Siyasal.
- Daniels, M. L. (2009). *The three Fs of classroom management*. *AASA Journal of Scholarship and Practice*, 6(3), 18 – 24.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y.S. (2005). *The sage handbook of qualitative research*. California: Sage.
- Erdem, A. R. ve Şimşek, S. (2013) *Öğretmenlik meslek etiğinin incelenmesi*. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (15), 185 – 203.
- Ergün, M. & Özdaş, A. (1999). “Okul gözlemi ve uygulama çalışmalarını öğretmen adayları üzerindeki etkisi”. *AKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 115-119.
- Gutek, G. L. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar (philosophical and ideological Perspectives on education)*. (Çev: Nesrin Kale). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güzel, H., Berber & N. C., Oral, İ. (2010). Eğitim fakültesi uygulama okulları işbirliği programında görevli öğretmenlerin ve öğretim elemanlarının öğretmenlik uygulamasına yönelik görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1) 19-36.
- Jacques, K. (2000). *Solicitous tenderness: Discipline and responsibility in the classroom*. In H. Cooper & R. Hyland (Eds.), *Children's perceptions of learning with trainees teachers* (pp. 166 – 177). London: Routledge.
- Kök, M., Çiftçi, M. Ve Ayık, A. (2011). *Öğretmenlik mesleği özel alan yeterliklerine ilişkin bir inceleme (Okul öncesi öğretmenliği örneği)*. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (1): 169 – 183.
- Marshall, C., & Rossman, B.G. (2006). *Designing qualitative research*. California: Sage.
- Marzano, R. J., Marzano, J: S. ve Pickering, D. J (2003). *Classroom management that Works*. Alexandria, VA:ASCD.
- McCormack, C. (2001). *Investigating the impact of an internship on the classroom management beliefs of preservice Teachers*. *The Professional Educator*, 23(2), 11 – 22.
- Özdeş, G. (2014). *Öğretmenin sahip olması gereken etik değerler ve kişilik özellikleri*.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.), Ankara: Pegem Akademi.
- Ritter, J. T. Ve Hancock, D. R. (2004). *Explaring the relationship between certification sources, experience levels, and classroom magement orientations of classroom Teachers*. *Teaching and Teacher Education*, 23, 1206 – 1216.
- Sadık, F. (2008). *Sınıf yönetiminde temel kavramlar ve yaklaşımlar*.
- Sakin, A. (2007). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışlar hakkındaki görüşleri ile ahlaki yargı düzeyleri ve öğretmenlik tutumları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Selanik A., T. (2016). *Okulda değerler eğitimi*. Refik Turan ve Kadir Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi içinde*. (17 – 40) Ankara: Pegem Akademi.
- Singh, K. (2007). *Quantitative social research methods*. New Delhi: Sage.
- Stough, L. (2006). *The place of classroom management and standards in Teacher education*. In. C. M. Evertson & C.S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice and Contemporary issues* (pp. 909- 923). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Teddle, C. ve Tashakkori, A. (2015). *Karma yöntem araştırmalarının temelleri*. Y.Dede ve S.B. Demir (Çev.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Turan, S. (2005). *Sınıf yönetiminin temelleri*, M. Şişman ve S. Turan (Editörler), *Sınıf yönetimi içinde* (s. 2 – 11). Ankara: Öğreti Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, G. (2019). *Öğretmenlik uygulamasında dönüt konusunda öğretmen adaylarının görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi. (Tez no: 538111)

EXTENDED ABSTRACT

The quality and quality of education given to students practicing in preschool education institutions should be quite high, and teachers and academics who are examples of them should pay attention to themselves in all respects, educate and develop themselves and their students well. In addition to the education they receive, application students take their impressions and experiences in application education institutions as examples. In this study, it is aimed to ensure that students who are studying practice in preschool education institutions evaluate the institutions where they are studying practice, the education provided in institutions and the teachers of preschool institutions. Designed based on qualitative methods, this research is patterned as phenomenology research in order to gain in-depth knowledge of the current situation. Interview method was used in this research. The data obtained from the interview form was examined using the content analysis technique. The research was conducted with 51 participants who studied in the 2019-2020 academic year in the Tokat Gaziosmanpaşa University, Associate in Child Development Program and who wanted to participate voluntarily in the research. All students are 21 and under, and are female students. A draft form consisting of 13 open-ended questions was created after a literature review conducted during the development phase of the data collection tool. The draft form was applied to 50 students as part of the pilot research. As a result of the Pilot research, 2 academicians and 3 teachers who are experts in the fields of Child Development and preschool were also given the final form of the interview draft. It was decided that the interview form should consist of 8 structured open-ended questions. Research data was collected in writing from participants. Participants learned about “pre-school educational institutions and teachers”, which are the subject of the study, by observing them in advance as part of the 14-week “Practice Course in pre-school educational institutions”. This is important for participants to respond to research questions more thoroughly and in depth. Descriptive analysis and content analysis techniques were used in the analysis of the data. For participants, encodings were made as Ö1, Ö2, Ö3,..... Then, the categories, codes and numbers resulting from the data analysis were presented in detail in the tables, and some of the results were added after the data analysis by directly quoting without comment to ensure internal reliability.

Based on the answers given by the students in the study about the educational institutions they went to have the necessary materials and physical equipment, it can be said that the educational institutions they went to were largely sufficient in terms of materials and physical equipment.

Students feedback about the performance of teachers in educational institutions, students are to a large extent the performance of teachers in educational institutions they can be said to be sufficient.

Feedback about the adequacy of the conditions in educational institutions training students, training the students in the educational institutions is not adequate.

Students, educational institutions, training methods, techniques and classroom activities about the status of the use of feedback, methods, techniques, and in-class activities can be said to be sufficient for.

Students feedback about them, they add up to the competencies of educational institutions, educational institutions students, many of them it can be said that qualification adds.

Training of children in educational institutions in which most students feedback on how they were in the center, they are playing in the centres of various students, it can be said that children in educational institutions.

Based on the opinion of the students participating in the study about the status of children in educational institutions where they go, whether they like it or not, it can be said that children participate in the majority of activities with love.

Students feedback about the conditions of teachers in educational institutions using technological tools, students use technological tools in educational institutions is sufficient for the cases it can be said that they.

Based on the findings, the following recommendations can be given to the researchers, which will be made after that:

1. When analyzing data, preschool education institutions can be divided into two or three regions according to different regions and analyzed separately and differences can be interpreted by Regions.
2. In addition to qualitative analysis, a separate interview form or scale can also be applied to institution teachers to strengthen research results.
3. Different questions can be added to the interview form.
4. The research is limited to pre-school educational institutions in Tokat province. Similar research can be carried out in different provinces and information can be given to the relevant institutions about Turkey.
5. After conducting seminars and training for teachers after the study, the same study can be applied again and the results can be compared.
6. The study group can be replaced with preschool undergraduates or faculty of education students.
7. After that, the benefit of practice students to children can be examined in the studies that will be conducted.

They are the first teachers of a pre-school teacher candidate after their parents who will raise our future generations immaculately. He is like a teacher parent to Immaculate young children. So pre-school teachers for our children, love and respect, responsibility, hard working, and to be scientific, fair, and tolerant patience, forgiving, and good features such as honesty, should be an example to our children. Let's not forget that a healthy new generation means a bright future.

TÜRKİYE'DE KADININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE SORUNLAR VE STRATEJİK ÖNERİLER

Nuray KIZILASLAN^{1*}, Halil KIZILASLAN^{1*}

¹Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Agriculture of Faculty, Department of Agricultural Economy, Tokat-Turkey

* nuray.kizilaslan@gop.edu.tr, * halil.kizilaslan@gop.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0002-8535-0100, ⁻ORCID: 0000-0002-4642-0030

Öz- Kalkınma ve büyümenin sürdürülebilir duruma gelmesi, barış ve güvenliğin sağlanması, dengeli toplum oluşumu açısından kadının güçlendirilmesi temel araçlardan biridir. Bu nedenle, kadının güçlendirilmesi konusu siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla sürekli gündemde kalan önemli konulardandır. Bu çalışmada kadının güçlendirilmesindeki işleyiş ortaya konularak bu süreçte toplumda varlığını hissettirecek kadınların güçlendirilmesine yönelik stratejik öneriler neler olmalı sorusu tartışılmıştır. Bu amaç kapsamında literatür taraması yapılacak, çeşitli istatistiksel kaynaklar, raporlar ve kitaplardan yararlanılmıştır. Kadının güçlendirilmesi, kapsamlı bir çerçevede düşünülmelidir. Toplumsal cinsiyet konusunda bilinçli bir toplum haline gelmek gerekmektedir. Kadını güçlendirmek, çevresini ve olayları değiştirebilecek bir pozisyona getirmek söz konusudur. Yaşamını yönlendirme gücü, yaşamı ile ilgili seçeneklere sahip olma, fırsat ve kaynaklara erişme, kendine güven ve saygı bu pozisyonlardan bazılarıdır. Eğitim, iş geliştirme, liderlik, eşit fırsat, sağlık, güvenlik, şiddet görmeme, toplumsal katılım, şeffaf anlayış, krediye erişim kadının güçlendirilmesinde içinde bulunulması gereken işleyişi ifade eder. Bu işleyişteki iyileşme bir başlangıç olup toplumun sosyal ve kültürel yapısında da kadına bakış açısının iyileşme yönünde değişmesi gerekir. Kadının güçlendirilmesinde; toplumdaki kadının pozisyonunu da dikkate alarak stratejik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler- Kadın, Güçlendirme, Sürdürülebilir Kalkınma, Türkiye.

PROBLEMS AND STRATEGIC RECOMMENDATIONS FOR EMPOWERMENT OF WOMEN IN TURKEY

Abstract – In terms of the formation of stable society, development and sustainable growth, ensuring peace and security, women's empowerment is one of the main tools. Therefore, the empowerment of women's remains on the agenda in political, economic and social dimensions. In this study strategic recommendations at women's empowerment are aimed to be identified and discussed by clarifying the mechanism for empowerment the women in the community. Within this objective literature scan, various statistical sources, reports and books have been used. Women's empowerment should be considered in a comprehensive framework. A consciousness about gender issues, women's empowerment and bringing a position to change the environment and events shall be required. Self-confidence and respect, power to change their live, having choices about live, access to opportunities and resources are some of these positions. Education, business development, leadership, equal opportunities, health and safety, to avoid violence, social inclusion, access to credits and transparent approach refer to the operation in empowerment of women. Improvement in this operation is a start point at the functioning of the need to change the direction of improvement of women's perspective through social and cultural structure of society. Strategic advices have been offered about women's empowerment by taking into account the position of women in society.

Keywords – Woman, Empowerment, Sustainable Development, Turkey.

1. INTRODUCTION

Education is the most important element in the economic development process in terms of all women and men. The backwardness of the woman or man should be seen as the cause of the backwardness of the society. The balanced development of societies requires that women play a role with men.

Sex and gender stand in a very important place in the construction of individual identities. These two concepts, which are linked to each other, are often used interchangeably but have different meanings. Sex refers to the biological direction of being a woman or a man and corresponds to a biological structure, while gender refers to the meaning and anticipation of the society and cult of being a woman or a man (Dokmen, 2014).

Since gender inequality is a developing concept against women, it is seen as a source of all problems in society. Gender relations include unequal power relations where men are dominant intellectually and women are usually promoted to the second plan. Men-oriented societies alienate women according to gender perception. Woman who is unable to take part in communal areas and wants to change her social status face a female glass ceiling obstacle.

Within the field of femininity, it is necessary to be strengthened by education and conscious to fulfill their duties as "a good business woman, spouse, mother" in the best way.

It was decided that each member state should hold meetings to address their own women's problems in the world, at the first World Women's Conference held in Mexico City in 1975 by the United Nations. Later, the United Nations prepared a Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, briefly known as CEDAW in 1979. The second World Women's Conference was held in Copenhagen in 1980; The third in Nairobi in 1985; The fourth was in 1995 in Beijing. At the last World Women's Conference in Beijing, the Beijing Declaration and Action Plan was adopted and targeted issues such as education, health, and gender equality. Turkey also signed this plan (UNICEF, 2018).

It was possible after the Republican period to take concrete steps to raise the social status of women in Turkey. Acting on the fact that women's social status constitutes the cornerstone of contemporary civilization, Atatürk made radical moves in this field as revolutionary. His initiatives in this problem are the products of forward vision that will set an example for developed countries and international organizations in the coming years. The main turning point in the process of obtaining the rights of women in Turkey is the War of Independence. The role of women can not be denied in winning the war. Turkish woman fought shoulder to shoulder, side by side with men in the struggle for independence against imperialism (Kaymaz, 2010).

It has been accepted that the concept of the state of law in the world after years of taking the rights of Turkish women is to protect the social, political and cultural rights of women. After the 1980s, women's movements increased their sensitivity with the contributions of organizations and associations. However, women's problems and the actions taken to strengthen women continue to be one of the important issues bearing the many problems that have not yet reached the desired level by the influence of social, political and cultural structure.

2. PROBLEMS AT WOMEN'S EMPOWERMENT ISSUES IN TURKEY

Education

The issue of education and continuity of girls at all levels of education is still a problem in Turkey. This issue is more serious in rural areas. In Turkey, the proportion of the population with age of 25 years or older and illiterate population is 5.1% in 2016, which is 1.6% for males and 8.5% for females. The percentage of high school and graduate school graduates age of 25 years or older is 19.1% of the total population, which is 23.2% for males and 15% for females. The ratio of the total population of graduated from college or faculty is 16.5%, which is 18.8% for males and 14.2% for females (TURKSTAT, 2018). This behavior for girls is related to social structure and cultural factors and will decrease over time due to social change. But social change is taking many years. Regulations, such as 8 years of compulsory education, are broken in the face of girls and are not sent to the school. Awareness of the society needs to be raised. In addition, the inclusion of gender training in adult education programs should encourage the participation of adult women in programs, raise awareness, and ensure that programs remain sustainable.

Working Life and Social Security

Female labor force is always seen as cheap labor. Despite the increase in women's labor force participation rates in Turkey over the years, working conditions have been hampered by unfavorable low wages, lack of social security, glass ceiling, and patriarchal thoughts.

In Turkey, the employment rate among the population age of 15 years and over is 47.8% in 2018, which is 66.4% for men and 29.7% for women (TURKSTAT, 2018a). The rate of female employment is lower at professional jobs and decision-making and management levels. The labor force participation rate in Turkey at age of 15 years and over is 54.0% in 2018, which is 73.5% for males and 34.9% for females (TURKSTAT, 2018a).

When the labor force participation rate is examined according to the educational status, it is seen that as the level of education increases, the women participate more in the workforce. The participation rate of non-literate women is 16.0%, the participation rate of under-education women is 25.8%, the participation rate of high school graduates is 31.9% and the participation rate of female vocational or technical high school graduates is 39.8% while graduates of higher education at the labor force participation rate of women is 71.3%. According to the results of the Income and Living Conditions Survey 2014, the average annual average basic job income of a female employee at the level of higher education graduate is 1.3% lower than the annual average main job income of a male employee at the same education level and the lowest difference is below 1.8% at high school (TURKSTAT, 2016).

They are located at the bottom of the rankings of social class poor families income distribution, the share of families with at least education and health facilities. They have job security and do not make plans for the future. The environment also consists of other poor families in which they are located. These families are bad health conditions, nutrition, inadequate and unbalanced. Poverty, the lack of nutrients that enters the home in the home due to early discontinuation of breastfeeding the mother's stress and chronic fatigue, and assess the health of the mother as the main determinant of low birth weight babies as a cause of malnutrition in children plays a role. Malnutrition all over the world, can result in more than a third of child deaths under the age of five. Turkey is among the

most corrupt countries in the distribution of income (Kızılaslan, 2016).

When data of the compulsory insurances in 2014 covered by Article 4 of Law No. 5510 are examined, the rate of female insured persons is 26.61% and the rate of male insured persons is 73.39%. In social security umbrella, the woman is still at low level (SSI, 2016).

Political Rights

The Gender Inequality Index (GII), which the United Nations has developed to address sexually based inequalities, reflects sex-based inequalities in three dimensions. These dimensions; Reproductive health, female empowerment and economic activities. Reproductive health is measured by maternal mortality and adolescent fertility rates, while female empowerment is measured by the number of seats of women parliamentarians in parliament and by the rate of secondary and tertiary attainment of both sexes. Economic activities are assessed by the participation of both genders, both men and women, in the workforce. Turkey ranks 69th out of 149 countries with a GII of 0.360 in the 2013 index. 14.2% of the parliamentary seats in Turkey are female parliamentarians (UNDP, 2014). In Turkey, women's interest and political participation in politics is generally very low. The decisive factor here is culture. Apart from actual participation in political life, men in many parts of Anatolia determine and direct women's political preferences. The ability of a woman to earn her individual identity is possible by changing her social status.

Civil Rights

Although civil rights were granted to Turkish women long before many countries, the problems still has remained unresolved. Non-official marriages, polygamy, marriage at childhood, social unrest and the increase in divorces show this dilemma. According to the divorces made in 2015, the average divorce age of women is 34.8, while this age is 39.1 at men (TURKSTAT, 2016). In these matters, the state is required to take legal measures. The regulations in the Turkish civil code have been prepared in accordance with international agreements on equality. However, men's dominant culture and values stand against the equality. The gender perspective of society needs to be changed. The social role should be reorganised in order to promote gender of men and women and positive discrimination should be used to maintain equality in society.

Violence and Discrimination

According to the results of the Research on Domestic Violence Against Women conducted by the Ministry of Family and Social Policies in 2014; The proportion of women who are exposed to physical violence by their spouse or partner in any period of life in the country is 35.5% (TURKSTAT, 2016). Violence against women is associated with social culture and is seen in low or high culture and educated individuals. Threat, intimidation, coercion, physical violence, mobbing are used as a means of keeping woman under control. Mechanisms such as the inadequacy of women's shelters for the protection of women and the ineffective use of notice lines remain inadequate in this respect. Education related to gender discrimination should be provided to women and men.

Health

Turkey has pledged full and equal access to women's right to health through international conventions and accepted international instruments that women are a party to human rights. According to the results of the 2013 Turkish Demographic and Health Survey (TDHS), the total fertility rate is 2.26. In the TDHS-2013, the highest age-specific fertility rate was observed in the 25-29 age group. While the highest age-specific fertility rates emerged in the

20-24 age group in previous studies, the highest age-specific fertility rate in the TDHS-2008 survey for the first time advanced to the 25-29 age group. This result shows that the age-specific fertility pattern has changed in Turkey and births have been postponed to older ages. 5 percent of the women in the adolescence period in Turkey (15-19 age group) already have children or expect their first children. Adolescent fertility rate tends to decline over the years. According to the 1993 survey, this ratio was 10.2 percent between 1988 and 1993, while it was 4.6 percent in 2013 survey covering the years 2008-2013 (MFSP, 2016). Again, for every 100,000 live births, 20 women lose their lives and the fertility rate among adolescents is 30.9 per 1000 live births (UNDP, 2014). Life expectancy is 78 years generally in Turkey, 75.7 years for men and 80.7 years for women. Broadly, women live longer than men, and the difference in life expectancy at birth is 5.4 years. One out of every four females is obese (TURKSTAT, 2016).

3.STRATEGIC RECOMMENDATIONS FOR WOMEN'S EMPOWERMENT IN TURKEY

Some strategic recommendations for strengthening women in Turkey can be given as below:

- New business areas can be created starting from local and employment opportunities can be improved for women. For this, alternative fields of business (such as the production and construction of traditional products, opening restaurants) can be established and the market can be pioneered by defining the investment areas and creating women's markets and presenting house productions to the market.
- Vocational programs can be developed and disseminated exclusively to women. There are many activities such as reading and writing, jewelry, furnishing, sewing, diction, English, computer use, in vocational training centers in many municipalities in Turkey. Women train themselves in these centers, and they are able to earn income and sell their entrepreneurial spirit by organizing and selling what they produce. It is possible to work on bringing these programs to a sustainable position in cooperation with other institutions.
- Local investment models, especially co-operative entrepreneurship, can be improved by prioritizing women's organizations. They can enter the market through their own organizations. Product exchanges, traditional product markets can be created where they can evaluate their products.
- It is possible to apply for social security, which is prepared for women and can only be paid according to the business and income situation that women can benefit. Time and premium payment timing can be made considering working time and conditions. Fee equality can be determined by the performance of men and women.
- Local agencies and organizations can act in the service delivery, taking into account the different needs of male and female individuals. They can create a ground for a woman-friendly and safe living environment by creating awareness in the sense of gender equality.
- Identification of problems related to women at local, development of alternative policies for solution proposals, participation of women living in problems, inclusion of ideas can provide healthy solutions.

- The removal of violence against women requires that the concept of femininity is the one of two genders, such as masculinity, and that the absence of one of the genders is contrary to the laws of nature. Social education programs can be organized for both men and women to ensure that they can create alternatives that will serve to break traditional attitudes such as threat, intimidation, coercion, physical violence, mobbing, which are tools for controlling women.
- Informing about civil, political and social rights can be performed and can be overcome by legal regulations. Especially legal decisions and policy-level decisions can lead to structural transformation.
- Intensive information channels and mobile health services can be offered to reach women's health services. Intensive health education programs should be organized and these education programs should be made sustainable through repeat and reinforcement programs.
- Development policies can be developed by placing emphasis on women priorities nationally.
- Informative and persuasive dissemination exercises can be made before the work started by increasing the acceleration of development work for women. These publishing studies may lead to the ownership of the program or the project, the increase of participation and the creation of consciousness. The strategy of publication is based on the knowledge and consciousness of the individuals before the work begins.
- Rights and opportunities can be improved by allowing women to participate at all levels of planning and implementation of development projects.
- Projects prepared for women can be prepared and the prepared projects can be monitored by efficiency analysis and turned into sustainable projects.
- Work with regard to women's poverty dimensions can be performed at regional analytical level. In this sense, the policy priorities can be determined by creating a database.
- Micro-credit projects for sustainable development in Turkey have begun to be implemented at the local level. These projects are not the only solution to reduce women's poverty. But it is a tool that will make a significant contribution to the empowerment of women. Priorities can be taken into consideration by making micro-credit applications available to women, making information work more intensive.
- Increasing the activities of women in social life and making them actively involved in local decision-making mechanisms are linked to social culture, education, income, and family situation, so that changing the perspective on women can be done by creating the perception that women are the other side of gender as well. It is necessary to carry out educational activities in a sustainable manner.
- The development of support mechanisms for child, elderly, handicapped care and even the opening of women's associations which can help in these matters can be achieved by demolishing the male and female work-

style mindset, reducing the domestic responsibilities of women. Women will be able to afford another obstacle in front of their participation in political and economic life.

- Women councils can be formed in the provinces and the data obtained from the field can enable women to actively communicate quickly with their thoughts and create solutions on the spot.
- It is possible to work with all the relevant persons, institutions and organizations to correct the working conditions of women, to regulate working hours, to provide adequate and balanced nutrition, to increase the education opportunities and make them compulsory, to carry out health checks and to improve environmental hygiene conditions and to teach legal rights.

4.CONCLUSION

Throughout the world in recent years, women have achieved success in the sense of equality in many areas. However, these achievements are far from having an important effect in terms of equality in education, in economic life, employment, social security, civil rights, political power, prevention of violence.

To participate in the decision-making process, to develop their capacities, and to be able to apply the decisions they make are the main elements of women's empowerment. Personal development, education, access to resources, participation, elimination of gender inequality, and active involvement in the development process are the main steps at women strengthening. The norms, rules and values of the society are the most important obstacles in the empowerment of women. Long-term, decisive and sustainable non-formal education programs covering the entire community for gender equality issues need to be developed.

REFERENCES

- Dökmen, Z. (2014). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kaymaz, İ.Ş. (2010). "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu". AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 46:333-366.
- Kızılaslan, N. (2016). "The Family’s Socio-economic Status Effects On The Child’s Diet And Weight Management". Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 12: 25-30.
- Ministry of Family and Social Policies (MFSP), (2016). Türkiye’de Kadın, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/uygulamalar/turkiyede-kadin> (Erişim Tarihi:05.10.2018).
- SSI. (2014). Social Security Institution Yearbooks 2014. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari (Erişim Tarihi:05.10.2018).
- TURKSTAT. (2016). İstatistiklerle Kadın 2015, İstatistik Kurumu Haber Bülteni Sayı: 21519, Ankara,Türkiye.
- TURKSTAT.(2018). İstatistiklerle Kadın 2017, İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 27594, Ankara,Türkiye.
- TURKSTAT. (2018a). İşgücü İstatistikleri Eylül 2018, İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:27698, Ankara, Türkiye.
- UNDP. 2014 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Kompozit Endekslerle İlgili Açıklama Notu, İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak, Ankara. www.tr.undp.org/.../2014%20İnsani%20Gelişme%20Raporu%20-%20Açıklama%20... (Erişim Tarihi:28.09.2018).
- UNICEF. (2018). The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). https://www.unicef.org/turkey/pdf/_gi18.pdf (Erişim Tarihi:28.12.2018).

EXTENDED ABSTRACT

A consciousness about gender issues, women's empowerment and bringing a position to change the environment and events shall be required. Self-confidence and respect, power to change their live, having choices about live, access to opportunities and resources are some of these positions.

In this study strategic recommendations at women's empowerment in Turkey are aimed to be identified and discussed by clarifying the mechanism for empowerment the women in the community.

It was possible after the Republican period to take concrete steps to raise the social status of women in Turkey. Acting on the fact that women's social status constitutes the cornerstone of contemporary civilization, Atatürk made radical moves in this field as revolutionary. His initiatives in this problem are the products of forward vision that will set an example for developed countries and international organizations in the coming years. The main turning point in the process of obtaining the rights of women in Turkey is the War of Independence. The role of women can not be denied in winning the war. Turkish woman fought shoulder to shoulder, side by side with men in the struggle for independence against imperialism.

It has been accepted that the concept of the state of law in the world after years of taking the rights of Turkish women is to protect the social, political and cultural rights of women. After the 1980s, women's movements increased their sensitivity with the contributions of organizations and associations. However, women's problems and the actions taken to strengthen women continue to be one of the important issues bearing the many problems that have not yet reached the desired level by the influence of social, political and cultural structure.

The issue of education and continuity of girls at all levels of education is still a problem in Turkey. This behavior for girls is related to social structure and cultural factors and will decrease over time due to social change. Awareness of the society needs to be raised.

Female labor force is always seen as cheap labor. Despite the increase in women's labor force participation rates in Turkey over the years, working conditions have been hampered by unfavorable low wages, lack of social security, glass ceiling, and patriarchal thoughts. In Turkey, women's interest and political participation in politics is generally very low. The decisive factor here is culture. Apart from actual participation in political life, men in many parts of Anatolia determine and direct women's political preferences. The ability of a woman to earn her individual identity is possible by changing her social status.

Although civil rights were granted to Turkish women long before many countries, the problems still has remained unresolved. Non-official marriages, polygamy, marriage at childhood, social unrest and the increase in divorces show this dilemma.

Violence against women is associated with social culture and is seen in low or high culture and educated individuals. Education related to gender discrimination should be provided to women and men.

Turkey has pledged full and equal access to women's right to health through international conventions and accepted international instruments that women are a party to human rights.

Some strategic recommendations for strengthening women in Turkey can be given. New business areas can be created starting from local and employment opportunities can be improved for women. Vocational programs can be developed and disseminated exclusively to women. Local investment models, especially co-operative entrepreneurship, can be improved by prioritizing women's organizations. It is possible to apply for social security, which is prepared for women and can only be paid according to the business and income situation that women can benefit. Local agencies and organizations can act in the service delivery, taking into account the different needs of male and female individuals. Identification of problems related to women at local, development of alternative policies for solution proposals, participation of women living in problems, inclusion of ideas can provide healthy solutions.

The removal of violence against women requires that the concept of femininity is the one of two genders, such as masculinity, and that the absence of one of the genders is contrary to the laws of nature. Informing about civil, political and social rights can be performed and can be overcome by legal regulations. Informative and persuasive dissemination exercises can be made before the work started by increasing the acceleration of development work for women. Rights and opportunities can be improved by allowing women to participate at all levels of planning and implementation of development projects. Increasing the activities of women in social life and making them actively involved in local decision-making mechanisms are linked to social culture, education, income, and family situation, so that changing the perspective on women can be done by creating the perception that women are the other side of gender as well. Women councils can be formed in the provinces and the data obtained from the field can enable women to actively communicate quickly with their thoughts and create solutions on the spot.

To participate in the decision-making process, to develop their capacities, and to be able to apply the decisions they make are the main elements of women's empowerment.

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMININ YAZMA BECERİSİNE ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Önder ÇANGAL^{1*}

¹ Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

* ondercangal@hotmail.com

+ ORCID: 0000-0002-8560-3526

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Prof. Dr. Mustafa Durmuş danışmanlığında hazırlanan "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Sosyal Medya Kullanımının Yazma Becerisine Etkisi" başlıklı doktora tezinden hareketle üretilmiştir.

Öz- İnternet ve bilgisayar kullanımının artması ile insanların teknolojiyen yararlanma alışkanlıkları da değişmiş, insanlar doğal çevresiyle etkileşim kurmak için sosyal medya araçlarına başvurur hâle gelmiştir. Günümüzde özellikle akıllı telefon kullanımında meydana gelen artış kullanıcıların bu platformlarda geçirdikleri sürelerin artmasına neden olmuş, insanlar sosyal medya araçlarını farklı amaçlarla kullanmaya başlamıştır. Eğitim almak veya yeni bir dil öğrenmek de bu amaçlar arasındadır.

Araştırmalar, sosyal medya araçlarının eğitim-öğretim süreçlerinde kullanıldığında sürece olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir (Ekoç, 2013; Gangwar, vd., 2013; Malerba, 2015; Tartari, 2015; Demirtaş, 2017; Derya, 2017; Elverici, 2017; Dursun, 2018). Bu nedenle araştırmada yabancılara Türkçe öğretiminde sosyal medya kullanımının öğrencilerin yazma becerilerine etkisi üzerinde durulmuş ve bu konuda öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma, durum çalışması olarak desenlenmiştir. Çalışmada veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır.

Çalışma kapsamında 40 öğrenciye ulaşılmıştır. Öğrenci görüşlerinden hareketle sosyal medyanın öğrenmeyi kolaylaştırdığı, dil becerilerini geliştirdiği, öğretimi desteklediği, söz varlığını zenginleştirdiği, hızlı öğrenmeyi sağladığı, öğrenilenleri günlük hayata aktardığı, iletişim kanallarını artırdığı, kültürel öğeleri tanımada yardımcı olduğu, eğlenerek öğrenme imkânı sunduğu ve sosyalleşmeyi sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bulgulardan hareketle Türkçe öğretim süreçlerinde sosyal medyadan yararlanırken dikkat edilmesi gereken hususlara yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler- Yabancılara Türkçe öğretimi, sosyal medya, yazma becerisi, öğrenci görüşleri.

THE OPINIONS OF LEARNERS ON THE EFFECT OF THE USE OF SOCIAL MEDIA IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS ON THE WRITING SKILL

Abstract- With the increase in internet and computer use, people's habits of using technology have also changed, and people have come to use social media tools to interact with their natural environment. Nowadays, the more the use of smartphones increases, the more time the users spend on these platforms, and people have started to use social media tools for different purposes. Improving yourself or learning a new language are among these aims.

The studies show that when social media tools are used in education, they have a positive effect on the process (Ekoç, 2013; Gangwar, vd., 2013; Malerba, 2015; Tartari, 2015; Demirtaş, 2017; Derya, 2017; Elverici, 2017; Dursun, 2018). Therefore, the present research focused on the effect of using social media in teaching Turkish to foreigners on the writing skills of the learners and the views of the learners were taken. The research was designed as a case study. The data in the study were collected using a semi-structured interview form prepared by the researcher.

40 learners were reached within the scope of the study. Based on the learner's views, it was determined that social media facilitates learning, improves language skills, supports teaching, enriches vocabulary, enables rapid learning, makes learners transfer what is learned to daily life, increases communication channels, helps learners recognize cultural elements, offers the opportunity to learn by having fun, and increases socialization. In the last part of the study, according to the findings obtained, the impressions were made regarding the issues that should be considered while using social media in Turkish teaching processes.

Keywords- teaching Turkish to foreigners, social media, writing skills, learner views.

1. GİRİŞ

Zaman ve mekân kısıtlaması olmadan ulaşılabilir bir yapıya sahip olan internet; kısa zamanda geniş kitleler tarafından kullanılan popüler bir teknoloji hâline gelmiştir. İnternetin sıklıkla kullanıldığı alanlardan birisi de eğitim alanıdır. İnternet, hem sınıf ortamlarında hem de uzaktan eğitim uygulamalarında öğrenci ve öğretmenlere çok önemli olanaklar sağlamaktadır (Korkmaz, 2011, s. 16). Bu yönüyle formal eğitim süreçleri için önemli bir gelişme olan internet, son zamanlarda geliştirilen platform ve uygulamalarla informal eğitime de katkı sağlamaya başlamış, insanlar farklı alanlarda kendini geliştirmek için interneti kullanır hâle gelmiştir.

İnternet ve bilgisayar kullanımının artması ile bireylerin teknolojiye olan ilgi ve meraklarının da değişmiştir. Günümüzde insanlar doğal çevresiyle etkileşim kurmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. Özellikle akıllı telefon kullanımında meydana gelen artış kullanıcıların bu platformlarda geçirdikleri sürelerin artmasına neden olmuş, insanlar sosyal medya araçlarını farklı amaçlarla kullanmaya başlamıştır. Eğitim almak veya yeni bir dil öğrenmek de bu amaçlar arasındadır.

Araştırmalar, sosyal medya araçlarının eğitim-öğretim süreçlerinde kullanıldığında süreç olumlu yönde etki ettiğini göstermektedir (Ekoç, 2013; Gangwar, vd., 2013; Malerba, 2015; Tartari, 2015; Demirtaş, 2017; Derya, 2017; Elverici, 2017; Dursun, 2018). Bu nedenle araştırmada dil öğretim süreçlerinde sosyal medya kullanımının Türkçe öğrenen yabancıların yazma becerilerine etkilerini tespit edebilmek amacıyla öğrenci görüşlerine başvurulmuş, elde edilen verilerden hareketle değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

2. Amaç

Araştırmada öğrenci görüşlerinden hareketle Türkçe öğrenen yabancıların sosyal medya kullanım alışkanlıklarının tespit edilmesi, Türkçenin yabancılar için öğretim sürecinde sosyal medya kullanımının olumlu ve olumsuz yönlerinin belirlenmesi ve yazma becerisinin geliştirilmesinde sosyal medyadan yararlanmada dikkat edilecek hususların ortaya konması amaçlanmıştır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışma, Türkçe öğrenen yabancıların öğretim süreçlerinde sosyal medya kullanımına yönelik görüşlerini ortaya koyan bir durum çalışmasıdır.

Nitel araştırmalar doğal ortama duyarlı, bütüncül, algıların ortaya konmasına izin veren, elde edilen verilerle tümevarımcı analize imkân tanıyan ve araştırma desenine esneklik katan araştırmalardır (Demirli, 2007, s. 59).

Durum çalışmaları ise “nasıl ve niçin sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren araştırma yöntemidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 289). Merriam ve Tisdell (2016) de durum çalışmasını sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenmesi ve analiz edilmesi şeklinde açıklamaktadır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Türkçeyi yurt içinde ikinci dil ve yurt dışında yabancı dil olarak öğrenen 40 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada örnekleme türü olarak “ölçüt örnekleme” kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede gözlenen birimlerin belli niteliklere sahip olmasına dikkat edilmektedir. Araştırmacı tarafından belirlenen

ölçütlere uyan kişiler, nesnelere ve olaylara araştırmanın örneklemini olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2016, s. 92). Çalışma grubunun belirlenmesi aşamasında araştırmacı tarafından belirlenen ölçüt öğrencilerin yurt içinde veya yurt dışında Türkçeyi ikinci dil veya yabancı dil olarak öğreniyor olmasıdır.

Öğrencilerin 26’sı kadın, 14’ü erkek; 23’ü lise, 16’sı lisans ve 1’i yüksek lisans mezunudur. Öğrencilerin yaş gruplarına ilişkin bilgiler şu şekildedir:

Tablo 1. Öğrencilerin Yaş Gruplarına İlişkin Veriler

Yaş Grupları	N	%
17-20	8	20
21-25	30	75
26-30	1	2,5
51+	1	2,5
Toplam	41	100

Öğrencilerin 8’i 17-20 yaş ve 30’u 21-25 yaş aralığındadır. Bu verilere bakıldığında öğrencilerin yüzde 95’inin 17-25 yaş aralığındaki genç nüfustan olduğu görülmektedir. “Z kuşağı” olarak da adlandırılan bu yaş grubunun teknolojiye uyum sağlamadaki başarıları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda gruptan elde edilen veriler, sosyal medya-dil öğretimi ilişkisini ortaya koymada önem arz etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 1’i 26-30 yaş aralığında, 1’i ise 51 yaş üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ülkeleri incelendiğinde araştırmaya 19 farklı ülkeden katılım sağlandığı görülmektedir. Öğrencilerin ülkelerine ait bilgiler şu şekildedir:

Tablo 2. Öğrencilerin Ülkelerine İlişkin Veriler

Ülkeler	N	%
A.B.D.	1	2,5
Afganistan	2	5
Arnavutluk	7	17,5
Bangladeş	1	2,5
Bosna Hersek	3	7,5
Endonezya	1	2,5
Fas	1	2,5
Gürcistan	2	5
Irak	3	7,5
Kazakistan	1	2,5
Lübnan	2	5
Makedonya	1	2,5
Mısır	1	2,5
Romanya	3	7,5
Sırbistan	1	2,5
Suriye	6	15
Türkmenistan	1	2,5
Ukrayna	1	2,5
Yemen	2	5
Toplam	40	100

Öğrencilerin yüzde 17,5’i Arnavutluk ve yüzde 15’i Suriyelidir. Dolayısıyla Arnavutluk ve Suriye’den araştırmaya katılan öğrenci sayısı çalışma grubunun yaklaşık 3’te 1’ine denk gelmektedir. Bosna Hersek, Irak ve Romanya’dan araştırmaya 3’er; Afganistan, Gürcistan, Lübnan ve Yemen’den 2’şer öğrenci katılmıştır. Geri kalan 10 öğrenci ise farklı ülkelerden araştırmaya katılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak üzere açık uçlu soruların bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İki bölümden oluşan formun ilk bölümünde öğrencilere kişisel bilgilerini tespit etmeye yönelik sorular yöneltilmiş, ikinci bölümde ise araştırmanın amacına uygun verileri elde etmek üzere açık uçlu sorular sorulmuştur.

Araştırmacı tarafından hazırlanan formun kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla uzman görüşüne başvurulmuş, öğrencilere Türkçe öğretimi alanında öğretim tecrübesine sahip alan uzmanlarından gelen dönütler doğrultusunda forma son şekli verilmiştir. Yine güvenilirliği sağlama adına uzman görüşleri arasındaki tutarlılığa bakılmış, alan uzmanı bir öğreticinin araştırmayı derinlemesine incelemesi sağlanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. “İçerik analizi amaçları belirleme, kavramları tanımlama, analiz birimlerini belirleme, konu ile ilgili verilerin yerlerini belirleme, mantıksal bir yapıyı geliştirme, kodlama kategorilerini belirleme, sayma, yorumlama ve sonuçları yazma aşamalarından oluşur” (Büyüköztürk vd., 2016, s. 251).

İçerik analizinde temel amaç toplanan verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla toplanan veriler önce kavramsallaştırılır, daha sonra ortaya çıkan kavramlar mantıklı bir çerçevede düzenlenir ve bu sayede veriyi açıklayan temalara ulaşılır. Temalar sayesinde olgular daha iyi düzenlenir ve daha anlaşılır hâle getirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 242).

4. Bulgular

4.1. Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin tamamı sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. Öğrencilerin yüzde 95’i sosyal medya araçlarını akıllı telefonları üzerinden kullanırken bilgisayar ve tableti üzerinden sosyal ağları kullandıklarını belirten 1’er öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilere en çok kullandıkları sosyal medya araçları sorulmuş ve sırasıyla öğrencilerin en çok WhatsApp, Youtube, Instagram, Facebook ve Twitter kullandıkları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kullandıkları sosyal ağlara ilişkin veriler şu şekildedir:

Tablo 3. Öğrencilerin Kullandıkları Sosyal Ağlara İlişkin Veriler

Sosyal Ağlar	N	%
WhatsApp	32	26,6
YouTube	31	25,8
Instagram	31	25,8
Facebook	23	19,1
Twitter	3	2,5
Toplam	120	100

“En çok kullandığınız sosyal medya platformu hangisidir?” sorusuna araştırmaya katılan 40 öğrenciden 120 farklı cevap gelmiştir. Öğrencilerin özellikle WhatsApp, Youtube ve Instagram’ı daha fazla kullandıkları, Facebook’u kullananların sayısının daha az olduğu görülmektedir. Twitter’ı ise yalnızca 3 öğrenci kullanmaktadır.

4.2. Öğrencilerin Türkçe Öğrenim Süreçlerinde Sosyal Medya Kullanımlarına İlişkin Bulgular

Öğrencilere sosyal medya araçlarını dil öğretim süreçlerinde kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda öğrencilerin yüzde 75’i Türkçe öğrenirken sosyal ağları kullandıklarını, yüzde 25’i ise kullanmadıklarını bildirmiştir.

Türkçe öğrenim süreçlerinde sosyal ağları kullandıklarını ifade eden öğrencilere, sosyal ağ kullanım alışkanlıklarını tespit edebilmek amacıyla hangi araçları, hangi amaçlarla kullandıkları sorulmuştur. Öğrenci cevaplarından hareketle elde edilen veriler şu şekildedir:

Tablo 4. Türkçe Öğrenim Süreçlerinde Kullanılan Sosyal Ağlara ve Kullanım Amaçlarına İlişkin Veriler

Sosyal Medya Araçları	Kullanım Amaçları	N	%
YouTube	Türkçemi geliştirmek	9	28,1
	Türk dizi ve filmlerini izlemek	6	18,7
	Türkçe video izlemek	4	12,5
	Türkçe şarkı dinlemek	2	6,2
WhatsApp	Türklerle konuşmak	2	6,2
Facebook	Türkçe öğrenmek	3	9,3
	Türklerle konuşmak	1	3,1
Instagram	Haber almak	2	6,2
	Türkçe öğrenmek	2	6,2
	İletişim kurmak	1	3,1
Toplam		32	100

Öğrenciler Türkçe öğrenirken 4 farklı sosyal medya aracını 10 farklı amaçla kullandıklarını ifade etmiştir.

Öğrenciler Youtube’u Türkçelerini geliştirmek, Türk dizi ve filmlerini seyretmek, Türkçe videolar izlemek ve Türkçe şarkılar dinlemek için kullandıklarını belirtmiştir. Youtube kullanan öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K6)¹ “Sosyal ağları sık sık kullanıyorum, hatta her gün. Youtube’da Türkçe videolar izliyorum. (K7) “Türkçemi ilerletmek amacıyla Youtube’daki Türkçe videoları dinleyip anlamaya çalıştım. Şimdi bu amaç için pek kullanmıyorum. Romanlar ve kitapların sayesinde Türkçemi daha iyi ve etkin bir şekilde ilerletiyorum.” (K9) “Sosyal medyayı Türkçe öğrenmek amaçlı kullanıyorum. Youtube’dan Türkçe diziler izliyorum ve şarkı dinliyorum.” (K13) “Türkçe öğrenmek için en çok kullandığım sosyal medya aracı Youtube. Filmleri ve dizileri Türkçe izliyorum ve altyazı Arnavutça açıyorum. Böylece yeni kelimeler öğreniyorum.” (K18) “Konuşmamı geliştirmek için Youtube’da programlar izliyorum.” (K30) “Youtube’da kısa belgeselleri izleyerek Türkçemi geliştirmeye çalışıyorum.”

K8 ve K20 WhatsApp’ta Türk arkadaşları ile Türkçe yazıştıklarını ve bu şekilde öğrendikleri dilde pratik yapma imkânı bulduklarını ifade etmiştir.

Öğrenciler Facebook’u Türkçe öğrenmek ve Türklerle konuşmak amacıyla kullanmaktadır. Facebook kullanan öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K7) “İlk başta Türkçeyi öğrenmek için Türkçe öğretimine yönelik Facebook sayfalarını ve web sitelerini takip ettim.” (K20) “Hep Facebook’ta arkadaşlarımla Türkçe konuşuyorum.” (K24) “Facebook ve Youtube araçlarıyla Türkçeyi iyice öğrendim, yeni bir şey ya da sormak istediğim bir şey varsa onu çekinmeden sorarım.” (K38) “Türkçemi geliştirmek amacıyla Facebook’u hemen hemen her gün kullanıyorum.”

Öğrenciler Instagram’ı ise haber almak, Türkçe öğrenmek ve iletişim kurmak amacıyla kullandıklarını söylemiştir. Instagram kullanan öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K3) “Çok sayıda Türk sayfasını takip ettiğim için her gün Türkçe paylaşımları okuyorum. Bu paylaşımlar bana yardımcı oluyor. En

¹ Çalışmada her bir katılımcı (K) harfi ile kodlanmış ve öğrencilere sıra numarası verilmiştir. Buna göre “(K1)” ifadesi “1” numaralı öğrenciyi ifade etmektedir.

çok kullandığım uygulama “Instagram”, ondan Türkçe haberleri öğrenebiliyorsun ki sanki Türkiye’de yaşıyorsun. (K5) “Mesela Instagram’da farklı konular üzerinde (komik, bilgel vs.) Türk sayfalarını takip ediyorum, sevdiğim ünlülerin hesaplarından hayatlarıyla ilgileniyorum ve Türk arkadaşlarımla sohbet ediyoruz.” (K25) “Yaklaşık her iki gün Türkçe öğretim sitelerinde geziyorum ve yeni kurallar ya da kelimeler öğreniyorum. Bazen eğlenmek için Türk dizilerini izliyorum. En çok Instagram ve Youtube’u Türkçe öğrenmek için kullanıyorum.” (K38) “Türkçemi geliştirmek amacıyla Facebook ve Instagram’ı hemen hemen her gün kullanıyorum.”

Öğrencilerin sosyal medya araçlarını kullanım amaçları incelendiğinde özellikle Türklerle konuşarak ve yazışarak pratik yapmayı, Türk dilinde dinledikleri ve izledikleri içeriklerle Türkçelerini geliştirmeyi amaçladıkları görülmektedir.

4.3. Türkçe Öğrenirken Sosyal Medya Araçlarının Kullanılmasının Olumlu Yönlerine İlişkin Bulgular

“Türkçe öğrenirken sosyal medya araçlarının kullanılmasının olumlu yönleri nelerdir?” sorusuna öğrenciler 17 farklı kod altında 45 görüş bildirmiştir. Öğrenci görüşlerine ilişkin veriler şu şekildedir:

Tablo 5. Öğrencilere Göre Sosyal Medya Kullanımının Olumlu Yönlerine İlişkin Veriler

Olumlu Yönler	N	%
Dil becerilerini geliştirme	7	15,5
Öğretimi eğlenceli hâle getirme	4	8,8
Dil öğrenecek ortamlar sunma	4	8,8
Zamandan tasarruf ettirme	4	8,8
Öğrenmeyi kolaylaştırma	3	6,6
Pratik yapma imkânı verme	3	6,6
Günlük konuşma dilini öğretme	3	6,6
Sosyalleşmeyi sağlama	3	6,6
Motivasyon verme	2	4,4
İletişimi kolaylaştırma	2	4,4
Bilgiye kolay erişme	2	4,4
Hedef dile maruz bırakma	2	4,4
Paradan tasarruf ettirme	2	4,4
Dilin mecazlı kullanımlarını öğretme	1	2,2
Fiziksel sınırları ortadan kaldırma	1	2,2
Materyal paylaşımını kolaylaştırma	1	2,2
Standart dil öğretme	1	2,2
Toplam	45	100

Öğrencilerden 7’si sosyal medyanın dil öğretim süreçlerinde kullanılması durumunda dil becerilerinin gelişimine katkı sağladığını belirtmiştir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K8) “Türkçeyi öğrenmede sosyal medyanın en çok başarı gösteren alanı Türkçenin yazılış şeklini öğrenmektir ve telaffuzu.” (K13) “Kulağın Türkçeye alışıyor ve daha çabuk öğreniyorsun. Kelimelerin telaffuzunu daha iyi öğreniyorsun. Sosyal medyada Türk insanlarla iletişime girdiğinde yazman düzenleniyor. (K24) “Cümle yapısı, en çok gramer, dinleme aynı zamanda ne kadar dinledik bu kadarıyla konuşabiliriz ve anlayabiliriz.” (K29) “Yeni kelimeleri öğrenerek telaffuzu geliştirebiliyoruz.” (K31) “Okuma, yazma ve konuşma becerilerini geliştirmeye yardım eder.”

Sosyal medyanın “öğretimi eğlenceli hâle getirdiği”, “dil öğrenecek ortamlar sunduğu” ve “zamandan tasarruf sağladığı” ile ilgili dörder öğrenci görüş bildirmiştir. K9 kodlu öğrenci Türkçe öğrenirken sadece kitapların kullanılması durumunda öğretimin sıkıcı olacağını, sadece şarkılar kullanılsa bile öğrenmenin hem eğlenceli hem de kalıcı hâle geleceğini; K20 kodlu öğrenci sosyal medyanın sıkılmadan ve bıkmadan sürekli ve eğlenceli bir öğrenme ortamı sunduğunu belirtmiştir. K25 insanların evlerinde istedikleri zaman dil öğrenebileceğine, bunun zaman tasarrufu sağladığını dikkat çekmektedir. K26 internet ve sosyal medya sayesinde en çok

kullanılan kelimeleri kolaylıkla öğrendiğini, yurt dışındayken Türkiye’de gibi hissettiğini belirtmektedir.

“Öğrenmeyi kolaylaştırma”, “pratik yapma imkânı verme”, “günlük konuşma dilini öğretme” ve “sosyalleşmeyi sağlama” kodları hakkında üçer öğrenci görüş bildirmiştir. Öğrenci görüşlerine göre (K4) internet dil öğrenmeyi kolaylaştırmakta, (K6) sosyal medya sayesinde insanlar kolayca sosyalleşebilmektedir. Yine öğrenciler sosyal medyayı kullandıkları zaman (K13) Türklerle iletişim kurdukları için hedef dilde pratik yapmakta ve (K21) standart ve günlük dilde kullanılan doğru Türkçeyi öğrenmektedir.

“Motivasyon verme”, “iletişimi kolaylaştırma”, “bilgiye kolay erişme”, “hedef dile maruz bırakma” ve “paradan tasarruf ettirme” kodları için ikiser öğrenci; “dil mecazlı kullanımlarını öğretme”, “fiziksel sınırları ortadan kaldırma”, “materyal paylaşımını kolaylaştırma” ve “standart dili öğretme” kodlarına ilişkin birer öğrenci görüş bildirmiştir. Kodlara ilişkin öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K2) “Sosyal medya, yazı yazmak için iyi motivasyon sağlar.” (K3) “Yeni kavramlar, deyimler ve atasözleri öğrenmek, halk arasındaki söylenen kavramları öğrenmek için yararlıdır.” (K5) “Kullanıcılar Türkçe öğrenmeye hemen ulaşabildikleri için çok pratik. Parasız, eğlenceli (espriler vb.), derslerdeki gibi özel bir programa gerek yok. Kullanıcılar istedikleri zaman bu dili öğrenebilirler. Sosyal medya olduğu için motivasyon artık bir problem değil. Çoğu zaman halkın dilinin de öğrenilebilmesini sağlar.” (K7) “Öğrencilere daha hızlı, basit ve kolay bir şekilde bilgilerin aktarılmasını sağlıyor. Bazı sosyal medya araçlarında (Facebook, Youtube) da öğrenciler bir grup oluşturup Türkçe iletişim kuruyorlar ve arkadaş ediniyorlar. Türkçeyi eğlenerek öğreniyorlar.” (K10) “Her an Türkçeyi duyabilirsiniz böylece Türkçe bize daha yakın oluyor.” (K11) “İyi bir yol olabilir Türkçe öğrenmek için. Dinleme yapabilirsin, yeni kelimeler öğrenebilirsin.” (K12) “Çok para harcamanız gerekmiyor. Her zaman öğrenebiliriz.” (K23) “Ücretsiz eğitim şansını sağlıyor.” (K28) “Daha kolay ve daha hızlı öğrenebiliriz.” (K32) “Film izlemek, arkadaşlarımla telefonda Türkçe konuşmak, mesajlaşmak için kullanıyoruz.” (K33) “Daha hızlı ve daha kolay öğrenmemizi sağlayabilir.” (K37) “En olumlu yönü Türk arkadaşlarla ve hocalarımızla iletişim kurabiliyor olmamız.”

4.4. Türkçe Öğrenirken Sosyal Medya Araçlarının Kullanılmasının Olumsuz Yönlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilere Türkçe öğrenirken sosyal medyadan yararlanmanın olumsuz yönleri sorulduğunda katılımcıların 12’si “Sosyal medyanın olumsuz yönü yok.” cevabını vermiştir. Geri kalan öğrenciler 12 kod altında 36 farklı görüş beyan etmiştir. Öğrenci görüşlerine ilişkin veriler şu şekildedir:

Tablo 6. Öğrencilere Göre Sosyal Medya Kullanımının Olumsuz Yönlerine İlişkin Veriler

Olumsuz Yönler	N	%
Zaman kaybına neden olma	8	22,2
Becerileri farklı seviyelerde geliştirme	5	13,8
Amaç dışında kullanıma imkân verme	4	11,1
Okuma alışkanlığını kaybettirme	3	8,3
Sağlık sorunlarına neden olma	3	8,3
Dikkati dağıtma	3	8,3
Yanlış bilgi sunma	3	8,3
Akademik dilin öğretiminde yetersiz kalma	2	5,5
İstenmeyen öğrenmelere neden olma	2	5,5
İstenmeyen durumlarla karşılaşma	1	2,7
İşsizliğe yol açma	1	2,7
Bağımlılık yapma	1	2,7
Toplam	36	100

Öğrencilerden 8'i sosyal medyanın zaman kaybına neden olduğunu düşünmektedir. Sosyal medyanın kendilerine zaman kaybettirdiğini düşünen öğrencilere ait görüşlerden bazıları şu şekildedir:

(K1) “Sosyal medya zaman kaybına neden olabilir.” (K11) “Çok zaman harcıyorsun ve ders ile çok uğraşmıyorsun.” (K17) “Sosyal medyada çok zaman harcıyoruz ve bazen bize yanlış bilgi veriyor.” (K19) “Çünkü belki de orada daha fazla zaman geçirebilirsin.” (K24) “Zaman kaybetme, bir şeyi ararken istediğimiz sürede cevabı bulamama olumsuz yönlerinden biri.” (K32) “Çok zaman harcarız.”

Öğrencilerden 5'i sosyal medyanın farklı dil becerilerini farklı seviyelerde geliştirdiğini ve bunun bir sorun olduğunu ifade etmiştir. K5 kodlu öğrenci sosyal medya araçlarının genellikle konuşma becerisini geliştirmediklerini, daha çok okuma ve dinlemede yardımcı olduğunu düşünmektedir. K8 kodlu öğrenci ana dili Türkçe olan arkadaşlara sahip olmadığında sosyal medya platformlarının konuşma becerisini geliştirmediklerini ifade etmiştir. K13 kodlu öğrenci de benzer şekilde sosyal medyada konuşma pratiği yapma imkânının az olduğunu ve dil bilgisi kurallarının düzgün bir şekilde öğrenilemeyeceğini belirtmiştir. K26 kodlu öğrenciye göre sosyal medya akademik Türkçenin öğretiminde yetersiz kalmakta; dinleme, okuma ve konuşma becerisinin gelişmesine eşit şekilde katkı sağlamamaktadır.

Öğrencilerden 4'ü sosyal medyanın amaç dışında kullanıma imkân tanıdığını ve bunun öğretim süreçlerine zarar verdiğini düşünmektedir. K9 kodlu öğrenci Türkçe öğretiminde sosyal medya kullanımının olumsuz yönlerinin yok denecek kadar az olduğunu, ama öğreticinin derslerde önemsiz ve dersle alakasız videolara yer verdiğinde öğretim süreçlerinin olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. K36 kodlu öğrenci ise sosyal medyanın dikkat çekici içeriklerle dolu olduğunu ve öğrencilerin asıl konulardan uzaklaşabileceğini ifade etmektedir.

“Okuma alışkanlığını kaybettirme”, “sağlık sorunlarına neden olma”, “dikkati dağıtma” ve “yanlış bilgi sunma” kodlarına ilişkin üçer öğrenci görüş bildirmiştir. Öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K6) “Çok fazla sosyal medya kullanıyoruz ve okumayı unutuyoruz. İnternet kullanmayan kaynakları kullanmayı unutuyoruz.” (K7) “Olumsuz yönleri çok değil. Ama bence sosyal medya bazen öğrencilerin dikkatini dağıtıyor ve günümüzde çok fazla sosyal medya aracı olduğu için yanlış bilgi verebilir.” (K12) “Gözlerim zayıflayabilir.” (K33) “Sosyal medya kullanırken gözlerimiz zarar görebilir.” (K39) “Sosyal medya kitaplara olan ilginin azalmasına sebep oluyor.”

“Akademik dilin öğretiminde yetersiz kalma”, “istenmeyen öğrenmelere neden olma”, “istenmeyen durumlarla karşılaşma”, “işsizliğe yol açma” ve “bağımlılık yapma” öğrenci görüşlerinden hareketle tespit edilen diğer kodlardır. Bu kodlara ilişkin öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K28) “Sosyal medya bağımlılık yapabilir ve odaklanma sorunu yaşayabiliriz.” (K29) “Çoğu insan işsiz kalır, mesela öğretmenler işsiz kalabilirler.” (K34) “Sosyal medyada ahlaksız şeylerle karşılaşabiliriz.” (K35) “Bazı şeyleri yanlış öğrenmek ya da yanlış anlamak, dil bilgisine önem vermemek olumsuz yönlerdir.”

4.5. Yazma Becerisinin Geliştirilmesinde Sosyal Medyadan Yararlanılmasına İlişkin Bulgular

Öğrencilere hangi becerilerin geliştirilmesinde hangi sosyal medya araçlarının kullanılacağı sorulduğunda öğrenciler Youtube,

WhatsApp, Facebook, Twitter ve Instagram uygulamalarının dil öğretiminde kullanılabileceğini belirtmiştir. Bu platformların hangi becerilerin geliştirilmesinde kullanılabileceğine ilişkin öğrenci görüşlerinden elde edilen veriler şu şekildedir:

Tablo 7. Sosyal Medya Aracılığıyla Geliştirilebilecek Dil Becerilerine İlişkin Veriler

Sosyal Medya Aracı	Beceriler	N
YouTube	Okuma	3
	Dinleme	13
	Konuşma	3
	Yazma	4
WhatsApp	Okuma	1
	Dinleme	2
	Konuşma	5
	Yazma	6
Facebook	Okuma	5
	Dinleme	1
	Konuşma	4
	Yazma	3
Twitter	Okuma	-
	Dinleme	-
	Konuşma	-
	Yazma	1
Instagram	Okuma	4
	Dinleme	1
	Konuşma	-
	Yazma	4
Toplam		61

Öğrencilere göre dil öğretimine en çok katkı sağlayacak sosyal medya aracı Youtube'dur (23). Onu sırasıyla WhatsApp (14), Facebook (14) ve Instagram (9) takip etmektedir. Bir öğrenci ise yazma becerisinin geliştirilmesinde Twitter'ın kullanılabileceğini düşünmektedir.

Tablo beceriler odaklı incelendiğinde sosyal medya aracılığı ile en iyi geliştirilebilecek becerinin yazma (18) olduğu görülmektedir. Yazmayı sırası ile dinleme (17), okuma (13) ve konuşma (12) takip etmektedir.

Öğrencilere “Türkçe öğrenirken sosyal medya araçlarını kullanmanın yazmanızı geliştireceğini düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde öğrencilerin 34'ü “evet”, 6'sı “hayır” cevabı vermiştir.

“Yazma becerisinin geliştirilmesinde sosyal medya araçlarından nasıl yararlanılabilir?” sorusuna ise 5 farklı kod altında 27 farklı cevap gelmiştir. Öğrenci cevaplarından hareketle elde edilen veriler şu şekildedir:

Tablo 8. Yazma Becerisinin Geliştirilmesinde Sosyal Medyayı Kullanım Yollarına İlişkin Veriler

Kullanım Yöntemleri	N	%
Hedef dil konuşucuları ile mesajlaşma	16	59,2
Türkçe gönderiler yazma	5	18,5
Yazma hatalarını düzeltme	3	11,1
Türkçe öğrenme sayfalarını takip etme	2	7,4
Türkçe haberleri takip etme	1	3,7
Toplam	36	100

Öğrencilerin 16'sı sosyal medya araçları üzerinden ana dili Türkçe olanlarla mesajlaştıklarını, bu sayede hedef dilde pratik yaptıklarını ve yazmalarını geliştirdiklerini belirtmiştir. Konuya ilişkin öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

(K2) “Türk arkadaşlarına yazarsan çok daha iyi bir yazmaya sahip olacaksın.” (K7) “Yazma becerileri konusunda sosyal medya araçlarını kullanmak faydalı olabilir. Bu da yeni gramerleri, yeni kelimeleri, metinleri, küçük hikâyeleri okumakla olur bence.” (K8)

“Ben Türkçe yazmasını %60 sosyal medyayı kullanarak öğrendiğimi söyleyebilirim, etkili bir metot olmasına rağmen yavaş bir metot olduğunu düşünüyorum, daha hızlı olması için Türkçe bilen arkadaşlarımızla daha çok konuşmalı ve onlardan belirli konularda yardım etmelerini de istemeliyiz.” (K13) “WhatsApp, Instagram, Facebook ile Türkçeyi iyi bilen ya da Türk olan insanlarla tanışıp onlarla konuşabiliyorsun sürekli. Hem ondan bazı şeyleri nasıl yazacağını öğreniyorsun hem de o sana ne zaman yanlış yaptığını söyleyip hatalarını düzeltebiliyor. Böylece yazmayı daha çok geliştiriyorsun.” (K24) “Türk arkadaşlarla tanışıp onlarla WhatsApp’ta Türkçe yazabilirsiniz ve böyle zaman geçtikçe Türkçe yazmayı öğrenebilirsiniz.” (K28) “WhatsApp kullanırken yazılarımız gelişebilir.” (K31) “Sosyal medya Türk arkadaşlarımıza mesaj yazarken veya Türkçe bir gönderi yazarken bize yazma becerimizi geliştirmede yardım eder.”

Öğrencilerden 5’i sosyal medyada Türkçe gönderiler yazdıklarını, bu sayede hem pratik yaptıklarını hem de özgüven kazandıklarını belirtmiştir. K12 kodlu öğrenci sosyal medyadaki yazmaları sayesinde daha rahat yazabildiğini ve her zaman yazmalarına devam edeceğini ifade etmiştir. K20 kodlu öğrenci Instagram’da yazı yazarken hata yapmamak için daha çok dikkat ettiğini, kelimeleri seçerken özen gösterdiğini bunun da yazmasını geliştirdiğini söylemiştir.

“Yazma hatalarını düzeltme” koduyla ilgili olarak 3 öğrenci görüş bildirmiştir. K4 kodlu öğrenci paylaşım yaptıktan sonra yazılarını kontrol ettiğini, Türkçe paylaşımları takip ederek düzgün cümle kurmayı öğrendiğini; K9 kodlu öğrenci sosyal medyadan haber okurken yanlış ve hatalı yazdığı kelimeleri fark ettiğini ve tekrar hata yapmamaya çalıştığını; K14 kodlu öğrenci ise diğer insanların kendi yazılarındaki hataları bulduğunu, bu sayede hatalarını fark ederek düzelttiğini belirtmiştir.

Öğrencilerden 2’si sosyal medya üzerinden Türkçe öğrenme sitelerini takip ettiğini, 1’i ise Türkçe haberler okuduğunu bildirmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Günümüzde internet ve akıllı telefonlar insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medya platformlarının kullanımı her geçen gün artmaktadır. Mander’in (2015, s. 7) “Sosyal ağlardaki son trendler” raporuna göre Türkiye’de 6 milyondan fazla kişinin sosyal medya platformlarında hesabı bulunmakta ve bu kişilerin 3 milyona yakını sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır.

Özellikle 2019 yılının son haftalarında Çin’in Vuhan kentinde başlayıp tüm dünyaya yayılan Covid-19 ile birlikte insanların internet ortamlarında geçirdikleri sürelerde ciddi anlamda artış olmuştur. Yakın Doğu Üniversitesi Toplumsal Araştırma ve Geliştirme Merkezi (2020) tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen araştırma da benzer sonuçlar göstermiş, rapora göre insanların pandemi sürecinde hem teknoloji hem de sosyal medya kullanımları artmıştır.

Çalışma kapsamında Türkçe öğrenen yabancı öğrencilere en çok kullandıkları sosyal medya araçları sorulmuş, sırası ile WhatsApp, YouTube, Instagram, Facebook ve Twitter’ın öğrencilerin en çok kullandıkları sosyal medya platformları oldukları tespit edilmiştir. Kök’ün (2019, s. 76) Beden Eğitimi öğretmenleri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da sırasıyla Facebook, Youtube, Instagram ve Twitter en çok kullanılan sosyal medya platformları olmuştur. “Blog, wiki, YouTube gibi yeni Web 2.0 teknolojileri öğrenme üzerine yeni talepler oluşturmakta ve öğrenmeye yeni destekler sağlamaktadır” (Duffy, 2009, s. 119). Bu nedenle bu

araçların eğitim öğretim süreçlerinde kullanılması önem arz etmektedir. Günlük hayatlarında herhangi bir amaç gütmeksizin sıklıkla sosyal medyayı kullanan katılımcılara Türkçe öğrenirken bu platformlardan yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda katılımcıların yüzde 75’inin dil öğrenirken sosyal medya araçlarını kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar dil öğrenirken en çok Youtube’dan yararlanmaktadır. “Youtube’un popülerliği ve özgünlüğü paylaşmak ve içeriklere yanıt vermek için yaratıcı fırsatlar sunmaktadır” (Duffy, 2009, s. 128). Youtube vb. siteler iş birliği öğrenmede ve kanıtla dayalı tartışmalarda öğrenciye artı sağlamakta ve mobil cihazlar sayesinde öğrenciler mekân sınırlaması olmaksızın istedikleri yerden içeriklere ulaşabilmektedir. Bu da öğrenmenin kişiselleştirilmesine yardım etmektedir. Derse yardımcı olarak kullanılan videoların paylaşılmasında ve bunlarla ilgili yorumların, ek bilgilerin verilmesinde ayrıca gruplar oluşturulup ilgili güncel eğitsel videoların takibinde video paylaşım sitelerinden yararlanılması, eğitimin kalitesinin artırılmasına katkı sağlamaktadır (Yıldırım ve Özmen, 2012, s. 294).

Özellikle Türkçelerini geliştirmek, dizi ve filmleri izlemek ve şarkı dinlemek için Youtube’u kullanan öğrenciler, Türklerle konuşmak için ise WhatsApp’tan yararlanmaktadır. Anlık mesajlaşma aracı olarak kurulan ve günümüzde hikâye paylaşma özelliği ile bir sosyal medya aracı haline gelen WhatsApp’ın dünya genelinde çok fazla kullanıcısı bulunmaktadır. Dosya paylaşma, sesli ve görüntülü arama özellikleri ile kişilerin iletişim kurma ihtiyaçlarına cevap veren WhatsApp, eğitim-öğretim süreçleri için oldukça yararlı bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Youtube ve WhatsApp’ı sırası ile Facebook ve Instagram takip etmekte, öğrenciler Türklerle iletişim kurma, haberleri takip etme ve dil öğrenme amaçlı bu uygulamaları kullanmaktadır.

Öğrenci cevaplarından hareketle sosyal medyanın, dil öğretim süreçlerine renk katacağını ve öğretimi yalnızca sınıf ortamı ile sınırlı kalmaktan kurtaracağını söylemek mümkündür. Nitekim bu araçlar sayesinde öğretici-öğrenci diyalogunun sınıf ortamı dışında da devam ettiği görülmektedir. Öğreticinin amaçlı etkinliklerle bu araçları dil öğretimi sürecine katması durumunda öğrenciler farkına varmadan öğrenme gerçekleşecek, öğrenciler hem eğlenecek hem de öğrenilenler daha kalıcı olacaktır.

Sosyal medya herkes tarafından kullanılmakta, yapılan paylaşımlar kolayca yönetilebilmektedir. Bu nedenle sosyal medyanın aktif öğretme-öğrenme teknikleri yönünden kişileri başarıya ulaştıracağı düşünülmektedir (Ajjan ve Hartshorne, 2008, s. 78). Sosyal medya öğrencilerin dil becerilerini geliştirir, öğretimi eğlenceli hâle getirir, zamandan tasarruf sağlarken fiziksel sınırları ortadan kaldırır. Öğrencilere hedef dili sanal ortamda yaşama imkânı verir. İçe kapanık ve utangaç öğrencilerin daha kolay sosyalleşmelerini sağlar. Motivasyonlarını yükseltir. Öğrenciler bu platformlarda hedef dil konuşucuları ile pratik yapar ve öğrencilerin konuşma dilini öğrenme fırsatları olur. Öğreticilerin öğrenciler ile dosya paylaşması kolaylaşır.

Sarıdaş ve Deniz (2018, s. 34) internet üzerinden sunulan içeriklerin daha ekonomik olduğunu belirtmektedir. Bu ekonomiklik hem maddi anlamda hem de zaman ve sosyallik gibi alanlarda kendisini göstermektedir. Ekoç’a (2013, s. 202) göre öğrencilerin sosyal medya etkileşimlerinden toplanan veriler, dil öğrenen kişilerin kimliğinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu sayede öğretimin kişilere özel olarak planlanması kolaylaşacaktır. Yine sosyal medya çeşitli konular üzerinde tartışma oluşturmada daha esnek olmakta, hedef dili etkileşimli olarak kullanmak için daha

fazla fırsat sunmaktadır. Sosyal medya etkileşimleri klasik öğrenci-öğretici ilişkilerine de yön vermekte, öğrenci merkezli öğrenme ortamlarının düzenlenmesi kolaylaşmaktadır.

Albert vd. (2018, s. 303) göre sosyal medya sayesinde İngilizce öğretmenleri sanal öğrenme topluluklarına katılabilmekte, bu sayede meslektaş iş birliğine dayalı olarak kendilerini geliştirme imkânı bulmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, tek seferlik atölye çalışmalarının ötesinde sürdürülebilir ve yaşam boyu gelişime açık bir öğrenme-öğretme ortamı sunmaktadır.

Bunlarla birlikte sosyal medyanın bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Öğrenciler sosyal medyada vakit geçirirken kolaylıkla ilgisini çeken başka içeriklere odaklanabilir, dikkati dağıtılabilir. Bu da öğrencilerin zaman kaybetmesine neden olur. Derya'ya göre (2017, s. 44) öğrenciler günde birçok kez sosyal medyayı kullanmakta ve kullanım için sisteme her girişlerinde en çok 30 dakika sistemde kalmaktadır. Bu nedenle sosyal medya siteleri eğitim için kullanılırken etkinlikler 0-30 dakika arasında tamamlanacak şekilde düzenlenmeli, bu sayede platformda uzun süre kalınması durumunda meydana gelebilecek farklı amaçlı kullanımların önüne geçilmelidir.

Sosyal medya nedeniyle öğrencilerin dil becerileri arasında seviye farkları oluşabilmektedir. Öğrencilere izlemek ve dinlemek daha kolay geleceği için okuma ve yazmaları geri kalabilir. Uzun süreli kullanımlarda göz rahatsızlıkları gibi sağlık sorunları ortaya çıkabilir. Öğrenciler istenmeyen öğrenmelere maruz kalabilir, bu tip öğrenmeleri düzeltmek öğretici için daha zor olacaktır. Son olarak sosyal medya bağımlılık yapabilir, öğrenciler ders süreçlerinden tamamen kopabilir.

Olumsuz etkileri ortadan kaldırmak ve bu araçların amaca hizmet etmesini sağlamak için hem öğretici denetiminin düzenli olması hem de öğrencilerin öz denetimlerinin gelişmiş olması gerekmektedir. "Var olan eğitsel sosyal medya platformlarının kullanımının yaygınlaşması için gerekli tanıtım ve eğitimler düzenlenebilir" (Düzen, 2019, s. 98). Bu sayede sosyal medya araçlarından dil öğretim süreçlerinde verim alınması mümkün olacaktır. Özellikle pandemi sürecinde öğrencilerin motivasyonlarının bu tür araçlarla yükseltilmesi çok önemlidir.

Dil öğretiminde sosyal medya kullanımı amaçlı ve planlı şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu süreçte öğretici dersin merkezine öğrenciyi koymalıdır. Sosyal medya araçları öğrenilenleri desteklemeli, tekrarlarla öğrenilenler sistemli şekilde kalıcı hafızaya aktarılmalıdır. Hazırlanacak etkinliklerle öğrencinin hedef dili yaşayarak öğrenmesi sağlanmalıdır (Çangal, 2019, s. 90)

Öğrencilere geri bildirim vermek, yanlışlarını düzeltmek ve kazanımların gerçekleşme düzeylerini tespit etmek için öğrencilerin katılımlarının ve paylaşımlarının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Öğreticinin tek yönlü paylaşımlar yaptığı bir ortam yerine öğrencilerin de etkin olarak paylaşım yapabildikleri bir ortam sağlanmalıdır (Dursun, 2018, s. 105). Çünkü öğrenciler genellikle üretici becerilerde (konuşma ve yazma) zorlanmaktadır. Bunda hedef dilde pratik imkânlarının kısıtlı olması en önemli etkindir. Sosyal medya araçları ile bu engelin ortadan kaldırılması öğrencilerin üretken olmasına katkı sağlayacaktır.

Sosyal medya araçları incelendiğinde yazma becerilerinin geliştirilmesinde öğrencilerin en çok WhatsApp ve Facebook Messenger'dan yararlandıkları görülmüştür. Öğrenciler Türkçe konuşucuları ile mesajlaşarak ve Türkçe gönderiler yazarak yazmalarını geliştirmektedir. Yazışma sırasında gelen düzeltmelerle

hatalarını gören öğrenciler yanlışlarını düzeltmekte, sonraki yazmalarında aynı hataları yapmamaktadır.

Gelişen teknolojiler sayesinde kendi kendine veya uzaktan öğrenme uygulamalarının eğitim-öğretim süreçlerinde daha fazla yer almaya başladığı görülmektedir. Nitekim hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkan Covid 19 hastalığı tüm alanları olduğu gibi eğitim-öğretim alanını da etkilemiş, kurum ve kuruluşlar soruna çözüm bulmak için seferber olmuştur. Gerek teknolojiye yaşanan gelişmeler gerekse ortaya çıkan salgın hastalıklar öğrenme sistemlerine yeni bir çerçeve çizmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu çerçeveyi oluşturma aşamasında ise alanda görev yapan öğretilere iş düşmektedir.

Öğreticilerin sosyal medya araçlarını dil öğretim süreçlerinde kullanırken dikkat etmesi gereken hususlardan bazıları şunlardır:

- Öğreticiler öğrencileri ile iletişimlerini sınıf dışı ortamlara taşımak için WhatsApp vb. araçlarda gruplar oluşturmalı ve bu araçları etkin olarak kullanmalıdır.
- Öğrenilen yeni konularda pratik yapılması adına öğrencilere ödev verilmeli ve yine bu araçlar üzerinden öğrencilerin ödevlerini yapıp yapmadıkları takip edilmelidir.
- Sosyal medya ortamlarında pek çok içerik bulunmaktadır. Öğrencilerin ilgisini çekecek konular öğretici tarafından tespit edilmeli, derse veya temaya uygun içerikler öğrencilerle paylaşılmalıdır.
- Ders kitapları öğretim süreçlerinin yürütülmesinde tek başına yeterli olmayacağı için sosyal medya içeriklerine uygun etkinlikler ve çalışma kâğıtları hazırlanmalı ve öğrenciler ile paylaşılmalıdır.
- Öğretici ulaşılabilir olmalı, öğrenci mesajlarına mümkün olduğunca çabuk geri dönmelidir. Burada öğrencilerin kendilerine ayıracağı zamanları önceden belirlemeleri ve ulaşılabilir olacakları saatleri öğrencilerine bildirmeleri çok önemlidir. Aksi hâlde uygun olmayan saatlerde öğrencilerden mesajlar gelebilmektedir.
- Türk dizileri dünyanın pek çok yerinde Türkiye'ye ve Türkçeye olan ilgiyi artırmaktadır. Boylu ve Başar'ın (2015, s. 411) gerçekleştirdiği araştırmaya göre Türkçe öğrenen yabancı öğrenciler dil öğrenme süreçlerinde dizi ve filmlerden yararlanmanın öğrenmeye katkı sağladığını düşünmektedir. Bu nedenle öğreticiler dil öğretim süreçlerinde bu tip içeriklere yer vermeli, etkileşimi artıracak sorularla öğrencileri yönlendirmelidir.
- Öğretici mutlaka belli başlı sosyal medya sayfalarını önceden tespit etmeli ve öğrencilerine o sayfaları önermelidir. Bu sayede öğrencilerin güvenilir bilgi kaynaklarına ulaşmaları mümkün olacak, denetlenebilirlik artacaktır.
- Şarkı, video ve filmlere dil öğretim süreçlerinde yer verilmeli, öğrencilerin bu materyaller ile düşünce dünyalarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Sosyal medya üzerinden öğrencilerin hedef dil kullanıcıları ile pratik yapmaları sağlanmalı, oluşturulacak öğrenme ortamlarında öğrencilerin hedef dile maruz kaldıkları süreler artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ajjan, H., & Hartshorne, R. (2008). Investigating faculty decisions to adopt web 2.0 technologies: theory and empirical tests. *Internet and Higher Education*, 11, 71-80.
- Alberth, A., Mursalim, M., Siam, S., Suardika, I., K. & Ino, L. (2018). Social media as a conduit for teacher professional development in the digital era: myths, promises or realities? *TEFLIN Journal*, 29(2), 293-306.
- Boylu, E. ve Başar, U. (2015). Televizyondan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenimine İlişkin Bir Durum Tespiti Çalışması: İran Örneği. *International Journal of Language Academy*, 3(4), 401-414.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri (22.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çangal, Ö. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Öğretici Görüşleri. Mustafa Durmuş (Ed.), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Doktora Programı 1. Öğrenci Sempozyumu Bildiriler* içinde (ss. 67-93). Ankara: Nobel.
- Demirli, C. (2007). E-Portfolyo Öğretim Sürecinin Öğrenenlerin Tutumları ve Algıları üzerine Etkisi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Demirtaş, S. (2017). 8. sınıf öğrencilerinin sosyal medyayı eğitsel kullanmaları ile sosyal medya tutumlarının değişkenler açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Derya, U. (2017). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya sitelerini eğitsel kullanım amaçlarının değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duffy, P. (2009). Engaging the YouTube Google-Eyed Generation: Strategies for Using Web 2.0 in Teaching and Learning. *Electronic Journal of e-Learning*, 2(6), 119-129.
- Dursun, C. (2018). *Sosyal medya destekli harmanlanmış öğrenme yönteminin öğrencilerin matematik başarılarına ve öz-yeterlik algılarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Düzen, S., S. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin sosyal medyada öğretmen-öğrenci etkileşimine yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Ekoç, A. (2013). *İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen yetişkin öğrencilerin sosyal medya etkileşimi ve sınıf-içi yazma çalışmaları bağlamında ortaya çıkan kimlikleri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Elverici, S. (2017). *Yabancı dil öğretiminde sosyal medya kullanımının sosyal buradalık, memnuniyet ve başarı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gangwar, S., Deshbhratar, A. & Garg, P. (2013). Social media in quality enhancement in higher education. *International Journal of Research and Development - A Management Review (IJRDMR)*, 2(1), 93-97.
- Korkmaz, A. (2011). *Ortaöğretim Okullarında İnteraktif Öğretimin Model Bir Ders Üzerinde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kilis.
- Kök, A. (2019). *Sosyal Medya Kullanımının Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimlerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi (Tokat İl Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Malerba, M. L. (2015). Social networking and informal second language learning in Livemocha and Busuu online communities. *In EDEN 2015 Annual Conference. Expanding Learning Scenarios*, 62-74.
- Mander, J. (2015). GWI Social Summary. Web: www.globalwebindex.net adresinden 21.08.2020'de alınmıştır.
- Merriam, S., B. & Tisdell, E., J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4. Ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Sarıdaş, G. ve Deniz, M. (2018) Çevrimiçi öğrenme topluluklarının öğretmenlerin mesleki gelişimine etkisine yönelik öğretmen görüşleri, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(5), 11-41.
- Tartari, E. (2015). The use of social media for academic purposes in student' learning process. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing*, 4(2), 393-398. Doi:10.5901/ajis.2015.v4n2p393
- Yakın Doğu Üniversitesi Toplumsal Araştırma ve Geliştirme Merkezi (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Teknoloji ve Sosyal Medya Kullanımı Arttı. Web: <https://neu.edu.tr> adresinden 20.08.2020 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. Baskı)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, N. ve Özmen, B. (2012). Video Paylaşım Sitelerinin Eğitsel Amaçlı Kullanımı. *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Education Sciences*, 7(1), 288-295.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Nowadays, the increase in the use of smartphones has caused people to spend more time on these platforms, and they have started to use social media tools for different purposes. Studying or learning a new language are among these aims. The previous studies show that social media tools have a positive effect on the process when they are used with educational purposes (Ekoç, 2013; Gangwar, et al., 2013; Malerba, 2015; Tartari, 2015; Demirtaş, 2017; Derya, 2017; Dursun, 2018; Elverici, 2017). Therefore, the opinions of the learners were taken in order to determine how the use of social media in language teaching processes affects Turkish teaching and what should be considered in developing writing skills, and then the data obtained was analyzed.

Method

Research Design

This study, which revealed the views of foreigners learning Turkish on the use of social media in teaching process, was designated as a case study in the qualitative research model. Case studies are “a kind of research method that is based on how and why questions, allowing the researcher to examine a phenomenon or event that cannot be controlled in depth” (Yıldırım & Şimşek, 2018, p. 289).

Study Group

The study group of the research consisted of 40 learners who learned Turkish as a second language at home and as a foreign language abroad in the 2018-2019 academic years. Of all the learners, 26 of them were women and 14 of them were men; 23 of them were high school graduates, 16 of them were undergraduate and 1 of them was graduate; 8 of them were among the ages of 17-20 and 30 of them were among the ages of 21-25. Just one of the learners participating in the study stated that he was among the ages of 26-30 while another one was over 51 years old. The participants came from 19 different countries for the study. 17.5 percent of the learners were Albania and 15 percent were Syrians. Three participants were included into the study from each country (Bosnia and Herzegovina, Iraq and Romania) and two learners from each country (Afghanistan, Georgia, Lebanon and Yemen). The rest of the learners attended from various countries.

Data Collection Tool

A semi-structured interview form with open-ended questions was used to collect data in the study. In order to ensure the content validity of the form prepared by the researcher, the expert opinions were taken and the form was finalized in accordance with the feedback received from the field experts who had teaching experience in teaching Turkish to foreigners.

Data Analysis

Content analysis was used to analyze the data in the study. The main purpose of content analysis is to reach the concepts and relationships that can explain the collected data. Thus, firstly, the data collected are conceptualized, and then the emerging concepts are organized in a logical framework, and the themes explaining the data are reached. Thanks to themes, the facts can be better organized and made more understandable (Yıldırım & Şimşek, 2018, p.242).

Discussion and Conclusion

Within the scope of the study, the foreign learners learning Turkish were asked about the social media tools they used most, and it was determined that WhatsApp, YouTube, Instagram, Facebook and Twitter were the most used social media platforms by the learners. When the participants who frequently used social media without any purpose in their daily lives were asked whether they used these platforms while learning Turkish, it was also determined that 75 percent of the participants used social media tools while learning language.

Learners mostly benefit from Youtube while learning a language. Especially, learners who use Youtube to improve their Turkish, watch TV series and movies and listen to songs use WhatsApp to talk to Turks. Facebook and Instagram follow Youtube and WhatsApp respectively, and learners use these applications to communicate with Turks, follow the news and learn languages.

Based on the learner responses, it is possible to say that social media will bring a new dimension to language teaching processes and enable teaching to continue outside the classroom environment. Hence, it is seen that the teacher-learner communication can continue outside the classroom environment thanks to these tools. If the trainer adds these tools to the language teaching process with purposeful activities, the learning process will take place without learner awareness, and thus both the learners will have fun and what they have learned will be more permanent.

There are many benefits of using social media tools in language teaching processes. Social media improves learners' language skills, makes teaching fun, saves time and eliminates physical boundaries. It allows learners to experience the target language in a virtual environment. Learners practice with target language speakers on these platforms and have opportunities to learn the spoken language. It becomes easier for them to learn a language. It makes it easier for introverted and shy learners to socialize. It increases their motivation and allows teachers to share files with learners.

There are also some negative aspects of social media. As learners spend time on social media, they can easily be distracted and they can focus on different things. This also causes learners to waste time. Level differences among learners may occur in terms of language skills. Learners may fall behind in reading and writing as it will be easier for them to watch and listen. Health problems such as eye disorders can occur in long-term use. Learners may be exposed to unwanted learning and correcting this type of learning will be more difficult for instructors. Finally, social media can be addictive, and learners may be completely detached from the course processes.

When the social media tools are examined, it is seen that the learners mostly benefited from WhatsApp and Facebook Messenger in order to improve their writing skills. Learners improve their writing by texting with Turkish speakers and writing posts in Turkish. Learners who see

their mistakes with the corrections that emerge during the correspondence correct their mistakes and do not make the same mistakes in their subsequent writing.

Some of the points that should be taken into consideration by instructors when using social media tools in language teaching processes are as follows:

- Instructors should create groups in the tools such as WhatsApp, etc. to transfer their communication with their learners out of the classroom and they should use these tools effectively.
- Instructors should give assignments to learners in order to make them practice on the new subjects and they should check whether the learners have completed their homework through these tools.
- There is a lot of content in social media environments. The topics that will attract learner attention should be determined by instructors and the content suitable for the lesson or theme should be shared with learners.
- Since textbooks alone will not be sufficient in conducting teaching processes, activities and worksheets suitable for social media content should be prepared and shared with learners by instructors
- Instructors should be accessible and give feedback to learner messages as quickly as possible. Here, it is very important for instructors to determine the time they will allocate to themselves in advance and to inform learners of the available hours. Otherwise, learners can send messages during inappropriate hours.
- Thanks to Turkish TV series, the interest in Turkey and Turkish language is highly increasing in many parts of the world. According to the research carried out by Boylu and Başar (2015, p. 411), the foreign learners who learn Turkish think that using TV series and movies in their language learning process contributes to learning. Therefore, instructors should include such content in language teaching processes, and guide learners with questions that will increase interaction.
- Instructors should definitely identify the main social media pages in advance and recommend those pages to their learners. Thus, learners will be able to reach reliable information sources and audibility will increase.
- Songs, videos and films should be included in language teaching processes so that learners can change their world of thought with these materials.
- Instructors should make learners practice with target language users via social media and the exposure time of learners to the target language should be increased in the learning environments to be created.

VERGİ UYUMUNUN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

Coşkun KARACA^{1*+}, Serap OKTAY^{2*+}, İbrahim YEMEZ^{3*+}

¹Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

²Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

³Arş. Gör. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

¹karaca.coskun@gmail.com, ²serapoktay@outlook.com, ³ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0003-4294-2365, 0000-0002-4246-9419, 0000-0003-3176-6394

Öz- Vergiler, ülkelerin kalkınması için önemli bir finansman kaynağıdır. Bu çalışma ile mükelleflerin vergiye uyumunu bozan sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırmanın kapsamına Sivas ilinde faaliyet gösteren ve gelir unsurlarından biri veya birkaçı üzerinden vergi ödeyen 569 gelir vergisi mükellefi dâhil edilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen anket sonuçları, mükellefin vergi uyumunu belirleyen en önemli ekonomik faktörün %70,4 ile vergi yükü olduğunu, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ise ilk sıranın %71,7 ile eğitime ait olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar mükelleflerin bütçelerindeki reel kayıplara son derece duyarlı olduklarını ve eğitilmiş bireylerin vergilerin önemini daha iyi kavrayarak yükümlülüklerini yerine getirmede daha bilinçli davrandıklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler- Vergi Uyumu, Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörler, Vergi Yükü, Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı

ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF TAX COMPLIANCE: THE CASE OF SIVAS PROVINCE

Abstract – Taxes are an important source of financing for the development of countries. In this study, the social, cultural and economic factors affecting taxpayers' tax compliance were investigated. 569 income taxpayers operating in Sivas are included in the study. The survey results obtained from face-to-face interviews showed that the tax burden was the most important economic factor determining tax compliance of taxpayers with 70.4%, and education was the first rank among socio-cultural factors with 71.7%. These results show that taxpayers are extremely sensitive to real losses in their budgets and educated individuals are more sensitive in fulfilling their obligations by better understanding the importance of taxes.

Keywords – Tax Compliance, Factors Determining Tax Compliance, Tax Burden, Tax Awareness, Tax Ethics

Jel Codes: H2, H21, H26

GİRİŞ

Vergi uyumu, mükelleflerin vergilerini tam ve doğru olarak beyan etmesi ve ödemesidir. Kalkınmanın finansmanı için gelire ihtiyaç duyan ülkelerde, vergi uyumunun sağlanması ve mükelleflerin vergilerini gönüllü olarak ödemesi, ülkelerin ihtiyaç duyduğu bu geliri toplayabilmesi açısından büyük önem taşır. Vergi uyumunun bozulduğu ülkelerde kamu hizmetleri ve bunun finansmanı için gerekli olan vergi gelirleri kayba uğramakta ve hükümetler büyük bütçe açıklarıyla karşılaşmaktadır.

Vergi ödeme davranışı doğuştan elde edilen bir yetenek değil sonradan öğrenilen bir davranıştır. Bu bakımdan ekonomik faktörler kadar sosyal, psikolojik ve ahlaki faktörler de vergi uyumunun sağlanmasında etkilidir. Ancak vergilerin mükellef bütçesinde bir yük olarak algılanması nedeniyle vergi uyumunu etkileyen unsurların başında ekonomik faktörler gelmektedir. Vergi yükünün adaletsiz dağılımı, vergi oranlarının yüksekliği, vergi afları, vergi denetimindeki ve cezalardaki yetersizlikler bunlardan bazılarıdır.

İkinci olarak vergi uyumu sosyal bir olgudur. Mükelleflerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, devlete bağlılığı, toplumsal değerleri, mesleki ve eğitim durumları mükelleflerin vergiye uyumunda en az ekonomik faktörler kadar önemlidir. Ayrıca mükellefler bağlı oldukları grup veya toplumsal yapı ile sürekli etkileşim halinde olduğundan vergiye karşı geliştirdikleri davranışlar da bulunduğu ortam ile şekillenmektedir. Vergi bilinci, para sevgisi, suçluluk ve utanç duygusu gibi faktörler ise mükellefin vergiye uyumunu etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri oluşturmaktadır.

Bu faktörlerden hangisinin mükellefin vergiye uyumunu etkilemede daha fazla rolü olduğu toplumun gelişmişlik düzeyine, demografik özelliklerine ve vergi otoritesinin kurumsallaşma becerisine bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışma ile söz konusu özelliklerin mükellefin vergi uyumunu belirlemedeki etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda vergi uyumunun belirleyicileri “ekonomik”, “mali-idari”, “psikolojik” ve “sosyal-ahlaki” faktörler şeklinde sınıflandırılmış ve bu faktörlerin vergi mükelleflerinin sahip olduğu demografik özellikleri ile karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklemeler T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonuçları, mükellefin vergi uyumunu belirleyen en önemli ekonomik faktörün %70,4 ile vergi yükü olduğunu, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ise ilk sıranın %71,7 ile eğitim olduğunu göstermiştir.

2. Vergi Uyumuna İlişkin Kavramsal Çerçeve

Vergi uyumu en genel ifadeyle, vergi yasaları ve vergi idaresi tarafından bildirilen mükellefiyetlerin eksiksiz, doğru ve zamanında yerine getirilmesidir. Ancak bazen çıkar birliği bazen de sosyal ve demografik faktörlerin etkisiyle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu her zaman mümkün olmayabilir. Bu uyumsuzluk vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi borcunu geciktirme, vergiyi yansıtma gibi olumsuz davranışlarla ortaya çıkar. Vergiye uyum ile hedeflenen, bu davranışları engellemek ve mükelleflerin vergi borçlarını gönüllü olarak ödemelerini sağlamaktır (Aktan ve Çoban, 2007:8).

Gönüllü vergi uyumu devlet ve mükellef arasında yapıldığı varsayılan psikolojik vergi sözleşmesine dayanmaktadır. Psikolojik vergi sözleşmesinde cezalandırılma olasılığının varlığı, caydırıcılığın sağlanmasında ayrı bir öneme sahiptir. Ancak mükelleflerin memnuniyetini ve vergi ahlakını, polisiye önlemlerden ziyade devletin sunduğu kamu hizmetinin kalitesi belirlemektedir. Dolayısıyla bu sözleşme her iki tarafın karşılıklı ve adil değişim ilişkisine dayanmaktadır (Feld ve Frey, 2007:106). Bu bakımdan psikolojik vergi sözleşmesinin hiyerarşik değil, yatay bir ilişki meydana getirdiği söylenebilir (Kitapçı, 2011:193). Bu ilişkiye

bağlı olarak yükümlülerin ödevi, üzerlerine düşen vergi borçlarını zamanında ve tam olarak devlete ödemek iken devletin ödevi, topladığı vergileri kamunun ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda kullanmaktır. Gerçek hayatta da bu kuralların mükellef davranışında etkili olduğu görülmektedir

3. Vergi Uyumuna Etki Eden Faktörler ve Literatür Taraması

Vergi beyanı kararı belirsizlik altında verilen bir karardır. Bunun nedeni mükellefin gelirini eksik olarak vergi dairesine bildirmesinin otomatik olarak bir ceza ortaya çıkarmayacak olmasıdır. Beyanın incelemeye girmemesi, girse bile gözden kaçması gibi kuvvetli ihtimaller söz konusudur. Bu nedenle vergi mükellefi iki temel strateji arasında seçim yapmaktadır. İlki mükellefin gelirini dürüst biçimde beyan etmesi diğeri ise gerçek gelirden daha azını beyan etmesidir. Eğer ikinci stratejiyi seçer ve vergi dairesi eksik beyanı incelemeye almazsa daima ikinci strateji birinciden daha iyi durumda olacaktır (Allingham ve Sandmo, 1972:324). Bu nedenle mükellefler belirsizlik altında karar verirken reel gelirlerinde ortaya çıkabilecek muhtemel kayıpları karşılamaktadır. Beklenen Fayda Teorisine göre açıklanabilecek bu durum vergi kaçırmanın optimumu belirlenirken, mükelleflerin riskleri ve bu riskleri göze alarak kazanacakları ya da kaybedeceklerini karşılaştırarak karar verdiklerini göstermektedir.

Beklenen Fayda Teorisine ilave olarak vergi uyumunu açıklamaya yönelik bir diğer model, Ahlaki Duygular Teorisidir (Tutumsal Model). Bu model, bireylerin çıkarlarına en uygun kararı verdiği ve bu doğrultuda faydasını maksimize ettiği görüşünü kısmen reddetmekte, vergiye gönüllü uyumun belirleyicisi olarak ahlaki normları ve vergileme konusundaki psikolojik algıları ön plana çıkarmaktadır (Aktan, 2012:169).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere vergiler, mükellefin gelirinde bir azalmaya neden olduğundan bir külfet olarak algılanmakta ve mükellef eksik vergi beyanı ile bu hoşnutsuz durumun verdiği rahatsızlığı hafifletmek istemektedir. Ancak bu davranış, klasik vergi uyumu modelinde ifade edilen ve mükelleflerin vergi uyumunun temel nedenini ekonomik faktörlerle açıklayan yaklaşımın bir ürünüdür. Ancak yapılan çok sayıda çalışmaya ait ampirik bulgular, Ahlaki Duygular Teorisinin varsayımlarını destekleyecek nitelikte, ekonomik faktörlerin vergi uyum ya da uyumsuzluğunu açıklayamayacak kadar düşük katsayıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu anlamda denetim olasılığı ve cezaların yanında devlete bağlılık düzeyi, vergi dairesinin etkinliği, vergi ahlaki, suçluluk ve utanç duygusu gibi bir dizi sosyal ve psikolojik faktörler de mükelleflerin vergi uyumu ile ilgili davranışlarının belirlenmesinde önemlidir. Bu nedenle aşağıda ekonomik faktörlerin yanında vergi uyumuna en az onun kadar etki eden sosyal, demografik, psikolojik ve ahlaki faktörlere yer verilmiştir.

3.1. Vergi Uyumunun Ekonomik Belirleyicileri

Neo-klasik iktisatta vergi uyum davranışının ekonomik analizi Gary Becker (1968) tarafından geliştirilen suçun iktisadi analizine ve optimal portföy tercih analizlerine dayanarak açıklanmaktadır. Bu analizlerde birey, rasyonel seçimlerde bulunduğu varsayılan ve suç karşısında bunun neden olacağı maliyet ve sağlayacağı faydayı karşılaştırarak karar veren rasyonel bir birey olarak tanımlanmaktadır. Böylece vergi kaçırmanın optimumu, mükelleflerin riskleri ve bu riskleri göze alarak kazanacaklarına ya da kaybedeceklerine bağlı olarak belirlenmektedir. Buna göre rasyonel bir mükellef, denetim oranı arttıkça ve vergi kaçırma uygulanan cezalar (caydırıcılık faktörleri) yükseldikçe vergi uyum davranışını artırmaktadır.

Vergi uyum düzeyini denetim ve cezalandırılma olasılığına bağlayan bu yaklaşım teorik olarak vergi uyumsuzluğuna iktisadi

zemin sağlamak açısından etkileyici olmakla birlikte modelle ilgili çok önemli bir sorun, çok sayıda ampirik araştırmanın caydırıcılık faktörlerinin etkisi hususunda tartışmalı bulgular ortaya koymasidir. Genel olarak bulgular göstermektedir ki, caydırıcılık faktörleri önemli olmakla birlikte uyum davranışını tamamen açıklamada yetersizdir (Çevik, 2012:261). Örneğin Feld ve Frey (2007) ile Scholz ve Pinney (1995) tarafından denetimin vergi uyumu üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar önceki beklentilerin aksine denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların vergi uyumunu bozduğunu göstermiştir.

Vergi uyumunu belirleyen bir diğer ekonomik faktör vergi yükü ve bu yükün mükellefler arasında dağılımıdır. Çoğu ülkede vergi sisteminin genel yapısı, gelir, servet ve tüketimin vergilendirilmesine dayanmaktadır. Geleneksel kamu maliyesi anlayışında ise mali gücün en önemli göstergesinin gelir olduğu kabul edilmektedir. Ancak son yıllarda ortaya çıkan optimal vergileme anlayışına bağlı adalet-etkinlik ölçütleri ve 1980'lerde uygulanan arz yönlü vergi politikaları, vergi sistemlerinin oluşumunu etkilemiş ve bu doğrultuda özellikle vergi tabanı konusunda tartışmalar gündeme gelmiştir (Dileyici, 2012:148-149). Bu çalışmalar içerisinde literatürde kabul gören Arthur Laffer tarafından geliştirilen hipotezde, optimal vergi oranının aşılmasıyla birlikte vergi oranlarının yükselmesinin, vergi ödeme davranışını olumsuz etkilediği yönünde görüş bildirilmektedir. Literatürdeki benzer çalışmalar da bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır (Bknz. Karabulut, 2006; Mitchell, 2012; Altunöz, 2017; Dahlby ve Ferde, 2018).

Vergi uyumunun ekonomik belirleyicileri arasında yer alan bir diğer faktör, mükellefiyet şekilleridir. Çiftçiler, tacirler veya herhangi bir ticari geliri olmayan mükelleflerin vergi uyumu farklılık gösterebilir. Bunun pek çok nedeni vardır. İlk olarak bazı sektörlerde yakalanma riski yüksektir ve bu sektörlerde faaliyet gösteren mükelleflerin belirsizlik altında mutlak riskten kaçınma güdüsü daha baskındır. Diğer bir neden, vergilerin alınma şeklidir. Pek çok ülkede ücret, faiz ve kâr payına ilişkin vergi, asıl mükellefleri tarafından değil stopaj yoluyla vergi sorumluları tarafından ödenmektedir. Hâlbuki firma gelirleri beyan yoluyla bildirilmekte ve firma sahipleri gelir üzerinden daha fazla gider ve indirim yapma imkânına sahip olmaktadır. Clotfelter (1983) tarafından Amerika'daki vergi mükelleflerinin analiz edildiği çalışma da bu varsayımı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmış, çiftçi ve tacirlerin vergi uyum düzeyinin düşük olduğu, buna rağmen ücret, faiz ve kâr payı gibi beyanlarda vergi uyum düzeyinin %100'e yaklaştığı tahmin edilmiştir.

Yine gelir düzeyi de mükellef davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Çalışmalar yüksek gelire sahip olan bireylerin düşük gelirli bireylere göre daha düşük vergi uyumuna sahip olduğunu göstermektedir (Bknz. Crane ve Nourzad, 1990:197; Clotfelter, 1983:370; Lewis, 1982:53; Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004:215). Bu sonuç Mutlak Riskten Kaçınma Yaklaşımı ile de uyumludur. $ra(x) = -u''(x)/u'(x)$ fonksiyonu ile gösterilen bu yaklaşımda mutlak riskten kaçınmayı temsil eden $ra(x)$ fonksiyonu marjinal faydadaki $u'(x)$ değişimin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Fonksiyonda da görüldüğü üzere mutlak riskten kaçınma düştükçe marjinal fayda da düşmektedir. Bu durum daha fazla servet içeren riskli durumların daha fazla kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Yitzhaki (1987) tarafından Caydırıcılık Modelinin test edildiği çalışmada mükelleflerin riskten kaçınma davranışının her durumda ekonomik fayda ile ilişkili olmayacağına dair bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmadaki en dikkat çekici sonuç ise vergi oranlarındaki artışın vergi uyumunu bozmadığına ilişkindir. Bu sonuç mükelleflerin daima faydasını maksimize eden rasyonel

bireyler olmadığını, olsa bile fayda maksimizasyonunu ekonomik olmayan diğer faktörlerle de sağlayabileceğini göstermektedir. Bu durum ülkelerin kurumsallaşma düzeyiyle ilgili olabileceği gibi mükelleflerin vergi ahlakı, etik değerleri, vatandaşlık bilinci, sahip olduğu dürüstlük, dinsel inançlar ve devlete duyduğu güvenle de ilgili olabilir.

3.2. Vergi Uyumunu Belirleyen Sosyal Faktörler

Klasik modelde vergi uyumu konusuna, beklenen fayda (expected utility) teorisi çerçevesinde mükelleflerin vergiye uyumsuzluk gösterdiklerinde yakalanma korkusuyla vergilerini ödeyecekleri şeklinde yaklaşmıştır. Modelde, denetim olasılığı ve cezaların şiddetinin vergi kaçakçılığını etkileyeceği tahmini yapılarak, denetim olasılığının yüksek ve cezaların da ağır olması durumunda bireylerin vergi ödemeye daha duyarlı olacağı sonucuna varılmaktadır. Görüldüğü gibi, vergi uyumuna ilişkin klasik model bireyleri; rasyonel, ahlakla ilgili olmayan ve toplumdaki soyut karar vericiler şeklinde değerlendirerek vergi uyumu sorununu beklenen faydayı maksimize etmeye yönelik bir süreç olarak ele almaktadır. Ancak, denetim olasılığı ve cezalar, vergi uyumunu bir dereceye kadar etkilese de bu faktörlerin vergi uyumu davranışının tamamını açıklamadığı da bir gerçektir (Tunçer, 2002:110). Bu bakımdan mükelleflerin vergiye uyumunda toplumdaki sosyal değerler de büyük rol oynamaktadır. Buna göre ayıplanma, suçluluk duygusu, pişmanlık, saygınlık kaybı, eğitimsizlik ve dışlanma gibi sosyal yaptırımların resmi yaptırımlar kadar bireylerin vergiye uyumlarını etkileyebileceği kabul edilmektedir.

Vergi uyumuna etki eden sosyal faktörler içerisinde araştırmalarda belki de en çok başvurulan mükelleflerin eğitim düzeyidir. Gerçekten de bireyin vergi uyumu diğer sosyal normlar gibi eğitim sürecinde şekillenmektedir. Lewis (1982) ve Torgler (2006)'e göre vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki beklenen, eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin vatandaşlık bilincinin ve vergi uyumunun artmasıdır. Vogel (1974) ise bu varsayımı destekleyen bulgulara ulaşmış ve eğitimsiz bireylerin vergi düzenlemeleri hakkında daha az bilgiye sahip olduklarını ve daha sık yardıma ihtiyaç duyduklarını savunmuştur.

Bununla birlikte mükelleflerin vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkinin yönü hakkında literatürde görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı durumlarda mükellefin almış olduğu eğitimin vergi uyumuna etkisi negatif olabilir. Öyle ki bireyin eğitim seviyesi arttıkça vergi kanunlarına vakıf olma, kanunlardaki boşlukları yakalama ve vergi kaçırma davranışını meşru kabul etme eğilimi ortaya çıkabilir. Eğer birey vergi ahlakı yüksek bir kişi değilse, eğitim sayesinde edindiği bilgileri, vergi ahlaksızlığı şeklinde kullanma potansiyeline fazlasıyla sahiptir (Demir, 2008:122).

Vergi uyumunu belirleyen bir diğer sosyal faktör mükelleflerin yasalara ve devlete olan bağlılık düzeyleridir. Çalışmalar, vergilerin gereken yerlere harcandığı ve vergi yükünün mükelleflere eşit biçimde dağıldığı şeklindeki kabulün, mükelleflerin devlete olan güven ve bağlılıklarını ve vergi uyumlarını artırdığını göstermektedir (Bkz. Falkinger, 1995; Scholz ve Lubell, 1998; Slemrod, 2002; Torgler, 2004).

3.3. Vergi Uyumunu Etkileyen Demografik Faktörler

Çalışmalar bireylerin yaş, cinsiyet, ırk ve eğitim gibi demografik özelliklerinin vergi uyumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Clotfelter (1983) Amerika'daki vergi mükelleflerinin vergi uyumunu analiz ettiği çalışmada evli çiftlerde evli olmayanlara göre vergi uyumunun düşük olduğunu, aynı şekilde ticaretle uğraşan 30-64 yaş arası bireylerin 65 üstü bireylere göre daha düşük vergi uyumuna sahip olduğunu

göstermiştir. Ayrıca çalışmada genç bireylerin vergi hassasiyetleri ölçülmeye çalışılmış ve ticaretle uğraşmayan 30 yaş altı gençlerin 65 üstü yaşlılar gibi yüksek vergi uyumuna sahip olduğu görülmüştür.

Tittle (1980) yaşlıların vergi uyumunun daha yüksek olmasını, onların maddi mal ve statü kazanımının daha fazla olmasına ya da başkalarının tepkilerine karşı daha duyarlı olmalarına bağlamaktadır. Genç yaştaki mükellefler ise yeni gelir elde etmeye başlamaları ve gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırmak istemeleri nedeniyle vergiye daha olumsuz bakış açısı geliştirmektedirler. Diğer faktörlere ilişkin elde edilen bulgular ise cinsiyet açısından kadınların erkeklere; eğitimsizlerin eğitimlilere ve evlilerin bekarlara göre daha fazla vergi uyumuna sahip olduğunu göstermektedir.

3.4. Vergi Uyumunu Etkileyen Psikolojik Faktörler

Vergilendirme, içerisinde insan faktörünü barındıran sosyal bir olgu olduğundan vergileme sürecinde mükelleflerin vergiyi algılama düzeyleri ve vergilemeye karşı psikolojik tepkileri dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Grasmick ve Bursick (1990:841), mükelleflerin rasyonel karar alırken üç tür maliyeti dikkate aldığını savunmaktadır. Bunlar; (i) devletin uyguladığı hapis veya servet kaybı gibi fiziksel ve maddi yoksunluk, (ii) kişinin hissettiği utanç duygusu ve (iii) kişinin toplum tarafından ayıplanma ihtimalidir.

Gerçekten de bazı mükellefler, psikolojik açıdan daha hassas davranışlar sergilerler. Örneğin altruist duygularla hareket eden bir mükellef vergi ödememesi sonucunda, içinde bulunduğu toplumun zarar göreceğini düşünürse psikolojik olarak baskı altında kalabilir. Bu tür mükellefler, dürüst olmamanın verdiği huzursuzluğu yaşarlar. Ancak mükellef ödediği vergilerin maliyeti ile kamu hizmetlerinden sağladığı faydayı karşılaştığında ve yüksek maliyete katlandığını düşündüğünde vergi ödememe yönünde psikolojik bir savunma geliştirecektir (Torgler, 2007:67).

Vergi uyumunu etkileyen bir diğer psikolojik faktör hükümetlerin vergi affına başvurma sıklığıdır. Vergi afflarına sıklıkla başvurulması, bireylerde ahlaki değerlerin zayıflamasına ve onların kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Yakın zamanda af çıkacağı yönündeki beklentinin, vatandaşların devlete olan borçlarını ödeme ve diğer yasal sorumluluklarını yerine getirme konusundaki hassasiyetlerini olumsuz etkilediği yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur (Kaleli ve Karaca, 2019:788).

Gerçekten de vergi aflarının süreklilik kazandığı ülkelerde, mükellefler af beklentisi ile hareket etmekte ve vergiye uyum sağlamada zorlanmaktadır. Bu durum aslında, vergilerini zamanında ödeyenlerin cezalandırıldığı ve adaletten yoksun bir sistem anlamına gelmektedir (Yurdakul 2013: 80-81). Sürekli aflara başvurulması yasal sorumluluklarını zamanında yerine getiren mükelleflerin kamuya duyduğu güvenin azalmasına ve dürüstlüğün pahalı bir meziyet haline gelmesine neden olmaktadır (Kaleli ve Karaca, 2019:789). Gelir İdaresi Başkanlığının vergi affına ilişkin 6323 kişiyle gerçekleştirdiği anket çalışması da bu varsayımı desteklemiş ve katılımcılardan af beklentisi içerisinde olan %69 oranında mükellef, vergisel yükümlülüklerini daha az yerine getireceğini beyan etmiştir (Tuay ve Güvenç, 2007:70).

3.5. Vergi Uyumunu Etkileyen Ahlaki Faktörler

Vergi uyumu ya da uyumsuzluğu mükellefin vergiye uyum gösterme ya da vergi kaçırma istekliliğinin bir fonksiyonudur. Uyum ya da kaçırma davranışını yönlendiren içsel motivasyon ise vergi ahlaki kavramı ile açıklanabilir.

Literatürde vergi uyumunun ahlaki yönünü ilgilendiren pek çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Bunlardan Reckers, Sanders ve Roark (1994) vergi uyumu ile ayıplanma duygusunu ölçerken, Porcano (1988) mükelleflerin dürüstlük derecesini, Grasmick ve Bursick (1990) ise suçluluk duygusunu araştırmış ve yazarlar her üç faktörün de vergi uyumu üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir.

Ahlaki faktörlerin vergi uyumu ile ilişkisini açıklayan en önemli analizlerden biri Kelman (1961) tarafından yapılmıştır. Yazar çalışmasında, mükelleflerin vergi ödeme davranışını yönlendiren üç olgunun varlığından bahsetmiştir. Bunlar uyum, tanımlama ve içselleştirme. “Uyumcular (Compliers)”, vergilerin ödenmesi gerektiğine inandıkları için buna razı olmakta ve vergilerini ödemediklerinde ortaya çıkacak sonuçlardan da korkmaktadırlar. “Tanımlayıcılar (Identifiers)”, sosyal normlardan ve kendilerine yakın olanların inanç ve davranışlarından etkilenerek vergilerini ödemektedirler. “İçselleştiriciler” ise inançları ve davranışları arasında tutarlılık göstermekte ve inançları gereği vergilerini ödemektedirler.

Mükellefin ahlaki kaygılarının vergi uyumuna etkisini ilk inceleyen araştırmalardan biri olan Schwartz ve Orleans (1967) tarafından yapılan çalışma, mükelleflerin adalet duygularına hitap etmenin vergi ödeme tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu ve vergi uyumunu artıracak şekilde göstermiştir. Bu bakımdan bireylerin vergi kaçırma durumlarında hissedecekleri suçluluk ve utanma duygusunun vergi uyumları üzerinde etkide bulunacağı söylenebilir (Alm vd., 1995:3-6).

Etik değerler ve sosyal normlar, vergi uyumunu etkileyen diğer önemli faktörlerdir (Wenzel, 2002:18). Etik değerler ve sosyal normlar, toplumun onaylaması veya onaylamamasına göre devamlılık gösteren davranış kalıplarıdır. Bir toplumun kültürü, büyük ölçüde bu normlardan oluşmaktadır. Bu bakımdan sosyal normlar, grup içerisinde öğrenme yoluyla kazanılır ve bunlara uyulması toplum içerisinde sosyal düzenin tesisini sağlar. Sosyal normların vergi uyumu ile ilişkisi, vergi ödeme davranışının toplum içerisinde bir norm olarak kabul edilmesi durumunda önem kazanmaktadır. Çünkü sosyal normların ihlali suçluluk, pişmanlık gibi içsel sonuçlara ya da dedikodu, dışlanma ve ayıplanma gibi dışsal sonuçlara sahiptir.

Lewis (1971)’e göre suçluluk, bireylerin sorumsuzca davrandığını veya içselleştirdiği kural ya da sosyal normları ihlal ettiğini fark ettiklerinde ortaya çıkmaktadır. Grasmick ve Bursick (1990) ise mükellefin hissettiği böyle bir duygunun, yasal yaptırım tehdidinden daha caydırıcı olduğunu göstermiştir.

Ahlaki normların değişimindeki en önemli faktör bireylerin devlet algısı ve devlete olan bağlılık düzeyidir. Hükümet yetkisini elinde bulduran iktidarın faaliyetleri, vatandaşların devlete bağlılık duygusunu etkilemektedir. Vatandaşlar hükümetin ve kurumların toplum çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine inanırlarsa, vergilerini dürüst biçimde ödeyeceklerdir. Ancak tersi durum söz konusu olursa vergiden kaçınma veya vergi kaçırma gibi illegal durumlar ortaya çıkacaktır (Fırat, 2010:166; Özsoylu, 1996:20-21).

Özellikle hükümetlerin vergi gelirlerini yeniden dağıtıcı rolünün farkında olan bireylerin sahip olduğu ahlaki kaygılar, onları vergi uyumunu artırıcı yönde etkilemektedir (Wenzel, 2002:1). Böylece vergi uyumunun tamamen yaptırım gücü ile açıklanabilecek bir olgu olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle olsaydı denetimin sık, cezaların yüksek olduğu ülkelerde her mükellefin vergilerini zamanında ve tam olarak ödemesi gerekirdi. Bu nedenle Feld ve Frey (2002:88) analizlerde kullanılan ahlaki faktörlerin vergi uyumsuzluğuna etki

eden faktörler arasında bilinmeyen faktör olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Mükelleflerin inancı ile vergi uyum davranışı arasındaki ilişkiyi analiz eden bazı çalışma bulguları ise dini inançların birey davranışlarında fark edilebilir bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur (McDaniel ve Burnett, 1990:106). Analizlerde inanç düzeyi yükseldikçe kişilerin ahlaki eğilimlerinin arttığı görülmüş, bu durum vergiye karşı uyum sürecini kolaylaştırmıştır (Nagac, 2016:8). Torgler (2006:92) tarafından yapılan bir başka analizde ise din eğitimi alan ve ibadethanelerde aktif olarak görev yapanların vergi uyumunun daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Görüldüğü gibi vergi uyumu politik, ekonomik ve yasal yönleri olan sosyal bir fenomen olup, tarihsel gelişmelerden, dinsel geleneklerden, coğrafi koşullardan ve ahlaki ilke ve tutumlardan etkilenebilmektedir (Porcano, 1988:47-48). Ancak vergi mükelleflerinin sahip olduğu etik değerleri değiştirmek zor olsa da vergi uyumu yazınında mükelleflerin bireysel etiğini artırmaya yönelik ikna edici stratejilerin vergi uyumunu artırdığına yönelik bulgular oldukça fazladır (Wenzel, 2002:iv).

4. Mükelleflerin Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Ülkelerde kalkınmanın sağlanması ve ülke refahının artması, kamu harcamalarının miktarına ve niteliğine bağlıdır. Ancak vergiler olmadan kamu harcamalarını gerçekleştirmek ve kamu hizmetlerini sürdürmek imkânsızdır. Bu bakımdan mükelleflerin vergiye uyum sağlaması, kalkınmasını tamamlamak için gelire ihtiyaç duyan ülkelerde üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir olgudur.

Türkiye’de uygulanan vergi politikaları bazı nedenlerle mükelleflerin vergiye uyumunu bozmakta ve ülkenin elde ettiği fiili vergi hasılatı potansiyel vergi hasılatının altında kalmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu farkın ortaya çıkmasına neden olan ve mükellef davranışları üzerinde etkisi olduğu tahmin edilen ekonomik, sosyal, psikolojik ve ahlaki faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen bulguların, vergi hasılatını artırmak isteyen hükümetlere vergi politikalarını oluştururken yol gösterici olması beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Mükellefin vergiye uyumunu etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın ana kütesini Sivas ilinde yaşayan 17.109 vergi mükellefi oluşturmaktadır. Bu veriden hareketle örnekleme yoluna gidilerek Sivas il merkezinde yapılacak minimum anket sayısı 359 olarak bulunmuştur. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde;

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2 (N - 1) + t^2 pq}$$

formülünden yararlanılmıştır (Baş, 2001). (1) numaralı denklemde N ana kütle büyüklüğünü, p incelenen olayın gerçekleşme olasılığını (p=0,5), q olayın gerçekleşme olasılığını (q=0,5), t güven aralığını (%95), d ise hata payını (0,05) göstermektedir. Ancak veri toplama esnasında her zaman örnek hacminin tamamına ulaşamaması, anketlerin hatalı ve eksik doldurulması ve bazı anketlerin geri dönmemesi gibi durumlar göz önüne alınarak örneklem sayısı 600 olarak belirlenmiş ve bunlardan geçerli olan 569 anket ile analizler gerçekleştirilmiştir. Anketler 18 yaş ve üstü bireylere uygulanmıştır.

Hazırlanan ankette yer alan soruların bir kısmı vergi uyumuna ilişkin yazından derlenmiş, bir kısmı ise vergi uyumunu etkileyen faktörler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Anketin geliştirilmesinde

Allingham ve Sandmo (1972), Özsoylu (1996), Aktan, Dileyici ve Saraç (2006), Alm vd. (1995), Savaşan ve Odabaş (2005), Feld ve Frey (2007), Kidder ve McEwen (1989), Saruç (2015), Nagac (2016), Scholz ve Pinney (1995) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, ... 5-Kesinlikle Katılıyorum) 29 adet ifadede oluşan ölçek kullanılmıştır. Veriler, mükellefler ile yüz yüze anket doldurma şeklinde toplanmıştır. Anket ifadeleri ve faktör adlandırmaları çalışmalardan olduğu gibi alındığından tekrar faktör analizi yapılmamış ve analizler bu faktör yapısına göre gerçekleştirilmiştir.

4.3. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin normallik varsayımının analizinde Kolmogorov-Smirnov testinden yararlanılmıştır. Analizde Bağımsız Örneklem T Testi ile Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmış ve ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach α katsayısına başvurulmuştur. Araştırmaya katılan mükelleflerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, gelir düzeyi ve meslek) ile vergiye uyumları arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla t testi ve ANOVA testi yapılmış olup aşağıda bu testlere ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır

5. Analiz Sonuçlarına İlişkin Bulgular

5.1. Mükelleflerin Demografik Özellikleri

Katılımcıların %76’sı “erkeklerden”; %24’ü ise “kadınlardan” oluşmaktadır. Yaş dağılımına göre sınıflandırma yapıldığında en yüksek katılım %35 ile “18-30 yaş grubuna” aittir. En düşük katılım ise %2 ile “61 yaş üzeri” bireylerden oluşmaktadır. Eğitim durumuna göre yapılan sınıflandırmada lisans mezuniyetine sahip bireyler %37 ile en yüksek katılıma sahip grubu oluşturmaktadır. En düşük katılım ise %6 ile ilköğretim mezunlarına aittir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere Ait Frekans Tablosu

Yaş	Frekans	Yüzde(%)	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde(%)
18-30 Yaş	201	35,3	İlköğretim	35	6,2
31-40 Yaş	177	31,1	Orta Öğretim	64	11,2
41-50 Yaş	136	23,9	Lise	141	24,8
51-60 Yaş	45	7,9	Ön Lisans	118	20,7
61 yaş ve üzeri	10	1,8	Lisans	211	37,1
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0
Cinsiyet	Frekans	Yüzde(%)	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Kadın	139	24,4	Evli	412	72,4
Erkek	430	75,6	Bekâr	157	27,6
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0
Gelir Dağılımı	Frekans	Yüzde(%)	Meslek Türü	Frekans	Yüzde
0-2000 TL	184	32,3	Esnaf-Tacir	213	37,4
2001-4000 TL	272	47,8	Serbest Meslek	107	18,8
4001-10000 TL	92	16,2	Çiftçi	48	8,4
10001 TL ve üstü	21	3,7	Memur	104	18,3
			İşçi	97	17,0
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0

Katılımcılar medeni durumuna göre sınıflandırıldığında %72’si evlilerden, %28’si bekârlardan oluşmaktadır. Gelir dağılımına göre

yapılan sınıflandırmada ise en yüksek katılım %48 ile 2.001-4.000 TL gelire sahip kişilerden oluşmaktadır. En düşük katılım ise %4 ile 10.000 TL üstü gelire sahip kişilerdir. Son olarak meslek dağılımına göre yapılan sınıflandırmada ise en yüksek katılımın %37 ile esnaf ve tacirlere ait olduğu görülürken en az katılım %8 ile çiftçilere aittir.

5.2. Anket İfadelerine Verilen Cevapların Tanımlayıcı İstatistikleri

Vergi uyumunu etkileyen faktörleri analiz etmek üzere katılımcılara; 5'i ekonomik, 10'u mali ve idari, 7'si psikolojik ve 7'si de sosyal ve ahlaki faktörleri temsil etmek üzere toplam 29 soru sorulmuştur. Tablo 2, mükelleflerin bu sorulara verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Vergi Uyumuna Yönelik İfadelere Verdiği Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Ekonomik Faktörler					
Kimi sektörlerde vergi oranlarının yüksekliğine bağlı olarak mükellefler rekabet gücünü kaybetmekte ve vergi kaçırılmaktadır	5,6	10,5	17,6	40,9	25,3
Paraya olan sevgimin vergi ödeme davranışımı olumsuz etkilediğini düşünüyorum	22,1	31,1	20,2	18,3	8,3
Vergi kaçırıcılara yönelik cezaların vergiye uyumu sağlaması açısından daha ağır olması gerektiğini düşünüyorum	6,3	7,9	13,4	39,7	32,7
Vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi kaçakçılığını azaltacağını ve vergiye uyumu artıracığını düşünüyorum	7,6	7,6	9,3	41,3	34,3
Vergi yükünün fazla olmasından dolayı mükelleflerin vergiye uyum sağlamadıklarını düşünüyorum	8,1	12,8	18,6	35,3	25,1
Mali ve İdari Faktörler					
Baskı grupları hükümetin vergi politikaları üzerinde etkili oluyor	7,4	10	30,8	30,9	20,9
Denetimler sıklıkla daha fazla vergi ödemek istiyorum	31,8	27,1	17,6	14,8	8,8
Elektronik uygulamalar vergiye uyumu kolaylaştırmaktadır	7,9	13,4	15,8	43,4	19,5
İndirim, istisna, muafiyet gibi uygulamaların mükelleflerin vergi ödeme davranışımı olumsuz etkilediğini düşünüyorum	9,8	19,2	16,5	35,9	18,6
Mali Müşavirlerin mükelleflerin vergiye uyumsuzluk davranışımı caydırmak yerine teşvik ettiklerini düşünüyorum	10,9	14,1	27,2	30,9	16,9
Uzlaşma ve pişmanlık gibi konuların dürüst olmayan mükellefleri daha fazla vergi uyumsuzluğuna ittiğini düşünüyorum	6,2	10,5	20,7	36,7	25,8
Vergi kanunlarında sürekli yapılan değişiklikler vergi ödeme davranışımı olumsuz etkiliyor	7,2	13,7	13,7	41,5	23,9
Devlete ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum	12	18,3	21,6	34,3	13,9
Devletin ne kadar vergi topladığını ve bu vergileri nerelere harcadığını şeffaf bir şekilde halka duyurduğunu ve bu durumun benim vergi ödeme davranışımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	12,1	12,8	19,3	33,9	21,8

Vergisini ödemediği halde yakalanmayan mükelleflerin varlığının devlete duyduğum güveni azalttığını düşünüyorum	6,5	9	12,8	41,3	30,4
Psikolojik Faktörler					
Çevremde vergi kaçırıcılara yönelik ceza uygulanmadığını gördüğümde vergi ödeme davranışımı olumsuz etkileniyor	9,8	13	14,1	34,8	28,3
Eğer ödediğim vergiler kesinti yoluyla değil de, beyan yoluyla alınsaydı daha az vergi beyan ederdim	14,9	24,6	25	22,1	13,4
Etrafımda çok fazla vergi ödemeyen insan varsa bende vergi ödemem diye düşünüyorum	16,9	23,6	21,1	27,4	11,1
Haberim olmadan ödediğim vergidense, vergi dairesine giderek bizzat ödediğim vergi üzerimde daha fazla baskı yaratıyor	7,6	18,3	23,9	32,5	17,8
Siyasal iktidarı destekleyip-desteklemediğim vergi ödeme kararımı etkileyeceğini düşünüyorum	27,6	28,8	16,7	20,1	6,7
Vergi affı olacağını düşünen mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini düşünüyorum	7,6	12,1	13,9	41,1	25,3
Vergi affları vergi ödeme davranışımı olumsuz etkiliyor	12,8	19,5	16,7	34,4	16,5
Sosyal ve Ahlaki Faktörler					
Aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesinin gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini artıracığını düşünüyorum	5,6	4,9	17,6	47,3	24,4
Daha fazla gelirim olsaydı vergi ödeme istekliliğim artardı ve vergiye daha kolay uyum sağlardım	6	11,6	19,9	40,2	22,3
Devlete duyduğum güven ve ulusal gurur duygumun vergi ödeme davranışımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	6,5	6,2	18,8	38,1	30,4
Dinimin emirleri vergi ödeme davranışımı olumlu etkiliyor	6,3	10,4	23,7	35,1	24,4
Vergilerimi tam ve zamanında ödemediğimde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum	7,6	14,8	21,3	40,4	16
Vergilerimi tam ve zamanında ödemezsem suçluluk ve utanç duyacağımı düşünüyorum	6,3	10,5	17,4	41,5	24,3
Medyada, sempozyum, konferans ve kongrelerde vergi ödeme bilincine daha fazla yer verilmesinin vergiye gönüllü uyumu artıracığını düşünüyorum	4	7,4	19,9	43,9	24,8

Tablo 2'deki sonuçlar; katılımcıların en yüksek derecede katıldıkları ifadenin, "aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesinin gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini artıracığını düşünüyorum" şeklindeki sosyal faktör olduğunu, en düşük oranda katıldıkları ifadenin ise "denetimler sıklıkla daha fazla vergi ödemek istiyorum" şeklindeki ekonomik faktör olduğunu göstermektedir.

Eğitim ve vergi uyumu ilişkisini analiz eden çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar içerse de çalışmamızda elde edilen bulgular, devlet tarafından sunulan formel eğitim ile bireyin ailesi ve çevresinden etkileşimiyle sağladığı informal eğitimin vergi uyumunun oluşumunda doğrudan etkili olan önemli bir sosyal faktör olduğunu göstermiştir. Bu sonuç ülkemizde yapılan araştırma bulguları ile de uyumludur. Saruç ve Sağbaşı (2003:90) tarafından vergi ahlakının ölçüldüğü çalışma bulguları üniversite mezunlarının vergi ahlak düzeyinin diğer daha az eğitilmiş katılımcılara göre yüksek olduğunu gösterirken Yeniçeri (2004:922) tarafından İstanbul'da 400 mükellef üzerinde yapılan anket sonuçları da eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında doğru yönlü bir ilişki bulmuştur.

Bu soruya ilişkin Anova testi sonuçlarındaki anlamlı farklılığın hangi eğitim düzeyinden kaynaklandığını görmek için yapılan Tamhane's T2 testi sonuçları lisans ve ön lisans mezunlarının orta öğretim ve lise mezunlarına göre eğitimin vergi uyumunu artıracığı düşüncesine daha fazla katıldığını göstermektedir. Gerçekten de daha eğitilmiş bireylerin kamu hizmetleri ve bu hizmetlerin ülkeye sağladığı faydalar hakkında bilgi sahibi olmaları onları vergi bilincine sahip vatandaşlar yapmakta ve vergi uyumlarını artırmaktadır. Aynı zamanda eğitim, bireyin toplumla uyumlaşarak ne şekilde davranılması gerektiğinin öğretildiği bir süreçtir. Bu süreç bireyi ahlaki norm ve kurallara uymaya zorlamaktadır.

Analize ilişkin bir diğer önemli bulgu ise “denetimler sıklaştıkça daha fazla vergi ödemek istiyorum” sorusuna verilen olumsuz yanıtıdır. Vergi uyumu konusunda Allingham ve Sandmo tarafından geliştirilen “caydırıcılık modeli” yakalanma riski arttıkça vergi uyumunun artacağına ilişkin varsayımlarda bulunmakla birlikte Feld ve Frey (2007) ile Scholz ve Pinney (1995) tarafından denetim vergi uyumu üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar beklentilerin aksine denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların vergi uyumunu bozduğunu göstermiştir. Bu bakımdan denetime ilişkin analiz sonuçlarının bu iki çalışma bulguları ile örtüştüğü söylenebilir.

5.3. Normal Dağılıma İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan dört alt faktörün normallik sınaması Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Faktörler	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	P
Ekonomik	,107	410	,210
Mali ve İdari	,075	410	,065
Psikolojik	,089	410	,363
Sosyal ve Ahlaki	,089	410	,200

Dört alt faktörün ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov Normallik testi ile incelenmiş ve tüm faktörlerin normal dağılım gösterdiği ($p>0,05$) görülmüştür. Veriler normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinden parametrik testlerden yararlanılmıştır.

5.4. Bağımsız Örneklem T Testine İlişkin Bulgular

İlk olarak cinsiyete göre faktörleri karşılaştırırken faktörlerin varyanslarının homojenliğine Levene testi ile bakılmış ve Ekonomik ($F=1,960$; $p=0,162>0,05$), Mali ve İdari ($F=,594$; $p=0,441>0,05$), Psikolojik ($F=4,906$; $p=0,270>0,05$) ve Sosyal ve Ahlaki ($F=3,573$; $p=0,059>0,05$) faktörlerin varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan mükelleflerin cinsiyeti ile vergiye uyumları arasında fark olup olmadığını test etmek amacıyla t testi yapılmış ve analiz sonuçlarına göre “ekonomik” ($t=-2,581$; $p=0,010<0,05$), “mali ve idari” ($t=-2,418$; $p=0,016<0,05$) ve “psikolojik” ($t=-3,182$; $p=0,002<0,05$) faktörlerin katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği ancak “sosyal ve ahlaki” ($t=0,644$; $p=0,520>0,05$) faktörün farklılık göstermediği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında erkeklerin ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla bu sonuçlar erkeklerin kadınlara göre söz konusu faktörlerde vergi uyumuna daha duyarlı olduklarını göstermektedir.

Faktörler medeni duruma göre karşılaştırılırken faktörlerin varyanslarının homojenliğine Levene testi ile bakılmış ve Ekonomik ($F=3,072$; $p=0,080>0,05$), Mali ve İdari ($F=,061$; $p=0,805>0,05$), Psikolojik ($F=,021$; $p=0,885>0,05$) ve Sosyal ve Ahlaki ($F=2,769$; $p=0,097>0,05$) faktörlerin varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Katılımcıların medeni durumlarına göre yapılan t testi

sonuçlarına göre ise dört faktör içerisinde yalnızca “sosyal ve ahlaki faktörler” ($t=1,946$; $p=0,048<0,05$) medeni duruma göre farklılık gösterirken, “ekonomik” ($t=1,639$; $p=0,102>0,05$), “mali ve idari” ($t=0,801$; $p=0,424>0,05$) ve “psikolojik” ($t=0,2525$; $p=0,600>0,05$) faktörlerin ise medeni duruma göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında evlilerin ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla bu sonuçlara göre evliler bekarlara göre vergi uyumu konusunda sosyal ve ahlaki faktörlere daha fazla önem vermektedir.

5.5. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan mükelleflerin vergi uyumunun demografik faktörlere göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar ortalamalar arasında bir farklılığa işaret ediyorsa bu farklılığın belirlenmesi için de Tukey testi kullanılmıştır. Tablo 4, demografik faktörlere ilişkin ANOVA test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. Ekonomik, Mali ve İdari, Psikolojik, Sosyal ve Ahlaki Faktör Puanlarının Yaş, Eğitim, Meslek Türü ve Gelir Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Yaş Göre ANOVA Sonuçları						Meslek Türlerine Göre ANOVA Sonuçları							
Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ekonomik	Gruplar Arası	1,865	4	0,466	0,978	0,419	Ekonomik	Gruplar Arası	3,302	4	0,825	1,74	0,14
	Gruplar İçi	268,898	564	0,477				Gruplar İçi	267,462	564	0,474		
	Toplam	270,763	568					Toplam	270,763	568			
Mali ve İdari	Gruplar Arası	3,905	4	0,976	2,266	0,061	Mali ve İdari	Gruplar Arası	2,281	4	0,57	1,315	0,263
	Gruplar İçi	243,006	564	0,431				Gruplar İçi	244,63	564	0,434		
	Toplam	246,911	568					Toplam	246,911	568			
Psikolojik	Gruplar Arası	9,325	4	2,331	3,502	0,008	Psikolojik	Gruplar Arası	3,544	4	0,886	1,311	0,265
	Gruplar İçi	375,414	564	0,666				Gruplar İçi	381,196	564	0,676		
	Toplam	384,739	568					Toplam	384,739	568			
Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	3,409	4	0,852	1,746	0,138	Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	0,712	4	0,178	0,361	0,836
	Gruplar İçi	275,387	564	0,488				Gruplar İçi	278,084	564	0,493		
	Toplam	278,796	568					Toplam	278,796	568			
Eğitim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları						Gelir Gruplarına Göre ANOVA Sonuçları							
Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ekonomik	Gruplar Arası	6,105	4	1,526	3,252	0,012	Ekonomik	Gruplar Arası	4,628	3	1,543	3,275	0,021
	Gruplar İçi	264,658	564	0,469				Gruplar İçi	266,135	565	0,471		
	Toplam	270,763	568					Toplam	270,763	568			
Mali ve İdari	Gruplar Arası	8,231	4	2,058	4,863	0,001	Mali ve İdari	Gruplar Arası	1,342	3	0,447	1,029	0,379
	Gruplar İçi	238,68	564	0,423				Gruplar İçi	245,569	565	0,435		
	Toplam	246,911	568					Toplam	246,911	568			
Psikolojik	Gruplar Arası	0,978	4	0,245	0,359	0,837	Psikolojik	Gruplar Arası	3,522	3	1,174	1,74	0,158
	Gruplar İçi	383,761	564	0,68				Gruplar İçi	381,217	565	0,675		
	Toplam	384,739	568					Toplam	384,739	568			
Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	7,291	4	1,823	3,787	0,005	Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	3,737	3	1,246	2,559	0,054
	Gruplar İçi	271,505	564	0,481				Gruplar İçi	275,06	565	0,487		
	Toplam	278,796	568					Toplam	278,796	568			

Tablo 4 'de yaş değişkenine göre yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre dört faktör içerisinde yalnızca psikolojik faktörlerin yaşa göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Psikolojik faktörlerin varyansı homojen olduğu için ($F=,496$; $p=0,709>0,05$) çoklu karşılaştırma testi olarak Tukey kullanılmıştır. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma test sonuçları 18-30 yaş grubundakilerin ortalamasının, 31-40 yaş grubundakilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç vergi mükelleflerinin yaşları arttıkça vergi uyumuna ilişkin duyarlılıklarının azaldığını ifade etmektedir.

Vergi yazınında genel olarak yaş ilerledikçe vergi uyumunun arttığına ilişkin bulgular daha fazla yer almaktadır. Bu ilişkinin

nedeni olarak yaşın ilerlemesiyle birlikte kişilerin daha çok sosyal sermaye birikimi sağlayacağı ve topluma aidiyet duygusunun artacağı (Torgler ve Schneider, 2006), ayıplanma gibi sosyal yaptırımlardan çekinmenin ve sosyal pozisyona verilen önemin yaşlandıkça daha fazla hissedildiği (Pommerehne ve WeckHannemann, 1996), yetişkinlerin daha basiretli oldukları (Güngör, 2000) ve yaşlı insanların daha az risk alma eğiliminde oldukları (Hirschi ve Gottfredson, 2000:138) gibi etkenler sayılmaktadır. Ülkemizde İpek ve Kaynar (2009) tarafından Çanakkale ilinde 415 mükellefle yapılan anket çalışmasında ise çalışmamızdaki bulgulara benzer şekilde yaş ilerledikçe vergi uyumunun azaldığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Genel kabulün aksine analizimizde yaş ile vergi uyumu arasında negatif korelasyon bulunması kanaatimizce, mükelleflerin devlete bağlılık düzeyi ve kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydayla ilişkilidir. Vergiye ilişkin yazında mükelleflerin vergiye uyumunun kamu hizmetlerinin kalitesini ve devlete bağlılık düzeyini olumlu etkilediğine yönelik çok sayıda bulgu mevcuttur (Bkz. Şenyüz, 1995; Smith ve Stalans, 1991; Alm, Jackson ve Mckee, 1992). Analizimizde yaşlıların daha az vergi uyumuna sahip olmasının nedenini onların gençlere göre geçmişte hükümetlerin neden olduğu mağduriyetleri daha fazla yaşamasına bağlamak mümkündür. 1990'lı yıllarda vergi uyumunu araştırmaya yönelik anketler, kamu bankalarındaki büyük çaplı hortumlar, hayali ihracat, yolsuzluklar, usulsüzlükler ve ülkede sıklıkla yaşanan krizlerin vergi uyumunu bozduğuna ve hükümetin savurgan harcamalarına tepki olarak vatandaşların vergiye karşı direnç gösterdiğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Karaca, 2016:325; Kızılot ve Çomaklı, 2004:133). Tanzi ve Shome (1993) bu durumu, devletin politikalarını desteklemeyen ve ona güven duymayan bir mükellefin, vergisini tam olarak ve istekli bir şekilde ödemesinin beklenmeyeceği şeklinde açıklamaktadır. Yine Gerçek ve Yüce (1998) tarafından 235 vergi mükellefinin analiz edildiği araştırmada ankete katılan mükelleflerin %96'sının "kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadıkları" ve %63'ünün ise "kamu harcamalarının kısılmasını istediği" görülmüştür. Bu bakımdan anketimize katılan yaşlı mükelleflerin, geçmişte ödediği verginin hizmete dönüştüğüne ve bu hizmetin adil biçimde bölüştürüldüğüne olan inançlarını kaybetmelerinin vergi ödeme davranışlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu sonuç aynı zamanda mükelleflerin ödedikleri vergiden daha az miktarda kamusal hizmet almalarını ifade eden "mali sömürü" durumunda olumsuz tutum sergilemelerine de açıklanabilir.

Dört faktörün eğitim durumuna göre karşılaştırılması için yapılan ANOVA testi sonucunda ise "ekonomik", "mali ve idari", "sosyal ve ahlaki" faktörlerin katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülürken ($p < 0,05$), "psikolojik" faktörlerin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). "Ekonomik" ($F=3,151$; $p=0,051 > 0,05$), "mali ve idari" ($F=1,425$; $p=0,225 > 0,05$), "sosyal ve ahlaki" ($F=,823$; $p=0,511 > 0,05$) faktörlerinin varyansları homojen olduğundan bu faktörlerdeki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı Tukey çoklu karşılaştırma testi ile araştırılmış ve test sonuçları "ekonomik faktörlerin" lisans mezunu ortalamasının orta öğretim mezunlarına göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. "Mali ve idari" faktörler için ilköğretim mezunlarının ortalaması lise mezunlarına göre, lisans mezunlarının ortalaması ise orta öğretim ve lise mezunlarına göre daha yüksektir. "Sosyal ve ahlaki" faktörler için ise lisans ve ön lisans mezunlarının ortalaması, lise mezunlarına göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar mükelleflerin eğitim seviyeleri arttıkça "ekonomik", "mali ve idari", "sosyal ve ahlaki" faktörlere karşı duyarlılıklarının arttığını göstermektedir.

Meslek türlerine ilişkin yapılan ANOVA testi sonuçlarında ise meslek türlerine göre hiçbir faktörün farklılık göstermediği

bulunmuştur ($p > 0,05$). Başka bir ifadeyle vergi mükelleflerinin sahip oldukları meslekler, onların bu dört faktöre yönelik duyarlılıklarında anlamlı bir değişiklik yaratmamaktadır.

Gelir gruplarına göre yapılan ANOVA testi sonuçlarında ise dört faktör içerisinde yalnızca "ekonomik" faktörlerin mükelleflerin gelirlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Ekonomik faktörlerin varyansı homojen olduğu için ($F=1,908$; $p=0,128 > 0,05$) Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçları 2.001-4.000 TL gelir grubundakilerin ortalamasının 0-2.000 TL gelir grubundakilerden yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar mükelleflerin gelirleri arttıkça ekonomik faktörlere karşı duyarlılıklarının arttığını göstermektedir.

Eğitim ile gelir düzeyinin vergi uyumuyla ilişkisine yönelik her iki bulgu literatür ile uyumludur. Lewis (1982)'e göre vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki açısından beklenen, eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin vergi uyumunun da artmasıdır. Bu eğilimin temel nedeni bireylerin eğitimle birlikte vatandaşlık bilincinin artması ve onların vergi ile kamu harcaması arasındaki ilişkiyi kavrama olgunluğuna ulaşmasıdır. Gelir arttıkça vergi uyumunun arttığına yönelik bulgular ise bireylerin gelirleri arttıkça gelire attığı önemin azalması ve böylece üzerlerindeki vergi tazyikinin düşmesiyle açıklanmaktadır. Gerçekten de düşük gelir grubundakiler vergilerini, zorunlu ihtiyaçlarını kısarak öderken yüksek gelir grubundakilerin böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum analizde elde edilen yüksek gelir gruplarının vergiye uyumunun yüksek olması durumunu açıklamaktadır.

5.5. İç Tutarlılık Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada Cronbach Alfa yöntemi kullanılarak kullanılan ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Değişkenlerin Cronbach α katsayıları Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5. Ölçeğin Tümü ve Değişkenlere İlişkin İç Tutarlılık Katsayıları

Değişkenler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
Ekonomik faktörler	5	0,655
Mali ve idari faktörler	10	0,621
Psikolojik faktörler	7	0,719
Sosyal ve ahlaki faktörler	7	0,713
Toplam	29	0,737

Buna göre "ekonomik" faktörler için **0,655**, "mali ve idari" faktörler için **0,621**, "psikolojik" faktörler için **0,719** ve son olarak "sosyal ve ahlaki" faktörler için ise **0,713** bulunmuştur. Ölçeğin tamamını temsil eden Cronbach α katsayısı ise **0,737** olarak tahmin edilmiştir. Katsayısının 0.60-0.79 arasında değer alması ölçeğin "**oldukça güvenilir**" olduğunu (Tavşancıl, 2014:29) gösterdiğinden bu sonuçlar, dört faktörün ve ölçeğin tamamının güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Klasik vergi uyumu teorisi mükellefin denetim olasılığı ve cezalandırılma korkusu ile vergiye uyumunun gerçekleşeceğini öngörse de çalışma bulguları ekonomik faktörlerin yanında devlete bağlılık düzeyi, vergi dairesinin etkinliği, vergi ahlaki, suçluluk ve utanç duygusu gibi bir dizi sosyal, kültürel, psikolojik ve ahlaki faktörün de mükelleflerin vergi uyumunu etkilediğini göstermiştir.

Çalışmada istatistiki olarak anlamlı bulunan ve yüksek/düşük katılıma sahip önemli bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Vergi mükelleflerinin yaşları arttıkça vergi uyumuna ilişkin duyarlılıkları azalmaktadır,
- Aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesi gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini arttırmaktadır,
- Denetimler sıklaştıkça vergi uyumu düşmektedir,
- Mükelleflerin eğitim seviyesi arttıkça “ekonomik”, “mali ve idari”, “sosyal ve ahlaki” faktörlere karşı duyarlılıkları artmaktadır,
- Mükelleflerin gelirleri arttıkça ekonomik faktörlere karşı duyarlılıkları artmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre, mükelleflerin yaşları ilerledikçe vergi uyumuna ilişkin duyarlılığının azalması vergi yazınındaki çok sayıda çalışma sonucuyla uyumlu değildir. Beklentilerin aksine gerçekleşen bu sonuç Türkiye'nin geçmişte sunduğu kamu hizmet kalitesi ve düzeyiyle ilişkilidir. Bu bakımdan anketimize katılan yaşlı mükelleflerin, geçmişte ödediği verginin hizmete dönüştürülmesine ve bu hizmetin adil biçimde bölüştürüldüğüne olan inançlarını kaybetmelerinin vergi ödeme davranışlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu, eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, devlet tarafından sunulan formal eğitim ile bireyin ailesi ve çevresinden etkileşimiyle sağladığı informal eğitimin vergi uyumunun oluşumunda doğrudan etkili olan önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Eğitimle birlikte bireylerin, kamu hizmetlerinin sağladığı faydalar hakkında bilgi sahibi olmaları onları bilinçli bir vergi mükellefi yapmaktadır. Eğitimli bireyler ahlaki norm ve kuralları içselleştirmekte, toplumla uyumlaşma düzeyi artmaktadır.

Analize ilişkin bir diğer önemli bulgu ise denetimlerin sıklaşmasıyla birlikte vergi mükelleflerinin daha fazla vergi kaçırma isteğinde olmasıdır. Beklentilerin aksine gerçekleşen bu sonuç vergi yazınında yer alan denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların daha fazla vergi kaçırmasına neden olduğu yönündeki öngörüyle uyusmaktadır.

Gelir arttıkça vergi uyumunun arttığına yönelik bulgular ise bireylerin gelirleri arttıkça gelire atfettiği önemin azalması ve böylece üzerlerindeki vergi tazyikinin düşmesiyle açıklanmaktadır. Gerçekten de düşük gelir grubundakiler vergilerini, zorunlu ihtiyaçlarını kısarak öderken yüksek gelir grubundakilerin böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum analizde elde edilen yüksek gelir gruplarının vergiye uyumunun yüksek olması durumunu açıklamaktadır.

Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde devletin vergi tahsil etme güç ve yetkisine sahip olmasının potansiyel vergi hasılatına ulaşmak için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Vergi ödeme davranışının sonradan elde edilen bir davranış kalıbı olduğu dikkate alındığında, devletin vergi uyumunu sadece ekonomik bir olgu olarak değil sosyal, psikolojik, ahlaki, idari ve dini bir faktör olarak görebilmesini üretmesi gerekmektedir. Bu sonuçlar birlikte

değerlendirildiğinde vergi uyumunun sağlanması vergi otoritelerinin alması gereken önlemler açısından özetlenmiştir.

Vergi ahlaki içsel bir motivasyon olarak vergi uyumunun temelini oluşturmaktadır. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlamalarının temelinde vergi ahlak ve bilincinin yerleşmiş olması yer almaktadır. Vergi ahlak ve bilincinin yerleşmesinde ise aile içi eğitim ve okul eğitimi öncelikli bir işleve sahiptir. Bu açıdan bakıldığında toplumun en küçük birimi olarak ailenin vergi konusundaki yaklaşımları ve davranışları çocuğun eğilimini de değiştirmektedir. Bu nedenle özellikle ebeveynlerin vergi konusundaki davranışlarının düzeltilmesi gerekmektedir.

Vergi uyumunu sağlamada en temel kaynak eğitim olsa da, bunun dışındaki faktörler de uyumu sağlamada yardımcı olmaktadır. Bunlardan biri vergi dağılımında adaletin sağlanması ve herkesin gerçek ödeme gücü nispetinde vergilemenin finansmanına katılmasıdır. Türkiye'de adaletsiz bir vergi yapısının varlığına ilişkin algı mükellefin vergiye uyumunu olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan ülkede dolaylı vergi ağırlıklı yapıdan uzaklaşarak gelir ve servetin daha çok vergilendirilmesi sağlanmalıdır. Zorunlu tüketim ve mükellefin asgari geçimi vergi dışında tutulmalı, girişimci üzerindeki vergi yükü gerçek kazancı nispetinde vergilendirilmelidir. Bu bakımdan beyan usulünde sınırlandırmaya gidilmeli, gelirin tespiti mükellefin insafına bırakılmamalıdır. Bunu sağlamak için caydırıcılığı sağlayacak etkin denetim gibi poliseye önlemler yanında verginin kaynağa kesilmesi şeklinde tahsil yöntemlerine başvurulmalıdır.

Ayrıca vergi aflarına sürekli başvurarak dürüst mükelleflerin uyumu bozulmamalı, dürüstlüğü pahalı hale getirilmesinden kaçınılmalıdır. Vergilemede muafık ve istisnalara gerekenden fazla yer verilmemeli, bu ayrıcalıklardan hakkı olmayan mükelleflerin yararlanmasını engellenmelidir. Yine hükümetlerin sunmuş olduğu kamu hizmetlerinin kalitesi mükelleflerin vergi bilinci üzerinde olumlu etki gösterdiğinden mükellef refahındaki artış ve hoşnutsuzluk derecesi artan vergi oranının neden olduğu reel kayıptan daha yüksek olmalıdır.

Extended Summary

Tax payment behavior is not a congenital behavior, but a behavior learned later. Thus, tax payment behavior is acquired in a learning process under the influence of various factors. Tax harmonization, shaped by many social, psychological, moral, cultural, economic and similar factors, is the most basic and vital element of the relationship between the state and the citizen. For this reason, for the continuity and power of the state authority, the sources that this learned behavior has been fed and influenced must be researched well and realistic solutions must be produced for the problems. The awareness that tax is not a burden but a citizenship duty should be placed on individuals.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2012), "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/vergi-psik.pdf, (Erişim: 11.10.2019).
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2006). "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlakı ve Sosyo-Psikolojik Sınırları", *Vergileme Ekonomisi ve Psikolojisi*, 159-171.
- Aktan, Coşkun Can ve Çoban, Hilmi (2007). "Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa", *Çimento İşveren Dergisi*. Kasım. (4-11).
- Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972), "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.
- Alm, J., Jackson, B., & McKee, M. (1992), "Institutional uncertainty and taxpayer compliance", *The American Economic Review*, 82(4), 1018-1026.
- Alm, J., Sanchez, I., & De Juan, A. (1995), "Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance", *Kyklos*, 48(1), 1-18.
- Altunöz, U. (2017). The Application of the Laffer Curve in the Economy of Turkey. *Journal of International Social Research*, 10(50).
- Baş, T. (2001), *Anket: Anket Nasıl Hazırlanır, Nasıl Uygulanır, Nasıl Değerlendirilir*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T., & Sağbaş, İ. (2004), "Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.
- Becker, G. S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach. In The Economic Dimensions of Crime", *Palgrave Macmillan*, London, pp. 13-68.
- Clotfelter, C. T. (1983), "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis Of Individual Returns", *The Review of Economics and Statistics*, 363-373.
- Crane, S. E., & Nourzad, F. (1990), "Tax Rates and Tax Evasion: Evidence From California Amnesty Data", *National Tax Journal*, 189-199.
- Çevik, Savaş (2012), "Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı", *Maliye Dergisi*. Sayı: 163. Sayfa: 258-289.
- Dahlby, B., & Ferde, E. (2018). The marginal cost of public funds and the Laffer curve: Evidence from the Canadian provinces. *Finanz-Archiv: Zeitschrift für das Gesamte Finanzwesen*, 74(2), 173-199.
- Demir, İ. C. (2008), *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri, Ege Bölgesi Örneği* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü),
- Dileyici, D. (2012), *Vergilemede Yeni Bir Eğilim: Gelir Vergilerinden Tüketim Vergilerine, Yeni Maliye (Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler)*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/420, Sayfa: 143-166, Ankara.
- Falkinger, J. (1995), "Tax Evasion, Consumption of Public Goods and Fairness", *Journal of Economic Psychology*, 16(1), 63-72.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002), "Trust breeds trust: How taxpayers are treated", *Economics of governance*, 3(2), 87-99.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2007), "Tax Compliance as The Result of A Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation", *Law & Policy*, 29(1), 102-120.
- Fırat, Meral (2010), "Kayıt dışı Ekonominin Vergisel Boyutu", *Vergi Sorunları Dergisi*. Sayı: 261. Sayfa: 166-174.
- Gerçek, A., & Yüce, M. (1998), *Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa.
- GİB (2009), *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*, Yayın No:87, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/Kayıt_disi_2009tr.pdf, (Erişim: 11.10.2019).
- Grasmick, H. G., & Bursik Jr, R. J. (1990), "Conscience, Significant Others, And Rational Choice: Extending The Deterrence Model", *Law And Society Review*, 837-861.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. R. (2000), "In defense of self-control", *Theoretical Criminology*, 4(1), 55-69.
- İpek, Selçuk & Kaynar, İ. (2009), "Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 173-190.
- Karabulut, T. (2006). Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 367-377.
- Karaca, C., & Kaleli, E. (2019), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 769-792.
- Karaca, Coşkun (2016), *Türkiye'nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. 2.Baskı.
- Kelman, H. C. (1961), "Three processes of social influence", *Public Opinion Quarterly*, 25, 57-78.
- Kızılot, Ş., & Çomaklı, Ş. E. (2004), *Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi*. 19. Maliye Sempozyumu, 115-157.
- Kidder, R., & McEwen, C. (1989), "Taxpaying Behavior In Social Context: A Tentative Typology of Tax Compliance and Noncompliance", *Taxpayer Compliance*, 2, 46-75.
- Kitapçı, İsmail (2011), *Bir Vergi Uyumu Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Programı Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- Lewis, A. (1982), *The psychology of taxation* (p. 31). Oxford: Martin Robertson.
- Lewis, H. B. (1971), Shame and guilt in neurosis. *Psychoanalytic review*, 58(3), 419-438.
- McDaniel, S. W. & Burnett, J. J. (1990), "Consumer Religiosity and Retail Store Evaluative Criteria", *Journal of The Academy of Marketing Science*, 18(2), 101-112.
- Mitchell, D. J. (2012). The Laffer Curve Shows that Tax Increases Are a Very Bad Idea Even if They Generate More Tax Revenue. Retrieved March, 1, 2014.
- Nagac, K. (2016), *Religiosity and Tax Compliance*. Available at SSRN 2715508.
- Özsoylu, A. Fazıl (1996), *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*, Bağlam Yayıncılık, I.Basım, Mart, İstanbul.
- Pommerehne, W. W., & Weck-Hannemann, H. (1996), "Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland", *Public choice*, 88(1-2), 161-170.
- Porcano, T. M. (1988), "Correlates of Tax Evasion", *Journal of Economic Psychology*, 9(1), 47-67.

- Reckers, P. M., Sanders, D. L., & Roark, S. J. (1994), "The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance", *National Tax Journal*, 825-836.
- Saruç, N. T. (2015), *Vergi Uyumunu: Teori ve Uygulama*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Saruç, N. T., & Sağbaş, İ. (2003), "Vergi Etiğinin Ölçümü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİ BF Dergisi*, 1, 79-96.
- Savaşan, F., & Odabaş, H. (2005), "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.
- Scholz, J. T., & Lubell, M. (1998), "Trust and taxpaying: Testing the heuristic approach to collective action", *American Journal of Political Science*, 42(2), 398.
- Scholz, J. T., & Pinney, N. (1995), "Duty, fear, and tax compliance: The heuristic basis of citizenship behavior", *American Journal of Political Science*, 490-512.
- Schwartz, R. D., & Orleans, S. (1967), "On Legal Sanctions", 34 U. Chi. L. Rev, 274, 294-99.
- Slemrod, J. (2002), *Trust in public finance* (No. w9187). National Bureau of Economic Research.
- Smith, K. W., & Stalans, L. J. (1991), "Encouraging tax compliance with positive incentives: A conceptual framework and research directions", *Law & Policy*, 13(1), 35-53.
- Şenyüz, D. (1995), *Vergilendirmede yükümlü psikolojisi*. Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- Tanzi, V., & Shome, P. (1993), *A Primer on Tax Evasion* (No. 93/21), International Monetary Fund.
- Tavşancıl, Ezel. (2014), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tittle, C. R. (1980), *Sanctions and social deviance: The question of deterrence*. National Criminal Justice Reference Service (NCJRS).
- Torgler, B. (2004), *Tax morale, trust and corruption: Empirical evidence from transition countries*. Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Working Paper, 5, 3-24.
- Torgler, B. (2006), "The importance of faith: Tax morale and religiosity", *Journal of economic Behavior & organization*, 61(1), 81-109.
- Torgler, B. (2007), *Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis*. Edward Elgar Publishing.
- Torgler, B., & Schneider, F. (2006), *What shapes attitudes toward paying taxes: Evidence from multicultural European countries*, IZA DP, (2117).
- Tuay, E. & Güvenç, İ. (2007), *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*. Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51, Erişim tarihi: 25 Şubat 2019, https://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf, (Erişim Tarihi: 13.10.2019).
- Tunçer, M. (2002), "Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107-128.
- Vogel, J. (1974), "Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data", *National Tax Journal*, 27, 499-513.
- Wenzel, M. (2002), "The impact of outcome orientation and justice concerns on tax compliance: The role of taxpayers' identity", *Journal of applied psychology*, 87(4), 629.
- Yeniçeri, H. (2004), *Beyan esasına dayanan vergilerde vergi kayıp ve kaçaklarının psikolojik nedenlerinin tespitine yönelik bir araştırma*. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 908-927.
- Yitzhaki, S. (1987), On the excess burden of tax evasion. *Public Finance Quarterly*, 15(2), 123-137.
- Yurdakul, Ali (2013), *Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*, Dora Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, Bursa

EXTENDED ABSTRACT

Tax payment behavior is not a congenital behavior, but a behavior learned later. Thus, tax payment behavior is acquired in a learning process under the influence of various factors. Tax harmonization, shaped by many social, psychological, moral, cultural, economic and similar factors, is the most basic and vital element of the relationship between the state and the citizen. For this reason, for the continuity and power of the state authority, the sources that this learned behavior has been fed and influenced must be researched well and realistic solutions must be produced for the problems. The awareness that tax is not a burden but a citizenship duty should be placed on individuals. As a matter of fact, this study focused on tax compliance, which is an extremely important issue in reaching potential tax revenues. In our study consisting of two parts in the form of theory and practice, the sources of tax compliance were investigated and solutions were tried to be found.

In this context, in the first part of the study, the conceptual framework related to tax compliance is presented and then the factors affecting tax compliance are investigated. While investigating these factors, a literature review on this subject was used in the past and it was concluded that tax compliance was influenced by five factors as economic, social, demographic, psychological and moral factors. An important issue that draws attention while doing the literature review is that the first period studies on tax compliance focus more on economic and moral factors affecting tax compliance. Because taxpayers compare the possible losses that may arise in their real income when making decisions under uncertainty. This situation, which can be explained according to the Expected Benefit Theory, shows that while determining the optimum of tax evasion, taxpayers make a decision by comparing the risks and what they will win or lose by taking these risks.

As it is understood from these explanations, the taxes are perceived as a burden because they cause a decrease in the taxpayer's income and the taxpayer wants to alleviate the discomfort caused by this dissatisfied tax declaration. However, this behavior is a product of the approach, which is expressed in the classical tax compliance model and explains the main reason of taxpayers' tax compliance with economic factors. However, the empirical findings of many studies have shown that economic factors have a low coefficient to explain the tax compliance or incompatibility, supporting the assumptions of the Moral Emotion Theory. In this sense, a number of social and psychological factors such as the level of commitment to the state, the effectiveness of the tax office, tax morality, guilt and a sense of shame are also important in determining the tax compliance behavior of taxpayers. For this reason, in addition to economic factors, social, demographic, psychological and moral factors affecting tax compliance as much as it is included in the study.

In this respect, it can be said that social factors are important in explaining tax compliance. Studies on social factors have criticized models that explain tax compliance according to economic factors and have suggested that it is wrong to see individuals as individuals who are abstract from the society and only think of their interests. Because, although the probability of audit and penalties affect tax compliance to some extent, it is a fact that these factors cannot explain all of the tax compliance behavior. Thus, it is accepted that social sanctions such as defamation, guilt, regret, loss of respectability, lack of education and exclusion can affect individuals' tax compliance as well as official sanctions.

Demographic, psychological and moral factors also affect tax compliance. Because studies show that demographic characteristics of individuals such as age, gender, race and education are effective on tax compliance. Studies that take into account the psychological factors, arguing that taxation is a phenomenon with a human factor, and argues that explaining tax compliance without considering psychological factors is irrelevant and inadequate. In this context, Grasmick and Bursik (1990: 841) argue that taxpayers take three types of costs into account when making rational decisions. These; (i) physical and material deprivation, such as state imprisonment or loss of wealth, (ii) a sense of shame that a person feels, and (iii) the possibility of a person being disgraced by society.

In this context, in the study, the social, cultural and economic factors that disrupt the taxpayers' compliance with the five-point Likert method survey were investigated. The scope of the study included 569 income taxpayers operating in Sivas and paying taxes on one or more of the income items. The survey results obtained from face-to-face interviews showed that the most important economic factor determining the tax compliance of the taxpayer was the tax burden with 70.4%, and the first place among the socio-cultural factors belonged to education with 71.7%. These results showed that taxpayers are extremely sensitive to the real losses in their budgets and that educated individuals are more conscious in fulfilling their obligations by understanding the importance of taxes better.

SULUOVA MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN SULUOVA İLÇE EKONOMİSİNE KATKILARI

Mustafa Necati ÇOBAN^{1*+}, Asım ÇOBAN^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Tokat/Türkiye

² Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Amasya/Türkiye

*necati.coban@gop.edu.tr, *asim.coban@amasya.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-2839-4403, ORCID: 0000-0002-7860-7561

Öz- Üniversiteler, ülkelerin beşeri sermaye birikimine katkı sağlayan ve böylelikle diğer ülkelerle rekabet edebilmesine olanak tanıyan önemli kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Bununla beraber üniversiteler, buldukları bölgelere veya kentlere ekonomik yönden avantaj sağlamakta ve o kentlerin veya bölgelerin gelişimine destek olabilmektedir. Özellikle üniversite öğrencilerinin harcamalarının bu kapsamda önem arz ettiği görülmektedir.

Çalışmada Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Suluova ilçesine ekonomik katkılarının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Suluova Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 124 öğrenciyle yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin aylık ortalama geliri 532,66 TL olarak belirlenmiş ve yine bu öğrencilerin aylık ortalama harcama tutarı 484,23 TL olarak tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi boyunca Suluova ilçe ekonomisine 3.800.237,04 TL 'lik bir katkı sağladıkları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler- Ekonomik Katkı, Öğrenci Harcamaları, Suluova, Suluova Meslek Yüksekokulu, Kent Ekonomisi.

SULUOVA VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS' CONTRIBUTIONS TO SULUOVA URBAN ECONOMY

Abstract- Universities are considered as important institutions that contribute to the accumulation of humancapitalandthusenablethemtocompetewithothercountries.However, universities provide economic advantages to the region sorcities where they are locatedand can support the development of those cities orregions. It is seen that especially the expenses of university students are important in this context.

Inthisstudy, it is aimed to investigate the economic contributions of Suluova Vocational School of Amasya University to Suluova district. To this end, a face-to-face survey was conducted with 124 students studying at Suluova Vocational School. The average monthly income of Suluova Vocational School students was determined as 532,66 TL and the average monthly expenditure of these students was determined as 484,23 TL. As a result, it was revealed that Suluova Vocational School students made a contribution to Suluova district economy in the amount of 3.800.237,04 TL during 2017-2018 academic year.

Keywords- Economic Contribution, Student Expenditures, Suluova, Suluova Vocational School, Urban Economy.

GİRİŞ

Üniversiteler, ülkelerin beşeri sermayelerini geliştirebilmesi çerçevesinde önem arz eden yüksek öğretim müesseseleri olarak nitelendirilmektedir. Sağlık gibi önemli bir beşeri sermaye ögesi olan eğitim, toplumların kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu doğrultuda üniversiteler, ülkelerin beşeri sermayeleri kapsamında itici bir güç olabilmektedir. Nitelikli eğitim ve öğretim hizmeti veren üniversiteler, ülkelerin beşeri sermaye alanında diğer ülkelerle rekabet edebilmesine olanak sağlayabilmektedir.

Kamu eğitim harcamalarına önem verilmesi ve bu harcamaların etkin kullanılması toplumların çağı yakalamasını sağlayabilmekte ve kültürel zenginliklerine katkıda bulunabilmektedir. Gelişmiş ülkelerin çoğuna bakıldığında bu ülkelerin planlı ve programlı bir eğitim sistemlerinin bulunduğu ve kamu eğitim harcamalarının etkin bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Beşeri sermaye açısından önemli bir işlevi bulunan üniversiteler, öğrencilerin mesleki anlamda kendilerini geliştirebilmelerine imkan tanımakta ve bu öğrencilerin geleceğine dair plan ve programlarına yönelik yardımcı olabilmektedir. Üniversiteler aynı zamanda ülkelerin istihdam oranlarına da önemli katkılar sağlayabilmektedir. Herhangi bir yükseköğretim kurumundan mezuniyeti bulunmayan öğrenciler istihdam edilme olanağı kapsamında yükseköğretim kurumundan mezun olmuş öğrencilere göre geri planda tercih edilebilmektedirler.

Öğretim, araştırma ve bilgi transferi olmak üzere bu üç öge üniversitelerin faaliyet alanları olarak nitelendirilmektedir. Bu faaliyet alanlarının sonuçları sadece üniversiteleri değil aynı zamanda ülkenin genelini etkileyebilmektedir. Olumlu yönde alınacak olan çıktılar toplumların sosyoekonomik gelişim aşamasına fayda sağlayabilmektedir (Pastor, 2016).

Üniversiteler toplam talep ve toplam istihdam seviyelerinde artışlar yaşanmasını sağlayarak makro ekonomik kanalları olumlu yönde etkileyebilmektedir. Kısa dönemde getirisi olmayan eğitim harcamaları etkin kullanılırsa uzun dönemde ülkelerin milli gelirlerinde olumlu yönde artışlar yaşanmasını sağlayabilecektir (Savaş, 1986: 257).

Üniversiteler, kamu kurumlarının, özel kurumların ya da kar amacı gütmeyen kuruluşların danışma kurullarında yer alabildikleri için bölgesel veya ulusal olarak önemli bir liderlik statüsü kazanabilmektedir (BiggarEconomics, 2017). Bu statülere ulaşabilen üniversiteler cazibe merkezi olabilmekte ve daha çok öğrenci çekebilmektedir. Daha çok tercih edilen ve daha çok öğrencisi olan üniversitelerin de buldukları şehirlere ekonomik anlamda önemli katkılar sağladığı dile getirilmektedir.

Üniversiteler buldukları yörenin ekonomisine önemli katkılar sağlayabilmektedir. Öğrenim gören öğrencilerin harcamaları ve üniversite kapsamında istihdam edilen akademik ve idari personelin yöre ekonomisine canlılık getirdiğinin yadsınamaz bir gerçek olduğu ifade edilebilmektedir. Tüm bunlarla beraber üniversitelerin doğrudan gerçekleştirmiş oldukları mal ve hizmet harcamalarının da önemli boyutlarda olduğu ileri sürülmektedir. Çarpan etkisi ile beraber iktisadi faaliyetler artış göstermekte ve bu üniversitelerin bulunduğu kentler olumlu yönde etkilenebilmektedir. Tüm bunlara dayanarak üniversitelerin önemli bir iktisadi aktör olduğu ifade edilebilir (Saray ve Çeker, 2018).

Bu çalışmada Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Suluova ilçe ekonomisine katkılarının araştırılması

amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencileriyle yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde literatür araştırması yer almakta, üçüncü bölümde ise veri seti ve yöntem tanıtılmakta ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise ulaşılan bulgulara yönelik değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

2. Literatür

İlgili literatür tarandığında öğrenci harcamalarının ve böylelikle üniversitelerin bulunduğu şehre ekonomik katkılarını konu alan bir çok çalışmanın gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Özellikle bu çalışmaların ekseriyetinde belirlenen amaca ulaşmaya yönelik anket çalışmasının yapıldığı ve üniversitelerin buldukları bölgelere veya şehirlere önemli ekonomik katkılar sağladıkları görülmektedir.

Bonner (1968), Colorado Üniversitesi'nin Boulder kenti ekonomisi üzerine olan ekonomik etkilerini araştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada girdi çıktı analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Colorado Üniversitesi'nin bulunduğu Boulder kentinin gelişimi noktasında önemli katkılar sağladığı fakat ülke ekonomisinin büyümesine çok önemli etki gerçekleştirmediği tespit edilmiştir. Boulder Kampüsü'nde öngörülen öğrenci kayıt sayısı ile beraber Boulder bölgesinde yıllık ekonomik faaliyet seviyesinde 4000 yeni iş imkanı ile beraber 65 milyon dolarlık bir artış ortaya koyacağı beklenmektedir. Yine bununla beraber artan öğrenci harcamalarının ekstradan 10 milyon dolar katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Love ve Mcnicoll (1988), yurtdışından gelen öğrencilerin bölgesel ekonomiye olan katkılarını incelemişlerdir. Çarpan modelinin kullanıldığı çalışmada üç İskoç üniversitesindeki yurtdışından gelen öğrencilerin ekonomiye etkileri ölçülmüştür. Çalışma sonucunda yurtdışından gelen öğrencilerin yerel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ergün (2003), yapmış olduğu çalışmada Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadin ilçesinin sosyo-kültürel yapısına ve ekonomisine sağladığı kazanımlar araştırılmıştır. 480 öğrenciyle anket çalışması gerçekleştirilmiş ve veriler toplanmıştır. Çalışmada öğrencilerin şehir ekonomisine 3.291.075 TL tutarında harcama yaparak katkı sağladıkları ve aynı zamanda yüksekokul personelinin de 500.000 TL harcama gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir.

Simha (2005), Boston'da yer alan 8 araştırma üniversitesinin Boston'a ekonomik olarak katkılarını incelemiştir. Bu üniversitelerin bölgenin ekonomik yapısı ve refahı üzerinde önemli rol oynadığı ifade edilen çalışmada bu 8 araştırma üniversitesinin yaklaşık 50.000 üniversite çalışanına ve ilgili sektörlerdeki 37.000 işçiye istihdam olanağı sağladığı ifade edilmektedir. Yine aynı zamanda bu üniversitelerin bölgesel ekonomiye katkısının 7.4 milyar dolar civarında olduğu tespit edilmiştir.

Carroll ve Smith (2006), Bowling GreenState Üniversitesi'nin Ohio eyaletine ekonomik olarak etkilerini incelemişlerdir. Bu kapsamda üniversitenin, üniversite personelinin, öğrencilerinin ve üniversiteye gelen ziyaretçilerin harcamaları ele alınmıştır. Üniversitenin Ohio ekonomisine ekonomik olarak toplam katkısının 704 milyon dolar olduğu tespit edilmiştir.

Kaşlı ve Serel (2008), yapmış oldukları çalışmada üniversite öğrencilerinin harcamalarını analiz etmiş ve bu kapsamda buldukları bölgeye ekonomik katkılarını araştırmışlardır. Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 554 öğrenciye anket uygulanmış ve veriler elde edilmiştir.

2006-2007 eğitim-öğretim yılında öğrenci başına aylık harcamanın 518,86 TL olduğu tespit edilmiştir. Yine bu öğrencilerin 2006-2007 yılında toplam 2.300.000 TL harcama yaptıkları gözlemlenmiş ve bu harcamaların ağırlığının film kiralama ve internet kafelere yönelik olduğu görülmüştür. Harcamaların ağırlığının bu işletmelere yönelik olmasının Gönen’de bu işletmelerin sayısının artmasına yol açtığı ifade edilmiştir.

Dalğar vd. (2009), yükseköğretim kurumlarının bölgesel kalkınmaya yönelik katkılarını araştırmışlardır. Bu amaca yönelik Burdur ilinin Bucak ilçesinde yer alan iki meslek yüksekokulu ve bir yüksekokul olmak üzere toplam üç yükseköğretim kurumunda okuyan 3920 öğrenciyi temsilen 1000 öğrenciye anket uygulanmıştır. 2008-2009 öğretim yılında yükseköğretim kurumları Bucak ilçesine istihdam kapsamında yaklaşık 372 kişi, ekonomik bağlamda ise şehir ekonomisine 45 milyon TL tutarında katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Sudmant (2009), Kanada’nın British Columbia eyaletinde yer alan British Columbia Üniversitesi’nin bölge ekonomisi üzerine ekonomik etkilerini araştırmıştır. Bu kapsamda üniversitenin akademik ve idari personelinin, öğrencilerinin ve üniversiteyi ziyaret edenlerin yapmış oldukları harcamalar analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda British Columbia Üniversitesi’nin British Columbia ekonomisi üzerinde 10 milyar dolar tutarında katkı sağladığı, diğer bir deyişle %5 oranında etkilediği ifade edilmiştir.

Akçakanat vd. (2010), Isparta’da bulunan Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin kent ekonomisine olan katkılarını ve harcama eğilimlerini araştırmışlardır. Araştırma kapsamında 2003, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında veriler toplanmış ve bu 4 senede toplam 3591 öğrenciye ulaşılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada 2009 yılı baz alındığında bir öğrencinin aylık yaklaşık olarak 474 TL harcama gerçekleştirdiği ve öğrenci harcamalarının da yıllık bazda Isparta ekonomisine 81.000.000 TL tutarında katkı sağladığı ortaya koyulmuştur.

Çalışkan (2010), yapmış olduğu çalışmada Uşak Üniversitesi öğrencilerinin kent ekonomisine olan katkılarını incelemiştir. 462 öğrenciye anket çalışması gerçekleştirilmiş, daha sonrasında bu anketlerden elde edilen verilerle analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda Uşak Üniversitesi öğrencilerinin harcamalarının Uşak ekonomisine yıllık toplam katkısının 50 milyon TL’yi aştığı tespit edilmiştir.

Selçuk (2012), yapmış olduğu çalışmada Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin yapmış olduğu harcamaları analiz etmiş ve bu harcamaların Erzurum ili ekonomisine katkılarını araştırmıştır. Çalışma kapsamında 386 öğrenciye anket gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sonuç olarak Atatürk Üniversitesi’nde öğrenim gören 31.276 öğrencinin il ekonomisine toplam katkısının yaklaşık bir yılda 186,3 milyon TL olduğu tespit edilmiştir.

Pastor vd. (2013), üniversitelerin ekonomik etkilerini incelemiştir. Valencia devlet üniversitelerinin analiz edildiği çalışmada Monte Carlo simülasyonlarına dayalı bir metodoloji benimsenmiştir. Bu devlet üniversitelerinin istihdama %18, gelire de %10 katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Yayar ve Demir (2013), Gaziosmanpaşa Üniversitesi’nin Tokat il ekonomisine katkılarını araştırmışlardır. Bu amaç dahilinde üniversite öğrencilerinden, personelinden ve bölge işletmelerinden oluşan 900 kişiye anket gerçekleştirilmiştir. Üniversitede öğrenim

gören 20.659 öğrencinin 13.365.753 TL olan toplam aylık gelirinin 11.821.493 TL’sini il içerisinde harcadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Kelly vd. (2015), Cardiff Üniversitesi’nin Galler ekonomisi üzerine olan ekonomik etkisini araştırmışlardır. Bu kapsamda Cardiff Üniversitesi öğrencilerinin ve personelinin harcamaları analiz edilmiştir. Üniversitenin Galler bölgesel gayrisafı katma değeri üzerindeki toplam etkisinin 696 milyon pounda ulaştığı ifade edilmiştir. Ulaşılan bu rakamın aynı zamanda Galler’in 2013 bölgesel gayrisafı katma değerinin %1.34’üne tekabül ettiği dile getirilmiştir. Üniversitenin ekonomik olarak etkisinin en çok bulunduğu şehir olan Cardiff’te hissedildiği fakat Galler’in diğer bölgelerine de bu ekonomik etkilerin yayıldığı ifade edilmiştir.

Kotosz vd. (2015), üniversitelerin yöre ekonomilerine olan katkılarını araştırmış ve bu kapsamda uluslararası karşılaştırmalı analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda Macaristan’da yer alan Szedeg Üniversitesi ve Fransa’da yer alan Lorraine Üniversitesi’nin buldukları bölge üzerine olan ekonomik etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda Szedeg Üniversitesi’nin bölgesel GSYİH’e katkısı %4, Lorraine Üniversitesi’nin bölgesel GSYİH üzerine olan etkisi yaklaşık %0.01 olarak tespit edilmiştir.

Egorov vd. (2017), yapmış oldukları çalışmada Rusya’daki yüksek öğretim kurumlarının ekonomik büyüme üzerine olan etkilerini araştırmışlardır. Bu amaç doğrultusunda havuzlanmış, sabit ve tesadüfi etkili modeller oluşturularak ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Üniversitelerin bölgesel gayri safi katma değer üzerinde olumlu etkiler gerçekleştirdiği ve ülke ekonomisi için önemli iktisadi birimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber üniversitelerin geliştirilmesinin bölgesel ekonomik kalkınma üzerine olumlu etkiler gerçekleştireceği ifade edilmiştir.

Zhang vd (2017), İrlanda’daki yükseköğretim kurumlarının ekonomik etkilerini incelemiştir. Girdi-çıkıta analizi metodunun benimsendiği çalışmada yükseköğretim sektörünün ulusal ekonomiyeye önemli değer kattığı tespit edilmiştir. 2010-2011 yılları aralığında İrlanda’daki yükseköğretim kurumlarının brüt gelirinin 2.6 milyar € olarak tespit edildiği ifade edilmiştir. Yine bu yüksek öğretim kurumları ülke çağında 10.6 milyar € brüt katma değer sağlamıştır.

Valero ve Van Reenen (2019), üniversitelerin ekonomik olarak etkilerini araştırmışlardır. Bu amaç doğrultusunda UNESCO tarafından yayınlanan veriler kullanılarak 78 ülke ve yaklaşık 15.000 üniversitenin bulunduğu yeni bir veri seti geliştirmişlerdir. 1950-2010 yılları arası veriler kullanılarak sabit etkiler modeli tahmin edilmiş ve üniversite sayısındaki artışın kişi başına GSYİH üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir.

3. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

Çalışma Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin gelir ve harcama analizlerini araştırma ve bu öğrencilerin Suluova ilçe ekonomisine katkılarını saptama amacı taşımaktadır. Suluova Meslek Yüksekokulu’nda 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 12 bölüm bulunmakta ve bu bölümlerde 872 öğrenci eğitime devam etmektedir.

Çalışma kapsamında kullanılan veriler öğrencilerle gerçekleştirilen anketler sonucu elde edilmiştir. Çalışmada örnek kütle tespit edilmesinde “büyüklüğe orantılı olasılıklı örnekleme” metodu kullanılmıştır. Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerini temsilen belirlenen örneklem kümesine dair 124 öğrenciye yüz yüze anket

çalışması gerçekleştirilmiş ve bu toplanan verilerle analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2017-2018 eğitim-öğretim yılına kapsamaktadır. Anketin uygulanması işlemi gönüllülük esasına dayanarak yapılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu hazırlanırken benzer çalışmalarda kullanılan anketlerden yararlanılmıştır. Anketlerden elde edilen verilerle öğrencilerin genel profil bilgileri ortaya koyulmuş, aylık ortalama gelirleri tespit edilmiş, harcama tutarları saptanmış ve Suluova ilçe ekonomisine olan katkıları araştırılmıştır. Bunlarla beraber öğrencilere üniversitenin sağladığı imkanlarla alakalı ve Suluova ilçesinde okuma maliyetleri ile alakalı tutum ve davranışları tespit etmeye yönelik sorular da sorulmuştur.

Gerçekleştirilen anket sonrası elde edilen verilerin analizinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmıştır. Toplanan 124 verinin tamamı analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde ve frekans değerleri ve aritmetik ortalama hesaplamalarından yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında ilk etapta araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri ifade edilecektir. Bu kapsamda ankete katılan öğrencilerin profilleri tanıtılmaya çalışılacaktır. Tablo 1’de öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin veriler ifade edilmektedir. Araştırmaya katılanların % 57,3 ‘ünün kadın olduğu, %42,7’sinin ise erkek olduğu Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1: Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	71	57,3
Erkek	53	42,7
Toplam	124	100

Tablo 2’de ise ankete katılan öğrencilerin yaş durumları görülmektedir. Araştırmaya katılanların %59,7 ile 18-20 yaş arası grup olduğu görülmektedir. Yine bununla beraber 21-23 yaş arası grubun da toplam katılım içerisindeki payının %33,1 olduğu gözlemlenmektedir. %92,8’lik dilimin 18 ile 23 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaş Durumu

Yaş	Sayı	Yüzde
18-20	74	59,7
21-23	41	33,1
24-26	5	4
26 ve üzeri	4	3,2
Toplam	124	100

Tablo 3’te ise öğrencilerin ailelerinin yaşadıkları bölgeler ifade edilmektedir. Çalışmaya bakıldığında öğrencilerin ailelerinin %46 ile en çok Karadeniz Bölgesi’nde ikamet ettiği görülmektedir. Karadeniz Bölgesini ise %20,2 ile İç Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Bu sonuçlar aynı zamanda Suluova Meslek Yüksekokulu’nun öğrenci profilinin özellikle yakın bölgelerden gelen öğrencilerden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 3: Suluova MYO Öğrencilerinin Ailelerinin İkamet Yerleri

Öğrencilerin Ailelerinin İkamet Yeri	Sayı	Yüzde
Marmara Bölgesi	14	11,3
Ege Bölgesi	12	9,7
Akdeniz Bölgesi	9	7,2
İç Anadolu Bölgesi	25	20,2
Karadeniz Bölgesi	57	46
Doğu Anadolu Bölgesi	4	3,2
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3	2,4
Toplam	124	100

Tablo 4’te ise öğrencilerin Suluova ilçesi kapsamında ikamet ettikleri yerler görülmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun %37,9 ile özel yurtda ve %32,3 ile kiralık evlerde kaldıkları görülmektedir. Bununla beraber yine Suluova MYO öğrencilerinin %19,4 ü ailesiyle beraber ikamet etmektedir.

Tablo 4: Suluova MYO Öğrencilerinin Suluova İlçesinde İkamet Yerleri

Suluova MYO Öğrencilerinin İkamet Yerleri	Sayı	Yüzde
Kiralık Ev	40	32,3
Devlet Yurdu	6	4,8
Özel Yurt	47	37,9
Otel/Pansiyon	4	3,2
Akraba Yanı	3	2,4
Aileyle Beraber	24	19,4
Toplam	124	100

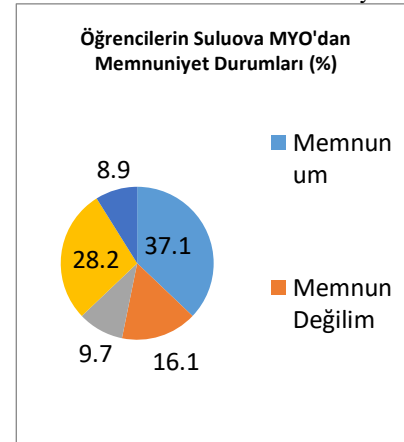
Tablo 5’te öğrencilerin Suluova Meslek Yüksekokulu’nu tercih etme sebepleri yer almaktadır. Suluova Meslek Yüksekokulu’nun tercih edilme sebepleri arasında en çok dikkat edilen kriterin %38,7 ile ikamet edilen yere yakın olması olduğu görülmektedir. Yine öğrencilerin üniversiteyi tercih ederken göz önüne aldıkları bir diğer faktörün de %33,9 ile LYS puanı olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin Suluova MYO’yu tercih etme nedenleri

Tercih Nedenleri	Sayı	Yüzde
Eğitim Kalitesi	10	8,1
Fiziki İmkanlar	1	0,8
Sosyal İmkanlar	3	2,4
LYS Puanı	42	33,9
İkamet Edilen Yere Yakın Olması	48	38,7
Tavsiye	12	9,7
Bulunduğu Şehirde Olması	8	6,4
Toplam	124	100

Grafik 1’de öğrencilerin üniversite ile alakalı memnuniyet durumları yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin %37,1 inin Suluova Meslek Yüksekokulu’nda okumaktan memnuniyet duydukları, %28,2 sinin ise bu alandaki değerlendirmeye ‘Fikrim Yok’ cevabını verdikleri gözlemlenmektedir.

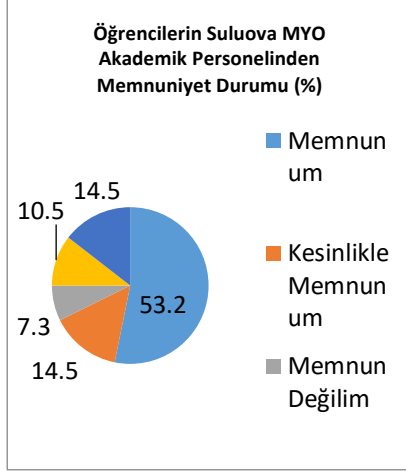
Grafik 1: Öğrencilerin Suluova MYO’dan Memnuniyet Durumları

Grafik 2’de ise öğrencilerin Suluova MYO akademik personelinin duydukları memnuniyet durumları yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin %53,2 ‘sinin Suluova Meslek Yüksekokulu akademik

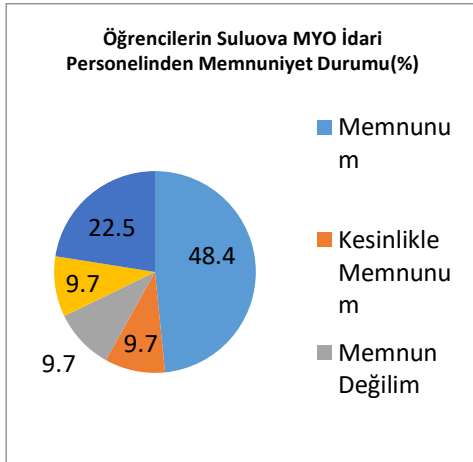
personelinden memnun olduğu görülmekte, %14,5 'nin buna dair bir fikri olmadığı ve yine %14,5 'inin de kesinlikle memnun olduğu gözlemlenmektedir.

Grafik 2: Öğrencilerin Suluova MYO Akademik Personelinden Memnuniyet Durumu

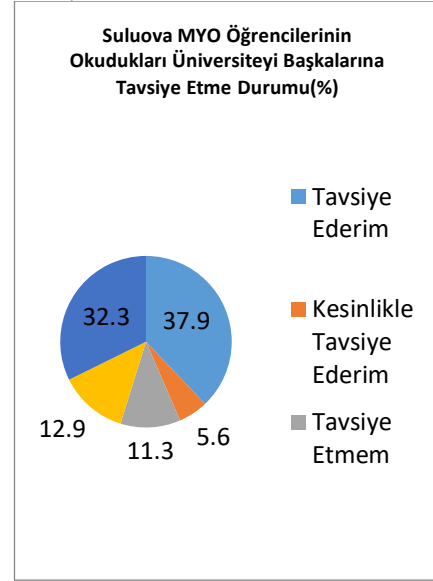
Grafik 3'te öğrencilerin Suluova MYO İdari Personelinden memnuniyet durumu ifade edilmektedir. Öğrencilerin %48,4'ünün Suluova MYO idari personelinden memnun oldukları, %22,5'inin ise bu soruya dair fikri olmadığı görülmektedir.

Grafik 3: Öğrencilerin Suluova MYO İdari Personelinden Memnuniyet Durumu

Grafik 4'te Suluova MYO öğrencilerinin okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye edip etmeme durumu görülmektedir. Buna göre öğrencilerin %37,9 u başkalarına okudukları üniversiteyi başkalarına tavsiye edeceğini dile getirirken %32,3'ünün bu konuda herhangi bir fikri bulunmamaktadır.

Grafik 4: Suluova MYO Öğrencilerinin Okudukları Üniversiteyi Başkalarına Tavsiye Etme Durumu

Öğrencilerin genel profil bilgileri, üniversiteyi tercih etme nedenleri ve üniversiteye yönelik genel, akademik ve idari memnuniyet durumları ifade edildikten sonra öğrencilerin aylık gelir durumları, harcama durumları, harcamaların dağılımları ortaya konulacaktır.

İlk olarak öğrencilerin aylık gelir durumları ifade edilecektir. Tablo 10'da öğrencilerin aylık gelirlerine yönelik veriler sunulmaktadır. Buna göre öğrencilerin %49,2 'sinin aylık gelirinin 301-600 TL arasında görüldüğü görülmekte iken %21,8'inin ise aylık gelirinin 601-900 TL arasında olduğu gözlemlenmektedir. Öğrencilerin gelirlerinin aritmetik ortalaması alındığında Suluova MYO öğrencilerinin aylık ortalama gelirlerinin 532,66 TL olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Suluova MYO Öğrencilerinin Aylık Gelir Durumu

Aylık Gelir Durumu	Sayı	Yüzde
0-300 TL	23	18,5
301-600 TL	61	49,2
601-900 TL	27	21,8
901-1200 TL	9	7,3
1201 TL ve üzeri	4	3,2
Toplam	124	100

Tablo 11'de ise öğrencilerin aylık harcama tutarları ifade edilmektedir. Buna göre öğrencilerin %46'sının aylık harcamaları 301-600 TL arasında iken %26,6 'sının ise aylık harcamaları 0-300 TL tutarları arasındadır. Öğrencilerin aylık harcamalarının aritmetik ortalaması alındığında Suluova MYO öğrencilerinin aylık ortalama harcama tutarı 484,23 TL olarak tespit edilmiştir. Suluova Meslek Yüksekokulu'nda toplam 872 öğrenci eğitim görmektedir. Buna göre Suluova Meslek Yüksekokulu'nda öğretim gören öğrencilerin toplam aylık harcamalarının 422.248,56 TL olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin bir sene içerisinde 9 ay Suluova ilçesi içerisinde buldukları varsayıldığında öğrencilerin toplam yıllık harcama miktarının 3.800.237,04 TL olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 11: Suluova MYO Öğrencilerinin Aylık Harcama Tutarları

Aylık Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-300 TL	33	26,6
301-600 TL	57	46
601-900 TL	24	19,4
901-1200 TL	7	5,6
1201 TL ve üzeri	3	2,4
Toplam	124	100

Tablo 12’de öğrencilerin yeme-içme, barınma, ulaşım, enerji tüketimi ve iletişim harcamaları görülmektedir. Öğrencilerin yeme-içme harcamalarına bakıldığında öğrencilerin %37,9 unun 0-150 TL arası harcama gerçekleştirdiği, %34,7 ‘sinin de 151-250 TL arasında harcama yaptığı görülmektedir.

Öğrencilerin barınma harcamalarına bakıldığında Suluova MYO öğrencilerinin %41,1’inin barınma için 201-401 TL arasında harcama gerçekleştirdiği, %35,5’inin de 0-200 TL arasında harcama yaptığı gözlemlenmektedir.

Ulaşım harcamaları incelendiğinde öğrencilerin %49,2’sinin 0-50 TL arasında harcama gerçekleştirdiği, %26,6’sının da 51-100 TL arasında ulaşım amacıyla harcama yaptıkları görülmektedir. Suluova MYO öğrencilerinin enerji tüketimi harcamaları değerlendirildiğinde öğrencilerin %58,1’inin 0-50 TL arasında harcama yaptığı, %26,6’sının da 51-100 TL arası harcama gerçekleştirdiği görülmektedir. Öğrencilerin iletişim harcama tutarları ele alındığında %49,2’sinin iletişim amaçlı harcamalarının 26-50 TL arasında olduğu, %25,8’inin de 0-25 TL arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Suluova MYO Öğrencilerinin Yeme-İçme, Barınma, Ulaşım, Enerji Tüketimi ve İletişim Harcama Tutarları

Yeme-İçme Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-150 TL	47	37,9
151-250 TL	43	34,7
251-350 TL	17	13,7
351-450 TL	10	8,1
451 TL ve üzeri	7	5,6
Toplam	124	100
Barınma Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-200 TL	44	35,5
201-400 TL	51	41,1
401-600 TL	22	17,7
601-800 TL	7	5,7
Toplam	124	100
Ulaşım Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-50 TL	61	49,2
51-100 TL	33	26,6
101-150 TL	10	8,1
151-200 TL	13	10,5
201 TL ve üzeri	7	5,6
Toplam	124	100
Enerji Tüketim Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde

0-50 TL	72	58,1
51-100 TL	33	26,6
101-150 TL	12	9,7
151-200 TL	4	3,2
201 TL ve üzeri	3	2,4
Toplam	124	100
İletişim Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-25 TL	32	25,8
26-50 TL	61	49,2
51-75 TL	17	13,7
76-100 TL	8	6,5
101 TL ve üzeri	6	4,8
Toplam	124	100

Tablo 13’te ise Suluova MYO öğrencilerinin giyim, kitap-kırtasiye, kültürel faaliyetler ve sportif faaliyetlere yönelik harcama tutarları yer almaktadır. Öğrencilerin giyime yönelik harcamalarına bakıldığında bu öğrencilerin %39,5’inin 51-100 TL arasında harcama yaptığı, %29’unun da 0-50 TL arasında harcama gerçekleştirdiği görülmektedir.

Suluova MYO Öğrencilerinin aylık kitap-kırtasiye harcamalarına bakıldığında öğrencilerin %54,8’inin 0-25 TL arasında harcama gerçekleştirdiği ve %29’unun da 26-50 TL arasında harcama yaptığı görülmektedir. Bulgular öğrencilerin yarısından çoğunun aylık kitap-kırtasiye harcamalarının 0-25 TL arasında olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin kültürel faaliyetlere yönelik harcamalarına bakıldığında %49,2’sinin 0-25 TL arasında harcama gerçekleştirdiği, %30,6’sının da 26-50 TL arasında harcama yaptığı gözlemlenmektedir. Bulgular öğrencilerin nerdeyse yarısının (%49,2) kültürel harcamalarının 0-25 TL arasında olduğunu ifade etmektedir.

Sportif faaliyetlere yönelik harcamalar değerlendirildiğinde öğrencilerin %67,7’sinin harcamalarının 0-25 TL arasında olduğu, %20,2’sinin de 26-50 TL arasında olduğu görülmektedir. Sonuçlar öğrencilerin %70’e yakınının sportif faaliyetlere yönelik harcamalarının 0-25 TL arasında olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 13: Suluova MYO Öğrencilerinin Giyim, Kitap-Kırtasiye, Kültürel Faaliyetler ve Sportif Faaliyetlere Yönelik Harcama Tutarları

Giyim Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-50 TL	36	29
51-100 TL	49	39,5
101-150 TL	21	16,9
151-200 TL	14	11,3
201 TL ve üzeri	4	3,3
Toplam	124	100
Kitap-Kırtasiye Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-25 TL	68	54,8
26-50 TL	35	28,2
51-75 TL	17	13,7
76-100 TL	4	3,3
Toplam	124	100
Kültürel Faaliyet Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde

0-25 TL	61	49,2
26-50 TL	38	30,6
51-75 TL	12	9,7
76-100 TL	8	6,5
101 TL ve üzeri	5	4
Toplam	124	100
Sportif Faaliyet Harcama Tutarları	Sayı	Yüzde
0-25 TL	84	67,7
26-50 TL	25	20,2
51-75 TL	3	2,4
76-100 TL	8	6,5
101 TL ve üzeri	4	3,2
Toplam	124	100

Tablo 14'te araştırmaya katılan öğrencilerin Suluova ilçesinde okuma maliyeti üzerine görüşlerini ifade eden veriler görülmektedir. Buna göre öğrencilerin %48,4'ünün Suluova ilçesinde okuma maliyetinin normal olduğunu belirtmekte iken %24,2'si yüksek olarak bulmaktadır. Öğrencilerin yarıya yakınının (%48,4) Suluova ilçesini bu kapsamda avantajlı bulduğu görülmektedir.

Tablo 14: Suluova İlçesi'nde Okuma Maliyetine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Okuma Maliyeti	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	20	16,1
Yüksek	30	24,2
Normal	60	48,4
Düşük	13	10,5
Çok Düşük	1	0,8
Toplam	124	100

Tablo 15'te ise öğrencilerin barınma, yeme-içme ve ulaşım maliyetleri hakkındaki görüşlerine yönelik veriler ifade edilmektedir. Barınma maliyeti ile alakalı verilere bakıldığında öğrencilerin %43,5'i Suluova ilçesinde barınma maliyetini normal bulmaktadır. Öğrencilerin %27,4'ü barınma maliyetini yüksek, %19,4'ü ise çok yüksek bulmaktadır.

Suluova ilçesinde öğrencilerin yeme-içme maliyeti ile alakalı görüşlerine dair verilere bakıldığında öğrencilerin %54,8'i Suluova ilçesinde yeme-içme maliyetlerinin normal olduğunu ifade etmekte iken %25'i ise yüksek bulmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ulaşım maliyetleriyle alakalı tutumları incelendiğinde Suluova MYO öğrencilerinin %58,9'u Suluova ilçesinde ulaşım maliyetlerinin normal olduğunu belirtmekte iken %16,9'u ise yüksek bulmaktadır.

Tablo 15: Suluova İlçesi'nde Barınma, Yeme-İçme ve Ulaşım Maliyetlerine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Barınma Maliyeti	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	24	19,4
Yüksek	34	27,4
Normal	54	43,5
Düşük	10	8,1
Çok Düşük	2	1,6
Toplam	124	100
Yeme-İçme Maliyeti	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	14	11,3
Yüksek	31	25

Normal	68	54,8
Düşük	9	7,3
Çok Düşük	2	1,6
Toplam	124	100
Ulaşım Maliyeti	Sayı	Yüzde
Çok Yüksek	12	9,7
Yüksek	21	16,9
Normal	73	58,9
Düşük	16	12,9
Çok Düşük	2	1,6
Toplam	124	100

Tüm bu bulguların dışında öğrencilere Suluova Meslek Yüksekokulu'na yönelik talep ve beklentileriyle alakalı açık uçlu sorular da yöneltilmiştir. Buna göre öğrenciler sosyal aktivitelerin artırılmasını, daha fazla uygulamalı eğitim gerçekleştirilmesini, daha fazla laboratuvar araç ve malzemelerinin temin edilmesini, bahar şenliği gerçekleştirilmesini, sportif faaliyetlerin artırılmasını, daha fazla teknik gezilerin gerçekleştirilmesini, staj sürelerinin düşürülmesini, yeşil alanların artırılmasını ve kantin fiyatlarında indirimde gidilmesini talep etmektedirler.

4. Sonuç

Yükseköğretim kurumları, ülkelerin beşeri sermayelerine katkı sağlayan önemli bir unsur olmakla beraber aynı zamanda buldukları bölgelere, kentlere ekonomik ve sosyal anlamda önemli faydalar sağlayabilmektedir. Kurumsallaşmayı başarmış ve cazibe merkezi olan bir üniversite, daha çok öğrenci tarafından tercih edilebilmektedir. Bu da aynı zamanda üniversitenin veya yüksek öğretim kurumunun konumlandığı şehrin de ekonomik ve sosyal olarak pozitif yönde etkilenmesine neden olabilmektedir.

Çalışmada Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Suluova ilçesine ekonomik olarak katkıları araştırılmıştır. Bu kapsamda 124 öğrenciyle anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Buna göre öğrencilerin aylık ortalama gelirleri 532,66 TL olarak tespit edilmişken aylık ortalama harcama tutarları 484,23 TL olarak saptanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin aylık harcama tutarları genele yansıtıldığında Suluova Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin aylık toplam harcama tutarı 422.248,56 TL olarak hesaplanmıştır. Yine Suluova Meslek Yüksekokulu'nda bir senede dokuz ay eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği, böylelikle öğrencilerin 2017-2018 eğitim öğretim dönemi için Suluova ilçesinde 9 ay buldukları, bu öğrencilerin 2017-2018 eğitim öğretim dönemi için Suluova ilçe ekonomisine 3.800.237,04 TL 'lik bir katkı sağladıkları gözlemlenmektedir. Bu ilçe ekonomisi için yadsınamayacak derecede önemli bir tutar olarak görülmektedir. Suluova Meslek Yüksekokulu, Suluova ilçe ekonomisine önemli miktarda ekonomik katkı sağlamaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlardan hareketle Suluova Meslek Yüksekokulu'nun Suluova şehrine daha fazla ekonomik katkı sağlayabilmesi için öncelikle Suluova ilçesindeki sosyal imkan ve olanakların artırılmasına yönelik çalışmalar artırılmalıdır. Bununla beraber Suluova Meslek Yüksekokulu'nun öğrenci kapasitesinin artırılmasına yönelik girişimler gerçekleştirilmeli, cazibe merkezi haline getirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Yeni bölüm ve programların açılması teşvik edilmelidir. Öğrenci sayısının artırılmasıyla beraber Suluova kent ekonomisine ekonomik olarak katkıların artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T.; Çarıkçı, İ.; Dulupçu, A. (2010),“Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003- 2009 Yılları Örneği”,SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22, 165-178.
- Biggar Economics (2017),“Economic Contribution of the LERU Universities”,<https://www.leru.org/publications/the-economic-contribution-of-the-leru-universities-2016>, (data accessed on 01/05/2019).
- Bonner, E. R. (1968),“Economic Impact of a University on Its Local Economy”, American Institution of Planners Journal, 34, 339-343.
- Carroll, M.C.; Smith, B. W. (2006),“Estimating the Economic Impact of Universities: The Case of Bowling Green State University”, The Industrial Geographer, 3(2), 1-12.
- Çalışkan, Ş. (2010),“Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının Kent Ekonomisine Katkısı (Uşak Üniversitesi Örneği)”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(31), 169-179.
- Dalğar, H.; Tunç, H.; Kaya, M. (2009),“Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 39-50.
- Egorov A.; Leshukov, O.; Gromov, A. (2017),“The Role of Universities in Economic Development of Russian Regions”, National Research University Higher School of Economics, Working Papers Series: Education WP BRP 41/EDU/2017, (https://www.hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/85/15154278010613b16966e7cdc51974e30fe8f19baa/41EDU_2017.pdf (data accessed on 01/05/2019).
- Ergün, E. (2003),“A.K.Ü. Bolvadin Meslek Yüksekokulu'nun Bolvadin'in Sosyo-Kültürel Yapısına ve Ekonomisine Katkıları”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 5(1), 63-78.
- Kaşlı, M.; Serel, A. (2008),“Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi, 15(2), 99-113.
- Kelly, U.; McNicoll, I.; White, J. (2015),“The Economic Impact of Cardiff University”, Viewforth Consulting Ltd, February 2015 Final Report, https://www.cardiff.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0008/108179/Economic-Impact-of-Cardiff-University-February-2015.pdf (data accessed on 02/05/2019).
- Kotosz, B.; Gaunard-Anderson, M.F.; Lukovics, M. (2015),“The Local Economic Impact of Universities: An International Comparative Analysis”, Paper presented at The Fourth International Conference in Researching Economic Development and Entrepreneurship in Transitional Economies. Graz (Austria), 22-24 October 2015.
- Love, J. H.; Mccnicoll, I. H. (1988). “The Regional Economic Impact of Overseas Students in the UK: A Case Study of Three Scottish Universities”, Regional Studies, 22(1), 11-18.
- Pastor, J.; Pérez, F.; de Guevara, J. (2013) “Measuring the Local Economic Impact of Universities: An Approach That Considers Uncertainty, Higher Educ, 65 (5):539-564.
- Pastor, J. M.; Serrano, L.; Soler, A. (2016),“A Valuation of the Long-Term Socioeconomic Contributions of the European Higher Education Institutions”, Spintan Working Paper Series, No.18, 1-60.
- Saray, M. O.; Çeker, K. (2018),“Üniversitelerin Şehir Ekonomisine Katkıları: İnönü Üniversitesi Örneği”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 4, Ekim 2018, 99-130.
- Savaş, V. (1986). “Kalkınma Ekonomisi”, 4. Baskı, Yayın No: 85, İktisat Dizisi: 8. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Selçuk, G. N. (2012),“Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Harcamalarının Analizi ve Erzurum Ekonomisine Katkısı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (3), 317- 330.
- Simha, O. R. (2005). “The Economic Impact of Eight Research Universities on the Boston Region”, Tertiary Education and Management, 11(3), 269-278.
- Sudmant, W. (2009),“The Economic Impact of the University of British Columbia”, Vancouver. https://president.ubc.ca/files/2013/02/economic_impact_2009.pdf, (data accessed on 03/05/2019).
- Valero, A.; Van Reenen, J. (2019),“The Economic Impact of Universities: Evidence from Across Globe”, Economics of Education Review, Volume 68, February 2019, 53-67.
- Yayar, R.; Demir, D. (2013),“Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5 (8), 106-122.
- Zhang, Q.; Larkin, C.; Lucey, B. M. (2017). “The Economic Impact of Higher Education Institutions in Ireland: Evidence from Disaggregated Input-Output Tables”, Studies in Higher Education, 42(9), 1601-1623.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Universities are considered as higher education institutions that are important for the development of countries' human capital. Education, an important human capital element such as health, plays an important role in the development of societies. In this context, universities can be a driving force within the human capital of countries. Universities that provide qualified education and training services can enable countries to compete with other countries within the scope of human capital.

Universities can make important contributions to the economy of their region. It can be said that it is an undeniable fact that the expenses of students studying and the academic and administrative staff employed within the university bring vitality to the local economy. In addition, it is claimed that the expenditures of goods and services directly made by universities are significant.

In this study, it is aimed to investigate the contributions of Amasya University Suluova Vocational School students to Suluova district economy. For this purpose, a face-to-face survey was conducted with the students of Suluova Vocational School. In the second part of the study, there is a literature research, in the third part, the data set and method are introduced and the findings obtained are included. In the conclusion part, an evaluation has been made regarding the findings.

Method

The data used in the study were obtained as a result of the surveys conducted with the students. A face-to-face survey was conducted with 124 students regarding the sample set determined to represent the students of Suluova Vocational School and an analysis was carried out with this collected data. The study covers 2017-2018 academic year. The survey was conducted on a voluntary basis. While preparing the questionnaire used in the study, the questionnaires used in similar studies were used. With the data obtained from the surveys, general profile information of the students was revealed, their monthly average incomes were determined, their spending amounts were determined and their contribution to the Suluova district economy was investigated. In addition, students were asked questions about the attitudes and behaviors related to the opportunities provided by the university and the costs of reading in the district of Suluova.

SPSS 18.0 package program was used in the analysis of the data obtained after the survey. All 124 data collected were analyzed. Percentage and frequency values and arithmetic average calculations were used in the evaluation of the data.

Findings (Results)

Accordingly, 46% of students' monthly expenses are between 301-600 TL, while 26.6% of their students monthly expenses are between 0-300 TL. When the arithmetic average of the monthly expenditures of the students is taken, the monthly average expenditure amount of the students of Suluova Vocational School has been determined as 484.23 TL. A total of 872 students receive education at the Suluova Vocational School. Accordingly, it is observed that the total monthly expenditure of the students who are educated in Suluova Vocational School is 422.248,56 TL. Assuming that these students are in the district of Suluova for 9 months within a year, it turns out that the total annual expenditure of students is TL 3,800,237.04.

Conclusion and Discussion

Higher education institutions are an important factor that contributes to the human capital of the countries, but they can also provide significant economic and social benefits to the regions and cities in which they are located. A university that has succeeded in institutionalization and is a center of attraction can be preferred by more students. This may also cause the university and the city where the higher education institution is located to be positively and economically affected.

In this study, the economic contributions of Amasya University Suluova Vocational School students to Suluova district were investigated. In this context, a survey was conducted with 124 students. Accordingly, the monthly average incomes of the students were determined as 532.66 TL, while the monthly average expenditure amounts were determined as 484.23 TL. When the monthly expenditure amounts of the students participating in the research are reflected to the general, the monthly total expenditure of the Suluova Vocational School Students has been calculated as 422.248,56 TL. Again, in the Suluova Vocational School, nine months a year of education and training activities are carried out, so that the students are in the Suluova district for the 2017-2018 academic year, and that these students have a total of 3.800.237,04 TL for the 2017-2018 academic year. It is observed that they contribute.

This is seen as an undeniably important amount for the county economy. Suluova Vocational School contributes significantly to Suluova district economy.

Based on the results obtained in the study, in order for Suluova Vocational School to make more economic contribution to the city of Suluova, efforts towards increasing the social facilities and opportunities in Suluova district should be increased. In addition, initiatives to increase the student capacity of Suluova Vocational School should be carried out and efforts should be made to make it a center of attraction. The opening of new departments and programs should be encouraged. It is thought that with the increasing number of students, Suluova will increase its economic contributions to the city economy.

ISSN:1306-732X (Print)/E-ISSN: 2564-680X (Online)

Sonbahar Özel Sayısı / Autumn Special Issue

Ekim / October 2020

Yılmaz Onur Arı ve Ramazan Sayar, (2020). "TÜRKİYE'NİN YAŞ MEYVE VE SEBZE İHRACATINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR ÇEKİM MODELİ ANALİZİ"
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Sonbahar Özel Sayı, s.83-89.
Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret-Araştırma

Geliş Tarihi / Received: 15 Haziran 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Eylül 2020

TÜRKİYE'NİN YAŞ MEYVE VE SEBZE İHRACATINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR ÇEKİM MODELİ ANALİZİ

Yılmaz Onur ARI^{1*}, Ramazan SAYAR^{2*}¹Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü²Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü

*onurari@bayburt.edu.tr, *ramazansayar@bayburt.edu.tr

+ORCID: 0000-0001-7634-2531, +ORCID: 0000-0002-7860-7561

Öz- Bu makale, çekim modelini kullanarak Türkiye'den yapılan taze meyve ve sebze ihracatının etkilendiği faktörleri incelemektedir. Türkiye'den en fazla taze meyve ve sebze ithal eden 10 ülke için (2007-2018) dönemini kapsayan yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Model tahmininde, klasik tahminciler yerine GMM EGLS tahmincisi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar göstermektedir ki, ithalatçı ülkelerin GSYİH'si Türkiye'nin meyve ve sebze ihracatını olumlu etkilerken, meyve ve sebzelerin dayanıklılığından kaynaklanan ulaşım koşullarındaki zorluklar nedeniyle Türkiye ile bu ülkeler arasındaki mesafeden olumsuz etkilenmektedir. Çalışmada aynı zamanda AB'ye üye bir devlet olmanın meyve ve sebze ihracatını olumsuz etkilediği, ithalatçı ülkenin toplam nüfusu içinde Müslüman nüfusun % 4'ten fazla olmasının ise meyve ve sebze ihracatını olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç helal gıda anlayışının dünyada arttığına bir göstergesi olabilir. Ayrıca, AB ülkelerindeki yüksek rekabet nedeniyle, Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracatının da olumsuz etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Taze Meyve ve Sebze İhracatı, Türkiye Ekonomisi, Uluslararası İktisat Politikası, Çekim Modeli, Uluslararası Ticaret.

FACTORS AFFECTING TURKEY'S FRESH FRUIT AND VEGETABLE EXPORTS: A GRAVITY MODEL ANALYSIS

Abstract- The paper examines the determinants that impact on Turkey's fresh fruit and vegetable export with the help of gravity model analysis. An annual time series data covering the period of (2007-2018) was used for 10 countries, which are the main fresh fruit and vegetables importing countries from Turkey. In model estimation, GMM EGLS estimator was employed instead of classical estimators. According to the empirical results, Turkey's fruit and vegetable exports are positively affected by the importing countries' economic size while negatively affected by the distance between Turkey and these countries, due to difficulties in transportation conditions -arising from the durability of fruits and vegetables-, changes in nutritional habits, increasing costs disadvantage in competition, etc. The study also concluded that being a member state of the EU, negatively affects the exports of fruits and vegetables, while having more than 4% Muslim population in the importing country's total population is positively affected the exports of fruits and vegetables. This result may indicate that the understanding of halal food has increased in the world. Besides, due to the high competition in EU countries, Turkey's exports to these countries are also negatively affected

Keywords- Fresh Fruit and Vegetable Export, Turkish Economy, International Economic Policy, Gravity Model, International Trade.

Jel Codes: Q17, F14, F2

1. INTRODUCTION

Turkey is suitable for the cultivation of all kinds of fruit except for some types of tropical fruits, thanks to its ecological structure and climatic characteristics. It has an important potential especially in growing vegetables and fruits. While the vegetable group is 32.5 % of the total vegetable production, the share of fruits is 15.6 %. Turkey has an important position in fresh vegetable and fruit production with a share of 48.1 % (Dal ve Kızılaslan, 2019: 157).

In 2018, Turkey's most exported fresh fruit and vegetable product was lemon (332 million dollars). This product is followed by mandarin (311 million \$), tomato (291 million \$), cherry (161 million \$) and orange (160 million \$) respectively (AKİB, 2019: 2). Considering the export of fresh vegetables and fruits worldwide, the most exported product group was citrus with 11.2%. The second place is vegetables with 10.8 % and the third place is banana with 10.5 %. In 2016, total fruit and vegetable exports in the world were recorded as 119, 89 billion dollars (ITC Trademap, 2016).

According to the data of the International Trade Organization (ITC) in 2016, it is seen that that Spain ranked first with 13.8 billion \$, the Netherlands was second with 11.2 billion \$, Mexico was third with 10.5 billion \$, China was fourth with 9.8 billion \$ and the US was fifth with 9.1 billion \$ products at world vegetable and fruit export rankings. The top five countries implemented 45% of the world's total fresh fruit and vegetable exports. Turkey, based on the value, ranked 12th in exporting fresh fruit and vegetable in the world (ITC Trademap, 2016).

Despite the significant amount of production of fruits and vegetables, the ratio of exports to production is quite low in Turkey. Only 9% of 51.2 million tons of fresh fruit and vegetable production is exported. The vast majority of exports are to EU countries. Turkey is often obliged to import fruits and vegetables to meet the industrial demand for raw materials although it is a leading country at producing many agricultural products such as hazelnuts, apricot, fig and cherry. Turkey also imports agricultural products, which are unsuitable and difficult to grow in Turkey's climate (Dal ve Kızılaslan, 2019: 157).

The main objective of this study is to determine the factors affecting Turkey's fresh fruit and vegetable exports and make suggestions to increase these exports by taking into account these factors. The sections of the paper are as below: In the second part, we conduct a review of literature regarding international agricultural trade. In the third part, we explained the data and the methodology. In section four, we shared the findings of the research. Finally, the results constitute the fifth section.

2. LITERATURE REVIEW

Gravity model is a method frequently used in the literature to predict the determinants of trade flows between countries. In these studies, cross sectional and panel data were generally used (Nitsch, 2000; Feenstra et al, 2001; Sohn, 2005; Genç et al, 2011; Khan et al, 2013; Kaplan, 2016; Atsan and Karapınar, 2019).

In order to research the effect of national borders on worldwide trade within the EU, Nitsch (2000) employed the gravity model by using the panel dataset covering 12 EU countries and the period 1979-1990 in the study. The study concluded that national borders still remain important in international trade within the EU.

Feenstra et al. (2001) investigated the trade flows between the USA and Canada in their work. In the model within the range of 1970 to 1990, they used the total differentiated goods export, total homogeneous goods export, GDP, physical distance data and language dummy variables. In the study, they analyzed the gravity model identities related to the interactive trade flows between the USA and Canada and they examined whether the domestic market effect varies according to the type of product traded. As a result, they opined that the domestic market effect arises in differentiated products, therefore the domestic income elasticity in these products exceeds the income elasticity of the commercial partner.

Using the cross-sectional data of 1995, Sohn (2005) explained the trade flows between South Korea and 30 trade partners with the gravity model. Empirical results showed that the Heckscher-Ohlin model gives a direction to the South Korean trade. Sohn also found that the countries in the Asia-Pacific region positively affect Korea's trade volume.

Danzinger et al. (2005) investigated Turkey's trade flows to European Union countries in agricultural sector using panel statistics in the range of 1998-2002. They found that exchange rate affects Turkey's agricultural exports (edible fruits and nuts, edible vegetables, fresh fruit and vegetables) positively, according to their study that gravity model was used. They also concluded that adaptation to the Common Agricultural Policy and EU membership process increase Turkey's exports.

Abu Hatab et al. (2010) analyzed the determinants impacting on Egypt's agricultural exports to its main trade partners 1994 and 2008 with the help of the gravity model in their studies. The paper concluded that 1% increase in the GDP of Egypt increased the agricultural export flows of Egypt by 5.4%. The authors also suggested that transportation costs negatively affect the export of agricultural products.

Genç et al. (2011) examined the determinants of exporting and importing activities in the Black Sea Cooperation (BSEC) zone with the gravity model. In the study, in which panel data method was applied for the period of 1997-2007, they found that the GDPs and populations of the exporting and importing countries have a positive impact on trade flows in the region, but exporting countries' population and GDP have more effect on trade flows. Then again, they observed that the distance between the capitals of the member countries negatively affects the trade flows, while the countries having a joint border and speaking the identical language have a positive result on the buying and selling transactions.

Esmaili and Pourebrahim (2011) analyzed the factors affecting Iran's exports of agricultural products in their studies by employing gravity method. They used a panel data analysis in the range of 2002-2005 and assessed Iran's agricultural exports to a total of 70 countries (50 developing and 20 developed). As a result of the study, they found that Iran trades with developing countries more than with developed countries. They also emphasized that the countries where Iran is trading more than its potential are generally the neighbors of Iran.

Khan et al. (2013) used the panel data set in the range of 1990 and 2010 to examine the factors of trade between Pakistan and its major partner countries in trade with the help of gravity method. They concluded that GDP and per capita GDP affect trade volume positively while distance and cultural similarities affect trade volume negatively.

Kaplan (2016) estimated vegetable and fruit exports of Turkey by employing Poisson-Pseudo-Maximum-Likelihood Technique. Annual panel data was applied in the range of 2004 - 2014 for 63 countries to which Turkey exports. According to the results Kaplan found that having a common border has a positive effect on fruit and vegetable exports while being a member of EU, 2008 global financial crisis and 2010 Arab Spring political crisis have a negative effect on fruit and vegetable exports.

Atsan and Karapınar (2019) used the gravity method to find the factors, which affect Turkey's hazelnut exports. They found that the hazelnut-importing country's population, income per capita, unemployment rate, real interest rate, surface area, the volume of trade, real exchange rate, purchasing power parity and also dummy variables - EU membership, free trade agreement and border neighborhood variables are positively associated with hazelnut exports while the distance between countries, OECD membership, common language and religion variables are negatively related to hazelnut exports.

From recent studies, Nguyen et.al. (2020) conducted an in-depth evaluation of the impact of trade agreements on Vietnam's rice exports in the range of 1999 and 2016. Their study employed a random boundary gravity model to estimate the inefficiency in the operation of Vietnam's rice exporting activities under the effect of trade agreements. The outcomes showed that trade agreements that Vietnam participates to affect rice exporting of Vietnam, but the country's rice exports have not yet exploited these effects efficiently.

3. GRAVITY MODEL

The Gravity Model gives very good results in empirical studies on economic partner relations between countries. The model is inspired by the laws of universal physics of gravity. In general terms, the strength of the relationship depends on both the size of the object and the nature of the environment. As objects get bigger and closer, they show a more intense interrelation (Sevela, 2002: 463)

For the first time physicist Newton found the law of gravity. In economics, this law enables to justify the global exporting and importing activities successfully. Physics asserts that the gravitational force between two objects is entirely associated with the size of the objects and reciprocally related to the square of the distance between these two objects (Anderson, 2010: 2). Similarly, the gravity model helps to estimate the trade volume of two countries in international trade in international trade, according to the size of the countries in terms of GDP and the distance between them (Zhou, 2010: 1629).

The mathematical formulation in Jan Tinbergen's book "Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy", published in 1962, is known as the first user of the Gravity Model in the literature. Tinbergen expanded trade between countries by adding dummy variables to determine whether it affects not only three economic but also political or semi-economic variables (Atsan and Karapınar, 2019: 436). Accordingly, it is possible to show the simple gravity model with the help of the following formula:

$$T_{ij} = c * \frac{GDP_i * GDP_j}{R_{ij}}$$

(1) Located in the equation number 1;

T_{ij} : shows the trade volume between country j and country i,

GDP_i : shows the economic size of country i
 GDP_j : shows the economic size of country j (GDP or GDP per capita)

R_{ij} : points the distance between the countries and
 c : indicates the gravity constant.

When the logarithm of both sides is taken in the equation, the following equation is obtained;

$$\text{Log}(T_{ij}) = \text{Log}(c) + \text{Log}(GDP_i) + \text{Log}(GDP_j) - \text{Log}(R_{ij})$$

(2)

Equation (2) represents the gravity model in its simplest and simple form. According to the equation, the trade volume between the two countries is a function of increasing the economic size of the countries and decreasing the distance between them (Ata, 2012: 277).

It has been suggested by some researchers that distance has lost importance in the face of increasing economic integration day by day. However, the distance factor still maintains its importance in explaining international trade. Indeed, distance represents direct or indirect trade costs such as cost of transportation, possible delays in transportation, border controls, customs tariffs and quotas (Golovko, 2009: 4).

Although the gravity model criticized in various aspects, especially due to the insufficiency of its theoretical structure, it provides two important advantages in investigating global trade flows. Firstly, finding the suitable data for the model is relatively easy and it provides reliability. Secondly, considerations have been thoroughly studied theoretically and developed for the use of these models in researching global trade flows (Paas, 2002: 1).

4. DATA AND METHODOLOGY

As in the literature, the panel data analysis was used in this study because it is suitable for a more comprehensive and broader modelling than the single-dimensional horizontal section and time series. Gujarati (2004) wrote that the use of panel data, which gives more data and information, increases the greater degree of freedom, predicts the problem of heteroscedability and provides better estimation econometrics. Panel data analysis occurs by using time series and cross-section data simultaneously. Dynamic panel data analysis methods come to the fore in models made with panel data. Dynamic panel data analysis becomes important in that it involves the fact that the economic phenomena that occur in any period are affected by the accumulations and experiences of the past. The more preferred method in dynamic panel data analysis is the GMM (generalized method of moments), where the error terms revealed by Arellano and Bond (1991) include autocorrelation and obtain effective estimators in case of both fixed variance and variance. In the GMM method, firstly, the first difference model is created by using the lagged value of the dependent variable and a two-step prediction is made using the GLS method.

The study employed the gravity model and the panel data analysis was created using the GMM (generalized method of moments) EGLS (Estimated generalized least square) method, using the uninterrupted data of 10 countries covering the period 2007-2018. The study used data from 10 countries that are the freshest fruit and vegetable-importers from Turkey between the years 2007 to 2018. These countries are Belarus, Germany, Italy, Iraq, United Kingdom, Netherlands, Poland, Russian Federation, Saudi Arabia and Ukraine. GDP data was obtained from World Bank national

accounts data and OECD National Accounts data files. Distance data provided from the <http://www.distancefromto.net/> web address. The fruit and vegetable export (EXP) data is obtained from the Mediterranean Exporters' Association (AKİB) web site. Turkish population (TUP) data in importing countries was provided at Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. In addition, dummy variables were used to identify whether countries are EU member (D1) and Muslim population (D2) is more than 4%.

The models subject to the analysis are shown below;

$$\text{Log}(\text{EXP}_{it}) = \alpha_0 + \beta_1 \text{Log}(\text{GDP}_{it}) + \beta_2 \text{Log}(\text{DIS}_{it}) \quad (3)$$

$$\text{Log}(\text{EXP}_{it}) = \alpha_0 + \beta_1 \text{Log}(\text{EXP}_{it-1}) + \beta_2 \text{Log}(\text{GDP}_{it}) - \beta_3 \text{Log}(\text{DIS}_{it}) \quad (4)$$

$$\text{Log}(\text{EXP}_{it}) = \alpha_0 + \beta_1 \text{Log}(\text{EXP}_{it-1}) + \beta_2 \text{Log}(\text{GDP}_{it}) - \beta_3 \text{Log}(\text{DIS}_{it}) + \beta_4 \text{Log}(\text{TUP}_i) \quad (5)$$

$$\text{Log}(\text{EXP}_{it}) = \alpha_0 + \beta_1 \text{Log}(\text{EXP}_{it-1}) + \beta_2 \text{Log}(\text{GDP}_{it}) - \beta_3 \text{Log}(\text{DIS}_{it}) + \beta_4 \text{Log}(\text{TUP}_i) + \beta_5 (\text{D1}) \quad (6)$$

$$\text{Log}(\text{EXP}_{it}) = \alpha_0 + \beta_1 \text{Log}(\text{EXP}_{it-1}) + \beta_2 \text{Log}(\text{GDP}_{it}) - \beta_3 \text{Log}(\text{DIS}_{it}) + \beta_4 \text{Log}(\text{TUP}_i) + \beta_5 (\text{D1}) + \beta_6 (\text{D2}) \quad (7)$$

In the equations given above;

EXP_{it} : Fruit and vegetables exports from Turkey to the country i in year t

GDP_{it} : Gross domestic income of country i in t

UZ_i : distance between the i country and Turkey

TUP_i : Turkish population living in country i

D1_i : Whether country i is an EU member

D2_i : Whether the Muslim population in country i is more than 4%

C: constant

In econometric analysis, variables must be stationary to ensure accuracy of time results. In cases where stationarity is not achieved, long-term analysis does not provide the correct result, and a false regression problem is encountered (Kutlar, 2000). Therefore, it is important to stationarizing the series. Since the variables in the drafting model also have a time dimension, it is necessary to examine whether they have a unit root or not. In case of unit root, panel data analysis cannot be used and cointegration analysis should be done instead. Linearizing the gravity model is necessary, so the data obtained by taking the algorithms of all its variables were used in the analysis. Taking the logarithm of a non-stationary time series can cause the series to become stationary since it will reduce the differences between the values of the series (Cevher, 2015).

Either fixed effects models or random effects models should be preferred for making estimations in the methods using panel data (Gujarati and Porter, 2003). In this study, the random effects model was selected because of distance variable (UZ) used by time due to the nature of the gravity model. (Hsiao, 2014; Baltagi, 2008).

5. EMPIRICAL FINDINGS

In this study, the factors affecting the export of vegetables and fruits through the gravity model using E-views 9 program were

examined with 6 different Panel GMM EGLS models and their results are presented in Table 1 below.

Table 1. Dependent variable of Turkey's vegetable and fruit exports

Variables	I	II	III	IV	V
C	27.92555***	2.973534***	14.09168***	0.857851***	0.698140***
Export(-1)		0.927470***	0.578021***	3.484720***	10.65045***
Dist	-2.925275***	-2.52979***	-2.177409***	-0.420157***	-1.075675***
GDP	.453164***	.010989**	0.322381***	0.080698*	0.099165***
TUP			0.107308	0.022823**	0.013694
D1				-0.253346***	-0.264692***
D2					0.426877***
Adjusted R ²	0.08	0.923707	0.450238	0.861024	0.871087
J-statistic	10.12070	10.32402	3.048885	6.675754	5.512348
Prob(Jstatistic)	0.256656	0.170943	0.802687	0.154048	0.238646

Method: Panel GMM EGLS (Cross-section random effects), Wallace and Hussain estimator of component variances

Note: ***, 1%; **, 5%; *, 10%; It refers to the significance level.

Source: Computed by author using E-views 9.0.

According to the results, the distance (DIS) variable was found to be negative and significant in all models due to the nature of the gravity models. In addition, the national income (GDP), which is used as a magnitude indicator, has been found statistically significant with a positive effect on exports.

Dynamic panel data analysis is created by including the previous period value of the dependent variable in the analysis. Here, in the analysis created by adding the past period value of the export of vegetables and fruits, it was found positive in accordance with the literature and was found statistically significant. Export values of the previous years foreshadow the export of the following years. At this point, Turkey has been established business connections with other countries through many years, bilateral trade relations have been grown as result of this, and then the satisfaction and trust resulting from the trade has been ensuring that this effect occurs. In addition, R^2 was very low in Model I, while it's high in Model II. When the previous period value of exports was added to the model, R^2 increased significantly. So when we add export data of the previous year, it has a positive impact of Turkey's current exports today.

The Turkish population (TUP) variable that live in the importing countries was added to expand the gravity model. Here, according to the literature, it is expected that the Turkish population affects the export volume positively. Empirical results of the model showed that the independent variable representing the Turkish population appeared positive, but not statistically significant. The period used in the analysis is small, so this fact may be due to the inability of the Turkish population to see the impact on exports, according to Model IV. Turkish population variable was found positive and statistically significant in the model. Thus, this outcome is consistent with the literature regarding the subject. In this model, the dummy variable (D1), which indicates whether the exporting country is an EU member, has been added and affects the export of fruits and vegetables negatively. In this case, the fruit and vegetable exports between Turkey and EU member states clearly show that there is an intense competition (Kaplan, 2016, 80).

In the last model, where all the variables are collected, the D2 dummy variable was added, in which more than 4% of the Muslim

population is represented. This variable was found to be positive and statistically significant. However, the Turkish population variable was again positive but statistically insignificant. Here, the fact that the Turkish population also represents the Muslim population and the higher Muslim population outside the Turkish population may cause this situation.

CONCLUSION

This study investigates the factors affecting Turkey's fresh fruit and vegetable exports by gravity model, which is considered as the most suitable model in the literature review. For that purpose, annual panel data covering 10 countries and covering the period 2007-2018 was applied in the gravity model in the study. In model estimation, GMM EGLS estimator was employed instead of classical estimators.

According to the empirical results, Turkey's fruit and vegetable exports are positively affected by GDP of the importing countries while negatively affected by the distance between Turkey and these countries. The Turkish population variable was positive but insignificant except for the IV model. When dummy variables are added to the model, the dummy variable of being a member state of the EU negatively affects the exports of fruits and vegetables, while the dummy variable of having more than 4% Muslim population in importing country is positively affected the exports of fruits and vegetables.

In terms of the results of the research, the fruit and vegetable exports of Turkey are negatively affected by the increase in distance, due to difficulties in transportation conditions -arising from the durability of fruits and vegetables-, changes in nutritional habits, increasing costs disadvantage in competition, etc.

Besides, due to the high competition in EU countries, exports to these countries are also negatively affected. In addition to that, economic size of an importing country and overpopulation of Turkish people and Muslims in the importing country support a positive situation at fruit and vegetable exports for Turkey. This result may indicate that the understanding of halal food has increased in the world. Since religious and national loyalties in these countries provide advantage in exports, an issue should be emphasized more in the export of fruits and vegetables to these countries.

REFERENCES

- AKIB (2019). Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Türkiye Geneli Değerlendirme Raporu, *Akdeniz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Yayını*, s.1-16.
- Abu Hatab, Assem, Romstad, E. & Huo, X. (2010). Determinants of Egyptian Agricultural Exports: A Gravity Model Approach, *Modern Economy*, 3(1), s. 134-143.
- Anderson, J. E. (2010), The Gravity Model, *NBER Working Paper Series*, 16576, s.1-45.
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Atsan, T. & Karapınar, A. (2019). Türkiye Fındık İhracatını Etkileyen Faktörler: Çekim Modeli Uygulaması, *Asos Journal*, 7 (89), s.430-444.
- Ata, S. (2012). Türkiye'nin İhracat Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme, *International Conference on Eurasian Economies*, 2012, s.276-282.
- Baltagi, B. H. (2008), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley And Sons Ltd. 4th Edition, Chichester, England.
- Cevher, E. (2015). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Belirleyicilerinin Zaman Serileriyle Ekonometrik Analizi*. Ankara: Zenodo. <http://doi.org/10.5281/zenodo.35596>
- Dal, B & Kızılaslan, H. (2019). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Yaş Sebze ve Meyve Sektörü, *XI. Ibaness Congress Series*, 9-10 Mart 2019, s. 157-163.
- Danzinger, F.N.; Herzer, D.; Martinez-Zarzoso, I. & Vollmer, S. (2005). The Impact of a Customs Union Between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU, *DIW Berlin*, Discussion Papers, No. 483.
- Esmaili, A. & Pourebrahim, F. (2011). Assessing Trade Potential in Agricultural Sector of Iran: Application of Gravity Model. *Journal of Food Products Marketing*, 17(5), 459-469.
- Feenstra, R. C., Markusen, J.R. & Rose, A.K. (2001). Using the Gravity Equation to Differentiate Among Alternative Theories of Trade, *The Canadian Journal of Economics*, 34(2), s. 430-447.
- Genç, M. Can, Artan, S. & Berber, M. (2011). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, s.207-224.
- Golovko, A. (2009). Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti, *EconAnadolu Congress*, 17-19 Haziran 2019, s.1-22.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2003). *Basic econometrics* (ed.). New York: McGraw-Hill.
- Gujarati, D.N. 2004. *Basic Econometrics*. McGraw Hill, USA.
- Hsiao, C. (2014). *Analysis of panel data* (No. 54). Cambridge university press.
- ITC (2016), International Trade Center Trademap Statistics.
- Kaplan, F. (2016). Türkiye'nin Meyve ve Sebze İhracatı: Bir Çekim Modeli Uygulaması. *Journal of Yasar University*, 11(42), 11-17.
- Khan, S., Haq, I. & Khan, D. (2013). An Empirical Analysis of Pakistan's Bilateral Trade: A Gravity Model Approach, *The Romanian Economic Journal*, 16(48), s.103-120.
- Kutlar, A. (2000). *Ekonometrik Zaman Serileri*. Gazi Kitabevi.
- Nguyen, T. T. H., Tran, T.V.H, Tran, M.D., Hoang, V.H., Hoang, V.H., Nguyen, T.T.C, Hoang, X.Q.,Phan, H.N, Tran, K.H. & Tran, V.T. (2020). Impact Efficiency of Trade Agreements on Vietnam's Rice Export, *Management Science Letters*, 10, 1085-1094.
- Nitsch, V. (2000). National Borders and International Trade: Evidence from the European Union, *The Canadian Journal of Economics*, 33(4), 1091-1105.
- Paas, T. (2002). European Integration and Eastward Enlargement Process in International Trade: Using a Gravity Approach for Exploring Bilateral Trade Flows. *The 42nd Congress of the European Regional Science Association*, Dortmund, Germany, 1-18.
- Sevela, M. (2002). Gravity-Type Model of Czech Agricultural Export, *Agricultural Economics*, 48 (10), s. 463-466.
- Sohn, C.H. (2005). Does the Gravity Model Explain South Korea's Trade Flows?, *The Japanese Economic Review*, 56(4), 417-430.
- Zhou, M. (2010). Multidimensionality and Gravity in Global Trade, *Social Forces*, 88(4), 1619-1643.
- <http://www.distancefromto.net/> Accession Date: 11.05.2020
- <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators> Accession Date: 11.05.2020
- <https://stats.oecd.org/> Accession Date: 11.05.2020

EXTENDED ABSTRACT

Background:

Export activities have a crucial role in Turkish economy. When an increase in exports occurs, factor efficiency increases in the economy. Gains from economies of scale and positive externalities increase, with the easing of the foreign exchange shortage, import of intermediate and investment goods becomes easier, production costs in the export sectors are reduced, policies for providing new technologies are encouraged. On the other hand, exports increase employment and contribute to the increase of country and world welfare by providing an opportunity for a distribution of resources suitable for the international division of labor.

Turkey is a country where every kind of fruits and vegetables can be cultivated. Turkey is a leading country at producing hazelnuts, apricot, fig and cherry, but the country has to import most of the fruit and vegetable types, especially to meet the industrial demand. Despite its geographical advantage, the ratio of agricultural production to exports is quite low. Therefore, it is clear that there are some factors affecting Turkey's agricultural exports.

Research Purpose:

The main objective of this study was to determine the factors affecting Turkey's exports of fruit and vegetables and make suggestions to increase Turkey's exports of fresh fruits and vegetables by taking into account these factors. Our study is specifically designed to demonstrate the significance of this issue.

Because this study investigates the relationship of Turkey with its economic partners, the gravity model enables to explain trade flows fruitfully. Gravity model is shown with the following formula;

$$\text{Log}(T_{ij}) = \text{Log}(c) + \text{Log}(GDP_i) + \text{Log}(GDP_j) - \text{Log}(R_{ij})$$

This equation represents the gravity model in its simplest and simple form. According to the equation, increasing GDP of the importing countries is directly proportional to the trade volume between Turkey and importing country but the distance between them is inversely proportional to the trade volume.

Methodology:

In this study, panel data analysis was used, just like it's frequently used in the literature because it is suitable for a more comprehensive and broader modelling than the single-dimensional horizontal section and time series.

The study employed the gravity model and the panel data analysis was created using the GMM (generalized method of moments) EGLS (Estimated generalized least square) method, using the uninterrupted data of 10 countries covering the period 2007-2018. The study used data from 10 countries that are the most fresh fruit and vegetable-importers from Turkey between the years 2007 to 2018. These countries are Belarus, Germany, Italy, Iraq, United Kingdom, Netherlands, Poland, Russian Federation, Saudi Arabia and Ukraine. GDP data was obtained from World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. Distance data provided from the <http://www.distancefromto.net/> web address. The fruit and vegetables export (EXP) data is obtained from Mediterranean Exporters' Association (AKİB) web site. Turkish population (TUP) data in importing countries was provided at Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. In addition, dummy variables were used to identify whether countries are EU member (D1) and Muslim population (D2) is more than 4%.

Five models were formed and analysed in the study to get the factors to affect Turkey's fresh fruit and vegetables export.

Conclusion:

According to the empirical results, Turkey's fruit and vegetable exports are positively affected by GDP of the importing countries while negatively affected by the distance between Turkey and these countries. The Turkish population variable was positive but insignificant except for the IV model. When dummy variables are added to the model; the dummy variable of being a member state of the EU, negatively affects the exports of fruits and vegetables, while the dummy variable of having more than 4% Muslim population in importing country is positively affected the exports of fruits and vegetables.

Due to difficulties in transportation conditions, Turkey's agricultural exports are negatively affected by the increase in distance. On the other hand, GDP size of an importing country and overpopulation of Turkish people and Muslims in the importing country support a positive situation at fruit and vegetable exports for Turkey. This result may indicate that the understanding of halal food has increased in the world. Since religious and national loyalties in these countries provide advantage in exports, an issue should be emphasized more in the export of fruits and vegetables to these countries.

ISSN:1306-732X (Print)/E-ISSN: 2564-680X (Online)

Sonbahar Özel Sayısı / Autumn Special Issue

Ekim / October 2020

Refik Turan, (2020). "CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİNİN YÖNETİMİ VE MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI"
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Sonbahar Özel Sayı, s.90-100.
Sosyal Bilimler Eğitimi-Araştırma

Geliş Tarihi / Received: 23 Mayıs 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 4 Eylül 2020

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİNİN YÖNETİMİ VE MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI

Refik TURAN^{1*} +

¹Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Aksaray

*refikturan06@gmail.com

+ORCID: 0000-0001-8369-800X

Öz- Türkiye’de 2018 yılından itibaren fiilen uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Eğitim Bakanlığı’nın teşkilat yapısı ile görev ve yetkileri üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada “doküman incelemesi” yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı’nın Parlamenter Sistemde sahip olduğu politika belirleme ve strateji geliştirme gibi görevlerin yeni sistemde oluşturulan Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu’na devredildiği anlaşılmaktadır. Yeni yapılanmada müsteşarlık ve müsteşar yardımcılığı kadrolarının kaldırılarak müsteşarın görev ve yetkileri Bakan’a, müsteşar yardımcılarının görev ve yetkileri ise kadro sayısındaki sınırlama kaldırılan Bakan Yardımcılarına devredilmiştir. Bakanlık merkez teşkilatındaki hizmet birimleri ile taşra ve yurt dışı örgütleri yerlerini korurken, geleneksel olarak Bakanlık merkez teşkilatı içerisinde görece üstün bir konuma sahip olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı diğer hizmet birimleriyle bir tutulmuş, Milli Eğitim Şurasına ise hiç yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler- Parlamenter Sistem, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu

ADMINISTRATION of EDUCATION and TRAINING SERVICES in the PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM and MINISTRY of NATIONAL EDUCATION

Abstract – Turkey, which aims to reveal the impact on the organizational structure of the Ministry of Education with the duties and powers actually to begin implementation of the Presidential System of Government since 2018. In this research "document review" method was utilized. As a result of the research, it is understood that the duties such as policy determination and strategy development of the Ministry of National Education in the Parliamentary System have been transferred to the Education and Training Policies Board created in the new system. In the new structure, the positions of the undersecretary and deputy undersecretary were abolished and the duties and powers of the undersecretary were transferred to the minister, while the duties and authority of the deputy undersecretary were transferred to the deputy ministers whose limit on the number of staff was removed. While the service units and provincial and foreign organizations in the central organization of the Ministry have maintained their place, the Presidency of Education and Training Board, which has traditionally a relatively superior position within the central organization of the Ministry, has been held with other service units, and there is no place for the National Education Council.

Keywords – Parliamentary System, Presidential Government System, Ministry of National Education, the Board of Education and Training Policies.

GİRİŞ

Türkiye’de sistem tartışmaları 1970’li yılların başlarından itibaren zaman zaman politik gündemi meşgul etmişse de hükümet sistemi değişikliğine yönelik ilk somut adım 2007 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik anayasa değişikliği ile atılmıştır. Bu anayasa değişikliğine dayalı olarak 2014 yılında Cumhurbaşkanı ilk kez halk tarafından seçilmiştir. Halk tarafından seçilmiş güçlü cumhurbaşkanlığı modelinin mevcut Parlamenter Sistem ile uyumsuzluğundan kaynaklanan fiili durumların ortaya çıkması yeniden sistem tartışmalarının gündeme gelmesine yol açmıştır. Sonuçta iç siyasi gelişmelerin de etkisiyle anayasa değişikliği gündeme gelmiş, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen anayasa referandumunda yeni sisteme yönelik anayasa değişikliği kabul edilerek Türkiye’de Parlamenter Sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş resmen gerçekleşmiştir. Anayasa değişikliğini takiben 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılan yeni hükümet sistemi fiilen uygulanmaya başlanmıştır (Turan, 2018: 43).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini genel olarak yürütme ile ilgili tüm görev ve yetkilerin halkın yarısından fazlasının oyuyla seçilen Cumhurbaşkanında toplandığı, yasama, yürütme ve yargı erklerinin sert ayrılığına dayalı bir yönetim sistemi olarak tanımlamak mümkündür (TBMM, 2018: 16). Erkler ayrılığı özellikle Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğa sahip olması, yasama ve yargı erklerinin belli şartlarla birbirlerini feshedebilmeleri, bir kişinin yasama ve yürütmede aynı anda görev alamaması ve Cumhurbaşkanının kanun teklif edememesi gibi düzenlemelerde kendini göstermektedir (Güler, 2018: 313). Bu sistemi klasik Başkanlık Sisteminden ayıran en temel fark, Cumhurbaşkanlığı makamının yasama organı karşısında daha da güçlendirilmiş olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın yürütme yetki ve görevinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na ait olduğuna dair 8. maddesinde 2017 yılında gerçekleştirilen değişiklikle bu yetki ve görevler sadece Cumhurbaşkanına verilmiş; böylece Cumhurbaşkanının kendi belirleyeceği bakanlar ile hükümeti kurmasına olanak sağlanmıştır (Akçakaya ve Özdemir, 2018: 928). Yeni sistemde Cumhurbaşkanına cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atama ve görevden almaya ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenleme, yürütme yetkisine ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma ve kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelik çıkarma başta olmak üzere yürütmeye ilgili önemli görev ve yetkiler verilmiştir (T.C. Anayasası, 2017).

Yeni sistem, Parlamenter Sistemin aksine “tarafsız cumhurbaşkanlığı” yerine “partili cumhurbaşkanlığı” modelini öngördüğünden cumhurbaşkanı seçilen kimsenin seçildikten sonra partisyle ilişkisini kesmesini de gerektirmemektedir. “Partili cumhurbaşkanı” olarak da nitelendirilen bu modelde Cumhurbaşkanı, partisyle ilişkisini sürdürülebilmekte, hatta aynı anda partisinin genel başkanlığı görevini de yürütebilmektedir (Turan, 2018: 57).

Yeni yönetim sistemi ile kamu yönetimi sistemi Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 10 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı; Cumhurbaşkanlığı Makamı, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı, İdari İşler Başkanlığı, Ofisler, Politika Kurulları, Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlardan oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın amacı 2018 yılından itibaren fiilen uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Eğitim Bakanlığı’nın teşkilat yapısı, görev ve yetkileri üzerinde yarattığı değişimi ortaya koymak ve değerlendirmektir. İlgili kurum ve kuruluşların teşkilat yapısı, görev ve yetkilerini düzenleyen yasal mevzuat metinleri boyutuyla sınırlı tutulan bu çalışmada bir nitel araştırma veri toplama yöntemi olan ve “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140) “doküman incelemesi” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada temel materyal olarak yararlanılan Milli Eğitim Bakanlığı’nın teşkilat yapısı ve görevlerini düzenleyen 25.8.2011 tarih ve 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK, 2011b) ile 10.7.2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin (CK-1, 2018) yanı sıra, konuyla ilgili diğer mevzuat metinlerinden yararlanılmıştır.

Bu araştırmanın yeni sistemin eğitim ve öğretim ile ilgili hizmetlerini yürütmekle yetkili kıldığı birimler ile bu birimlerin hangi yetki ve görevlerle donatıldığına ortaya koyarak eğitim ve öğretim hizmetlerinin etkililiğinin daha doğru bir şekilde değerlendirmesine ve uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek sorunların kaynağının da doğru tespit edilerek çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi İçerisinde Eğitim Sisteminin Yönetimi

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin en belirgin özelliklerinden birisi eski sistemde Bakanlıkların görev alanlarına giren konularda politika belirleme, planlama vb. görevlerin Bakanlıkların görev alanları dışına çıkarılarak, bu işlerle ilgili görevleri yerine getirmek üzere oluşturulan politika kurullarına devredilmiş olmasıdır. Böylece bakanlıkların sayısını azaltılırken, rol ve fonksiyonlarında da önemli bir değişim gerçekleştirilmiştir. Yeni sistemde yürütmenin “politika belirleme” ve “uygulama ve denetleme” fonksiyonları birbirlerinden belirgin bir şekilde ayrılmış; politika belirleme fonksiyonu önemli ölçüde Cumhurbaşkanlığı ve Politika Kurullarına bırakılırken, bakanlıklar daha çok uygulama ve denetleme birimleri olarak yapılandırılmıştır. Genel olarak bakıldığında Cumhurbaşkanlığı teşkilat yapısı içerisinde Ofisler politika hazırlama, Politika Kurulları politika oluşturma ve geliştirme, Bakanlıklar ise belirlenen bu politikaları uygulamaya geçirmekle yükümlü kılınmışlardır (Akman, 2019: 663).

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı içerisinde Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek üzere dokuz farklı alanda politika kurulu oluşturulmuştur. Yeni yönetim modelinde bu kurullardan politika önerisi geliştirmesi, bakanlıklara geri bildirimde bulunması, ilgili oldukları alandaki uygulama faaliyetlerini izleyerek ilerleme raporları hazırlaması ve politika yapım sürecinde paydaşların (STK, sektör temsilcileri ve akademisyenler gibi) katılımını artırarak ortak aklı devreye sokması gibi görevleri yerine getirmesi beklenmektedir (Sobacı vd., 2018). 1 no’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde politika kurullarının Cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışmak üzere Cumhurbaşkanının başkanlığında en az üçer üyeden oluşturulması öngörülmüştür.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde yukarıda belirtilen Ofisler ve Politika Kurulları tarafından geliştirilen politikalar doğrultusunda görev alanları ile ilgili icra görevleri yerine getirmek üzere on altı bakanlık oluşturulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yer alan dokuz Politika Kurulu'ndan birisi Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, on altı bakanlıktan birisi ise Milli Eğitim Bakanlığı olup, eğitim sistemi ile ilgili politikaların belirlenmesi ve yönetilip yönlendirilmesinin bu kurul ve bakanlık tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Aşağıda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi içerisinde Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeri, görev ve yetkileri ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

1.1. Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı içerisinde Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu eğitim sisteminin tüm kademe ve alanlarıyla ilgili politika ve stratejiler geliştirmekle görevli bir kurul olup, 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 24. maddesinde görev ve yetkileri şu şekilde sıralanmıştır:

- Türkiye'nin hedefleri doğrultusunda eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili politika önerilerinde bulunmak,
- Yükseköğretim strateji ve amaçlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi ile ilgili politika önerilerinde bulunmak,
- Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin uygulanmasına yönelik çalışmaları izlemek, ihtiyaç analizi geliştirerek faaliyetlerin geliştirilmesi için politika önerileri oluşturmak,
- Kalite, eşitlik ve etkililik ilkeleri ile millî ve toplumsal değerlere dayalı bir eğitim sistemi oluşturmak amacıyla politika önerileri geliştirmek,
- Üniversitelerde açılacak fakülte ve bölümlerle ilgili ihtiyaç analizi yaparak stratejik planlamayla ilgili öneriler sunmak,
- Ülkenin işgücü planlamasını dikkate alarak eğitim ve öğretim konusunda politika önerileri oluşturmak,
- Avrupa Birliği eğitim ve gençlik programlarının uygulanması ile ilgili genel politikaların belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla çalışmalar yapmak,
- Mesleki ve teknik eğitim programlarının uygulandığı her tür ve derecedeki örgün, yaygın ve çıraklık eğitimi, mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumları ile işletmelerde yapılacak mesleki eğitimin; planlanması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konularında politika önerileri geliştirmek (CK-1,2018).

Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu'nun görev ve yetkileri incelendiğinde bu kurula eğitim sisteminin tüm kademeleriyle ilgili ihtiyaç analizi gerçekleştirme, strateji ve amaç belirleme, politika önerileri geliştirme, eğitim ve öğretim uygulamalarını izleme ve değerlendirme vb. çok geniş bir yelpazede önemli görevler yüklendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kurul belirli periyodlarla toplanan dokuz kişilik bir kurul görünümünde olsa da, söz konusu görevlerin yoğun çalışma gerektiren ve süreklilik arz eden görevler olması, bu kurulun bahsedilen görevleri yerine getirebilmek için kısa süre zarfında hatırı sayılır sayıda uzman personelin istihdam edildiği kurumsal bir yapıya dönüşmesi beklenmektedir. Ülke genelinde eğitim ve öğretim ile ilgili tüm plan, strateji ve politikaların bu kurul tarafından, tek elden ve verilere dayalı olarak oluşturulması kuşkusuz sorunların sistem bütünlüğü içerisinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp çözülmesini kolaylaştırabilir. Ancak bu uygulamadan arzu edilen yararın sağlanabilmesi için oluşturulacak yapıda eğitimin her kademesi ve alanından sahaya ve işleyişe vakıf uzman kadroların istihdamı büyük önem arz etmektedir.

Kararnamede ortak konularla ilgili koordinasyonu sağlamak üzere ilgili bakanlar, kurum ve kuruluşların üst yöneticileri ile ilgili

politika kurulunun başkanvekilinin katılımıyla Cumhurbaşkanı, görevlendirdiği başkanvekili veya ilgili bakanın başkanlığında koordinasyon toplantıları düzenlenebileceği de belirtilmektedir. Böylece Milli Eğitim Bakanı, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu'nun bir üyesi olmamakla birlikte gerekli görülen konularla ilgili olarak ve ihtiyaç duyulan zamanlarda gerçekleştirilecek koordinasyon toplantılarında yer alabilmektedir.

Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu üyeliklerine diğer kurullarla birlikte Cumhurbaşkanı tarafından 9 Ekim 2018 tarihinde 2018/196 sayılı kararnameyle dokuz üye ataması yapılmıştır (RG, 2018).

1.2. Milli Eğitim Bakanlığı

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin teşkilat yapısını düzenleyen 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde, Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulmasını Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilmiştir. Aynı kararnamede, Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısı, sistem içerisindeki yeri ve görevleri "Milli Eğitim Bakanlığı" başlıklı onuncu bölüm ile "Ortak Hükümler" başlıklı on yedinci bölümde düzenlenmiştir. Kararnamenin onuncu bölümünde (301-334. maddeler) otuz dört maddede Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri, teşkilatı, hizmet birimleri, ayrı ayrı bu birimlerin görevleri ile ortak görevleri, taşra teşkilatı, yurt dışı teşkilatı, çalışma grupları, kadrolar, öğretmenlerin emekliliği, uzman istihdamı, telif ve sınav ücretleri, yurt dışı eğitim giderleri, öğretmenlerin aylık karşılığı okutacağı dersler ve geçici görevlendirmeler ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. Kararnamenin on yedinci bölümünde ise Bakan, Bakan yardımcısı, Bakan Müşavirliği, yetki devri, koordinasyon ve işbirliği, düzenleme görev ve yetkisi, Bakanlıkların temel kuruluşları ve hiyerarşik kademeleri, merkez teşkilatı, taşra teşkilatı ve yurt dışı teşkilatları ile ilgili genel nitelikli düzenlemelere yer verilmiştir.

Milli Eğitim Bakanı

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatını düzenleyen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde, Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı ile Bakanlıklar eşdeğer görevler olarak görülerek bu kadrolara atanma, görevden alma, yargılanma vb. hususlar ortak olarak düzenlenmiştir. Kararnamenin 106. maddesinde bakanların atanma, göreve başlama, görevden alınma ve soruşturulma usulleri gibi hususlar düzenlenmiştir. Buna göre bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve görevden alınabilmektedir. Bakan olarak atananlar Kararnamede belirtildiği şekilde TBMM önünde ant içerler ve eğer bakan olarak atanan bir milletvekili ise, atandığı an milletvekilliği sona erer. Kararnamede bakanların görevde buldukları süre içinde görevleriyle ilgili olmayan suçlarla ilgili yasama dokunulmazlığına sahip kılınmaları ve Yüce Divan'da yargılanabilmeleri ile ilgili hususlar da düzenlenmiştir (CK-1, 2018).

Kararnamede Bakan ve Bakan Yardımcısının görevlerine ortak hükümlerin düzenlendiği on yedinci bölümde yer verilmiş, Milli Eğitim Bakanının görevleri 503. maddede sayılmıştır. Aşağıda (Tablo 1) ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan Milli Eğitim Bakanının görev tanımı ile daha önce yürürlükte olan 652 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de yer alan Milli Eğitim Bakanının görev tanımı karşılaştırılmıştır (KHK, 2011b; CK-1, 2018).

Tablo 1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesinden Önce ve Sonra Milli Eğitim Bakanlarının Görev ve Yetkileri

652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK	Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
<p>Bakan MADDE 4 – (1) Bakanlık teşkilatının en üst amiri olan Bakan, Bakanlık ircaatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden Başbakana karşı sorumlu olup aşağıdaki görev, yetki ve sorumluluklara sahiptir:</p> <p>a) Bakanlığı, Anayasaya, kanunlara, hükümet programına ve Bakanlar Kurulunca belirlenen politika ve stratejilere uygun olarak yönetmek.</p> <p>b) Bakanlığın görev alanına giren konularda politika ve stratejiler geliştirmek, bunlara uygun olarak yıllık amaç ve hedefler oluşturmak, performans ölçütleri belirlemek, Bakanlık bütçesini hazırlamak, gerekli kanunî ve idarî düzenleme çalışmalarını yapmak, belirlenen stratejiler, amaçlar ve performans ölçütleri doğrultusunda uygulamayı koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek.</p> <p>c) Bakanlık faaliyetlerini ve işlemlerini denetlemek, yönetim sistemlerini gözden geçirmek, teşkilat yapısı ve yönetim süreçlerinin etkililiğini gözetmek ve yönetimin geliştirilmesini sağlamak.</p> <p>ç) Faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.</p>	<p>MADDE 503 (1) Bakan, bakanlık kuruluşunun en üst amiri olup, bakanlık ircaatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu, bakanlık merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkilidir.</p> <p>(2) Bakanlar, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımı amacıyla, bakanlık hizmetlerini mevzuata, Cumhurbaşkanının genel siyasetine, Cumhurbaşkanının karar ve talimatlarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle, bakanlığın faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla görevli ve Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.</p>

Tablo 1'de görüldüğü gibi Cumhurbaşkanlığı Teşkilatını düzenleyen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde daha önceden Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri içerisinde yer alan “*Yönetim sistemlerini gözden geçirmek, teşkilat yapısı ve yönetim süreçlerinin etkililiğini gözetmek ve yönetimin geliştirilmesini sağlamak.*” ve “*Bakanlığın görev alanına giren konularda politika ve stratejiler geliştirmek, bunlara uygun olarak yıllık amaç ve hedefler oluşturmak, performans ölçütleri belirlemek, Bakanlık bütçesini hazırlamak, gerekli kanunî ve idarî düzenleme çalışmalarını yapmak, belirlenen stratejiler, amaçlar ve performans ölçütleri doğrultusunda uygulamayı koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek.*” (RG, 2011b) şeklindeki görevlere yer verilmemiştir. Dolayısıyla görevler içerisinde özellikle politika ve strateji geliştirme, bakanlığın bütçesini hazırlama vb. siyasi tercih ve sorumluluk gerektiren görev ve yetkiler çıkarılmıştır. Bakanlığın politika belirlemesi ile ilgili husus sadece “ortak hükümler” başlıklı on yedinci bölümde “Bakanlıkların temel kuruluşları ve hiyerarşik kademeler” başlıklı 509. maddesinde geçmektedir. Bu maddede önce bakanlıkların merkez teşkilatı ile ihtiyaca göre kurulan taşra ve yurtdışı teşkilatından ve bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlardan meydana geldiği belirtilmekte; daha sonra ise “*Bakanlık merkez teşkilatı, bakanlığın sorumlu olduğu hizmetlerin yürütülmesi, bu hizmetlerle ilgili amaç ve politika tayini, planlama, kaynakları düzenleme ve sağlama, koordinasyon, gözetim ve takip, idareyi geliştirme ve denetim gibi görevleri yerine getirmek üzere gerekli birimlerden meydana gelir.*” ifadesine yer verilmektedir. Türk kamu yönetimi sisteminde yeni bir uygulama olan bakanların yönettikleri bakanlığın uzun erimli politika ve stratejileriyle ilgili tasarruflarının olmaması durumu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin politika belirleme ve uygulama görev ve yetkilerinin farklı birimlerde bulundurulması şeklindeki genel yapısına uygun olsa da bu durumun kamu yönetim sisteminin işleyişine, dolayısıyla eğitim hizmetlerinin etkinliği ve verimliliği üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri ancak uygulama sürecinde anlaşılıp değerlendirilebilecektir.

Bakan Yardımcıları

Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulaması ilk kez 1937 yılında, günümüzdeki bakan yardımcılığına oranla daha güçlü bir makam olarak, “siyasi müsteşarlık” adı altında denenmiş, bir yıldan daha az süreli bu uygulamadan beklenen yararların sağlanamaması üzerine vazgeçilmiştir. Bu denemeden yaklaşık yarım asır sonra Turgut

Özal’ın başbakanlığı döneminde yasal dayanaktan yoksun bir şekilde, bakanlara milletvekilleri içerisinde birer bakan yardımcısı atamak suretiyle yeniden uygulanmışsa da uygulama sürecinde bazı olumsuzlukları fark edildiğinden kısa süre sonra bu uygulamadan da vazgeçilmiştir (Tataroğlu, 2016).

Kısa ömürlü ve başarısızlıkla sonuçlanan bu iki denemenin ardından, Bakan yardımcılığı 12 Haziran 2011 genel seçimlerinin hemen öncesinde çıkarılan bir Kanun Hükmünde Kararname ile hayata geçirilmiştir. Söz konusu düzenleme, 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun’un 21. maddesine eklenen 643 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK)’nin 3. maddesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu maddede bakan yardımcılarının atanma usulleri, görev süreleri, görevleri ve mali hakları ile ilgili hususlar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle bakan yardımcısının bakana ve bakanlığa verilen görevlerin yerine getirilmesinde bakana yardımcı olmak üzere, hükümetin görev süresiyle sınırlı bir süre için atanması, ancak gerekli durumlarda hükümetin görev süresi dolmadan da görevden alınabilmesi hükmüne bağlanmıştır. Bakan yardımcılarının Bakanlık hiyerarşisindeki yeri de bakan ile müsteşar arasındaki bir yer olarak belirlenmiştir (KHK, 2011a; Yılmaz, 2013: 37; Tataroğlu, 2016: 536). Bu KHK ile diğer bakanlıklar gibi Milli Eğitim Bakanlığı’na da bir bakan yardımcılığı kadrosu tahsis edilmiş ve bu kadroya 30.10.2011 tarihinde bakan yardımcısı ataması gerçekleştirilmiştir.

Böylece Bakanlıkların hiyerarşik yapılarına resmen ilk kez 2011 yılında yer alan bakan yardımcılığı, yaklaşık yedi yıllık uygulama sonuçları da değerlendirilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde de korunmuştur. Cumhurbaşkanlığı Teşkilatını düzenleyen 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bakan yardımcılığının bakanlık teşkilatındaki yeri daha da belirginleştirilmiş, sayıları artırılmış, yetki ve görevleri daha ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Daha önceki uygulamada görülen müsteşar ile aralarında doğması muhtemel yetki ve görev karmaşasının da müsteşarlık ve müsteşar yardımcılığı kadroları tamamen kaldırılması suretiyle önüne geçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakan yardımcılığı 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin “ortak hükümler” bölümünde yer alan 504. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede bakan yardımcılığı şu şekilde tanımlanmıştır:

Bakan Yardımcıları, bakanın emrinde ve onun yardımcısı olup, bakanlık hizmetlerini bakan adına ve bakanın direktif ve emirleri yönünde, bakanlığın amaç ve politikalarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara, stratejik plan ve performans hedefleri ile hizmet gereklerine, mevzuat hükümlerine uygun olarak düzenler ve yürütür. Bu amaçla bakanlık teftiş kurulu hariç bakanlık kuruluşlarına gereken emirleri verir ve bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar. (2) Bakan yardımcısı yukarıda belirtilen hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur. (3) Bakan yardımcısı kadroları atama işlemi yapıldığı anda herhangi bir işleme gerek kalmaksızın ihdas edilerek Genel Kadro ve Usulü Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ilgili bölümlerine eklenmiş sayılır (CK-1, 2018).

2011 yılında her bakanlığa, bu çerçevede Milli Eğitim Bakanlığı’na da bir bakan yardımcılığı kadrosu verilmişken, 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde bakan yardımcılığı için sayı sınırlandırılmasına gidilmemiş, Cumhurbaşkanlığı tarafından bakan yardımcısı atanması durumunda herhangi bir işleme gerek kalmaksızın otomatik olarak bakan yardımcılığı kadrosunun ihdas edilmiş sayılacağı hükmüne bağlanmıştır. Nitekim söz konusu

kararnamenin yayınlanmasından bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığına dört bakan yardımcısı atanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısında gerçekleştirilen önemli değişikliklerden birisi de daha önceden MEB'nin hiyerarşik yapısı içerisinde yer alan bir müsteşar ve yedi müsteşar yardımcılığı kadrosunun kaldırılmış olmasıdır. Bu durum üzerinde her ne kadar yukarıda belirtildiği gibi 2011 yılında uygulanmaya başlanan bakan yardımcılığı uygulamasından sonra bakan yardımcısı ve müsteşar arasında ortaya çıkan yetki karmaşa ve çatışmasının bir ölçüde etkili olduğu düşünülebilir de bu durum daha çok Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlıklara biçilen rol ve işlev ile alakalı bir durumdur. Zira Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yönetsel anlamda en karakteristik özelliklerinden birisi Bakanlıkların Parlamento Sistemde sahip oldukları politika ve strateji belirleme işlevine son verilerek bu işin Cumhurbaşkanlığı başkanlığında oluşturulan politika kurullarına devredilmiş olmasıdır. Dolayısıyla yeni sistemde bakanlıklar sadece uygulayıcı birimler olarak yapılandırıldığından, bakan ve bakan yardımcısı eski sistemde idari işleştiren sorumlu olan müsteşar ve yardımcılarının yürüttükleri görevleri yürütmekle görevli ve yetkili kılınmıştır.

Aşağıda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmeden önce yürürlükte olan 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de yer alan müsteşarın görev ve yetkileri ile Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde bakan yardımcılarının görev ve yetkileri karşılaştırılmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 2. Müsteşarın Görev ve Yetkileri İle Bakan Yardımcılarının Görev ve Yetkilerinin Karşılaştırılması

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri hakkında 652 Sayılı KHK	Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
Müsteşar ve Müsteşar Yardımcısı Madde 5 (1) Müsteşar, Bakandan sonra gelen en üst düzey kamu görevlisi olup Bakanlık hizmetlerini, Bakan adına ve onun emir ve yönlendirmesi doğrultusunda, mevzuat hükümlerine, Bakanlığın amaç ve politikaları ile stratejik planına uygun olarak düzenler ve yürütür. Bu amaçla, Bakanlık birimlerine gereken emirler verir, bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar. Müsteşar, bu hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur.	Bakan Yardımcıları MADDE 504 - (1) Bakan Yardımcıları, bakanın emrinde ve onun yardımcısı olup bakanlık hizmetlerini bakan adına ve bakanın direktif ve emirleri yönünde, bakanlığın amaç ve politikalarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara, stratejik plan ve performans hedefleri ile hizmet gereklerine, mevzuat hükümlerine uygun olarak düzenler ve yürütür. Bu amaçla bakanlık teftiş kurulu hariç bakanlık kuruluşlarına gereken emirler verir ve bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar. (2) Bakan Yardımcıları yukarıda belirtilen hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur.

Tablo 2'de de görüldüğü gibi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin uygulanmaya başlanmasından önce bakanlığın hiyerarşik yapısında yer alan ve idari-bürokratik işleştiren sorumlu en yüksek devlet memuru statüsünde olan müsteşarların görevleri ile yeni sistemdeki bakan yardımcılarının görevleri büyük benzerlik taşımaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde eğitim ve öğretim ile ilgili hizmetler ikiye ayrılarak politika ve strateji geliştirme, planlama ve bütçeleme vb. görevler Cumhurbaşkanlığı başkanlığındaki Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu'na, bu Kurul tarafından belirlenen politika ve planlamalar çerçevesinde eğitim ve öğretim

faaliyetlerinin yürütülmesinin sağlanması görevi ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın görev ve yetkileri 301. maddede düzenlenmiştir. Aşağıdaki tabloda MEB Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 sayılı KHK ile 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'nın görev ve yetkileri karşılaştırılmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulanmaya Başlanmasından Önce ve Sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın Görevleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 Sayılı KHK	Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
a) Okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencileri bedeni, zihni, ahlaki, manevi, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek,	a) Okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencileri bedeni, zihni, ahlaki, manevi, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek,
b) Eğitim ve öğretimin her kademesi için ulusal politika ve stratejileri belirlemek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve denetlemek, ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek,	b) Eğitim ve öğretimin her kademesi için ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve denetlemek, ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek,
c) Eğitim sistemini yeniliklere açık, dinamik, ekonomik ve toplumsal gelişimin gereklilikleriyle uyumlu biçimde güncel teknik ve modeller ışığında tasarlamak ve geliştirmek,	c) Eğitim sistemini yeniliklere açık, dinamik, ekonomik ve toplumsal gelişimin gereklilikleriyle uyumlu biçimde güncel teknik ve modeller ışığında tasarlamak ve geliştirmek,
ç) Eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkânlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve koordine etmek,	ç) Eğitime erişimi kolaylaştıran, her vatandaşın eğitim fırsat ve imkânlarından eşit derecede yararlanabilmesini teminat altına alan politika ve stratejilerin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapmak, belirlenen politikaları uygulamak, uygulanmasını izlemek ve koordine etmek,
d) Kız öğrencilerin, özürülerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek,	d) Kız öğrencilerin, engellilerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejilerin geliştirilmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak, belirlenen politikaları uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek,
e) Özel yetenek sahibi kişilerin bu niteliklerini koruyucu ve geliştirici özel eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek,	e) Özel yetenek sahibi kişilerin bu niteliklerini koruyucu ve geliştirici özel eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek,
f) Yükseköğretim kurumları dışındaki eğitim ve öğretim kurumlarını açmak, açılmasına izin vermek ve denetlemek,	f) Yükseköğretim kurumları dışındaki eğitim ve öğretim kurumlarını açmak, açılmasına izin vermek ve denetlemek,
g) Yurtdışında çalışan veya ikamet eden Türk vatandaşlarının eğitim ve öğretim alanındaki ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çalışmaları ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde yürütmek,	g) Yurtdışında çalışan veya ikamet eden Türk vatandaşlarının eğitim ve öğretim alanındaki ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çalışmaları ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde yürütmek,
ğ) Yükseköğretim dışında kalan ve diğer kurum ve kuruluşlarca açılan örgün ve yaygın eğitim ve öğretim kurumlarının denklik derecelerini belirlemek, program ve düzenlemelerini hazırlamak,	ğ) Yükseköğretim dışında kalan ve diğer kurum ve kuruluşlarca açılan örgün ve yaygın eğitim ve öğretim kurumlarının denklik derecelerini belirlemek, program ve düzenlemelerini hazırlamak,
h) Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı ortaöğretim kurumlarının program ve denklik derecelerinin belirlenmesi ile yönetmeliklerinin hazırlanmasında işbirliğinde bulunmak,	h) Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı ortaöğretim kurumlarının program ve denklik derecelerinin belirlenmesi ile yönetmeliklerinin hazırlanmasında işbirliğinde bulunmak,
ı) Yükseköğretimin millî eğitim politikası bütünlüğü içinde yürütülmesini sağlamak için, 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Bakanlığa verilmiş olan görev ve sorumlulukları yerine getirmek,	ı) Yükseköğretimin millî eğitim politikası bütünlüğü içinde yürütülmesini sağlamak için, 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Bakanlığa verilmiş olan görev ve sorumlulukları yerine getirmek,
i) Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak,	i) Kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle verilen diğer görevleri yapmak,

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmeden önceki dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri ile yeni sistemdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri önemli ölçüde benzer olup; sadece Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı ortaöğretim kurumları 15 Temmuz darbe girişiminin sonrasında kapatıldığı için bu okullara ilişkin görevler görev tanımından tamamen çıkarılmış; diğer görevler arasından ise politika ve strateji geliştirmeye yönelik ifadeler çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle önceki mevzuatta yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevleri, Bakanlığın yeni sistem içindeki yeni rol ve fonksiyonuna uyarlanmak suretiyle korunmuştur.

MEB Hizmet Birimleri

1992 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısı ve görevlerini belirlemek üzere çıkarılan 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile oluşturulan Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısında son yirmi yılda yapılan düzenlemelerle birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Güçlü vd., 2014). Bu çerçevede 2005 yılında Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı (RG, 2005), 2009 yılında ise Savunma Sekreterliği kaldırılmıştır (RG, 2009). Fakat Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısında asıl önemli ve kapsamlı değişiklik 2011 yılında çıkarılan 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile gerçekleştirilmiştir. Bu KHK ile Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatının Bakanlık Makamı, Talim ve Terbiye Kurulu, ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri ile yardımcı birimlerden oluşan geleneksel yapısı değiştirilerek, Bakanlık merkez teşkilatı Müsteşar, Talim ve Terbiye Kurulu ve toplam 19 hizmet biriminden oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yeni yapıda Bakanlık hiyerarşisinde görece özerk konumda olan Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın yerine Rehberlik ve Denetim Başkanlığı kurulmuş ve bu birim hiyerarşik olarak diğer hizmet birimleri içerisinde gösterilmiştir. Bu düzenlemede Talim ve Terbiye Kurulu'nun oluşturulma şekli, çalışma esasları ve görevleri ayrı bir bölüm halinde düzenlenerek Kurulun Bakanlığın "bilimsel danışma ve karar organı" olma özelliği korunmuş ise de bu durum yaklaşık üç yıl sürmüş; 2014 yılında çıkarılan 6528 sayılı Kanun ile Talim ve Terbiye Kurulu'nun "karar organı" niteliğine son verilerek sadece "bilimsel danışma ve inceleme organı" olarak tanımlanmıştır (RG, 2014). Böylece, Bakanlık içerisinde geleneksel olarak özerk statüye sahip olan Teftiş Kurulu Başkanlığı ile özerk ve karar organı olan Talim ve Terbiye Kurulu'nun yapı ve işlevlerinde gerçekleştirilen bu değişiklikler Bakanlığın demokratik iç işleyişini olumsuz etkileyerek sonuçta daha merkezîyetçi bir yapıya bürünmesine yol açmıştır (Erdoğan, 2014). Bakanlık merkez teşkilatında Müsteşar Yardımcılarının sayısı da bu süreçte değişime uğramış; 7 olan müsteşar yardımcısı sayısı 2011 yılında 5'e, 2016 yılında ise tekrar 7'ye çıkarılmıştır.

652 sayılı KHK çıkarıldığı sırada bakanlık merkez teşkilatında yer alan 16'sı ana hizmet birimi, 3'ü danışma ve denetim birimi ve 13'ü yardımcı birim olmak üzere toplam 32 birimden bazıları birleştirilerek tek birim haline dönüştürülmüş; bazıları isim, görev ve yetkileri değiştirilmiş, bazıları ise tamamen kaldırılmıştır. Bu şekilde oluşturulan toplam 19 birim görev ve işlev ayrımı yapılmaksızın "hizmet birimleri" başlığı altında toplanmıştır. 2014 yılında çıkarılan 6528 sayılı kanunla bu 19 hizmet birimine Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün eklenmesi ile Bakanlıktaki hizmet birimi sayısı 21'e yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 4) 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmet birimleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulanmaya Başlanmasından Önce ve Sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hizmet Birimleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 Sayılı	Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı
MADDE 6 Bakanlığın hizmet birimleri şunlardır: a) Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. b) Ortaöğretim Genel Müdürlüğü. c) Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü. ç) Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. d) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. e) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. f) Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü. g) Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. ğ) Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. h) Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. ı) Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü. i) Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. j) Teftiş Kurulu Başkanlığı k) Strateji Geliştirme Başkanlığı. l) Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü m) İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü. n) Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü. o) Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı. ö) İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı. p) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği. r) Özel Kalem Müdürlüğü	MADDE 303 Bakanlığın hizmet birimleri şunlardır: a) Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, b) Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, c) Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, ç) Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, d) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, e) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, f) Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü, g) Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, ğ) Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, h) Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü, ı) Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü, i) Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, j) Personel Genel Müdürlüğü, k) Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, l) Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, m) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı n) Teftiş Kurulu Başkanlığı, o) Strateji Geliştirme Başkanlığı, ö) Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, p) İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı r) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, s) Özel Kalem Müdürlüğü.

Tablo 4'de de görüldüğü gibi Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın daha önceden mevcut olan hizmet birimlerinin tamamının korunduğu; İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü'nün isminin Personel Genel Müdürlüğü olarak değiştirildiği görülmektedir. Daha önceden Milli Eğitim Bakanlığı'nın bilimsel danışma ve inceleme organı olarak bakanlık teşkilatı içerisinde özel, üstün ve görece özerk bir konuma sahip olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na yeni dönemde özel bir vurgu yapılmamış ve diğer hizmet birimleri içerisinde gösterilmiştir.

İlgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmet birimlerinin önceki görev tanımlarının da önemli ölçüde korunduğu görülmektedir. Hizmet birimlerinin görevleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen değişiklik Bakanlığın tüm yeni mevzuatında olduğu gibi politika ve strateji geliştirme ve belirlemeye yönelik ifadelerin çıkarılması, dolayısıyla bu hususların birimlerin görev alanı dışına çıkarılması olmuştur. Bu değişikliğin dışında genel olarak Bakanlığın hizmet birimlerinin görevleri eski mevzuatta olduğu gibi korunmuştur.

652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de Bakana yardımcı olmak üzere 30 bakanlık müşaviri atanabiliyorken 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde bu sayı on beş ile sınırlandırılmış; ayrıca bu kadrolara atama işlemi gerçekleşince başka bir işleme gerek kalmaksızın kadronun ihdas edilmiş sayılacağı hükme bağlanmıştır (CK-4, 2018). Böylece yeni sistemde Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevlendirilebilecek bakan müşaviri sayısı yarı yarıya azaltılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatını oluşturan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde daha önceden olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı'nın merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatından oluştuğu belirtilmekte ve daha sonra bu teşkilatların kuruluşları ile ilgili genel hususlara yer verilmektedir. Yurt dışı teşkilatı ile ilgili kısımda daha önceki mevzuatta yurt dışı görevlere atanma usul ve esasları ile ilgili hususlara da yer verilmekte iken, söz konusu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde bu hususlara yer verilmemiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

Talim ve Terbiye Kurulu, Atatürk'ün 1926 yılında "ülkede eğitim ve öğretimle ilgili esasları bilimsel ve bağımsız bir merkezden yürütülmesini sağlayacak Talim ve Terbiye Dairesinin kurulması" yönündeki direktifi ve III. Heyet-i İlmiye'de alınan karar doğrultusunda 22 Mart 1926 tarihinde çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile kurulmuştur (RG, 1926; Deniz, 2001: 11). 26 Mart 1926 tarihinde ise Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin ilk talimatnamesi çıkarılarak görevleri ve çalışma usulleri belirlenmiştir. Bu talimatnamede Kurula bakanlığın ilgili birimleri tarafından hazırlanan kanun tasarısı, yönetmelik vb. incelemek, okul programlarını hazırlamak ve değiştirmek, müfredatlara uygun ders kitapları hazırlamak, bakanlık adına yayınlanacak kitapları belirlemek vb. önemli görevler verilmiştir (MTTDT, 1926). Eğitim ve öğretim ile ilgili işlerin işin uzmanlarına bırakılarak politik etkilerin dışına çıkarılması gayesi ile oluşturulan Talim ve Terbiye Kurulu'nun bu özerk bilimsel danışma ve karar organı statüsü 2014 yılına kadar sürmüştü; aynı yıl 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de 2014 yılında gerçekleştirilen değişikliklerle Talim ve Terbiye Kurulu "bilimsel danışma ve inceleme organı" olarak tanımlanarak "karar organı" olma niteliğine son verilmiştir. Talim ve Terbiye Kurulu'nun statüsündeki bu değişikliğe rağmen söz konusu KHK'de birimin görev ve çalışma usulleri ilgili hususlar ayrı bir bölüm halinde düzenlenmiştir. Talim

ve Terbiye Kurulu'nun görevi, hizmet birimleri ve çalışma usulleri ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı kendine ait bir yönetmeliği de bulunmaktaydı (RG, 2012). Yukarıda da bahsedildiği gibi Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili bölümünde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Bakanlığın diğer hizmet birimleri arasında sayılmış ve Kurulun görevleri de yine diğer birimlerin görevlerinin yer aldığı bölümde belirtilmiştir. Böylece Talim ve Terbiye Kurulu'nun geleneksel olarak kendisine yüklenen misyon, yetki ve yapısından kaynaklanan özerk ve görece üstün konumuna son verilerek, bakanlığın diğer hizmet birimlerinden birisi konumuna getirilmiştir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 5) Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 sayılı KHK ile Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın görevleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesinden Önce ve Sonra Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın Görevleri

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 S.	Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
(1) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Bakanlığın bilimsel danışma ve inceleme organıdır	MADDE 319 – (1) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Bakanlığın bilimsel danışma ve inceleme organıdır.
(5) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının çalışma usul ve esasları, Başkan ve üyelerin diğer nitelikleri, görev, yetki ve sorumlulukları ile diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir.	(2) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının oluşumu, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılan yönetmelikle düzenlenir.
(6) Talim ve Terbiye Kurulu, evrensel değer ve standartları göz önünde bulundurarak, kalite, eşitlik ve etkililik ilkeleri ile milli ve toplumsal değerlere dayalı bir eğitim sistemi oluşturmak amacıyla aşağıdaki görevleri yerine getirir:	(3) Talim ve Terbiye Kurulu, evrensel değer ve standartları göz önünde bulundurarak, kalite, eşitlik ve etkililik ilkeleri ile milli ve toplumsal değerlere dayalı bir eğitim sistemi oluşturmak amacıyla aşağıdaki görevleri yerine getirir:
a) Eğitim sistemini, eğitim ve öğretim plan ve programlarını, ders kitaplarını hazırlamak, hazırlananları incelemek veya incelemek, araştırmak, geliştirmek ve uygulamaya ilişkin görüşlerini Bakana sunmak.	a) Eğitim sistemini, eğitim ve öğretim plan ve programlarını, ders kitaplarını hazırlamak, hazırlananları incelemek veya incelemek, araştırmak, geliştirmek ve uygulamaya ilişkin görüşlerini Bakana sunmak,
b) Bakanlık birimlerince hazırlanan eğitim ve öğretim programları, ders kitapları, yardımcı kitaplar ile öğretmen kılavuz kitaplarını incelemek, incelemek ve sonucunu Bakana sunmak.	b) Bakanlık birimlerince hazırlanan eğitim ve öğretim programları, ders kitapları, yardımcı kitaplar ile öğretmen kılavuz kitaplarını incelemek, incelemek ve sonucunu Bakana sunmak,
c) Yurtdışı eğitim ve öğretim kurumlarından alınmış, ilköğretim ve ortaöğretim diploma ve öğrenim belgelerinin derece ve denkliklerine ilişkin ilke kararlarını Bakanın onayına sunmak.	c) Yurtdışı eğitim ve öğretim kurumlarından alınmış, ilköğretim ve ortaöğretim diploma ve öğrenim belgelerinin derece ve denkliklerine ilişkin ilke kararlarını Bakanın onayına sunmak,
ç) Eğitim ve öğretimle ilgili konularda Bakanlığın diğer birimleri tarafından oluşturulacak politika ve stratejilerin belirlenmesinde işbirliği yapmak.	ç) Eğitim ve öğretimle ilgili konularda Bakanlığın diğer birimleri ile işbirliği yapmak.
d) Milli Eğitim Şurasının sekreteryası hizmetlerini yürütmek.	

Tablo 5'de de görüldüğü gibi her iki kararnamede de Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın Bakanlığın bilimsel danışma ve inceleme organı olduğunun ifade edilmekte, Talim ve Terbiye

Kurulu Başkanlığı'nın çalışma usul ve esasları ile diğer hususların yönetmelik (yeni şeklinde Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelik) ile düzenleneceğinin vurgulanmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu'nun eski mevzuatta yer alan görevlerinden ilk üçünün yeni kararnamede olduğu gibi korunduğu, "Eğitim ve öğretimle ilgili konularda Bakanlığın diğer birimleri tarafından oluşturulacak politika ve stratejilerin belirlenmesinde işbirliği yapmak." şeklindeki görevin ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde "politika ve strateji geliştirme" ifadeleri çıkarılmak suretiyle "Eğitim ve öğretimle ilgili konularda Bakanlığın diğer birimleri ile işbirliği yapmak" şekline dönüştürüldüğü; "Milli Eğitim Şurasının sekreteryaya hizmetlerini yürütmek." şeklindeki göreve ise hiç yer verilmediği anlaşılmaktadır. Yine 652 sayılı KHK'de yer alan kurulun oluşturulması, kurul başkan ve üyelerinin seçilme ve atanma şartları, görev süreleri vb. ilgili hususlara ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer verilmemiştir.

Milli Eğitim Şurası

Ankara'da TBMM Hükümeti'nin kurulmasından itibaren eğitim öğretim işleriyle ilgili politikaların belirlenmesinde danışmaya büyük önem verilmiş, 16 Temmuz 1921 gibi çok erken bir tarihte toplanan Maarif Kongresi'ni 1923, 1924 ve 1925-1926 yıllarında toplanan Heyet-i İlmiye toplantıları takip etmiştir. Tüm bu toplantılarda yeni kurulan devletin eğitim sistemi şekillendirilmeye çalışılmıştır (Deniz, 2001: 11). 1933 yılında çıkarılan Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun'da "Talim ve Terbiye Dairesi tarafından hazırlanacak yönetmelik, yönerge, program ve esaslar doğrultusunda Cumhuriyet maarifinin eğitim ve öğretimle ilgili işleriyle ilgili şura üyelerinin tekliflerini inceleyip karara bağlamak" görevlerini yerine getirmek üzere Maarif Şurası kurulmuştur (RG, 1933). Bu Kanunda, Şuranın üç yılda bir düzenli olarak, gerekli hallerde ise diğer zamanlarda da toplanacağı öngörülmüş; ayrıca Şuranın kimlerden oluşacağı da belirtilmiştir. Bu düzenlemenin ardından günümüze kadar ilki 1939 yılında, sonuncusu ise 2014 yılında olmak üzere toplam on dokuz Milli Eğitim Şurası toplanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmeden önce yürürlükte olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 652 sayılı KHK'de Milli Eğitim Şurası Bakanlığın en yüksek danışma kurulu olarak tanımlanmakta ve eğitim ve öğretim ile ilgili gerekli görülen konuları araştırmak ve tavsiye niteliğinde kararlar almakla görevli olduğu ifade edilmektedir (KHK, 2011b). Milli Eğitim Şurası Yönetmeliği'nde "Şura; Bakanlığın en yüksek danışma kurulusudur. Türk millî eğitim sistemini geliştirmek, niteliğini yükseltmek için eğitim ve öğretimle ilgili konuları tetkik eder; tavsiye kararları alır." (MEB, 2014) ifadesine yer verilmekte; ayrıca Şura'nın toplanma usulü, başkanı, Şura kararlarının alınma şekli, bu kararların niteliği, Şuranın sekreteryaya hizmetleri vb. hususlar düzenlenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatını düzenleyen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Milli Eğitim Şurası ile ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bu durum Türk Milli Eğitim Sisteminin köklü geleneklerinden olan Milli Eğitim Şurasının tamamen ortadan kaldırıldığını veya en azından Şura ile ilgili iş ve işlemlerin Milli Eğitim Bakanlığı'nın görev ve yetki alanının dışına çıkarıldığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yönetim yapısı temel olarak 10 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile oluşturulmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı; Cumhurbaşkanlığı Makamı,

Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı, İdari İşler Başkanlığı, Ofisler, Politika Kurulları, Bağlı Kurum ve Kuruluşlar ile 16 Bakanlıktan oluşmaktadır. Bu yapı içerisinde Cumhurbaşkanlığı yardımcılarını, bakanlar, üst kademe yöneticiler hakkında bilgi toplamak, atamak, hizmetçi eğitimleriyle ilgili işleri yapmak, kamu yönetim sistemini geliştirmek, kamu personeli ile ilgili mevzuat çalışmalarının koordinasyonunu sağlamak gibi görevlere sahip olan Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün Milli Eğitim Bakanlığını özellikle "kadrolama" bakımından etkileyebilecek bir konuma ve işleve sahiptir. Özellikle yeni sistemde genel müdür ve üstü kadrolara bizzat Cumhurbaşkanının kararı, daire başkanı ve genel müdür yardımcılığı kadrolarına ise Cumhurbaşkanı onayıyla atama yapılabilmesi bu kurumun önemini ortaya koymaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Bakanlıkların fonksiyonuyla ilgili dikkat çeken özelliği parlamenter sistemde bakanlıkların sahip oldukları politika ve strateji belirleme, bütçe yapma gibi görevleri Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı içerisinde oluşturulan başka birimlere devredilmiş olmasıdır. Ofisler ve özellikle politika kurullarından oluşan bu birimler görev alanlarıyla ilgili politika ve strateji geliştirme başta olmak üzere çok önemli görev ve yetkilerle donatılmışlardır. Yeni sistemde bakanlıklara düşen ise bu sistemde belirlenmiş olan politika ve stratejiler doğrultusunda görev icra etmektir.

Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarından birisi olan Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, eğitim strateji ve politikaları geliştirme, planlama, izleme vb. geniş yetki ve görevlerle donatılmıştır. Daha önceden başta MEB olmak üzere Yükseköğretim Kurulu (YÖK) vb. farklı kurumların kendi alanlarıyla ilgili yürüttükleri planlama, strateji ve politika geliştirme görevleri yeni sistemde tek elde, bu kurulda toplanmıştır. Kurulun bu önemli ve yoğun mesai ve performans gerektiren görevleri layıkıyla yerine getirebilmesi için kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve yeterli sayıda uzman personel ile desteklenmesi gerekmektedir ki, bu da aslında gelecekte bu kurulun azımsanmayacak büyüklükte bir kurumsal yapıya dönüşeceğini düşündürmektedir. Eğitim ile ilgili strateji ve politika belirleme görevinin eğitim ve Öğretim Politikaları Kuruluna; belirlenen bu strateji, politika ve kararlar doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinin Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakıldığı bu ikili yapı, kuşkusuz uygulamada iki yapı arasında kopukluk, uyumsuzluk ve çift başlılık yaratma riskini bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan özellikle planlama ve politika belirleme konularından sorumlu, iyi oluşturulmuş ve işlevsel bir kurumsal yapıya kavuşturulmuş uzman bir kurulun varlığı sorunlara ülke ölçeğinde, çok boyutlu ve sistem bütünlüğü içerisinde yaklaşma olanağı sağlayarak bu sorunların çözümü için etkili yol ve yöntemlerin bulunmasını kolaylaştırabilir. Türk kamu yönetim sisteminde politika belirleme-uygulama ayırımına dayanan bu yeni uygulamanın eğitim sistemi boyutuyla ele alındığında başarısının büyük ölçüde Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu'nun sahip olması gereken yukarıda belirtilen özelliklerin yanı sıra, Milli Eğitim Bakanlığı ile arasındaki uyum, eşgüdüm ve işbirliğine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'de daha önce uygulama örneği olmayan bu sistemin başarı düzeyi de ancak uygulama sürecinde anlaşılabilir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlıkların yeni işlevleriyle uyumlu olarak bakanların genel olarak "siyasi" değil, "teknokrat" olmaları öngörülmüş; milletvekillerinin bakan olarak atanmaları ise istisnai bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Bu sistemde strateji geliştirme, politika belirleme vb. görevler siyasi sorumluluk taşıyan Cumhurbaşkanında (Bizzat başkanı olduğu politika kurullarında) toplandığından, daha çok uygulamadan ve bürokratik işleyişten sorumlu olan bakanların siyasi olmalarına da

gerek duyulmamaktadır. Bu sistemde daha önce 2011 yılında uygulanmaya başlanan bakan yardımcılığının genişletilerek sürdürüldüğü görülmektedir. 2011 yılında nispeten “düşük profilli” bir kadro olarak bakanlıkların hiyerarşik yapılarına eklenen bakan yardımcılığında sayı sınırlaması kaldırılmış ve önceden müsteşar ve müsteşar yardımcılarının görev tanımlarında yazılı olan görevler bunlara devredilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bakanın yanı sıra daha önceden üçlü kararname ile atanan bakan yardımcısı ve genel müdürlerin de doğrudan Cumhurbaşkanı kararıyla atanmasının bakanlığın hiyerarşik ve bürokratik işleyişi üzerinde yaratacağı etki de uygulama sürecinde görülebilecektir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Milli Eğitim Bakanlığının görevleri içerisindeki strateji ve politika geliştirme, bütçe yapma vb. olanlar çıkarılmış, geriye kalan görevler ise büyük ölçüde korunmuştur. Aynı şekilde Milli Eğitim Bakanlığının hizmet birimleri de hemen hemen olduğu gibi korunmuş, ancak görev tanımlarında daha önceden var olan politika ve strateji geliştirmeyle ilgili ifadeler çıkarılmıştır. Bu dönemde Talim ve Terbiye Kurulu’nun 2014 yılında “karar organı” olma özelliğine son verilerek geleneksel “bilimsel danışma ve karar alma” niteliği ve buna bağlı olarak bakanlık hiyerarşisinde sahip olduğu özerk ve görece üstün konumunun ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamanın da benimsendiği görülmektedir. Bu durum 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın önceden olduğu gibi “bilimsel danışma ve inceleme” birimi olarak nitelendirilerek bakanlığın diğer hizmet birimleri içerisinde gösterilmesi şeklinde yansımıştır. Bu kararnamede Milli Eğitim Şurası’ndan ise hiç bahsedilmeyerek eğitimle ilgili politika belirleme sürecinde çok geniş katımlı, demokratik bir gelenek ortadan kaldırılmış görünmektedir. Talim ve Terbiye Kurulu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim-öğretim işinin bilimsel ve dolayısıyla uzmanlık gerektiren bir konu olduğu düşüncesinden hareketle bu konuların gündelik siyasi anlayış ve tartışmaların dışında tutulması düşüncesinin bir yansıması olarak “özerk” bir statüde oluşturulmuş ve bu konumu az çok 2014 yılına kadar korunmuştur. Milli Eğitim Şurası ise Osmanlı Devleti’nden devralınan, Cumhuriyet Döneminde ise daha Kurutuluş Savaşı sürerken toplanan Maarif Kongresi ile başlayan ve Heyet-i İlmiye toplantılarıyla devam eden eğitim politikalarının “danışma” usulüyle belirlenmesi geleneğinin bir ifadesi olarak kurumsallaştırılmıştır. Bu iki önemli kurumun birincisinin konumunun zayıflatılması, ikincisinin ise tamamen ortadan kaldırılmasının eğitim öğretim faaliyetlerini olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasal istikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 922-944.
- Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları: Sosyal politikalar kurulu üzerinden bir değerlendirme. *Route Educational and Social Science Journal*, 6 (3), 659-676.
- CK-1 (2018). Cumhurbaşkanlığı teşkilatı hakkında cumhurbaşkanlığı kararname (Kararname Numarası: 1), *Resmi Gazete*, 30474 (10.7.2018).
- CK-4, (2018). Bakanlıklara bağlı, ilgili, ilişkili kurum ve kuruluşlar ile diğer kurum ve kuruluşların teşkilatı hakkında cumhurbaşkanlığı kararname (Kararname Numarası: 4). *Resmi Gazete*, 30479 (15.7.2018).
- Deniz, M. (2001). Milli eğitim şuralarının tarihçesi ve eğitim politikalarına etkileri. T. C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Erdoğan, İ. (2014). Milli eğitim bakanlığı sisteminin kuvvetler ayrılığında kuvvetler birliğine doğru dönüştürülmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4 (2), 329-340.
- Güçlü, N., Çoban, Ö., Bozkurt, S. ve Koksall, O. (2014). The views of educational expert assistants at Turkish Ministry of National Education about organizational values and organizational socialization. *International Journal of Teaching and Education*, II (1), 54-64.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve kamu yönetimine etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (39), 299-322.
- KHK (2011a). 3046 sayılı kanun ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun hükmünde kararname (KHK/643). *Mükerrer Resmi Gazete* 27958 (08.6.2011).
- KHK (2011b). Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname (25.8.2011/652). *Resmi Gazete*, 28054 (14.9.2011).
- MEB (2014). Milli eğitim şurası yönetmeliği. *Resmî Gazete*, 29054 (08.7.2014).
- MTTDT (1926). Milli talim ve terbiye dairesi talimatnamesi. *Maarif Vekaleti Mecmuası*, 7.
- RG (1926). 789 sayılı maarif teşkilatına dair kanun. *Resmi Gazete*, 338 (3.4.1926).
- RG (1933). Maarif Vekâleti merkez teşkilatı ve vazifeleri hakkında kanun. *Resmi Gazete*, 2434 (22.6.1933).
- RG (1984). Bakanlıkların kuruluş ve görev esasları hakkında 174 sayılı kanun hükmünde kararnamenin bazı maddelerinin kaldırılması ve bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında 202 sayılı kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkında kanun. *Resmi Gazete*, 18540 (9.10.1984).
- RG (2005). 5436 Sayılı kamu malı yönetimi ve kontrol kanunu ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051224-2.htm> adresinden erişilmiştir.
- RG (2009). 5902 sayılı afet ve acil durum yönetimi başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-1.htm> adresinden erişilmiştir.
- RG (2012). Milli eğitim bakanlığı talim ve terbiye kurulu başkanlığı yönetmeliği. *Resmi Gazete*, 28409 (12.9.2012).
- RG (2014). 6528 sayılı milli eğitim temel kanunu ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm> adresinden erişilmiştir.
- RG (2018). Cumhurbaşkanlığı politika kurulları üyeliklerine yapılan atamalar hakkında karar (2018/196). *Resmi Gazete*, 30560 (9.10.2018).
- Sobacı, M. Z., Miş, N. ve Köseoğlu, Ö. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim modeli ve cumhurbaşkanlığı teşkilatı. *SETA Perspektif*, 206, <https://setav.org/assets/uploads/2018/06/206-t%C3%BCrkiye-nin-Yeni-Y%C3%B6netim-Modeli.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Tataroğlu, M. (2016). Hükümet yapısında genişleme: Bakan yardımcılığı. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23 (2), 519-544.
- TC Anayasası (2017). https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf adresinden erişilmiştir.
- TBMM (2018). *Yeni sisteme göre yasama el kitabı*. Ankara: TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/Yasama_El%20Kitabi.pdf adresinden erişilmiştir.
- Turan, M. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim düzeni: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Social Sciences Research Journal*, 7 (3), 42-91.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, B. (2013). Türkiye'de bakan yardımcılığı uygulamasına ilişkin genel bir değerlendirme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 33-41.

EXTENDED ABSTRACT

“Document analysis method”, a qualitative data collection method, has been used in this research which aims to determine and evaluate the impact of the Presidential government system on the organizational structure, duties and powers of the Ministry of National Education, which has been implemented in Turkey since 2018. The study used other relevant texts on the subject of the Ministry of National Education's Decree No. 652 on the Organization and Duties and the Presidential Decree on the Presidential Administration. In the research, answers to the questions of what are the educational policies of Turkey and the institutions and boards that will manage and direct the education system in the Presidential government system, the effects of the new system on the position and role of the minister of National Education and deputy ministers in the ministry, as well as the effects on the duties and Powers.

The institutional structure of the Presidential Government System in Turkey was established by the Presidential Decree No. 1, published on July 10, 2018. Turkey's new management structure education and training activities within tasks related to policy, strategy development and planning and execution are left to the policy of these tasks, strategy development and planning within the system was transferred to the newly created board called the Board of Education Policies. The Council of Educational Policies is one of the nine policy bodies that are expected to form at least three members to serve as President under the Decree. In the new management model, the Council for Educational Policies is to develop a policy proposal, provide feedback to the ministry, prepare progress reports by monitoring the implementation activities related to education and training, and civil society organizations, academics and sector representatives in the policy making process. Tasks such as increasing the participation of stakeholders and putting them into a common-sense circuit have been given. The Council of Educational Policies officially started its activities after the appointment of nine members to the Council of Education on October 9, 2018.

Within the Presidential Government System, it is considered among the duties of the ministry, "Developing policies and strategies in matters within the scope of the Ministry, setting annual goals and targets accordingly, determining performance criteria, preparing the Ministry budget, conducting the necessary legal and administrative arrangements, determined strategies, objectives and coordinating, monitoring and evaluating the application in accordance with performance criteria" tasks are not included. Strategy, policy making, budgeting etc. within the duties of the Ministry of National Education in the Presidential Government System. those that have been removed, the remaining tasks have been largely preserved.

In Turkey, the deputy minister who in 2011 formally to the hierarchical structure of the Ministry in 2018 are also included in the Presidential Decree, this decree deputy minister of the Ministry Organization in places been further clarified, the numbers have increased, powers and duties are described in more detail. In the new period, the duties of deputy ministers and deputy undersecretaries and deputy undersecretaries in the previous system are very similar. Therefore, it is understood that before the implementation of the Presidential Government System, the duties of the undersecretary who are in the hierarchical structure of the ministry and who are in the status of the highest civil servant responsible for administrative-bureaucratic functioning and the assistants of the ministers in the new system are very similar.

Since the duties and powers of the previous Ministry of National Education were preserved in the Presidential Government system and only secondary education institutions affiliated to the Turkish Armed Forces were closed after the July 15 coup attempt, the duties related to these schools were completely removed from the job description; Among other tasks, statements regarding policy and strategy development were made. In other words, the duties of the Ministry of National Education in the previous legislation have been significantly preserved by adapting the new role and function of the Ministry in the new system.

All twenty-one service units previously owned by the Ministry of National Education were preserved in the Presidential Government System; only the name of the General Directorate of Human Resources has been changed from these service units to the General Directorate of Personnel. As a scientific advisory and examination body of the Ministry of National Education, the Board of Education and Discipline, which had a special, superior and relatively autonomous position within the ministry organization, was not given special emphasis in the new period and was shown in other service units.

In the relevant President's Decree, it is seen that the previous job descriptions of the service units of the Ministry of National Education are also preserved. The amendment made regarding the duties of the service units was to remove statements about policy and strategy development and determination, as in all new legislation of the Ministry, and thus to exclude these issues from the units. Apart from this amendment, the duties of the service units of the Ministry were preserved as in the old legislation. Again, in the new system, the National Education Council, which was the highest advisory board of the Ministry of Education, which convened for the first time in 1939 and the last one in 2014, was not included.

6331 SAYILI İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNUNDAKİ KAPSAM KISITLILIĞININ NİKSAR İTFAİYESİ ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Cemal ÖZTÜRK^{1*}, Gökhan EL^{2*}

¹Doç. Dr, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

²Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyeti Koruma ve Güvenlik Bölümü

*cozturk@beu.edu.tr, gokhan.el@gop.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0003-3607-1356

^ˆORCID: 000-0002-7763-9895

Öz- Tehlike ve riskler altında çalışanların güvence altına alınması devletin görevi iken onların kendilerini güvende hissetmeleri de insan kaynakları yönetimi bağlamında motivasyon ve iş tatmini açısından elzemdir. İtfaiye personelinin afet ve acil durumlardaki görev ve çalışmalarında almış oldukları tehlike/risklerin iş sağlığı ve iş güvenliği bağlamında koruma altına alınması gerekirken ilgili mevzuatla bu korumanın sağlanmadığı görülmektedir. Bu çalışmada amaç, itfaiye personelinin almış olduğu tehlike ve risklerden olarak afet ve acil durumlarda almış oldukları tehlike/risklerin yoğunluğunu, bunların iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı kapsamının dışında bırakıldığının ve mevzuattaki eksikliğin bir an önce yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu çalışmamızda konuya dair literatür taramasının yanında nicel bilimsel araştırma yöntemi olarak tarama ve veri toplama aracı olarak da anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Bu anket çalışması Niksar Belediyesi İtfaiyesinde çalışan 30 itfaiye personelinin tamamına uygulanmıştır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-IV sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. **Anahtar Kelimeler-** İş Sağlığı, İş Güvenliği, İtfaiye, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, İnsan Kaynakları.

EXAMINATION OF SCOPE LIMITATION IN THE OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY LAW NO 6331 IN TERMS OF NIKSAR FIRE BRIGADE

Abstract – While it is the duty of the state to secure those working under dangers and risks, it is essential for them to feel motivated and job satisfaction in the context of human Resources management. While it is necessary to be taken the protection of firefighters from the hazards/risks that they take during their duties and works in disasters and emergencies, in the context of occupational health and safety, it is observed that this protection is not provided by the relevant legislation. The aim of this study is to reveal the intensity of the hazards/risks that firefighters take in disasters and emergencies as a result of the dangers and risks they take, are excluded from the scope of occupational health and safety legislation and the necessity that the deficiencies in the legislation should be made as soon as possible. In this study, besides the literature review on the subject, data was collected with the survey technique as a quantitative scientific research method and as a tool of data collection. This survey study was applied to all 30 firefighters working in the Niksar Municipality Fire Department. In tis context, research and Publication ethics were complied with and the necessary Ethics Committee decision was taken.

Keywords – Occupational Health, Work Safety, Fire Department, Occupational Health and Safety Law, Human Resources Management.

1. GİRİŞ

Kamu Yönetimi içinde itfaiye personeli, bir kamu hizmeti olarak birçok tehlike ve riskler içeren görevleri mevzuatın kendilerine verdiği çerçevede yerine getirmektedir. Bu görevleri yerine getirirken her çalışanda olduğu gibi bu personelde de devletin ve mevzuatın kendini tehlike ve risklere karşı korumasını bekleme hakkı bulunmaktadır. İtfaiye personeline Belediye Kanunu ve İtfaiye Yönetmeliği başta olmak üzere ilgili mevzuat birçok tehlike/risklere karşı toplumu, şahısları ve tasarrufları koruma ve kurtarma görevi vermektedir. İş ve iş kollarını iş sağlığı ve iş güvenliği bakımından güvenceleştiren bir norm olarak 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu bulunmaktadır. Bu kanunda hangi iş ve iş kollarının iş sağlığı ve iş güvenliği bakımından bu kanun kapsamında olduğu ya da hangilerinin bu kanun kapsamında olmadığı belirtilmektedir. Nitekim İtfaiye hizmetleri bu kanuna göre kanunun istisnaları olarak düzenlenmiştir.

İtfaiye personelleri her görevlerinde çeşitli tehlike ve risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu çerçevede itfaiye personeli afet ve acil durumlara müdahale etmekte ve o durumdaki tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bu tehlike ve riskler 6331 sayılı kanunun istisnaları arasında düzenlenmiş bulunmaktadır.

Acil durum ve Afet durumlarında itfaiye personelinin karşılaştığı tehlike ve riskler ise aynı personelin bu alanların dışındaki görevlerini yaparken karşılaştıkları tehlike ve risklerden daha fazla olmaktadır. Oysaki çalışanın işyerindeki fiziksel, sosyal ve ruhsal iyilik hali olan iş sağlığının ve çalışırken karşılaşılabilecek tehlikelerin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi olan iş güvenliğinin en az her çalışan kadar itfaiye personelinin de hakkı olduğu açıktır. 6331 sayılı yasanın 1. maddesine göre yasanın hedefi işyerleri açısından iş güvenliği ile iş sağlığının gereklerinin yerine getirilmesi, bu bağlamda devam etmekte olan güvenlik ve sağlığa dair koşulların daha iyi hale getirilmesi amacıyla dönük olarak hem işverenlerin hem de çalışan kişilerin görevleri, yetkileri, sorumlulukları ile bunların hak ve sorumluluklarını belirlemektir. Aynı kanunun 2. maddesinde bu kanunun bütün işler ile işyerlerine ve bunların işgörenlerine uygulanacağı hükme bağlanmaktadır. Ama devamında bu kanunun uygulanamayacağı faaliyetler ve kişiler sayılırken “Afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetleri” de bu kapsamda sayılmaktadır. Hal böyle olunca da itfaiye personelinin görevlerinden bir kısmını teşkil eden afetlere dair görevlerinde aldıkları tehlike ve riskler bu kanunun kapsamı dışında kalmaktadır.

Bu çalışmada önce mevzuattaki “görev ver ama korumayı yarım yap” anlayışı belirtilmiş, sonra da itfaiyenin eğitim ve diğer görevlerindeki tehlike ve riskler ile afet ve acil durumlarda karşılaştıkları tehlike ve riskler ile yoğunlukları ortaya konulmuştur. Nihayetinde itfaiyenin görevlerinden olan bu alanın da 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun kapsamına dahil edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. İtfaiye özelinde benzer başka bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş Sağlığı Ve Güvenliği

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)ya göre iş sağlığı, çalışanın işyerindeki fiziksel, sosyal ve ruhsal iyi olma halidir (Atan vd, 2017: 17). Aynı örgüte göre iş güvenliği kavramı olarak bir iş yapılırken işgörenlerin karşı karşıya kaldıkları tehlikelerin bertaraf edilmesi veya en az seviyeye düşürülmesine dair teknik önlemler ile kurullarla ilgilidir (Başbuğ, 2013: 16). Diğer iş kazası ise, uygun olmayan hareket ve çevresel şartlardan kaynaklanan, çalışanların can güvenliğini

tehlikeye atarak yaralanmalarına veya can kaybına neden olabilen, kullanılan ekipmanların zarar görmesi ve yapılan işin durmasına yol açan, plansız ani gelişen olaylar şeklinde tanımlanabilir (Ceylan, 2011).

İş güvenliği çalışma ortamıyla ilgili tedbirleri ihtiva eder ve işgörenleri yapılan işte faydalanılan teknik cihaz ve aletlere dair güvene almayı açıklar. Bu manada işte faydalanılan cihaz ve aletler kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek risklerin belirlenmesi ve bunların nasıl bertaraf edileceği ile ilgilenir (Atan vd, 2017: 17).

İş sağlığı ve güvenliği genel kapsamda bütün mesleklerdeki işgörenlerin sosyal ya da bedensel ve psikolojik iyi durumlarının sürdürülmesini sağlamak, çalışanların yaptıkları işten dolayı karşılaştıkları risklerden korunmasını sağlamak, sağlıklarının yaptıkları işten kaynaklı olarak bozulmasını önlemek, çalışanların kendilerine uygun işlerde çalışmalarını sağlayarak işe uygun işçi, işçiyeye uygun iş kriterini sağlama çalışmaları olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2009: 7-8).

Öz olarak iş sağlığı ve güvenliği kavramına bakınca, çalışanın işte, iş dolayısıyla ve iş ortamında karşılaştığı risklerden korunmasıyla ilgili olduğu görülür (Arıcı, 1999, s. 5). İş sağlığı ve iş güvenliğini kavram olarak birbirinden tam olarak ayırmak zordur, günümüzde bu iki kavramın ya birbirlerinin yerine kullanılmakta ya da birlikte ele alındığı müşahade edilir. Bununla birlikte “iş güvenliği kavramı hadiseyi teknik açıdan ele almayla ilgilendirilmiştir. (Arıcı, 1999: 50).

Burada kısaca güvenlik kültürü ve güvenlik ikliminden bahsetmek te uygun olacaktır. Güvenlik kültürü: Dünyada King Cross yangını, Piper Alpha patlaması ve Çernobil nükleer reaktörü kazası ve benzeri büyük kazalara dair hazırlanan raporlarda da bu bahse konu güvenlik kültüründen bahsedilmektedir. (Çelik, 2014: 55). Turner (1991) güvenlik kültürünü bir örgütteki işgörenlerin karşılaştıkları tehlikelerin aza indirilmesine dair tecrübeler, inançlar, kurallar, rol ve tutumlar şeklinde tarif etmektedir. (Vredenburg, 2002: 260)

Güvenlik iklimine dair çalışmalar ilk defa Zohar'ın 1980 yılında İsrail'de üretimdeki işçilerin güvenliğe dair tutumlarını araştırmasıyla başlamaktadır (Fang, Wu, 2013: 139). Güvenlik iklimi ile ilgili ilk tanımlama da 1980'de Zohar tarafından yapılmıştır. 1980'de Zohar'ın tanımına göre güvenlik iklimi deyince işgörenlerin çalıştıkları yer hakkında paylaştıkları algılarının bir özeti akla gelmektedir. Güvenlik iklimi işgörenlerin çalıştıkları yerde iş güvenliğine göre davranış biçimlerinin tahmin edilmesidir. Güvenlik iklimi işgörenlerin tutumlarını açıklayan güvenlik kültürünün bir yansımasıdır (Mearns vd, 2003: 642; Çelik, 2014: 50). Güvenlik iklimi işgörenin çalıştığı yerdeki güvenliğe ilişkin bakış açısından ileri gelmektedir (Guldenmund, 2007: 738). Güvenlik iklimi güvenlik karar, süreç ve uygulamaları hakkında paylaşılan algılarla bağlantılıdır. (Zohar, 2008: 376)

2.2. Afet, Acil Durum, Tehlike Ve Risk

4 Nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin (4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2018) Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı adını taşıyan 2. bölümdeki 31. maddede; Acil durum deyince: Bir toplumun bütünü veya bir kısmının hayatlarının normal akışında kesinti ya da durdurma yapan ve acil müdahale edilmesini gerekli kılan hadiseler ile bu hadiselerin meydana getirdiği kriz durumunu; Afet deyince: Bir topluluğun bütünü ya da bir kısmı için sosyal veya fiziksel olarak ve ekonomik olarak kayıplar oluşturan, hayatının normal akışını ve bireylerin aktivitelerinde durdurma ya da kesinti oluşturan doğa, teknoloji ya

da insanlardan kaynaklanan hadiseleri ve; Risk deyince: Bir alanda tehlike ihtimalinde kayba uğranılacak değerlerin ölçüsü ortaya konmaktadır.

Başka bir kaynakta afet, bir topluluğun bütünü ya da bir kısmına yönelik olarak fiziksel olarak, ekonomik olarak ve sosyal olarak zararlar oluşturan, hayatın olağan akışını ve fertlerin aktivitelerinde durdurma ya da kesinti oluşturan, etkiyi yarattığı topluluğun kendisiyle mücadele etme kapasitesinin bulunmadığı doğadan, teknolojiden ya da insanlardan kaynaklanan hadisedir. Afet bir hadise değil de daha ziyade o hadisenin ortaya koyduğu zarardır (Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü; Öztürk, 2017: 40; Öztürk ve Öztürk, 2017: 51). Aynı sözlükte: Acil durum; genelde bölgesel kabiliyetlerle mücadele edilebilecek çaptaki aciliyet gerektiren büyük durumlar olarak ve kriz; hayatın normal akışını aksatan, topluluğa yönelik olarak zararlar ortaya çıkarma ihtimali olan fiziki, sosyal içerikli, ekonomiye dair ve politikaya dair hadiselerin doğması durumu şeklinde ortaya konmaktadır. Yine bu durumlar hayatın normal akışı ile topluluğun temel özelliklerine ciddi tehdit oluşturan, hem zaman sıkıntısı hem de stres ortamında ciddi kararları gerektiren halleri ihtiva etmektedir.

Tehlike çalışma yapılan ortamda bulunan veya dışarıdan gelecek çalışma ortamını, çalışanı, yapılan işi etkileme potansiyeline sahip durumdur. Risk bu durumun gerçekleşmesi halinde bu durumdan kaynaklanabilecek (yaralanma, ölüm vb.) her türlü sonucun meydana gelme olasılığıdır (Yılmaz, 2017: 78).

Meydana gelmesi istenmeyen olayların gerçekleşebilme olasılığını tahmin etme, gerçekleşirse sebep olacağı zarar ve hasarın şiddeti, bunlara birlikte sonuçlarının önemini hesaplandığı bir değer yargısıdır. Riskin tahmini ve tahmin edilen riskin değerlendirilmesi olmak üzere iki farklı unsur içerir (Ceylan ve Başhelvacı, 2011: 26).

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğinin ekindeki İşyeri Tehlike Sınıfları Listesinde meslekler ve iş grupları “Az Tehlikeli”, “Tehlikeli” ve “Çok Tehlikeli” olarak sınıflandırılmıştır. İtfaiye Hizmetleri “Çok Tehlikeli” işyeri tehlike sınıfına dahil edilmiştir (İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği). Yine 27 Şubat 2017 tarih ve 29992 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazetede yayınlanan İş Sağlığı Ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ’de (İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği Değişiklik) de İtfaiye Hizmetleri “Çok Tehlikeli” kategoride gösterilmektedir. İlgili yönergenin 2. maddesinde tehlike sınıfının tespitinde bir işyerinde yürütülen asıl işin tehlike sınıfı dikkate alınır denmektedir.

2.3. İtfaiye Hizmetleri

Belediye Kanunu’nu (RG 13.7.2005) 14. maddesinde göre itfaiye hizmetleri belediyelerin görev ve sorumlulukları arasında sayılmaktadır. 52. maddesine göre de, itfaiye hizmeti devamlı yapılan bir hizmettir. İtfaiyecilerin çalışma süreleri ile saatleri, normal çalışanların çalışma süre ve saatlerini belirleyen Devlet Memurları Kanununda düzenlenen süre ve saatlerle bağlı olmadan, hizmette aksaklık oluşturmasını önleyecek şekilde belirlenir. Belediye İtfaiye Yönetmeliği (RG 21.10.2006) 6. maddede İtfaiye teşkilatına verilen vazifeler, diğer vazifelerle birlikte; Su baskınları ile yangına müdahale etmeyi ve yangını söndürmeyi, olağandışı hadiseler ve doğal afet durumlarında kurtarmaya dair faaliyetlerin içinde bulunmayı, kaza ve patlama gibi hallerde teknik olarak aramaya ve kurtarmaya dair faaliyetleri de kapsamaktadır.

Türkiye’de itfaiye teşkilatının etkinliğinin artırılması, daha etkin ve verimli hizmet verilebilmesi için çağdaş yasal düzenlemeler

yapılmalı mesleğin icrasına uygun gerekli şartların sağlanması ve mesleğin şartlarına uygun meslek tanımı yapılarak statü sağlanması gerekmektedir (Kılıç, 2010: 1).

İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu’nun (RG 30.06.2012) 1. maddesine göre yasanın gayesi; işyerinde iş sağlığı ve iş güvenliğine ulaşılması, var olan iş sağlığı ile güvenliğine dair koşulların daha iyi hale getirilmesi gayesiyle hem işveren hem de işgörenlerin görevleri, yetkileri, sorumlulukları ile hakları ve yükümlülüklerinin ortaya konmasıdır. Bu Kanunun 2. maddesine göre; kamu ya da özel sektör ayrımı yapılmaksızın tüm iş ve işyerlerine, işverenlerine, bütün işgörenlerine çalıştıkları alan ayrımı yapılmadan uygulanır. Yine aynı maddede bu kanunun uygulanamayacağı faaliyetler ve kişiler şu şekilde belirtilmektedir: a) Türk Silahlı Kuvvetleri (Fabrikalar, bakım merkezleri, dikimevleri ve benzerlerindeki dahil olmadan), genel kolluk kuvvetlerinin ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının çalışmaları. b) Afet ve acil durum kurumlarının müdahaleye dönük çalışmaları. c) Ev faaliyetleri. ç) Çalışma olmadan kendi başlarına mal veya hizmet üretimi yapanlar. d) İnfaz hizmetleri yerine getirilirken, iyileştirme bağlamında yürütülen eğitime, işyurtlarına, güvenliğe ve meslek sahibi olunmasına dönük çalışmalar. Bahse konu yasa ve bağlı olarak çıkarılan mevzuatta yükümlülük olarak görülenler işgörenler için de haklıdır. (Baycık, 2013: 112). Bu nedenle bu kanunun kapsamının geniş olması çalışanları iş sağlığı ve iş güvenliği açısından son derece korumacı olarak görülmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırma literatür taraması ve verilerin anket yoluyla toplanması, işlenmesi ve yorumlanması şeklinde yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Niksar Belediyesi İtfaiyesinde çalışan 30 itfaiye personelinin tamamı oluşturmaktadır. Veriler 2019 yılı içerisinde yüz yüze uygulanıp toplanmıştır. Daha sonra veriler tablolaştırılmıştır. Bu bağlamda Araştırma ve yayın etiğine uyulmuş, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulundan 15/05/2020 tarih ve 2020/04-IV sayılı Kurul kararı alınmış, katılımcılara bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formu imzalatılmıştır.

Nicel bir çalışma olan mevcut uygulamada veri toplama aracı olarak kullanılacak anket ve ölçek, 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Demografik Özellikler formu, İkinci bölümde; 5’li Likerte göre hazırlanmış, 23 maddeden oluşan “İtfaiye Personelinin, Acil Durum Ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları Tehlike / Risklerle Karşılaşma Sıklığı Ölçeği” ve Üçüncü bölümde; 5’li Likerte göre hazırlanmış, 23 maddeden oluşan “İtfaiye Personelinin, İtfaiye İstasyonunda Bulunurken veya Eğitim Sırasında Karşılaştıkları Tehlike / Risklerle Karşılaşma Sıklığı Ölçeği” yer almaktadır.

4. BULGULAR

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunundaki Kapsam Kısıtlılığına dair Niksar İtfaiyesi personeline uygulanan anket sonuçları aşağıdaki şekildedir.

Tokat ili, Niksar Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü bünyesinde çalışan 30 itfaiye personeline uygulanan anket çalışmasında itfaiye personelinin maruz kaldıkları yere göre tehlike / riskler ve maruziyet sıklıkları karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri Tablosu

Demografik	Özellikler	Referans	Oran %
Yaş	25 ve Altı Yaş	2	6.66
	26-35	5	16.66
	36-45	10	33.33
	46-50	5	16.66
	51 ve Üstü Yaş	8	26.66
Eğitim Durumu	İlköğretim	10	33.33
	Lise	14	46.66
	Ön lisans	5	16.66
	Lisans	1	3.33
	Yüksek Lisans	0	0
Cinsiyet	Erkek	30	100
	Kadın	0	0
Mesleki Deneyim	1-5	8	26.66
	6-10	7	23.33
	11-15	5	16.66
	16 yıl ve üzeri	10	33.33
Unvan	Şoför	9	30
	İtfaiye Eri	16	53.33
	İtfaiye Çavuşu	3	10
	İtfaiye Amiri	1	3.33
	İtfaiye Müdürü	1	3.33

Ankete katılan katılımcıların demografik özellikleri tablo 1’de gösterilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere katılımcıların 2’si (%6.66) 25 ve altındaki yaş, 5’i (%16.66) 26-35 yaş aralığında, 10’u (%33.33) 36-45 yaş aralığında, 5’i (% 16.66) 46-50 yaş aralığında ve 8’i (% 26.66) 51 ve üzeri yaştadır.

Katılımcıların eğitim düzeyleri değerlendirildiğinde, 10’u (%33.33) ilköğretim, 14’ü (%46.66) lise, 5’i (%16.66) ön lisans, 1’i (% 3.33) lisans düzeyinde eğitim almış olup yüksek lisans düzeyinde eğitim alan çalışan bulunmamaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde Niksar İtfaiyesinde çalışan 30 kişinin tamamı erkektir.

Katılımcıların mesleki deneyimlerine bakıldığında 8’i (%26.66) 1-5 yıl arası, 7’si (%23.33) 6-10 yıl arası, 5’i (%16.66) 11-15 yıl arası, 10’u (%33.33) 16 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. Unvanların göre katılımcıların 9’u (%30) şoför, 16’sı (%53.33) İtfaiye Eri, 3’ü (%10) İtfaiye Çavuşu, 1’i (%3.33) İtfaiye Amiri ve 1’i de (%3.33) İtfaiye Müdürü unvanıyla çalışmaktadır.

Tablo 2. İtfaiye Personelinin, Acil Durum Ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları Tehlike / Risklerle Karşılaşma Sıklığı Tablosu.

Tehlike / riskler	Karşılaşma Sıklığı (%)				
	Her Zaman	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman
Trafik Kazası	10	33.33	46.66	10	0
Yüksekten Düşme	0	3.33	30	56.66	10
Çökme	0	10	20	53.33	16.66
Elektrik Çarpması	0	0	20	56.66	23.33
Gaz Zehirlenmesi	0	0	36.66	56.66	6.66
Sıcak Çarpması	0	10	33.33	30	26.66
Yüksek Isıya Bağlı Yanıklar	3.33	0	43.33	30	23.33
Radyoaktif Maddeye Maruz Kalma	0	0	13.33	40	46.66
Basınçlı Kapların Patlaması	0	6.66	20	30	43.33
Flame - over	0	10	33.33	36.66	20
Flash - over	0	13.33	30	23.33	33.33
Backdraft	0	20	23.33	30	26.66
Sıkışma	3.33	6.66	43.33	26.66	20
Kesici Alet Yaralanması	0	3.33	63.33	26.66	6.66
Şiddet Görme	0	10	40	43.33	6.66
Mobbing	3.33	0	43.33	33.33	20
Hidrolik Basınç Kaynaklı	0	3.33	13.33	46.66	36.66
Kaygan Zemin	0	3.33	16.66	46.66	33.33
Yüksekten Cisim Düşmesi	0	30	23.33	23.33	23.33
Hayvan Isırması	0	6.66	26.66	56.66	10
Biyolojik Etkenlere Maruz Kalma	0	0	20	60	20
Suda Boğulma	0	0	26.66	36.66	36.66
Ergonomik Sorunlar	0	3.33	10	50	36.66

İtfaiye personellerinin, acil durum ve afetlere müdahale ederken karşılaştıkları tehlike / risklerle karşılaşma sıklığı tablosuna bakıldığında;

Katılımcıların %33.33’ü sık sık, %46.66’sı ara sıra, %10’u nadiren trafik kazası ile karşılaştıklarını belirtmiştir. Hiçbir zaman trafik kazası riski yoktur diyen personel olmamıştır. Genel görüş olarak trafik kazası itfaiye personeli için risk teşkil eden bir konudur.

Yüksekten düşme için katılımcıların %3.33’ü sık sık, %30’u ara sıra, %56.66’sı nadiren karşılaştıklarını, %10’u ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Çökme riski için katılımcıların %10’u sık sık, %20’si ara sıra, %53.33’ü nadiren karşılaştıklarını ve %16.66’sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Elektrik çarpması için katılımcıların %20’si ara sıra, %56.66’sı nadiren karşılaştıklarını ve %23.33’ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Gaz zehirlenmesi için katılımcıların %36.66’sı ara sıra, %56.66’sı nadiren karşılaştıklarını ve %6.66’sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Sıcak çarpması için katılımcıların %10’u sık sık, %33.33’ü ara sıra, %30’u nadiren karşılaştıklarını ve %26.66’sı hiçbir zaman

karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yüksek ısıya bağlı olarak yanık oluşması için katılımcıların %3.33'ü her zaman, %43.33'ü ara sıra, %30'u nadiren karşılaştıklarını ve %23.33'ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Radyoaktif maddeye maruz kalma için katılımcıların %13.33'ü ara sıra, %40'ı nadiren karşılaştıklarını ve %46.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Basınçlı kapların patlaması için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %20'si ara sıra, %30'u nadiren karşılaştıklarını ve %43.33'ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Flame-over için katılımcıların %10'u sık sık, %33.33'ü ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %20'si hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Flash-over için katılımcıların %13.33'ü sık sık, %30'u ara sıra, %23.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %33.33'ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Backdraft için katılımcıların %20'si sık sık, %23.33'ü ara sıra, %30'u nadiren karşılaştıklarını ve %26.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Sıkışma için katılımcıların %3.33'ü her zaman, %6.66'sı sık sık, %43.33'ü ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %20'si hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Kesici alet yaralanması için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %63.33'ü ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %6.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Şiddet görme için katılımcıların %10'u sık sık, %40'ı ara sıra, %43.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %6.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Mobbing için katılımcıların %3.33'ü her zaman, %43.33'ü ara sıra, %33.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %20'si hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Hidrolik basınç kaynaklı için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %13.33'ü ara sıra, %46.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Kaygan zemin için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %16.66'sı ara sıra, %46.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %33.33'ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yüksekten cisim düşmesi için katılımcıların %30'u sık sık, %23.33'ü ara sıra, %23.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %23.33'ü hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Hayvan ısırması için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %26.66'sı ara sıra, %56.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %10'u hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Biyolojik etkenlere maruz kalma için katılımcıların %20'si ara sıra, %60'ı nadiren karşılaştıklarını ve %20'si hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Suda boğulma için katılımcıların %26.66'sı ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Ergonomik sorunlar için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %10'u ara sıra, %50'si nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 3. İtfaiye Personelinin, İtfaiye İstasyonunda Bulunurken/ Eğitim Sırasında Karşılaştıkları Tehlike/ Risklerle Karşılaşma Sıklığı Tablosu.

Tehlike / riskler	Karşılaşma Sıklığı (%)				
	Her Zaman	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman
Trafik Kazası	0	23.33	33.33	16.66	26.66
Yüksekten Düşme	0	6.66	13.33	46.66	33.33
Çökme	0	0	36.66	23.33	40
Elektrik Çarpması	0	0	23.33	36.66	40
Gaz Zehirlenmesi	0	0	16.66	33.33	50
Sıcak Çarpması	0	3.33	23.33	43.33	30
Yüksek Isıya Bağlı Yanıklar	0	6.66	20	33.33	40
Radyoaktif Maddeye Maruz Kalma	0	3.33	10	26.66	60
Basınçlı Kapların Patlaması	0	3.33	10	36.66	50
Flame - over	0	3.33	26.66	26.66	43.33
Flash - over	0	10	26.66	26.66	36.66
Backdraft	0	10	30	26.66	33.33
Sıkışma	0	6.66	36.66	36.66	20
Kesici Alet Yaralanması	6.66	10	40	23.33	20
Şiddet Görme	0	10	46.66	20	23.33
Mobbing	0	3.33	33.33	40	23.33
Hidrolik Basınç Kaynaklı	0	3.33	26.66	23.33	46.66
Kaygan Zemin	0	6.66	16.66	40	36.66
Yüksekten Cisim Düşmesi	0	10	13.33	43.33	33.33
Hayvan Isırması	0	3.33	26.66	40.00	30
Biyolojik Etkenlere Maruz Kalma	0	0	23.33	36.66	40
Suda Boğulma	0	6.66	20	36.66	36.66
Ergonomik Sorunlar	0	3.33	16.66	43.33	36.66

İtfaiye personelinin, itfaiye istasyonunda bulunurken veya eğitim sırasında karşılaştıkları tehlike / risklerle karşılaşma sıklığına baktığımızda;

Trafik kazası için katılımcıların %23.33'ü sık sık, %33.33'ü ara sıra, %16.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %26.66'sı ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yüksekten düşme için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %13.33'ü ara sıra, %46.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %33.33'ü ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Çökme için katılımcıların %36.66'sı ara sıra, %23.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %40'ı ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Elektrik çarpması için katılımcıların %23.33'ü ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %40'ı ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Gaz zehirlenmesi için katılımcıların %16.66'sı ara sıra, %33.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %50'si ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

Sıcak çarpması için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %23.33'ü ara sıra, %43.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %30'u ise hiçbir zaman karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yüksek ısıya bağlı yanıklar için

katılımcıların %6.66'sı sık sık, %20'si ara sıra, %33.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %40'ı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Radyoaktif maddeye maruz kalma için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %10'u ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %60'ı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Basınçlı kapların patlaması için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %10'u ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %50'si ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Flame-over için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %26.66'sı ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %43.33'ü ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Flash-over için katılımcıların %10'u sık sık, %26.66'sı ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Backdraft için katılımcıların %10'u sık sık, %30'u ara sıra, %26.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %33.33'ü ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Sıkışma için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %36.66'sı ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %20'si ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir.

Kesici alet yaralanması için katılımcıların % 6.66'sı her zaman, %10'u sık sık, %40'ı ara sıra, % 23.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %20'si ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Şiddet görme için katılımcıların %10'u sık sık, %46.66'sı ara sıra, %20'si nadiren karşılaştıklarını ve %23.33'ü ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Mobbing için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %33.33'ü ara sıra, %40'ı nadiren karşılaştıklarını ve %23.33'ü ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Hidrolik basınç kaynaklı için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %26.66'sı ara sıra, %23.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %46.66'sı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir.

Kaygan zemin için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %16.66'sı ara sıra, %40'ı nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Yüksekten cisim düşmesi için katılımcıların %10'u sık sık, %13.33'ü ara sıra, %43.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %33.33'ü ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir.

Hayvan ısırması için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %26.66'sı ara sıra, %40'ı nadiren karşılaştıklarını ve %30'u ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Biyolojik etkenlere maruz kalma için katılımcıların %23.33'ü ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %40'ı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Suda boğulma için katılımcıların %6.66'sı sık sık, %20'si ara sıra, %36.66'sı nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir. Ergonomik sorunlar için katılımcıların %3.33'ü sık sık, %16.66'sı ara sıra, %43.33'ü nadiren karşılaştıklarını ve %36.66'sı ise hiçbir zaman karşılaştıklarını belirtmiştir.

dördü işaretleyenler "VAR" olarak sondaki "hiçbir zaman"ı işaretleyenler ise "YOK" olarak değerlendirilmiştir.)

İtfaiye personelinin, acil durum ve afetlere müdahale ederken

Demografik Özellikler	Referans	Genel Tehlike / Riskler		
		VAR % (Her zaman+Sık sık+Ara sıra+Nadiren)	YOK % (Hiçbir Zaman)	
Yaş	25 Yaş Altı	2	91.31	8.69
	26-35	5	85.22	14.78
	36-45	10	71.30	28.70
	46-50	5	84.35	15.65
	51 ve Üstü	8	71.35	28.65
Eğitim Durumu	İlköğretim	10	79.65	20.35
	Lise	14	71.61	28.39
	Ön lisans	5	80.87	19.13
	Lisans	1	82.61	17.39
	Yüksek lisans	0	0	0
Cinsiyet	Kadın	0	0	0
	Erkek	30	77.48	22.52
Mesleki Deneyim	1-5	8	72	28
	6-10	7	73.78	26.22
	11-15	5	83.48	16.52
	16 ve Üzeri	10	81.30	18.70
Unvan	Şoför	9	62.70	37.30
	İtfaiye Eri	16	77.57	22.43
	İtfaiye Çavuşu	3	75.61	24.39
	İtfaiye Amiri	1	52.17	47.83
	İtfaiye Müdürü	1	69.57	30.43

karşılaştıkları tehlike/ riskler ile demografik özellikler karşılaştırma tablosu hazırlanırken 5'li likertin ilk dördünü (Her zaman, Sık sık, Ara sıra, Nadiren) işaretleyenler açısından tehlike/risk "Var" olarak değerlendirilirken (Hiçbir zaman) işaretleyenler açısından tehlike/risk "Yok" olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri ile Acil Durum ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları tehlike/ risk ortalamaları değerlendirildiğinde; yirmi beş ve altı yaştaki 2 katılımcı %91.31 oranında tehlike/ risk var ve %8.69 oranında tehlike/ risk yok, 26-35 yaştaki 5 katılımcı %85.22 oranında tehlike/ risk var ve %14.78 oranında tehlike/ risk yok, 36-45 yaştaki 10 katılımcı %71.30 oranında tehlike/ risk var ve %28.70 oranında tehlike/ risk yok, 46-50 yaştaki 5 katılımcı %84.35 oranında tehlike/ risk var ve %15.65 oranında risk yok, 51 ve üstü yaştaki 8 katılımcı %71.35 oranında tehlike/ risk var ve %28.65 oranında tehlike/ risk yok olarak değerlendirme yapmıştır.

Eğitim durumuyla değerlendirildiğinde; ilköğretim mezunu 10 katılımcı %79.65 oranında tehlike/ risk var ve %20.35 oranında tehlike/ risk yok, lise mezunu 14 katılımcı %71.61 oranında tehlike/ risk var ve %28.39 oranında tehlike/ risk yok, önlisans mezunu 5 katılımcı %80.87 oranında tehlike/ risk var ve %19.13 oranında tehlike/ risk yok, lisans mezunu 1 katılımcı %82.61 oranında tehlike / risk var ve %17.39 oranında tehlike/ risk yok olarak değerlendirme yapmıştır. Eğitim düzeyi ve mesleki deneyiminin artışı ile tehlike/ risklerin var olduğunu söyleyenlerin artışı doğru orantılıdır.

Cinsiyet durumuyla değerlendirildiğinde; katılımcılarda kadın katılımcı bulunmamaktadır. 30 erkek katılımcı %77.48 oranında tehlike/ risk var ve %22.52 oranında tehlike/ risk yok olarak değerlendirme yapmıştır.

Mesleki deneyimleriyle değerlendirildiğinde; 1-5 yıl arası deneyimli 8 katılımcı %72 oranında tehlike/ risk var ve %28 oranında tehlike/ risk yok, 6-10 yıl arası deneyimli 7 katılımcı %73.78 oranında tehlike/ risk var ve %26.22 oranında tehlike/ risk yok, 11-15 yıl arası deneyimli 5 katılımcı %83.48 oranında tehlike/ risk var ve %16.52 oranında tehlike/ risk yok, 16 ve üzeri deneyimli 10

Tablo 4. İtfaiye Personelinin Acil Durum Ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları Tehlike/ Riskler İle Demografik Özellikler Karşılaştırma Tablosu. (5'li likerte ilk

katılımcı %81.30 oranında tehlike/ risk var ve %18.70 oranında tehlike/ risk yok olarak değerlendirme yapmıştır.

Unvanlarıyla değerlendirildiğinde; şoför olarak çalışmakta olan 9 katılımcı %62.70 oranında tehlike/ risk var ve %37.30 oranında tehlike/ risk yok, itfaiye eri olarak çalışmakta olan 16 katılımcı %77.57 oranında tehlike/ risk var ve %22.43 oranında tehlike/ risk yok, itfaiye çavuşu olarak çalışan 3 katılımcı %75.61 oranında tehlike/ risk var ve %24.39 oranında tehlike/ risk yok, itfaiye amiri olarak çalışan 1 katılımcı %52.17 oranında tehlike/ risk var ve %47.83 oranında tehlike/ risk yok, itfaiye müdürü olarak çalışan 1 katılımcı %69.57 oranında tehlike/ risk var ve %30.43 oranında tehlike/ risk yok olarak değerlendirme yapmıştır.

Genel olarak bakıldığında her demografik özellik açısından itfaiye personelinin afet ve acil durumlara müdahale ederken genel tehlike/ risk değerlendirmesine yapıldığında; itfaiye personellerinden, afet ve acil durumlara müdahale edilirken tehlike/riskler vardır diyenlerin, tehlike/riskler yoktur diyenlerden oransal olarak önemli derecede fazla olduğu saptanmıştır. Buradan anlamlı olan bu oranlar bize itfaiye personelinin afet ve acil durumlarda, her demografik özellik açısından ayrı ayrı, tehlike/risk var dediğini göstermektedir.

Eğitim düzeyi ve mesleki deneyiminin artışı ile tehlike/ risklerin var olduğunu söyleyenlerin artışı doğru orantılı olarak artmıştır. Bu veriye dayanarak eğitim düzeyi arttıkça tehlike/risklerin farkındalığı artmaktadır denilebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma ve yayın etiğine uyulup Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulundan 15/05/2020 tarih ve 2020/04-IV sayılı Kurul kararı alınarak yapılmış bu çalışmada sonuç olarak:

Hem tablo 2 hem de tablo 3'te itfaiye personellerinin farklı sıklıklarda da olsa genellikle tehlike/risklerle karşılaştıkları belirlenmiştir.

Tablo 4'te her demografik özellik açısından itfaiye personelinin afet ve acil durumlara müdahale ederken genel tehlike/ risk değerlendirmesi yapılmıştır. İtfaiye personelinden afet ve acil durumlara müdahale ederken her demografik özellik için ayrı ayrı tehlike/ risklerin var olduğunu söyleyenlerin oranı, tehlike/risk yok diyenlere oranla açık ara öndedir. Buradan son derece anlamlı olan bu oranlar bize itfaiye personelinin afet ve acil durumlarda, her demografik özellik açısından ayrı ayrı, açık ara tehlike/risk var dediğini göstermektedir. Ayrıca eğitim düzeyi ve mesleki deneyiminin artışı ile tehlike/ risklerin var olduğunu söyleyenlerin artışı doğru orantılı olarak artmıştır, bu da eğitim düzeyindeki artışın tehlike/risklerin farkındalığını da artırdığını göstermektedir.

Çalışmada 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunundaki Kapsam Kısıtlılığı Nixsar İtfaiyesi Özelinde İncelenmiştir. Mevzuatta itfaiyenin görevlerine baktığımızda hem acil durumların hem de doğal afetlerin görevlerine girdiği görülmektedir. Yapılan çalışmada da, itfaiye Personelinin Acil Durum Ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları Tehlike/ Risklerin varlığı her Demografik Özellikler açısından açık ara teyit edilmiştir. Ancak İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda ise bu afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetleri kapsam dışında bırakılmıştır. İtfaiyeler bu durumlara müdahalede bulduklarında, bunlar iş güvenliği kapsamı dışında kaldığından, standart olarak iş güvenliği ve koruyucu tedbiri alınmak zorunda değil, bu durumda bazı birimler bu tedbirleri alsa da diğerleri yasal zorunlulukları olmadığından bu tedbirleri almamaktadır. Bu durumda bu tedbirlerin

alınmadığı yerlerde iş güvenliği ve önlemleri alınmadığında, olaylara müdahalede oluşacak olaylarda (yaralanma, sakat kalma, ölümler) personel mağdur olmakta, idareye yasal bir yükümlülük olmadığı için ilgili idare hesap vermemekte ve külfete katlanmamış olmaktadır. Personel telafisi mümkün olmayacak riskler altında çalışmak zorunda kalmaktadır.

Açıkça ortaya konmuş olan itfaiye personellerinin Acil Durum Ve Afetlere Müdahale Ederken Karşılaştıkları Tehlike/ Risklerin de bir an önce 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamına alınması, böylece açık tehlike ve riskler altında fedakarca çalışan itfaiye personellerinin iş güvenliği bağlamında kendilerinin güvene alınması ve kendilerini güvende hissetmeleri açısından son derece elzem görülmektedir.

KAYNAKÇA

- 4 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (2018), 4 Nolu Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, RG: 15/7/2018 Tarih Ve 30479 Sayılı.
- Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, (2020), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Deprem Daire Başkanlığı, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>, (Erişim 2 Nisan 2020).
- Arıcı K. (1999), “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Dersleri”. Ankara: Tes-İş Eğitim Yayınları.
- Atan M.; Cam E.; Çelik E.; Yazar Arslan B.; Boz Eravcı D. (2017), “Türkiye’de İş Sağlığı Ve Güvenliği Algısı”. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Eğitim Ve Araştırma Merkezi Yayın No: 58, Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- Balkır Z. G. (2012), “İş Sağlığı Ve Güvenliği Hakkının Korunması: İşverenin İş Sağlığı Ve Güvenliği Organizasyonu”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 2(1), 56-91.
- Başbuğ A. (2013), “İşyerlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği”, Ankara: Aydoğdu Ofset.
- Baycık G. (2013), “Çalışanların İş Sağlığı Ve Güvenliğine İlişkin Haklarında Yeni Düzenlemeler”, Ankara Barosu Dergisi, 3, 103-170.
- Belediye İtfaiye Yönetmeliği, (2006), RG: 21.10.2006 tarih ve 26326 Sayılı. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.10713&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim 2 Nisan 2020).
- Belediye Kanunu, (2005), 3/7/2005 Kabul Tarihli, 5393 Sayılı, RG: 13/7/2005 Tarih ve 25874 Sayılı, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim 2 Nisan 2020).
- Ceylan H.; Başhelvacı V. S. (2011), “Risk Değerlendirme Tablosu Yöntemi İle Risk Analizi: Bir Uygulama”, International Journal of Engineering Research and Development, 3(2), 25-33.
- Ceylan H. (2011), “Türkiye’deki İş Kazalarının Genel Görünümü Ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslanması”, International Journal of Engineering Research and Development, 3(2), 18-24.
- Çelik, E. (2014), “Güvenlik Kültürünün Güvenlik Performansına Etkisi: İş Tatmininin Aracılık Rolü”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Fang, D.; Wu, H. (2013), “Development Of A Safety Culture Interaction (Sci) Model For Construction Projects”, Safety Science, 57, 138-149.
- Guldenmund, F. W. (2007), “The Use Of Questionnaires In Safety Culture Research-An Evaluation”, Safety Science, 45, 723-743.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, (2012), 6331 Kanun numaralı ve 20/6/2012 Kabul Tarihli, RG: 30/6/2012 Tarih ve 28339 Sayılı, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf> (Erişim 09.06.2020).
- İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği Değişiklik, (2020). İş Sağlığı Ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ, RG: 8.3.2020 Tarih ve 31062 Sayılı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170227M1-1-1.pdf> (02.04.2020).
- İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği, (2012), İş Sağlığı Ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği, Resmî Gazete Tarihi: 26.12.2012 RG: 29.3.2013 Tarih ve RG: 29.3.2013 Tarih ve 28602 Sayılı, <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=9.5.16909&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=i%20te> hli (02.04.2020).
- Kılıç A. (2010), İtfaiye Teşkilleri Yönetmeliği. Ateşi Tutan Eller - Ateş Kahramanları, http://www.yangin.org/dosyalar/ates_kahramanlari.pdf (09.06.2020).
- Mearns K.; Whitekar, S. M.; Flin, R. (2003), “Safety Climate, Safety Management Practice And Safety Performance In Offshore Environments”, Safety Science, 41, 641-680.
- Öztürk C.; Öztürk S. (2017), “Lider Yönetici Önünde Engel Olarak Terörizm ve Afet Yönetimi”, Sosyo-ekonomik stratejiler II’nin içinde, (Haşit G., Çiftçi H. ve Merter M. E., Ed.), Londra: Ijopce Publication, 51-59.
- Öztürk C. (2017), “Afet Olarak Terörizm ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Konumu”, Sosyo-ekonomik stratejiler II’nin içinde, (Haşit G., Çiftçi H. ve Merter M. E., Ed.), Londra: Ijopce Publication, 39-50.
- Vredenburg, A. (2002), Organizational Safety: “Which Management Practices Are Most Effective In Reducing Employee Injury Rates?”, Journal of Safety Research, 33, 259-276.
- Yılmaz F. (2009), “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de İş Sağlığı Ve Güvenliği: Türkiye’de İş Sağlığı Ve Güvenliği Kurullarının Etkinlik Düzeyinin Ölçülmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yılmaz N.; Şenol M. B. (2017), “İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirme Süreci İçin Bulanık Çok Kriterli Bir Model Ve Uygulaması”, Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 32(1), 77-87.
- Zohar D. (2008), “Safety Climate And Beyond: A Multi-Level Multicliamate Framework”, Safety Science, 46, 376-387.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Within the Public Administration, firefighters fulfill the duties that contain many dangers and risks as a public service within the framework given by the legislation. While performing these duties, as with every employee, these personnel have the right to expect the state and legislation to protect themselves against danger and risks. The relevant legislation, especially the Municipal Law and the Fire Brigade Regulation, provides firefighters with the task of protecting and rescuing the community, individuals and savings against many dangers / risks. There is an Occupational Health and Safety Law No. 6331 as a norm that secures business and business lines in terms of occupational health and safety. In this law, it is stated which jobs and lines of business are within the scope of this law in terms of occupational health and safety or which are not covered by this law. As a matter of fact, fire services are organized as exceptions of the law according to this law.

In this study, this field, which is one of the duties of the fire brigade, is revealed by revealing this "legislation, but give half protection" approach, revealing the dangers and risks in the training and other duties of the fire brigade, and the dangers and risks and intensities they encounter in disasters and emergencies. It is emphasized that it should be included in the scope of the Security Law.

Method

The research was carried out in the form of literature review and data collection, processing and interpretation via questionnaire. The universe of the research consists of all 30 firefighters working in the Niksar Municipality Fire Department at Bitlis Eren University. The data were collected and collected face to face in 2019. The data was then tabulated. In this context, research and publication ethics were complied with, the decision of the Board dated 15/05/2020 and numbered 2020/04-IV was taken from the Ethical Principles and Ethics Committee of Bitlis Eren University, and the participants were informed voluntarily / consent forms were signed. The questionnaire and scale to be used as a data collection tool in the current practice, which is a quantitative study, consists of 3 parts. In the first part; Demographic Properties form, in the second part; "The Frequency Scale of Firefighters Faced by Firefighters Faced While Responding to Emergency and Disasters", which consists of 23 items, prepared according to 5-point Likert, and in the third section; "The Frequency Scale of the Firefighters' Encounter with the Dangers / Risks Encountered During the Fire Station or During Training", which consists of 23 items and is prepared according to the 5-point Likert.

Conclusion and Findings

As a result of this study, the research and publication ethics were followed and the decision of the Board of Ethics and Ethics Committee of Bitlis Eren University was taken on 15/05/2020 and numbered 2020/04-IV. From the Frequency Table of the Dangers / Risks Encountered by Firefighters in Responding to Emergency and Disasters, it is seen that the firefighters encountered 23 hazards / risks, although they are at different frequencies.

As a result of this study, the research and publication ethics were followed and the decision of the Board of Ethics and Ethics Committee of Bitlis Eren University was taken on 15/05/2020 and numbered 2020/04-IV. From the Frequency Table of the Dangers / Risks Encountered by Firefighters in Responding to Emergency and Disasters, it is seen that the firefighters encountered 23 hazards / risks, although they are at different frequencies. From the Frequency Table of the Dangers / Risks Encountered During Firefighting / Training During the Firefighters Table, it is seen that the firefighters encounter 23 hazards / risks listed here, although at different frequencies.

In the study, Scope Limitation in Occupational Health and Safety Law No. 6331 was investigated in the context of Niksar Fire Brigade. When we look at the fire brigade's duties in the legislation, it is seen that both emergencies and natural disasters are in their duties. In the study, the existence of the Dangers / Risks encountered by Firefighters in Respecting Emergency and Disasters has been clearly confirmed in terms of each Demographic Features. However, in the Occupational Health and Safety Law, intervention activities of these disaster and emergency units are excluded.

When firefighters intervene in these situations, they are outside the scope of occupational safety, they do not have to take occupational safety and protective measures as standard, in this case some units take these precautions but others do not take these precautions because they do not have legal obligations. In this case, when occupational safety and precautions are not taken in places where these measures are not taken, the personnel are victimized in the incidents (injury, injury, death) that will occur in the intervention to the incidents, the relevant administration does not account for it and does not bear the burden. Personnel has to work under risks that cannot be compensated.

The explicitly laid out firefighters' dangers / risks faced while dealing with emergencies and disasters are included in the scope of the Occupational Health and Safety Law No. 6331, so that our firefighters, who work devotedly under open hazards and risks, feel safe and secure in the context of occupational safety.

ÇALIŞAN BELLEK VE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER

Halime Miray SÜMER DODUR^{1*}, Aydın KIZILASLAN^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü

²Dr. Öğretim Üyesi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü

*miraysumer@gmail.com, *ydnkizilaslan@gmail.com

⁺ORCID: 0000-0002-1470-8195, [~]ORCID:0000-0003-3033-9358

Öz- Çalışan bellek, çevreden gelen farklı uyaranların kodlanması, kısa bir sürede depolanması ve amaca yönelik olarak kullanılabilmesi için uygun stratejilerin seçilmesini sağlamaktadır. Karmaşık gözükmeye rağmen hızlı bir şekilde gerçekleşen bu işlemler özellikle dil ve okuma becerilerinde etkin bir role sahiptir. Bu çalışmada dil ve okuma becerilerinde zayıf performans sergileyen işitme yetersizliği olan bireylerin çalışan bellek becerileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca çalışan belleğin bileşenleri ele alınarak işitme yetersizliği olan bireylerde çalışan bellek bileşenlerinin etkisi ve işlevi ayrıntılı olarak açıklanmış ve çalışan belleğe ilişkin müdahale yöntemlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler- İşitme yetersizliği olan bireyler, çalışan bellek, çok-bileşenli çalışma belleği modeli.

INDIVIDUALS WITH WORKING MEMORY AND HEARING IMPAIRMENT

Abstract – Working memory enables the selection of appropriate strategies to encode different stimuli from the environment, store them in a short time and use them for the purpose. Despite seeming complex, these processes, which take place quickly, have an effective role especially in language and reading skills. Working memory skills of individuals with hearing impairment who have poor performance in language and reading skills are discussed in detail. In this study, the components of working memory were discussed and its effect on individuals with hearing impairment was explained and intervention methods related to working memory were mentioned.

Keywords – Individuals with hearing impairment, working memory, multi-component working memory model.

GİRİŞ

Geçmişe dair bilgimiz olmadan, şimdiki zamanda hareket edemeyiz veya gelecek hakkında düşünemeyiz. Dün ne yaptığımızı, bugün ne yapacağımızı ya da yarın yapacaklarımızı planlarken bellek süreçlerini aktif olarak kullanırız. (Gathercole ve Baddeley, 2003). Bellek süreçlerini aktif kullanamayan bireyler bir diğer ifadeyle bilgi kodlama, depolama ve hatırlama işlemlerini yürütemeyenler yaşamsal faaliyetleri sürdürebilmek için başkalarından destek almak zorundadırlar (Cowan, 2005). Hafif düzeyde bellek problemleri olan bireyler bile günlük hayat etkinliklerini gerçekleştirmekte oldukça güçlü yaşarlar. Bellek ve bellek süreçleriyle ilgili yapılan çalışmalar, bellek süreçlerinin etkili kullanımında yaşanan güçlüklerin genellikle öğrenme problemlerinin kaynağı olduğunu göstermektedir (Dehn, 2011). Öğrenme, bellekle yakın ilişkili olduğundan belleğin herhangi bir bileşeninde görülen eksiklik bireylerin hayatta başarılı olabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri edinmelerine ket vurabilir (Gathercole ve Baddeley, 2003). Bu durum bellek güçlüğü olmayan bireyler içinde geçerlidir. Bellek süreçlerini etkili bir şekilde kullanamayan bireylerin eğitsel süreçlerde başarılı olabilmeleri ancak bellek süreçlerini verimli bir şekilde kullanmalarıyla mümkün olur (Henry, 2011). Bu nedenle günümüzde eğitim ve psikoloji alanlarında çalışan bellek ve bellek süreçlerinin etkili kullanımına ilişkin çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir (Alloway ve Alloway, 2010; Baddeley, 2003; Cowan, 2005, Dehn, 2011; Gathercole ve Alloway, 2008).

Bellek süreçlerinin önemli bir bileşeni olan bilgiyi geçici olarak tutabilen, sınırlı kapasiteye sahip, muhakeme ve karar verme ve davranışları yönlendiren çalışma belleği hakkında daha fazla bilgi edinerek öğrencilerin nasıl düşündüklerini, öğrendiklerini ve hatırladıkları bilgileri sistematize edebilir. Ayrıca etkili müdahalelerle özel gereksinimi olan bireylerde dâhil olmak üzere tüm bireylerin akademik başarılarını arttırabiliriz (MacNamara ve Scott, 2001; Swanson ve Berninger, 1996). Özellikle işitme yetersizliği olan bireylerin yaşadığı öğrenme güçlüklerin olası nedenlerini daha iyi belirleyebilir ve bellek sınırlılıklarını ele alan kanıta dayalı müdahaleler önerebiliriz (Keehner ve Atkinson, 2006). Bu çalışmada çalışma belleği bileşenleri, bellek bileşenlerinin görevleri ve bu bileşenlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine değinilerek çalışma belleğinin fonksiyonlarının öğrenme üzerindeki etkisi işitme yetersizliği olan bireylerde kapsamında incelenmiş, bu kapsamda ve kanıta dayalı müdahalelerin türü ve önemi vurgulanmıştır.

Bilgi İşleme Kuramı ve Çalışan Bellek

İnsan beyninin işleyişini bir bilgisayar sistemine benzeten bilgi işleme kuramı; duyuşsal sistemden gelen bilgilerin belirli yönlerine odaklanma ve seçme işlemiyle bu bilginin beyinde depolanma ve tekrar geri çağırma işlem süreçlerini sistematikleştirir (Baddeley, 2003). Bilgi işleme kuramını benimseyen gelişim psikologları, zihinsel gelişimi, bir çocuğun zihninin temel bileşenlerindeki olgunlaşma ve gelişme süreçlerini irdeler (De Giacomo, Pierri, Lefons ve Mich, 1990). Söz konusu kuram, insanların yalnızca uyarılara yanıt vermek yerine, aldıkları bilgileri işledikleri fikrine dayanmaktadır (Gardner, 1985). Bu bakış açısı aynı zamanda bilgi işleme sisteminin kapasite sınırlamalarını belirleyerek sistem tarafından işlenebilecek bilgi miktarını, belleğin sınırlı kapasitesi ve bellekte oluşan bilişsel yükü kavramsallaştırır (Pulier, Mount, McMenamin ve Maheu, 2007). Bu kurama göre bellek mekanizması, duyuşsal bellek, kısa süreli bellek/çalışan bellek ve uzun süreli bellek olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Pulier ve ark 2007). Duyusal bellek, duyu organlarından beyne ulaşan uyarıcıların ilk algılanmalarından sorumlu bellek mekanizmasıdır.

Duyusal bellekte bilgi çok kısa süre kalır. Buraya gelen bilgi en fazla dört saniye içinde işlenmediği takdirde çok hızlı bir şekilde kaybolabilmektedir (Dehn, 2011). Kısa süreli bellek, kısa süreliğine küçük miktarda bilgiyi tutma ve manipüle etme kapasitesini ifade eder (Pulier, Mount, McMenamin, ve Maheu, 2007). Kısa süreli bellek bilgiyi anlamlandıran, düzenleyen, sınıflayan kimi zaman duyuşsal bellekten bilgilerin üzerine eklemeler yapan en aktif bellek mekanizmasıdır. Kısa süreli bellekten gelen bilgilerin eski bilgilerle ilişkilendirilerek saklandığı bellek mekanizması ise uzun süreli bellek olarak tanımlanmaktadır (Das, Naglieri, ve Kirby, 1994).

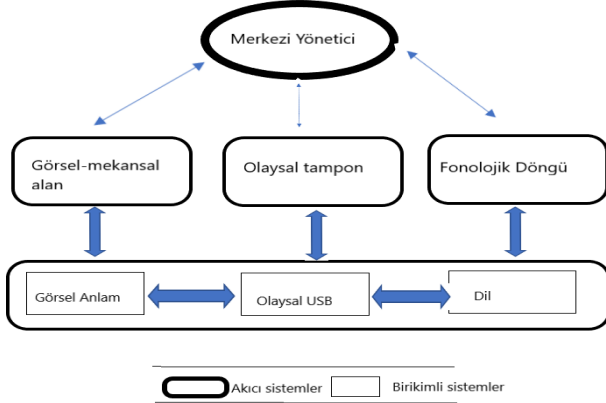
Kısa süreli belleğin önemli bir bileşeni olan çalışma belleği, telefon numarası hatırlama, gazete okuma, alışveriş listesini akılda tutma, birden fazla yönergeyi takip edebilme ve bir giysi almayı düşündüğümüzde birden fazla mağaza gezip, giysilerin özelliklerini ve fiyatlarını akılda tutarak bunları karşılaştırma gibi günlük hayat için gereken bilgileri geçici olarak akılda tutma görevlerini yürütmeye yardımcı olur (Dehn, 2011). En basit ve anlaşılır tanımıyla çalışma belleği bilginin geçici olarak depolanması ve eşzamanlı olarak işlenmesinden sorumlu aktif bir zihinsel çalışma alanıdır (Bayliss, Jarrold, Baddeley, Gunn ve Leigh, 2005). Baddeley (1986) çalışma belleğini pek çok kısa ve uzun süreli bellek alt sistemlerini ve işlevlerini birleştiren kapsamlı bir sistem olarak açıklamaktadır. Çalışma belleğinin görevlerini sınırlamak ve akıl yürütme gibi ilgili bilişsel süreçlerden ayırmak zordur (Baddeley, 2006). Geniş bir bakış açısıyla çalışma belleği bilginin aktif olarak işlenmesinden sorumlu merkezi bir bilişsel süreçtir (Baddeley, 2006). Çalışma belleği; algılama, kısa süreli bellek, uzun süreli bellek ve hedefe yönelik eylemler arasında bir arayüz sağlayarak bilişsel işlemeyi desteklemektedir (Dehn, 2011).

Çalışan belleğin bilişsel süreçlerle ilişkisi eğitsel açıdan önemlidir ve çalışan belleğin en fazla ilişki gösterdiği bilişsel yapılar ise kısa süreli bellek, yürütücü işlevler ve dikkat olduğu açıklanmaktadır (Ackerman, Beier ve Boyle, 2005; Alp ve Özdemir, 2007). Alanyazında kısa süreli bellek ve çalışan bellek terimlerinin birbirinin yerine kullanımı ile ilgili bir karmaşa olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda kısa süreli bellek ve çalışan bellek farklı iki bellek türü olarak kullanılırken (Gathercole ve Alloway, 2006; Nadel ve Hardt, 2011), bazı çalışmalarda ise çalışan bellek teriminin kısa süreli bellek olarak kullanıldığı görülmektedir (Gray, 2007). Yine bazı çalışmalarda hem kısa süreli bellek hem de çalışan bellek geçici olarak depolama becerisi olarak tanımlanmaktadır (Fletcher ve Henson, 2001; Neath ve diğ., 2005; Klingberg, 2010). Ancak Baddeley (2015) ve Cowan (2014) çalışan belleğin kısa süreli belleği kapsadığını belirtmektedir. Çalışan bellek; bilgiyi kısa süreliğine depolayan ve işleyen, öğrenme ve anlama gibi karmaşık bilişsel süreçleri yürüten bellek mekanizmasıdır (Gathercole ve Alloway, 2006). Tanımlamaları özetlemek gerekirse çalışan bellek hem bilgiyi depolama hem de bilgiyi işlemeyi içeren karmaşık bellek görevlerini (örn, okuma uzamı) içerirken, kısa süreli ise basit bellek uzamı görevlerini (örn, sözcük uzamı, sayı dizisi) koordine etmektedir (Cowan, 2014).

Alanyazında birçok çalışma belleği modeli vardır (Baddeley ve Hitch, 1974; Cowan, 2005; Kane ve Engle, 2000). Bazı modeller çalışan belleğin tanımlanmış özelliklere sahip bir bileşenler sistemi olarak ele alırken, bazı modeller de belleği farklı derecelerde nöral aktivasyona sahip üniter bir sistem olarak ele almaktadır. Bu modeller içinde alanyazındaki çalışmalarda en çok kullanılan ve ilk kapsamlı kuramsal modellerden biri, Baddeley ve Hitch (1974)'in çok bileşenli çalışma belleği modelidir. Bu çalışmada bu model ile sınırlıdır. Bu modelde işitsel ve görsel girdiler için özel depolama sistemleri ve yönetici kontrol sistemi bir bütün olarak sunulmaktadır. Baddeley (2003) tarafından tekrar geliştirilen güncel

model dört bileşenden oluşmaktadır: dikkati denetleyen merkezi yönetici (central executive), fonolojik döngü (phonological loop), görsel-mekânsal alan (visuo-spatial sketchpad), olaysal tampon (episodic buffer) (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma Belleği Modeli - Baddeley (2003)'den uyarlanmıştır.

Sistemi kontrol eden ve işlemleri koordine eden ana sistem olan merkezi yönetici, bilişsel süreçler, dikkati başlatma, sürdürme ve sonlandırılma süreçleriyle ilişkilidir (Baddeley, 2006). Merkezi yönetici, kişinin dikkatini diğer bileşenler (ör. fonolojik döngü, görsel mekânsal alan) kullanılırken ilgili işleme yönlendiren temel bellek sistemi olarak tanımlanır. Baddeley (2006) merkezi yöneticinin dört ana işlevini şu şekilde tanımlamaktadır; dikkati odaklamak, dikkati iki veya daha fazla bilgi akışı arasında bölmek, görevler arasında geçiş yapmak ve uzun süreli bellekle arayüz oluşturmak.

Fonolojik döngü, çalışan belleğin en çok araştırılan bileşenidir. Çalışan bellekte bulunan fonolojik döngüde geçici olarak depolanan sözel bilgi yeterli sürede tekrar edilmezse saniyeler içinde silinebilir (Baddeley, 2000). Bir bireyin sözel olarak başka bir bireye 10 haneli bir telefon numarası söylemesi sonucunda ve söylenen kişinin numaranın son 3 hanesini hatırlayamaması silinebilecek bilgiye ilişkin geçici bir iz olarak tanımlanabilir. Başka bir örnek ise öğretmen öğrencisine 4 aşamalı yönerge verir. Bu yönergeye göre ders kitaplarından 67. sayfanın ve daha sonra A-D örnekleri üzerinde çalışılması, ardından biten ödevi masaya getirilmesi gerekmektedir. Öğrenci ders kitabını almak için bir yönergeyi algılayabilir, ancak ders kitabındaki hangi sayfanın açılması gerektiğini hatırlayamayabilir. Bu nedenle fonolojik döngü konuşma algısı ve sesin içsel üretimi ve iç tekrar ile ilişkilidir (Baddeley, 2006). Bu döngü, sıralı bilgilerin akılda tutulmasıyla anlamlı bir ilişkiye sahiptir ve genellikle sayı dizisi gibi bellek testleri ile değerlendirilir (Baddeley, 2006). Bilgi, işitme veya görme yoluyla fonolojik döngüye girebilir. Geri çağırma görevlerinde işitsel girdinin güçlü bir avantajı vardır (Baddeley, 2006). Bu nedenle bireyler duydukları bir listeden okudukları bir listeye göre daha fazla madde tekrarlayabilirler (Penney, 1975). Görsel mekânsal alan ise görsel bilginin geçici süreli depolanması ve değerlendirilmesinden sorumlu olan görsel bellek sistemi olarak da ifade edilir ve çalışan belleğin önemli bir bileşeni olarak kabul edilir (Baddeley, 2006). Araştırmacılar çocuklarda bu bellek deposunu hem mekânsal (nesnenin yeri bilgisi) hem de görsel (nesnenin ne olduğu bilgisi) olarak ayrı ayrı incelemektedirler (Hamilton, Coates ve Hefferman, 2003). Görsel mekânsal alan iki bileşene ayrılmaktadır; görsel yazı ve görsel depo. Renk, şekil ile ilgili görsel girdi; görsel yazı alanı tarafından işlenir ve bilgi kısa bir süreliğine görsel depoda depolanır (Alloway, Gathercole ve Pickering, 2006). Son olarak olaysal tampon ise sınırlı kapasiteye sahip olmakla birlikte hem uzun süreli belleğe erişimi sağlar hem de problem

çözmeyi kolaylaştıran gerekli olan mekanizmaları sağlar (Baddeley, 2006). Baddeley (2011) olaysal tamponu merkezi yönetici ve uzun süreli bellek arasında bir arayüz olarak tanımlamaktadır.

Çalışan bellek, çeşitli bellek depolama sistemlerini kullanarak, algılanan düşünceler arasında koordinasyon sağlayarak yeni bilgiler edinmemizi ve algılanan bu düşünceleri var olan düşüncelerle birleştirmemize olanak sağlamaktadır (Henry, 2011). Çalışan bellek kullanışlı ve esnek olabilir ancak çalışan bellekte bilgiler dikkatin dağılması veya aşırı yoğunluk nedeniyle unutulabilir (Henry, 2011). Bireysel farklılıklara rağmen, "normal" çalışan bellek sahip olan bireylerde bile kapasite kullanım oranı oldukça sınırlı olabilmektedir (Dehn, 2011). Örneğin, "normal" birey bir seferde yaklaşık olarak dört bilgi parçasını manipüle edebilir (Cowan, 2001), bu mevcut bilginin manipüle edilmemesi durumunda sadece 2 saniye gibi kısa bir süre çalışma belleğinde kalabilmektedir. Bu nedenle algılanan bilgiler benzer veya diğer bilgilerle aynı anda işlenirken bile çalışan belleğin sınırlı bilgi tutma kapasitesi bilginin miktarına göre işlev görür (Swanson, 2000). Çalışma belleğinin kapasitesinin etkili kullanımı, bilişsel işlevlerde ve etkili öğrenmenin gerçekleşmesi sürecinde oldukça yararlıdır (Dehn, 2011). Örneğin, sınırlı sözel çalışma bellek kapasitesine sahip olan bireyin okuma güçlüğü yaşamaması sıklıkla beklenen bir olgudur (Swanson, 2000). Bu nedenle çalışan bellek ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sayısının son zamanlarda arttığı görülmektedir (Clair-Thompson ve Gathercole, 2007).

Çalışan Bellek ve Akademik Başarı

Alanyazında çalışan belleğin öğrencilerin matematik ve okuryazarlık becerileri gibi temel akademik alanlardaki performansları arasında önemli ilişkisini olduğunu gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Alloway, 2006; Alloway ve Alloway, 2010; Baddeley, 2003; Clair-Thompson ve Gathercole, 2007; Gathercole ve Pickering, 2000). Sınıf ortamındaki etkinliklerde öğrencilerin etkili çalışan belleğe gereksinimi olduğundan eğitimcilerin çalışan bellek bilgi işlemeye mekanizmalarını bilmeleri ve çalışan belleğin çocukların öğrenme süreçlerine olan etkisini anlamaları etkili ve verimli bir eğitsel süreç açısından oldukça önemlidir (Alloway, 2006). Çünkü çalışan bellek, işlenmekte olan bilgiler için kısa süreli bir çalışma alanı olarak işlev görür (Dehn, 2011). Yeni bilgi ya unutulmadan önce ya da uzun süreli belleğe kalıcı olarak taşınmadan önce çalışma belleğinde kısa süreliğine tutulur. Uzun süreli bellekte önceden edinilmiş olan bilgiler gerektiğinde geçici olarak çalışma belleğine geri çağırılabilir (Clair-Thompson ve Gathercole, 2007). Örneğin okuma sırasında sözcüklerin depolanmış olan anlamları uzun süreli bellekten getirilir veya matematik dersinde bir problem sorusunda çözüm için gerekli olan adımların uzun süreli belleğe alınması ve çalışan bellekte kısa süre tutulması gerekir (Dehn, 2011).

Alanyazında düşük çalışma belleği performans sergileyen çocukların, okuma (Gathercole, Alloway, Willis ve Adams, 2006), matematik (Geary, 2004; Swanson ve Beebe-Frankenberger, 2004), yazma (Swanson ve Berninger, 1996) gibi alanlarda da düşük performans sergileyebildikleri görülmektedir. Çocuklarda sözcük okuma güçlüklerinin çoğunlukla çalışan bellekteki merkezi yönetici ve fonolojik döngü bileşenlerindeki güçlüklerle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Swanson ve Ashbaker, 2000; Swanson ve Jerman, 2007). Ayrıca Swanson ve Ashbaker (2000) merkezi yöneticidedeki sınırlılıkların çocuklarda zayıf okuduğunu anlama performanslarıyla yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadırlar.

Alanyazında eksik ya da yetersiz çalışma bellek performansının olumsuz anlamda etkilediği öğrenme alanları şu şekilde

sıralanabilir: dikkat (Dehn, 2011; Kane ve Engle, 2000), konuya ilişkin önceki bilgisi (Ericsson ve Kinthch, 1995), sesbilgisel beceri (Baddeley, Gathercole ve Papagno, 1998), görsel mekânsal alan (Logie, Della Sala, Wynn ve Baddeley, 2000). Çalışma belleğinin sınırlılığı dil gibi belli işleme becerileriyle de yakından ilişkilidir (Gathercole, Lamont ve Alloway, 2006). Örneğin bireyin değerlendirildiği ölçek yoğun bir şekilde dil becerilerine (sözdizimi, anlamsal işleme gibi) dayalıysa çocuğun zayıf çalışma belleği kapasitesinden ziyade zayıf dil becerilerinden dolayı bir yetersizliği olduğu şeklinde değerlendirilmesi muhtemeldir. Bu durum çalışma belleğinin diğer bilişsel süreçlerin (örneğin dil) alt becerisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Just ve Carpenter, 1992). Gathercole, Tiffany, Briscoe ve Thorn (2005) 4 yaşında fonolojik döngüde sınırlılığı olan çocukların 8 yaşındaki bilişsel beceriler ve akademik performanslarını araştırdıkları çalışmada fonolojik döngü sözel bilgilerin hatırlanmasını gerektiren kısa süreli bellek süreçleriyle değerlendirilmiştir. Çocukların kısa süreli bellekteki sınırlılıklarının dil, matematik ve okuryazarlık becerileri ile doğrudan bir ilişkisi olup olmadığına bakılmış ve çalışmada fonolojik döngüde sınırlılığı olan çocukların genel performansının da düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle erken çocukluk dönemine ilişkin yapılan çalışmalarda çalışma belleği ile öğrenme arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında çalışma belleği becerilerinin akademik başarının güçlü bir yordayıcısı olduğunu gösteren çalışmaların varlığı da dikkat çekmektedir (Alloway, 2006; Alloway ve Alloway, 2010).

Normal gelişim gösteren çocukların çalışan bellek işlevlerine ilişkin literatürde pek çok çalışma bulunmasına rağmen farklı yetersizlik türlerinde olan bireylerin çalışan bellek süreçleri ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. İşitme yetersizliği olan çocukların çalışan bellek işlevleri ve süreçlerine yönelik çalışmalar eğitimcilerle bu çocukları sınıf ortamında nasıl desteklenmesine ilişkin önemli bilgiler verebilir ve eğitimcilere müdahale programları geliştirmelerine yardımcı olabilir.

İşitme Yetersizliği olan Çocuklar ve Çalışan Bellek

İşitme yetersizliğinin başlangıç yaşı, derecesi ve tipi, aile ve eğitim durumlarındaki farklılıklar işitme yetersizliği olan bireylerin çok çeşitli gruplara ayrılmasına neden olmaktadır. İşitme yetersizliği olan bireylerin işitenlerle aynı gelişim dönemleri içerisinde geçtikleri bilinmektedir. Ancak yaş ilerledikçe bu bireylerin soyut düşünme becerilerinde gecikmeler ve sınırlılıklar söz konusu olabilmektedir. Bu gecikmeler ve sınırlılıklar çoğunlukla dil ve iletişim becerilerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır (Sümer, Kargın ve Güldenoğlu, 2017). Çünkü sınırlı işitsel girdiden dolayı bu bireylerin sözel dil becerileri yeterince gelişmemektedir (Sümer, Kargın ve Güldenoğlu, 2017). Bu bireylerin akademik performanslarına bakıldığında ise işitme yetersizliği olan çocukların çoğunun akranlarına göre daha geride olduğu görülmektedir (Qi ve Mitchell, 2012). Çoğu işitme yetersizliği olan öğrenci genellikle bilgiyi iletmek için sözlü ve yazılı dile bağlı eğitim ortamlarında başarılı olmakta güçlük yaşamaktadırlar (Kumaş ve Sümer, 2017). Araştırma sonuçları liseden mezun olan işitme yetersizliği olan öğrencilerin genellikle üçüncü ile dördüncü sınıf seviyesinde okuma becerisine sahip olduğunu gösterirken (Trezek, Wang ve Paul, 2010), beşinci veya altıncı sınıf seviyesinde matematik performansının olduğunu göstermektedir (Qi ve Mitchell, 2012). Akademik performanstaki sınırlılığı nedenine ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında işitme yetersizliğinin derecesinden ziyade bireyin çalışan bellek performansı, dille erken tanışıklık ve eğitimin niteliği ön planda çıkmaktadır (Keehner ve Atkinson, 2006; Kumaş ve Sümer, 2017). Özellikle yoğun müdahale çalışmalarına rağmen, işitme yetersizliği olan çocukların akademik performanslarının

istendik düzeye ulaşamaması sonucunda akademik becerilerin edimi üzerinde rol oynayan spesifik bilişsel süreçler dışındaki bilişsel süreçlerin araştırılması gerekmektedir (Marschark ve ark, 2009). İşitme yetersizliği olan ve işiten çocukların çalışan bellek performanslarını karşılaştıran araştırmalara göz atıldığında, işitme yetersizliği olan bireylerin çalışan bellek performansı göreceli olarak daha sınırlı olduğu görülmektedir (Harris ve Moreno, 2004; Burnip ve Lawson, 2000). Benzer sonuçların koklear implantlı çocuklar için de geçerli olduğu görülmektedir (Burkholder ve Pisoni, 2003; Cleary, Pisoni ve Geers, 2001; Schorr, Roth ve Fox, 2008). Araştırmalarda bu çocukların çalışan bellek kapasitelerinin daha kısıtlı olmasının kodlama, bilgiyi saklama ve geri çağırma süreçlerindeki sınırlılıklarından kaynaklandığı göstermektedir (Rudner, Andin ve Rönnberg, 2009). İşitme yetersizliği olan çocukların zayıf çalışan bellek performansları merkezi yönetici bileşenlerinden kaynakladığı için bu bireyler öğrenme sürecince yeterli başarı gösterememektedir. Kronenberger ve ark. (2013) koklear implant kullanan işitme yetersizliği olan çocukların yönetici işlevlerde gecikme yaşadığını ve işiten akranlarıyla aralarındaki en önemli farkın ise sözel çalışma belleğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Koklear implant kullanan çocukların sözel çalışma belleği, sözcük bilgisi, yeni sözcük öğrenme ve okuma ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Geers ve ark., 2013). Çalışan bellek performansı, sözel dil becerisinin (Cleary, Pisoni ve Geers, 2001), okuma başarısının (Geers, 2003), okuduğunu anlama performansının (Garrison, Long ve Dowaliby, 1997), matematik performansının (Gottardis, Nunes ve Lunt, 2011) önemli bir yordayıcısıdır. Bu nedenle işitme yetersizliği olan çocukların çalışan belleğini geliştirmeye yönelik müdahaleler önem kazanmaktadır (Marschark, Sarchet ve Trani, 2016).

İşitme yetersizliği olan çocukların zayıf çalışan bellek performansı göstermelerinin nedeni tekrarlama stratejilerinin kullanımı ile ilgili olabilir (Turley-Ames ve Whitfield, 2003). MacSweeney, Campbell ve Donlan (1996) işitme yetersizliği olan bireylerin görmeye dayalı tekrar etme stratejilerini kullanmalarının çalışan bellek performanslarına olumlu etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. İşitme yetersizliği olan bireylerin görsel tekrar etme stratejisini edinmeleri zor olabilir ancak MacSweeney, Campbell ve Donlan (1996) söz konusu çalışması bu stratejinin uygulanmasının işitme yetersizliği olan bireyler için etkili olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle tekrar etme stratejisindeki sınırlılıklar işitme yetersizliği olan bireylerin çalışan bellek performanslarını olumsuz etkileyebilir. İşitme yetersizliği olan çocukların zayıf çalışan bellek performansının bir diğer nedeni ise dikkat becerilerindeki eksiklikler olabilir (Nunes, Barros, Evans ve Burman, 2014). Dikkat becerisi herhangi bir görev üzerinde yoğunlaşmayı gerektirir. Değerlendirme işlemleri farklı nesne ve insanların bulunduğu çevrede gerçekleştiği için işitme kayıplı bireylerin çalışan belleği değerlendiren görevlerde, dikkat becerilerindeki sınırlılıklarının etkisi olduğu düşünülebilir (Duncan, 2006).

Gregory (1995) işitme yetersizliği olan bireylerin aynı anda hem sözel hem de görsel performans gerektiren görevlerde sınırlılıkları olduğunu belirtmektedir. İşitme yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamlarında aynı anda yapılması gereken ikili görevlerde daha sınırlı deneyime sahip oldukları düşünülmektedir (Marschark, Sarchet ve Trani, 2016). Çalışma belleği zayıf olan işitme yetersizliği olan çocukların da temel yönelim gerektiren dikkat becerilerinde sınırlılıkları olabilir (Nunes, Barros, Evans ve Burman, 2014). İşitme yetersizliği olan çocukların görsel dikkat değerlendirme araçlarında işiten akranlarına göre zayıf performans gösterdikleri alanyazın çalışmalarından görülmektedir (Mitchell ve Quittner, 1996; Quittner, Leibach ve Marciel, 2004). Quittner, Leibach ve Marciel (2004) işitme yetersizliği olan çocukların dikkat

sorunlarının erken yaşlardan itibaren bireyin sese yönelememesiyle başladığı ve dolayısıyla bu bireylerde çalışan bellek performansının zayıf olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca işitme yetersizliği olan bireylerin çalışan bellek becerilerini değerlendiren araçların sözel veya görsel olarak sunulması bu bireylerin performanslarını olumsuz etkileyebilmektedir (Quittner, Leibach ve Marciel, 2004). Aynı zamanda işitme yetersizliği olan bireyler artikülasyon becerileri işiten akranlarına göre yavaştır ve bu nedenle çalışan bellek değerlendirme süreçlerinde sözel dil kullanılması işitme yetersizliği olan bireyler için dezavantajlı olabilir (Marschark ve Bebko, 1997).

Çalışan Bellek Müdahaleleri

İlgili müdahale yöntemlerini uygulayacak olan öğreticilerin öncelikle çalışma belleği ve bununla ilişkili alanlar konusunda ön bilgiye sahip olmaları gerekmektedir (Nunes, Barros, Evans ve Burman, 2014). Çalışan bellek müdahale uygulamaları bilginin kısa süreli saklanması için gerekli bellek kapasitesini arttırmayı amaçlamaktadır (Kronenberger ve ark, 2011). Bununla birlikte, kısa süreli bellek kapasitesinin artırılmasının uzun süreli depolama olasılığını artırdığı varsayımına dayanarak, uzun süreli bellekte kodlanan bilgi miktarını artırmak her zaman örtük bir amaç olmuştur. Bu örtük amaç ve çalışma belleğinin birincil işlevinin öğrenmeyi kolaylaştırmak olduğu göz önüne alındığında çalışan bellek müdahalelerinin başarısı kısa ve uzun süreli bellek performansını etkileyeceği düşünülmektedir (Nunes ve ark., 2014). Sonuç olarak, çalışma belleği müdahaleleri çalışma belleğini, kısa süreli belleği ve uzun süreli belleği geliştirmek için tasarlanmış stratejilerden oluşmaktadır (Nunes, Barros, Evans ve Burman, 2014). Ayrıca fonolojik işleme ve okuduğunu anlama gibi ilgili bilişsel süreçler ve beceriler için tasarlanan müdahaleler de çalışma belleği performansını olumlu etkilediği bilinmektedir (Nunes ve ark., 2014). Bu nedenle, çalışan bellek müdahalelerinin kapsamını arttırmak bilginin sadece kısa süreli bellekteki kalıcılığını arttırmanın yanı sıra öğrenmeyi de olumlu anlamda arttırdığı vurgulanmaktadır (Kronenberger ve ark, 2011).

Çalışan belleğe yönelik müdahaleler tipik olarak öğretim stratejileri veya anımsatıcı öğretimi içerir (Nunes, Barros, Evans ve Burman, 2014). Çoğu birey, gelişim süreci boyunca birkaç kısa süreli bellek ve çalışma belleği stratejisi edinir, ancak bazıları stratejileri tutarlı olarak kullanamaz veya kullanmaz (Daneman ve Carpenter, 1980; Nunes ve ark., 2014). Çalışan bellek stratejilerini kullanan bireyler bu strateji kullanmayan bireylere göre daha motive olabilmekte ve daha fazla bilgi hatırlayabilmekte veya işleyebilmektedir (McNamara ve Scott, 2001). Birçok araştırma, çalışma bellek kapasitesinin strateji eğitimi ile artırılabilirliğini doğrulamıştır (Comblain, 1994; McNamara ve Scott, 2001; Minear ve Shah, 2006). Ayrıca Olesen ve ark. (2004) çalışma belleği eğitiminden sonra çalışma belleği ile ilgili beyin aktivitesinin arttığını belirtmektedir. Çalışma belleği stratejileri iki temel türe ayrılabilir: Ezber (Rote) ve İlişkisel (Relational). Ezber stratejileri, bilgilerin karşılaşıldığı formun dışına çıkmadan doğrudan edinimini içerir. İlişkisel stratejiler bilgiyi yeniden kodlama, düzenleme veya yeniden yapılandırma yoluyla dönüştürülme işlemlerini gerektirmektedir (Levin ve Levin, 1990).

Ezber stratejileri, tekrarlama stratejilerinden oluşmaktadır ve fonolojik kısa süreli bellek öğelerini korumaya hizmet etmektedir (Dehn, 2011). Ezber stratejileri, öğrenmesi ve uygulanması kolay stratejilerdir. Çünkü herhangi bir üst düzey bilişsel işlem içermemektedir (Dehn, 2011). Ayrıca, ezber stratejilerinde özellikle rutin ve otomatik hale geldikten sonra, çalışan bellek kaynaklarına çok az başvurulur. Bazı çalışmalarda bireylerin ezber stratejilerini

kullanmayı öğrendikten sonra kısa süreli bellek ve çalışan bellek performanslarında önemli gelişmeler olduğunu tespit edilmiştir (Parente ve Herrmann, 1996). Bununla birlikte, ezber stratejilerinin kullanımı büyük ölçüde eleştirilmektedir. Çünkü ezber stratejileri genellikle anlama dayalı üst düzey stratejilerden daha az verimli ve etkilidir (Levin ve Levin, 1990).

İlk bakışta, ezbere dayalı tekrarlama etkili ve verimli görünebilir. Minimum dikkat gerektiren ve anlam gerektirmeyen bir süreç, çalışan bellekte çok az bağlanma gerektirdiği için etkilidir (Levin ve Levin, 1990). Ayrıca kısa vadede bilgileri koruduğu için, ezbere dayalı tekrarın etkili olduğu düşünülebilir (Parente ve Herrmann, 1996). Bununla birlikte, eğer bilginin uzun süreli tutulması hedefleniyorsa, ezbere dayalı stratejiler yetersiz kalabilmektedir. Özüde, ezbere dayalı stratejiler öğrenilecek bilgiye anlam yükleyen ilişkisel stratejilere göre ikincil öneme sahiptir (Levin ve Levin, 1990). Dezavantajlarına rağmen, özellikle zayıf bilişsel becerileri ve zayıf çalışma belleği kapasitesi olan bireyler için daha yüksek işlevli stratejiler öğretilmeden önce ezber dayalı stratejilerin kullanımı eğitimde çok faydalı ve gerekli olabilir (Dehn, 2011).

Ezber stratejilerinin aksine ilişkisel stratejiler daha yüksek düzeyde çalışan bellek performansını gerektirdiği için bilginin uzun süreli depolama olasılığını artırır (Levin ve Levin, 1990). İlişkisel stratejiler olarak sınıflandırılan daha üst düzey süreçler bilgiyi daha anlamlı kılar ve böylece bilginin uzun vadede tutulma olasılığını artırır (Dehn, 2011). İlişkili şemalar mevcut olduğunda ilişkisel işleme otomatik olarak gerçekleşebilir. Ancak gelişmiş bir şema olmadığında üst düzey ilişkisel stratejiler daha önce hiç bulunmayan ilişkiler yaratabilir (Parente ve Herrmann, 1996). Hemen hemen tüm anımsatıcılar, özellikle de görsellik içerenler, ilişkisel stratejiler olarak düşünülebilir. İlişkisel stratejilerin etkinliğinin altında yatan öğrenme ilkesi; anlamlılığın öğrenmeyi güçlü bir şekilde etkilediğidir. Bu nedenle ilişkisel stratejiler bilgiye anlam yükleme konusunda bireye destek sağlayarak bilgiyi birey için daha unutulmaz kılar (Dehn, 2011).

Görsel anımsatıcıların işitme yetersizliği olan bireylerin eğitiminde oldukça etkili olduğu belirtilmektedir (Nunes ve ark., 2014). Normal gelişim gösteren bireyler için çocuklukta doğal gelişimsel ilerleme, görsel olarak sunulan bilgiler için sözel tekrarlama stratejilerine giderek daha fazla bağlanmaktadır (Gathercole ve Baddeley, 1993). Bu tür bir eğitimde çocuklar gördüklerini sözlü olarak ifade etmelidir. Örneğin, bir top, köpek ve eldiven resmi sunuluyorsa, çocuk "top, köpek ve eldiven" demeli ve görev tamamlanana kadar bunu tekrarlamaya devam etmelidir (Gathercole ve Baddeley, 1993). Bu tür bir eğitim özellikle düşük görsel-uzamsal ve düşük yönetici çalışma belleği olan bireyler için fayda sağlayabilir (MacNamara ve Scott, 2001). Ancak, sözel çalışma belleği sınırlı olan bireyler için, görsel-uzamsal girdiyi sözel depolamaya dönüştürmek uygun bir seçenek olmayabilir. Bu gibi durumlarda görsel anımsatıcılarının önemi vurgulanmaktadır (Kronenberger ve ark., 2011). Özüde, görsel anımsatıcılar sözel bilgiyi görsel-uzamsal bilgi olarak yeniden kodlamaktadır (Hamilton, Coates ve Heffernan, 2003). Örneğin, öğrencilerin zihinsel olarak hatırlanması gereken bir sözcük veya sözcüklerin görsel bir görüntüsünü oluşturmak için bireylerin bilişsel stratejileri kullanıma yönelik eğitim alması önerilmektedir (Logie, Della Sala, Wynn ve Baddeley, 2000). Bu eğitimi alırken, öğrencilere bir görsel oluşturmak için yeterli zaman tanınmalı ve daha sonra onlardan görselin açıklanması istenmelidir. Kullanışlı görseller oluşturmakta zorluk çeken çocuklar için görseller önerilebilir (MacNamara ve Scott, 2001). Görselleri daha sonra hatırlamakta zorluk çekenler içinse oluşturdukları her görselin bir resmini tekrardan çizmeleri önerilebilir (Logie, Della Sala, Wynn ve Baddeley, 2000). Son

olarak, işitmeyi destekleyecek teknoloji kullanımı, erken tanı, uygun eğitim alma ve kullanılan iletişim yöntemi farklılaşmakla birlikte, işitme yetersizliği olan çocuklarda sıralı hatırlama becerisinin düşük olduğunu ifade edilmektedir (Bebko, 1984; Jutras ve Gagné, 1999). Sıralı hatırlama sorununun azaltılmasına yönelik sınıf içi etkinlikler yapılabilir.

Çalışan bellek eğitimi, başlangıçta çocuğun çalışan bellek yüklerini çeşitli öğrenme durumlarında değerlendirmeye, bellek yardımcılarının kullanımını teşvik etmeye ve çocuğun kendi bellek stratejilerini geliştirmesine yardımcı olmaya odaklanmalıdır (Baddeley, 2000; Gathercole ve Alloway 2008). Bunu yapmanın en pratik yolu, ilk olarak çocukların ne yaptıklarını hatırlayabilmelerini sağlamayı içerir, çünkü zayıf çalışan bellek kapasitesine sahip çocuklar genellikle daha sonra ne yapacaklarını unuturlar ve bu da birçok öğrenme etkinliğini tamamlamama ile sonuçlanır (Hamilton, Coates ve Heffernan, 2003). Yönergeler olabildiğince kısa, basit tutularak ve mümkün olan yerlerde küçük adımlara bölünerek geliştirilebilir (Logie, Della Sala, Wynn ve Baddeley, 2000). Ayrıca çocuğa yönerge verildikten hemen sonra tekrar etmesi (veya işaret etmesi) istenebilir. Çocuğun karmaşık bir etkinlikte etkinlik sırasını kaybetmesi durumunda, görevi ayrı adımlara bölerek ve her adım için görselleştirme gibi anımsatıcı stratejiler şeklinde bellek desteği sağlayarak yaşanan sorun en aza indirilebilir (Nunes ve ark., 2014). Bu bölümde bahsedilen bütün stratejilerin haricinde eğitimcilerin sabırlı ve uyumlu olmaları (bazen durup çocuğun kendisini açıklamasını beklemek veya çocuğa akranlarına yetişmesi için zaman tanımak gerekebilir; çocukları unuttukları bilgileri tekrar hatırlaması için cesaretlendirmelidir) önemlidir. Eğitimciler işitme yetersizliği olan çocukları bu tür stratejilerle donatmalı, onların etkili ve bağımsız öğrenenler olarak gelişmelerini desteklemeye yardımcı olmalıdır (Hamilton, Coates ve Heffernan, 2003).

SONUÇ

Zayıf sesbilgisel çalışan belleği ile zayıf okuryazarlık performansı arasındaki ilişkiyi gösteren alanyazında farklı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, zayıf okuyucular olarak tanımlanan çocuklar, ister görsel ister işitsel olarak sunulsun, harf listelerinde daha zayıf hatırlama ve anlamsız sözcük tekrarlar görevlerinde daha zayıf performans sergilemektedir (Gathercole ve diğerleri, 2005). İşitme yetersizliği olan öğrencilerin çalışma belleğinde bilgileri etkin bir şekilde koordine edemedikleri ve ilişkilendiremedikleri için okuduklarını uygun bir şekilde anlamlandırmada güçlük yaşadıkları düşünülmektedir (Burnip ve Lawson, 2000; Keehner ve Atkinson, 2006). Okuyucunun gerekli bilgilere odaklanarak ve gereksiz bilgileri dışlayarak dikkatini yönlendirememesi eğitsel süreç açısından önemli bir faktördür (Rudner, Andin ve Rönnberg, 2009). Başka bir sorun alanı ise okuma güçlüğü çeken birçok işitme yetersizliği olan öğrencinin eksik bilgileri doldurmak için geçmiş bilgilerini uzun süreli bellekten getirememesidir (Burnip ve Lawson, 2000). Çalışma belleği sınırlı bir kapasiteye sahip olduğundan bellekteki bilişsel bellek yükü, okuma sırasında okuma metinlerinin anlamlandırmasını olumsuz etkilebilir (Marschark ve ark., 2009). Düşük bellek yükü, okuyucunun görsel ve sözel kaynakları verimli bir şekilde algılanmasını sağlayarak bilginin anlamlı bir şekilde parçalanarak ve kolayca hatırlanabilecek formata dönüştürmesini sağlayabilir (Keehner ve Atkinson, 2006). Alanyazında erken yaşlarda ortaya çıkan işitsel yoksunluğun çalışan bellek performansını olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Geers, Brenner ve Davidson, 2003; Beer ve ark., 2014). Beer ve ark. (2014) işitme yetersizliği olan çocukların çalışan bellek performansında güçlük yaşamalarının işitsel girdi yetersizliğine bağlı olarak erken yaşlardaki dil

ediniminde yaşadıkları güçlükten de kaynaklandığını ileri sürmektedir.

İşitme yetersizliği olan çocukların çalışan belleklerinin desteklenebilmesi için erken tanı, erken cihazlandırma ve erken eğitime vurgu yapılmaktadır (Keehner ve Atkinson, 2006). Erken tanının, uygun cihazlandırmanın ve bireysel özelliklerine göre verilen eğitimin işitme yetersizliği olan çocukların tüm gelişim alanlarını önemli derecede desteklediği bilinmektedir. Alanyazında öğretmenlerin öğrencilerin bireysel öğrenme stillerini ve okuyucuların önceliklerini göz önünde bulundurarak bireysel gereksinimlerine vurgu yapması önerilmektedir (Daneman ve Carpenter, 1980). Öğrencilere, belirlenmiş olan bireysel öğrenme tercihlerine göre uygun çalışan bellek stratejilerini kullanarak öğrencilerin akademik anlamda başarıları artırılabilir. Özellikle erken çocukluk dönemindeki eğitim programlarında oyunlar ve etkinliklerin içine yerleştirilen uygun amaçlarla çocukların çalışan bellek becerilerinin desteklenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle hem erken çocukluk eğitimi programlarında hem de okul dönemi eğitim programlarında çalışan bellek becerilerine yönelik olarak amaçların daha açık yazılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, P. C., Beier, M. E., and Boyle, M. O. (2005). Working memory and intelligence: Same or different constructs? *Psychological Bulletin*, 131, 30-60.
- Alloway, T. P. (2006). How does working memory work in the classroom?. *Educational Research and reviews*, 1(4), 134-139.
- Alloway, T. P., Alloway, R. G. (2010). Investigating the predictive roles of working memory and IQ in academic attainment. *Journal of Experimental Child Psychology*, 106, 20-29.
- Alloway, T. P., Gathercole, S. E., and Pickering, S. J. (2006). Verbal and visuospatial short-term and working memory in children: Are they separable?. *Child development*, 77(6), 1698-1716.
- Alp, İ. E. ve Özdemir, B. Ö. (2007). Çocuklarda akıcı zekânın (Gf) bilgi işleme hızı, kısa süreli bellek ve çalışma belleği kapasitesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 22(60), 1-15.
- Baddeley, A. D. (1986). *Working memory*. New York: Oxford University Press.
- Baddeley, A. D. (2000). The episodic buffer: A new component of working memory? *Trends in Cognitive Sciences*, 4(11), 417-423.
- Baddeley, A. D. (2003). Working memory: Looking back and looking forward. *Nature Reviews: Neuroscience*, 4, 829-839.
- Baddeley, A. D. (2006). Working memory: An overview. In S. J. Pickering (Ed.), *Working memory and education* (pp. 1-31). Burlington, MA: Academic Press.
- Baddeley, A.D. (2015). Short-term Memory. Baddeley, A.D., Eysenck, M. W., and Michael C. Anderson, M. C. *Memory 2nd ed.* Psy. Press. New York.
- Baddeley, A., Gathercole, S., and Papagno, C. (1998). The phonological loop as a language learning device. *Psychological Review*, 105, 158-173.
- Baddeley, A. D., ve Hitch, G. J. (1974). Working memory. In G. A. Bower (Ed.), *The psychology of learning and motivation: Advances in research and theory*. (Vol. 8, pp. 47-89). New York: Academic Press.
- Bayliss, D. M., Jarrold, C., Baddeley, A. D., Gunn, D. M., ve Leigh, E. (2005). *Mapping the developmental constraints on working memory span performance*. *Developmental psychology*, 41(4), 579.
- Bebko, J. M. (1984). Memory and rehearsal characteristics of profoundly deaf children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 38, 415-428.
- Beer, J., Kronenberger, W. G., Castellanos, I., Colson, B. G., Henning, S. C., and Pisoni, D. B. (2014). Executive functioning skills in preschool-age children with cochlear implants. *Journal of speech, language, and hearing research*, 57(4), 1521-1534.
- Burkholder, R., Pisoni, D. B. (2003). Speech timing and working memory in profoundly deaf children after cochlear implantation. *Journal of Experimental Child Psychology*, 85, 63-88.
- Burnip, B., Lawson, M. (2000). Working memory and hearing impairment, *Australian Journal of Learning Disabilities*, 5:3, 15-18, DOI: 10.1080/19404150009546630
- Clair-Thompson, H. L., Gathercole, S. E. (2006). Executive functions and achievements in school: shifting, updating, inhibition, and working memory. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 59(4), 745-759.
- Cleary, M., Pisoni, D. B., and Geers, A. E. (2001). Some measures of verbal and spatial working memory in eight- and nine-year-old hearing-impaired children with cochlear implants. *Ear and Hearing*, 22, 395-411.
- Comblain, A. (1994). Working memory in Down's syndrome: training the rehearsal strategy, *Down Syndr. Res. Pract.*, 2, 123-126
- Cowan, N. (2001). The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral and Brain Sciences*, 24, 87-185.
- Cowan, N. (2005). *Working memory capacity*. New York: Lawrence Erlbaum.
- Cowan, N. (2014). Short-term and working memory in childhood. In: Bauer PJ, Fivush R, editors. *Handbook on the development of children's memory*. Wiley-Blackwell
- Daneman M, Carpenter PA. (1980). Individual differences in working memory and reading. *J Verbal Learning Verbal Behav*; 19: 450-66. [http://dx.doi.org/10.1016/S0022-5371\(80\)90312-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0022-5371(80)90312-6)
- Das, J. P., Naglieri, J. A., ve Kirby, J. R. (1994). *Assessment of cognitive processes: The PASS theory of intelligence*. Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon.
- De Giacomo, P., Pierri, G., Lefons, E., and Mich, L. (1990). A technique to simulate human interactions: Relational styles leading to schizophrenic communication pattern and back to normal. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 82, 413-419.
- Dehn, M. J. (2011). *Working memory and academic learning: Assessment and intervention*. John Wiley ve Sons.
- Duncan, J. (2006). Brain mechanisms of attention. *Q J Exp Psychol*; 59: 2-27. <http://dx.doi.org/10.1080/17470210500260674>
- Eggen, P., Kauchak, D. (2007). *Educational Psychology, Windows on Classrooms*. Seventh Edition. Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill Prentice Hall Publishing. Pgs. 202-227.
- Ericsson, K. A., Kintsch, W. (1995). Long-term working memory. *Psychological Review*, 102, 211-245.
- Fletcher, P. C., Henson, R. N. A. (2001). Frontal lobes and human memory – insights from functional neuroimaging. *Brain*, 124, 849-881.
- Gardner, H. (1985). *The mind's new science: A history of the cognitive revolution*. New York: Basic Books.
- Garrison, W. M., Long, G., Dowaliby, F. (1997). Working memory capacity and comprehension processes in deaf readers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 2, 78-94.
- Gathercole, S. E., Alloway, T. P. (2006). Practitioner review: short term and working memory impairments in neurodevelopmental disorders: Dagnosis and remedial support. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(1), 4-15.
- Gathercole, S.E., Alloway, T.P. (2008). *Working memory and learning: A practical guide for teachers*. London: Sage.
- Gathercole, S. E., Alloway, T. P., Willis, C., and Adams, A-M. (2006). Working memory in children with reading disabilities. *Journal of Experimental Child Psychology*, 93, 265-281.
- Gathercole, S. E. ve Baddeley, A. D. (1993). *Working memory and language*. East Sussex, UK:Lawrence Erlbaum.
- Gathercole, S. E., Lamont, E. ve Alloway, T. P. (2006). Working memory in the classroom. In S. J. Pickering (Ed.), *Working memory and education* (pp. 219-240). Burlington, MA: Academic Press.

- Gathercole SE, Pickering SJ (2000). Assessment of Working Memory in Six- and Seven-year Old Children. *J. Educ. Psychol.* 92:377-390.
- Gathercole, S. E., Tiffany, C., Briscoe, J., and Thorn, A. (2005). Developmental consequences of poor phonological short-term memory function in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 598–611.
- Geers, A. E. (2003). Predictors of reading skill development in children with early cochlear implantation. *Ear and Hearing*, 24, 59S–68S. doi:10.1097/01.AUD.0000051690.43989.5D
- Geers, A., Brenner, C., and Davidson, L. (2003). Factors associated with development of speech perception skills in children implanted by age five. *Ear and hearing*, 24(1), 24S-35S.
- Geers, A. E., Pisoni, D. B., and Brenner, C. (2013). Complex working memory span in cochlear implanted and normal hearing teenagers. *Otology ve Neurotology*, 34, 396–401. doi:10.1097/MAO.0b013e318277a0cb
- Geary, D. C. (2004). Mathematics and learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities*, 37(1), 4-15.
- Gottardis, L., Nunes, T., and Lunt, I. (2011). A synthesis of research on deaf and hearing children's mathematical achievement. *Deafness and Education International*, 13, 131–150. doi:10.1093/deafed/ens033
- Gray, P. (2007). "Memory and consciousness," in Psychology, 5th Edn, ed. P. Gray (New York: Worth Publishers), 303–339.
- Gregory S. (1995). *Deaf children and their families*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamilton, C., Coates, R., and Heffernan, T. (2003). What develops in visuo-spatial working memory development?. *European Journal of Cognitive Psychology*, 15(1), 43-69.
- Harris, M., Moreno C. (2004). Deaf Children's Use of Phonological Coding: Evidence from Reading, Spelling, and Working Memory. *J Deaf Stud Deaf Educ*; 9: 253-68. <http://dx.doi.org/10.1093/deafed/enh016>
- Henry, L. (2011). *The development of working memory in children*. Sage.
- Just, M. A., Carpenter, P. A. (1992). A capacity theory of comprehension: Individual differences in working memory. *Psychological Review*, 99, 122–149.
- Jutras, B., Gagné, J. P. (1999). Auditory sequential organization among children with and without a hearing loss. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 42(3), 553-567.
- Kane, M. J., Engle, R. W. (2000). Working-memory capacity, proactive interference, and divided attention: Limits on long-term memory retrieval. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 26, 336–358.
- Keehner, M., Atkinson, J. (2006). Working memory and deafness: Implications for cognitive development and functioning. In S. J. Pickering (Ed.), *Working memory and education* (pp. 189-218). London: Academic Press
- Klingberg, T. (2010). Training and plasticity of working memory. *Trends Cogn. Sci. (Regul. Ed.)* 14, 317–324.
- Kronenberger, W. G., Pisoni, D. B., Henning, S. C., and Colson, B. G. (2013). Executive functioning skills in long-term users of cochlear implants: A case control study. *Journal of Pediatric Psychology*, 38, 902–914. doi:10.1093/jpepsy/jst034
- Kronenberger, W. G., Pisoni, D. B., Henning, S. C., Colson, B. G., and Hazzard, L. M. (2011). Working memory training for children with cochlear implants: A pilot study. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54, 1182-1196. DOI: 10.1044/1092-4388(2010/10-0119)
- Kumaş, Ö. A., ve Sümer, H. M. (2017). İşitme Engelli Olan ve Olmayan Öğrencilerin Toplama ve Çıkarmadaki İşlem Hataları. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(1), 1-12.
- Levin, M. E., Levin, J. R. (1990). Scientific mnemonics: Methods for maximizing more than memory. *American Educational Research Journal*, 27, 301–321.
- MacNamara D, Scott JL. (2001). Working memory capacity and strategy use. *Mem Cognit*; 29: 10-7. <http://dx.doi.org/10.3758/BF03195736>
- Logie, R. H., Della Sala, S., Wynn, V., ve Baddeley, A. D. (2000). Visual similarity effects in immediate serial recall. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 53A(3), 626-646.
- MacSweeney M, Campbell R, Donlan C. (1996). Varieties of shortterm memory coding in deaf teenagers. *J Deaf Stud Deaf Educ*; 1: 249-62. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordjournals.deafed.a014300>
- Marschark M, Bebko JM. (1997). Memory and information processing: a bridge from basic research to educational application. *J Deaf Stud Deaf Educ*; 2: 119-20. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordjournals.deafed.a014317>
- Marschark, M., Sapere, P., Convertino, C. M., Mayer, C., Wauters, L., and Sarchet, T. (2009). Are deaf students' reading challenges really about reading? *American Annals of the Deaf*, 154(4), 357-370.
- Marschark, M., Sarchet, T., and Trani, A. (2016). Effects of hearing status and sign language use on working memory. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 21(2), 148-155.
- McNamara, D. S., Scott, J. L. (2001). Working memory capacity and strategy use, *Mem. Cogn.*, 29, 10–17.
- Minear, M., Shah, P. (2006). Sources of working memory deficits in children and possibilities for remediation, in *Working memory and education*, (ed. S. J. Pickering), 273–307; Burlington, MA, Academic Press.
- Nadel, L., Hardt, O. (2011). Update on memory systems and processes. *Neuropsychopharmacology* 36, 251–273.
- Neath, I., Brown, G. D., Poirier, M., and Fortin, C. (2005). Short-term and working memory: past, progress, and prospects. *Memory*, 13, 225–235.
- Nunes, T., Barros, R., Evans, D., and Burman, D. (2014). Improving deaf children's working memory through training. *International Journal of Speech and Language Pathology and Audiology*, 2(2), 51-66.
- Olesen, P. J., Westerberg, H. and Klingberg, T. (2004). Increased prefrontal and parietal activity after training of working memory, *Nat. Neurosci.*, 7, 75–79.
- Parente, R., Herrmann, D. (1996). Retraining memory strategies. *Topics in Language Disorders*, 17, 45–57.
- Penney, C. G. (1975). Modality effects in short-term verbal memory. *Psychological bulletin*, 82(1), 68.
- Pulier, M. L., Mount, T. G., McMenamin, J. P., and Maheu, M. M. (2007). Computers and the internet. In L. L'Abate (Ed.), *Low-cost approaches to promote physical and mental health* (pp. 303–322). New York: Springer-Science.
- Qi, S., Mitchell, R. E. (2012). Large-scale academic achievement testing of deaf and hard-of-hearing students: Past, present, and future. *Journal of deaf studies and deaf education*, 17(1), 1-18.

- Quittner AL, Leibach P, Marciel K. (2004). The impact of cochlear implants on young deaf children: new methods to assess cognitive and behavioral development. *Arch Otolaryngol Head Neck Surg*; 130: 547-54. <http://dx.doi.org/10.1001/archotol.130.5.547>
- Rudner, M., Andin, J. and Rönnerberg, J. (2009). Working memory, deafness and sign language. *Scandinavian Journal of Psychology*, 50(5), 495-505.
- Schorr, EA, Roth FP, Fox NA. (2008). A Comparison of the speech and language skills of children with cochlear implants and children with normal hearing. *Commun Disord Q*; 29: 195-210. <http://dx.doi.org/10.1177/1525740108321217>
- Sümer, H. M., Kargın, T., ve Güldenöğlü, İ. B. (2017). Kaynaştırma Ortamındaki İşitme Engelli Öğrencilerin Sözcükleri Anlamsal İşleme Becerilerinin İşiten Okuyucularla Karşılaştırılması. *Ozel Eğitim Dergisi*, 18(3), 421-441.
- Swanson, H. L. (2000). Are working memory deficits in readers with learning disabilities hard to change? *Journal of Learning Disabilities*, 33, 551-566.
- Swanson, H. L., Ashbaker, M. (2000). Working memory, short-term memory, articulation speed, word recognition, and reading comprehension in learning disabled readers: Executive and/or articulatory system? *Intelligence*, 28, 1-30.
- Swanson, H. L., Beebe-Frankenberger, M. (2004). The relationship between working memory and mathematical problem solving in children at risk and not at risk for serious math difficulties. *Journal of Educational Psychology*, 96, 471-491.
- Swanson, H. L., Berninger, V. W. (1996). Individual differences in children's working memory and writing skill. *Journal of Experimental Child Psychology*, 63, 358-385.
- Swanson, H. L., and Jerman, O. (2007). The influence of working memory on reading growth in subgroups of children with disabilities. *Journal of Experimental Child Psychology*, 96, 249-283.
- Trezek, B., Wang, Y., and Paul, P. (2010). Reading and deafness. Theory, research and practice. *Education and Science*. 9(3). [doi.org/10.3390/educsci9030216](http://dx.doi.org/10.3390/educsci9030216)
- Turley-Ames KJ, Whitfield MM. (2003). Working memory training and task performance. *J Mem Lang*; 49: 446-68. [http://dx.doi.org/10.1016/S0749-596X\(03\)00095-0](http://dx.doi.org/10.1016/S0749-596X(03)00095-0)

EXTENDED ABSTRACT

Without our knowledge of the past, we cannot move in the present or think about the future. We actively use memory processes when planning what we did yesterday, what we will do today, or what to do tomorrow. Individuals who cannot actively use memory processes, that is, individuals who cannot perform information encoding, storing and remembering processes, have to get support from others in order to survive (Cowan, 2005). Even individuals with mild memory problems have great difficulty in performing daily life activities. Studies on memory and memory processes show that difficulties in effective use of memory processes are generally the cause of learning problems (Dehn, 2011). Because learning is closely related to memory, deficiencies in any aspect of memory may hinder individuals to acquire the knowledge and skills necessary to be successful in life (Gathercole ve Baddeley, 2003). This is true for individuals who do not have memory difficulties. Individuals who cannot use memory processes effectively can be successful in educational processes only if they use memory processes efficiently (Henry, 2011). For this reason, it is observed that there is an increase in the number of studies on the effective use of memory and memory processes working in education and psychology (Alloway ve Alloway, 2010; Baddeley, 2003; Cowan, 2005, Dehn, 2011; Gathercole ve Alloway, 2008).

By learning more about working memory, which is an important component of memory processes, has limited capacity that can temporarily retain information, and guides judgment and decision-making and behaviors, students can understand how students think, learn and remember, and with constructive interventions, all individuals, including those with special needs we can increase their success (MacNamara ve Scott, 2001; Swanson ve Berninger, 1996). In particular, we can better determine the possible causes of learning difficulties experienced by individuals with hearing impairment and suggest evidence-based interventions that address memory limitations (Keehner ve Atkinson, 2006). In this study, the effects of working memory functions on learning were examined by referring to the components of working memory, the tasks of memory components and their relations with each other, and the importance of working certainty in individuals with hearing impairment was examined, and the type and importance of evidence-based interventions were emphasized.

According to the information processing theory, which characterizes the functioning of the human brain as a computer system, it systematizes the processes of storing and recalling this information in the brain by focusing and selecting certain aspects of the information coming from the sensory system (Atkinson ve Shiffrin, 1968). Developmental psychologists who adopt an information processing perspective explain mental development in terms of maturational changes in the basic components of a child's mind (De Giacomo, Pierri, Lefons, ve Mich, 1990). The theory is based on the idea that people process the information they receive, rather than simply responding to stimuli (Gardner, 1985). This perspective also determines the capacity limitations of the information processing system and conceptualizes the amount of information that can be processed by the system, the limited capacity of the memory, and the cognitive load that occurs in the memory (Pulier, Mount, McMenamin, ve Maheu, 2007). According to this theory, the memory mechanism consists of three components: sensory recording, short-term memory / working memory, and long-term memory (Pulier, Mount, McMenamin, ve Maheu, 2007). Sensory memory is the memory mechanism responsible for the initial perception of stimuli reaching the brain from the sensory organs. Information stays in sensory memory for a very short time. If the information coming here is not processed within a maximum of four seconds, it can be lost very quickly (Dehn, 2011). Short-term memory is the capacity to retain but manipulate small amounts of information for a short time. Short-term memory is the most active memory mechanism that makes sense, organizes and classifies information, and sometimes makes additions to information from sensory memory. The memory mechanism in which information from short-term memory is stored by associating with old information is defined as long-term memory (Das, Naglieri, ve Kirby, 1994).

İŞ-AİLE ÇATIŞMASINDA YENİ TEMALARIN İÇERİK ANALİZİ İLE KEŞFEDİLMESİ: EĞİTİM SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Ufuk ORHAN^{1*}, Kubilay ÖZYER^{2*}, Aley YÜKSEL^{3*}

¹Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü

²Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

³Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Erdemli Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi Bölümü

*ikizufuk@gmail.com, *kozzyer@yahoo.com, *alevyksl3333@gmail.com

+ORCID: 0000-0002-9654-7750, *ORCID:0000-0002-9654-7750, /ORCID: 0000-0002-2659-5394

Öz- Çalışmanın amacı, öğretmenlerin iş-aile çatışmasına ilişkin algılarını detayları ile ortaya koymak ve bu algılar doğrultusunda yeni temalar keşfetmektedir. Çalışmanın deseni olgu bilim olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, Mersin’de çalışan ve kasıtlı örnekleme tekniği ile seçilen on kişi oluşturmaktadır. Çalışmada iki adet ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki Netemeyervd.’nin 1996 yılında geliştirdiği ve Efeoğlu ve Özgen tarafından 2007 yılında Türkçeye uyarlanan İş-Aile Çatışması Ölçeği, diğeri ise sekiz sorudan oluşan demografik soru formudur. Çalışmadaki veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve nitel içerik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları iki ana ve yedi alt tema ile incelenmiştir. Ana temalar; iş ile ilgili sorunlar ve aile ile ilgili sorunlardır. Alt temalar; kayırmacılık, işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması, amirin destek olmaması, işe bağlılık, sistemsel sorunlar, kadın olmak ve eşin destek sağlamamasıdır. Detaylı analize konu olan bu çalışmanın hem keşfettiği yeni alt temalar hem de çarpıcı örneklem anlatıları ile hem ailelere farkındalık sağlaması hem de yazına ve eğitim sektörüne katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler- İş-Aile Çatışması, İçerik Analizi, Eğitim Sektörü.

DISCOVERING NEW THEMES IN WORK-FAMILY WITH CONTENT ANALYSIS: A SAMPLE OF EDUCATION SECTOR

Abstract- This study aims to reveal teachers’ perceptions of work-family conflicts in detail and discover new themes toward these perceptions. The study has a phenomenological pattern. The study sample consists of ten people working in Mersin who were selected with the purposive sampling technique. Two scales were used in this study. First is the Work-Family Conflict Scale developed by Netemeyer et al. (1996) and adapted to Turkish by Efeoğlu and Özgen (2007), the other one is the demographic scale consisting of eight questions. The study data was collected through a semi-structured interview form and evaluated with the qualitative content analysis method. The study findings were examined under two main themes and seven subthemes. The main themes include problems related to work and problems related to family. The subthemes are favoritism, insufficient income, lack of support by superiors, work commitment, systemic problems, being a woman and lack of support by the spouse. This study includes detailed analyses and is expected to raise awareness in families and make contributions to the literature and the education sector with the new subthemes discovered during the study as well as the striking samples.

Keywords - Work-Family Conflict, Content Analysis, Education Sector.

1. GİRİŞ

İş-aile çatışması konusu, neredeyse çalışan tüm bireylerin karşılaşılabileceği sorunlardan biridir. Yoğun çalışma mesailer, evin gerektirdiği yükümlülükler, çocukların bakımı ve ebeveyn olmanın gerektirdiği yükler bu çatışmanın şiddetini artıran öğeler arasında yer almaktadır. Çalışan bireyin erkek olması bu öğelerin sayısını belki azaltmamaktadır ama kadın olmak ev, eş ve çocuk ile ilgili yükümlülüklerin hem sayısını hem de niteliğini artırmaktadır. Bu bağlamdan mütevellit, çalışmada ikisi erkek sekizi kadın toplam on örnekleme iş-aile çatışması konusunda sorular sorulmuş ve bu sayede detaylı bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın öğretmenlere uygulanması ile işsel bağlılık, vicdan ve emek gerektiren öğretmenlik mesleğinde iş-aile çatışmasının örnek olaylarla anlatılmasına olanak sağlamıştır. İş-aile çatışması ile ilgili yapılan çalışmaların ekseriyetle nicel ağırlıklı olması, bu çalışmaya başlama niyetlerinden biridir. Fakat bunun dışında öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği kutsallık ve özellikle kadın öğretmenlerimizin evlerinin rutin işleri, işlerinin gerektirdiği mesai ve mesai dışı faaliyetleri ile ailelerine ayırmak zorunda oldukları zaman üçgeninde yaşadığı zorlukların bu çalışmayı değerli kıldığı düşüncesindeyiz. Yine çalışmanın, keşfettiği yeni alt temalar ile konuya derinlik kazandırdığı belirtilmelidir. Bu çalışmayı okurken, bilhassa öğretmenlerimizin ifadelerinde yer verdiği deneyimlerinde yer alan bilimsel bilgilerin dışında biraz da hüznün bulunduğunu üzülenek belirtmek isteriz. Ve çalışmada yer verilen öneriler ışığında özellikle kadın öğretmenlerimizin yüklerinin hafifletileceğini umut etmekteyiz.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

İş ve aile, bireylerin günlük yaşantılarında iki kısma ayırdıkları ve bunlar üzerinde önemli roller taşıdıkları iki farklı yaşam alanıdır. Dolayısıyla, bireyler üzerindeki en önemli roller iş ve aile olmaktadır. Bazen bu rollerin eş zamanlı olarak yerine getirilmesi gerekebilir ve bunun sonucunda aileden ya da işten gelen sorumlulukların eş zamanlı olması bireyde baskı oluşturacağından dolayı bir çatışma yaşanmasına sebep olabilmektedir (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007). Kişiler aynı anda yapmak zorunda oldukları iş ve aile üzerindeki sorumluluklarında oldukça zorlu rollere sahiptirler. Üstlenilen bu roller, hem zihinsel hem de fiziksel olarak büyük ölçüde çaba gerektirmektedir. Bireylerin harcadıkları bu çaba ve enerji bazı durumlarda azalma gösterip hem aile hem de iş üzerindeki performanslarında olumsuz bir etki yaratmaktadır (Leaprott ve McDonald, 2011: 2). Literatürde ilk olarak 1964 yılında Kahn ve arkadaşlarının araştırmaları sonucunda İş-aile çatışmasını rol çatışması olarak belirlemişlerdir. İş-aile çatışmasını hem iş hem de aile olarak çift yönlü görünse de tek boyutta değerlendirmişlerdir. Greenhaus ve Beutell (1985: 77), İş-aile çatışması, iş ve aile arasında oluşan rol taleplerinin baskılarından dolayı bireylerin karşılıklı olarak uyumsuz olması şeklinde tanımlanmıştır. Kopelman vd. (1983: 201) kavramı, bireyin ailesine karşı üstlendiği rolde kendisi ile uyumsuzluğu sonucu oluşan boyut ve bireyin içindeki tecrübesi ile iş yerinin bireye yüklediği rol baskısı arasındaki uyumsuzluğu şeklinde ayrı ayrı boyutlarda ele alarak tanımlamıştır. Çalışanların yaşamış oldukları bu çatışmalar, iş- aile çatışması ve aile-iş çatışması olarak iki farklı şekilde tanımlanmıştır. Frone ve Cooper'e göre (1992: 66), iş aile çatışması; işte oluşan nedenlerden ötürü ailenin etkilenmesiyle oluşan çatışmadır. Aile iş çatışmasında ise ailede oluşan nedenlerden ötürü iş etkilenmekte ve böylelikle çatışma oluşmaktadır. İş aile çatışmasına neden olan faktörler arasında; kişisel, örgütsel ve ailevi faktörler yer almaktadır. Kişisel faktörler arasında; kişilik, cinsiyet ve yaş (Şirin, 2019: 46) bulunmaktadır. Örgütsel faktörler; çalışma saatlerinin fazlalığı ve düzensizliği (Önel, 2006), işin sağladığı gelir düzeyi (Byron, 2005) ve işe bağlılıktır (Korkmazer, 2018). Ailevi faktörler arasında ise

medeni durum, evlilik ve eşin özellikleri (Carnicer vd., 2004), çocukların bakımı ve sayısı (Kocacık ve Gökçaya, 2005), ailede yaşayan ebeveynlerin bulunması (Çarıkçı, 2001) ve aile tipi (Ertemli, 2011) yer almaktadır. İş aile çatışması konusunun temeli olan kuramlar; taşma, telafi, çatışma ve katkı kuramlarıdır. Tasma kuramı, bireyin hem iş hem de aile ortamında yaşadığı durumdan negatif ya da pozitif şekilde etkilenmesidir. İlk olarak Staines tarafından 1980 yılında ortaya koyulan kuram, bireyin bir alandaki duygularını diğer bir alana aktarabileceği durum olarak adlandırmıştır (Uzun, 2013: 20). Tasma süreci, öğrenme ve psikolojik olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Öğrenme sonucunda taşma, bireyin evinde ya da işinde kazandığı yetenek ve tecrübeleri diğer alanda da uygulaması sonucunda oluşmaktadır. Psikolojik taşma ise bireyin bir alanda yaşadığı duyguların ya da psikolojik durumun diğer alana taşmasıdır (Çarıkçı, 2001: 49-50). Telafi kuramı, bireylerin iş ve aile yaşam alanları arasında etkileşim olduğu ve bir alanda tatmin elde etmek için uğraşırken diğer alandaki eksikliği telafi etmek için çabaladıkları varsayımına dayanmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985). Çatışma kuramı, üstlenilen rollerdeki sorumlulukların birey ile uyumsuz olmasından bahsetmektedir (Efeoğlu, 2006: 17). Son olarak katkı kuramı, bireylerin bireysel veya örgütsel anlamda karşılıklı etkileşimleri sonucunda kendini iyi hissetme durumu olarak açıklanmaktadır (Çağatay, 2012: 63).

İş-aile çatışması konusu ekseriyetle nicel araştırmalara konu olmuştur. İncelenen nitel araştırmalar arasında bazı çalışmalara rastlanılmıştır. Bunlardan ilki, Wong ve Goodwin (2009)'nin çalışmasıdır. Çalışmada, üç farklı kültürde çalışanlar (İngiltere, Hong Kong ve Çin) incelenmiştir. Çalışma nitel olmasından dolayı yetmiş dokuz katılımcı ile telefon görüşmesi yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucuna göre, katılımcılar evliliklerinden olumsuz etkilendiklerini ve bunun sebebi olarak da iş yükünün fazla olmasını işaret etmişlerdir. Buna bağlı olarak İngilizlerin zamana dayalı bir çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun önlenmesi için de kişisel ilişkilerde samimiyet ve sevginin vurgulandığını düşündüren modern toplumlarda işverenlerin çalışanlarına daha esnek olmaları (çalışma saatleri azaltılmasa da, çalışanlar örneğin hafta sonu eşleri ve aileleriyle birlikte daha fazla zaman geçirebilmeleri) şeklinde öneriler vurgulanmıştır (Wong ve Goodwin, 2009). Sabil vd. (2016), Malezya sağlık bakanlığına bağlı devlet hastanelerinde çalışan on hemşire ile birebir görüşme yapmıştır. Kamu sektöründe çalışan hemşirelerin iş-aile çatışmasını neden yaşadıkları ve bunun iyileşmesi için bazı stratejilerin ana hatlarıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda hemşirelerin eşlerinden gerekli desteği görmedikleri, iş yerinde esnek olmayan çalışma saatleri ve aşırı iş yükü olması, iş yerindeki kişiler arasında yaşanan çatışmaların iş-aile çatışmalarına neden olduğu görülmüştür. Bunların oluşmasını engellemek için hükümetin hemşirelere kurum içinde sürekli eğitim vermesi ve hemşirelerin refahına daha fazla dikkat edilmesi önerilmiştir (Sabil vd., 2016). Beebeejaun ve Nishaat (2017), üniversitede çalışan kadınların iş aile dengesini nasıl sağladığına yönelik nitel bir çalışma yapmıştır. Çalışma on beş kadın katılımcıyla birebir röportaj yapılarak analiz edilmiştir. Bu nitel çalışma kadınların hem iş hem de aile yaşamlarıyla yüzleşirken nelerle karşılaştıklarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucuna göre, kadınların karşılaştığı en yaygın zorlukların stres ve yorgunluk, zaman yönetimi sorunları, çocuk bakımı sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışanlar, eşlerinden destek görmediklerini belirtirken, bazı katılımcılar da ataerkin algının cinsiyetle alakası olmadığını bilakis eşlerinin kendilerine destek çıktığını iddia etmişlerdir (Beebeejaun ve Nishaat, 2017). Namdari vd. (2019) çalışmalarında hemşirelerin yaşadığı iş-aile çatışmasının hasta bakımları üzerindeki etkilerini nitel olarak incelemişlerdir. Çalışma İran'da bir eğitim hastanesinde on kadın ve beş erkek olmak üzere toplam on beş hemşire üzerinde birebir

görüşmeler yapılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda hemşirelerin iş ve aileleri ile ilgili olumsuz durumların hasta bakım kalitesini etkilediği görülmüştür. Bunun önlenmesi için iş zenginleştirme, iş rotasyonu, stres yönetimi, zaman yönetimi ve çatışma yönetimi hakkında hizmet içi sürekli eğitimin verilmesi önerilmiştir (Namdari vd., 2019). Bahsi geçen bu çalışmalarda yer alan bulgular ve öneriler haricinde yeni temalar ve öneriler keşfedebilmek adına çalışmanın temel araştırma sorusu; “öğretmenlerin yaşadığı iş-aile çatışmasında yeni temalar nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Bu temel araştırma sorusu doğrultusunda çalışmada, aşağıda yer alan yöntem benimsenmiştir.

2. YÖNTEM

Nitel analiz için önemli faydalarından biri, anlatılanların betimlenmesidir (Özcan ve Sarıcı Bulut, 2012: 316). Bu vesile ile araştırmacı örneklemin belirttiği hususlara odaklanma yetisi kazanmaktadır (De Vos vd., 2011; Creswell, 2009). Nitel araştırmacının arzusu, örneklemin kendi doğal dünyasındaki sezgisini birebir sezme (Terre Blanche vd., 2006) olduğu için verilerin analizinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizinde derinlemesine mülakat görüşmeleri metin halinde verilmektedir. Örneklem ifadelerinin altında yatan nedenlerin anlaşılması yorum sürecini gerektirir. Yorumlama, ifadelerin özel tema ve alt temalar ile kodlanması ile devam etmektedir. Son aşamada, metnin bütüncül olarak yorumu ile hikâyeden amaçlanan yeni kavrayışlar birleştirilmektedir (Severinsson, 2003: 60). Olgu bilim, yaşanmış olan deneyimleri değerlendirmeye odaklanır ve öncelikli amacı deneyimlenen olguyu altında yatan nedenleri keşfetmektir (Onat Kocacı, 2016). Çalışmanın, öğretmenlerin yaşadığı iş-aile çatışmasının altında yatan nedenleri keşfetmeyi amaçlaması, yöntemde nitel desen, olgu bilim çalışması ve içerik analizine yönelmeyi gerekli kılmaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Çalışmanın amacı, öğretmenlerin iş-aile çatışması ile ilgili algılarını ortaya koymak ve bu algılar doğrultusunda yeni temalar keşfetmektir. Çalışmamızın kasıtlı örneklem tekniği, nitel desen ve içerik analizi ile uygulanması, yeni/farklı temalar keşfetmek adına önemli görülmektedir. Çalışmanın kısıtları arasında ilk sırada COVID-19 bulaş riskinin yarattığı tehlike nedeni ile öğretmenlere ulaşmanın yarattığı zorluk yer almaktadır. Diğer kısıtlardan biri de parasal ve zamansal maliyetler nedeniyle çalışmanın ölçeklerinin Aralık 2019 ile Mart 2020 tarihleri arasında uygulanmış olmasıdır. Çalışma ölçeklerinin uygulanabilmesi adına etik kurul raporu alınmıştır. Çalışmanın son kısıdı, örneklemin ses ve video kaydı yapılmasından duyduğu çekince gereği ölçeklerin yazılı olarak alınmasıdır.

2.2. Araştırmanın İnanırcılığı

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirliğin ötesinde inanırcılık gerekli görülmektedir. İnanırcılığın gerekleri ise; inanılabilirlik, güvenilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabildirlik. İç geçerliğin karşılığı inanılabilirlik, -dış geçerliğin karşılığı aktarılabildirlik ve güvenilirliğin karşılığı da güvenilirliktir. Onaylanabilirlik de önyargıların asgari düzeye getirilerek objektifliğin artırılmasıdır (Başkale, 2016: 23-25). Ayrıca üye denetimi yöntemi, verileri sağlayan kişilerin yaptığı öz denetimdir. Bu bağlamda mülakatın yazılı hali, kayıtların doğruluğu bakımından öncelikle örnekleme teyit ettirilirdaha sonra da rapor halinde düzenlenir (Flick, 2009; Punch, 2005: 245; Patton, 2002). İnanılabilirlik için üye denetimi ve aktarılabildirlik için kasıtlı örneklem yapılması gerekmektedir

(Aktaran Başkale, 2016: 23-24). Çalışmada bu anlatılan hususların tamamına riayet edilmiştir.

3.3. Örneklem

Nitel araştırmalarda genellikle kasıtlı örneklem yöntemi tercih edilmektedir (Baltacı, 2018: 238). İçerik analizlerinde de en çok kullanılan yöntem kasıtlı örneklem yöntemidir (Kyngäs vd., 2011). Ayrıca olgu bilim çalışmalarında da genelde bu teknik kullanılmaktadır (Padilla-Diaz, 2015: 104). Bu nedenlerden dolayı çalışmada kasıtlı örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada on öğretmen ile her biri ile en az altmış dakikadan oluşan görüşmeler yapılmıştır. Creswell'e göre olgu bilim çalışmalarında insan deneyimlerinin derinlemesine anlaşılması için (en az) üç ile on beş örneklem yeterlidir (Padilla-Diaz, 2015: 104). Dolayısı ile çalışma örnekleminin yeterli olduğunu belirtmek gerekir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan anket formundaiki ölçeğe yer verilmiştir. Bunlardan ilki Netemeyer vd.'nin (1996) geliştirdikleri, Efeoğlu ve Özgen tarafından Türkçeye uyarlanan (2007), on sorudan oluşan iş-aile çatışması ölçeğidir (Netemeyer vd., 1996; Efeoğlu ve Özgen, 2007). İkinci ise örneklemin demografisini ortaya koyan sekiz soruluk demografi ölçeğidir. Olgu bilim çalışmalarında en çok kullanılan veri toplama yöntemi olduğu için (Padilla-Diaz, 2015: 104) çalışmamızda derinlemesine mülakat yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat formu araştırmacıya daha fazla önsezi kullanma alanı tanır. Bu, araştırmacının soruları cevaplanabilecek hale dönüştürmesine olanak tanır (Bryman, 2012). Örneklemin soruları açık biçimde anlamadığı veya mülakat verilerinin okunabilir hale dönüştürülmesi sürecinde akıcılığı engelleyen cümleler görüldüğünde, mülakat süreci “sonra ne oldu?, bundan sorumlu olan(lar) kim(ler)di?, sizin bu durumdaki rolünüz ne idi?, bu olay sizde nasıl bir his (etki) yarattı?” gibi sorularla yönlendirilmektedir (Taylor ve Barling, 2004: 119).

4. BULGULAR

Çalışmanın bulgular kısmında, örneklemin demografik özellikleri, (alt)temalara göre dağılımı ve ifadeleri yer almaktadır. Örnekleme (Ö) ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Örneklem (Ö) İlişkin Demografik Özellikler

N	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Medeni Durum	Gelir Düzeyi	Sektör	Brans	Deneyim
Ö1	Erkek	53	Lisans	Bekâr	5500	Kamu	Tarih	30
Ö2	Kadın	32	Lisans	Evli	5800	Kamu	Fen Bilgisi	10
Ö3	Kadın	50	Lisans	Evli	5800	Kamu	Matem atik	27
Ö4	Kadın	39	Lisans	Evli	4800	Kamu	Türkçe	16
Ö5	Erkek	36	Lisans	Evli	2700	Özel	İngilizce	10
Ö6	Kadın	32	Lisans	Evli	6000	Özel	Türkçe	8
Ö7	Kadın	50	Lisans	Evli	6500	Kamu	Resim	28
Ö8	Kadın	42	Lisans	Evli	6200	Kamu	Matem atik	17
Ö9	Kadın	47	Lisans	Evli	5700	Kamu	Fen Bilgisi	20
Ö10	Kadın	32	Lisans	Evli	6000	Kamu	Sınıf	6

Örneklemin beşi 30-40 yaş, dördü 41-50 yaş, biri 51-60 yaş aralığındadır. Örneklemin onu da lisans mezunudur. Örnekleimde ikisi erkek sekizi kadın; bir bekâr dokuz evli birey bulunmaktadır. Örnekleimde branş olarak iki Matematik, iki Fen Bilgisi, iki Türkçe, bir Tarih, bir İngilizce, bir Resim ve bir Sınıf Öğretmeni yer almaktadır. Örneklemin sekizi kamu kurumunda, ikisi ise özel kurumda çalışmaktadır. Örneklemin içinde 2000-4000 lira arası geliri olan bir kişi, 4001-5000 lira arası geliri olan bir kişi, 5001-6000 lira arası geliri olan sekiz kişi mevcuttur. Ayrıca örneklemin dördü bir-on yıl, üçü on bir-yirmi yıl, üçü de yirmi bir-otuz yıl arası deneyimlidir. Mülakat sonuçlarına göre örneklemin iş-aile çatışmasına ilişkin (alt)temalara göre dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Örneklemin (Alt)Temalara Göre Dağılımı

(Alt) Temalar	İş-Aile Çatışmasının Boyutları
İş İle İlgili Sorunlar	
Kayırmacılık	Ö1-Ö2-Ö7
İşin Sağladığı Geliri Düzeyinin Yetersiz Olması	Ö1-Ö9
Amirin Destek Olmaması	Ö5
İşe Bağlılık	Ö10
Sistemsel Sorunlar	Ö3
Aile İle İlgili Sorunlar	
Kadın Olmak	Ö2-Ö3-Ö6-Ö7-Ö8-Ö9
Eşin Destek Olmaması	Ö1-Ö2-Ö4-Ö5-Ö6-Ö9

Örnekleme ilişkin verilen işlenmesi (filtrelenmesi) sonucu kodlanan (ana) temalar; iş ile ilgili sorunlar ve aile ile ilgili sorunlar şeklindedir. İş ile ilgili sorunlar arasında yer alan alt temalar; kayırmacılık, işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması, amirin destek olmaması, işe bağlılık ve sistemsel sorunlardır. Aile ile ilgili sorunların kodlandığı alt temalar ise; kadın olmak ve eşin destek olmamasıdır. Örneklemin en fazla algılandığı sorun; aile ile ilgili sorunlardır. Bu temada yer alan iki alt temada da altışar örnekleme mevcuttur. İş ile ilgili sorunlar arasında önem sırasına göre; üç örnekleme ile kayırmacılık, iki örnekleme ile işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması yer almaktadır. En az önem arz eden alt temalar arasında ise; birer örnekleme ile amirin destek olmaması, işe bağlılık ve sistemsel sorunlar yer almaktadır. Belirlenen tema/alt temalara ilişkin verilen örnekleme ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Tema 1. Aile İle İlgili Sorunlar

Bu ana tema başlığında yer alan alt temalar arasında; kadın olmak ve eşin destek olmaması yer almaktadır.

Alt Tema 1. Kadın Olmak

Ö2’nin ifadeleri şu şekildedir: *Okulum saat iki buçukta bitiyor, ben saat dörtte evime gidebiliyordum. İki yaşında bir bebeğim var, hem onunla ilgilenmek hem de okuldaki öğrencilerim beni çok yoruyordu. Bir taraftan bana emanet edilmiş otuz iki öğrencim vardı ve ben olanlara yeteri ilgiyi gösteremiyordum. Diğer taraftan evdeki bebeğime zaman ayıramıyordum. Bir okulda yüksek lisans eğitimi göremeye karar verdim. Şu anda yüksek lisans yapıyorum ve*

*devletin verdiği olanaklarla haftanın iki buçuk günü okula gidiyorum. Bu sayede hem çocuğuma zaman ayırabiliyorum hem de okuldaki öğrencilerin eğitiminde daha verimli olabiliyorum. Ö3: Annem ve babamın bakımıyla hastane sorunlarıyla ben ilgileniyorum. Onların hastalıklarında randevu alınması gerekiyorsa ben alıyorum ve ben götürüyorum hastaneye. Hastaneye giderken başka bir öğretmenden ricada buluyorum beni bir saat idare etmesi için. Koşarak onların hastane işlerini halledip okula geri dönüyorum. Evin temizlik, bulaşık, ütü, evin yemeği kısacası evdeki bütün işlerden ben sorumluyum. Mesela okula geldiğimde kafamda bir sürü problem oluyor, bugün çocuklara akşam ne yemek yapsam, onlara ders anlattığım için bugün şu dersi anlatmam gerek sonra onlara bir sınav uygulaması yapmam gerek, annemin ilaçlarını almam gerek gibi bir sürü problem olduğu için kafamda kendimi işime vermekte zorluk çekiyorum. Ö6’ya göre durum şu cümlelerle özetlenmiştir: *Özel bir okulda Türkçe öğretmenliği yapıyorum. Ayrıca üniversiteye hazırlık için Türkçe bölümünden soru bankası hazırlıyorum, bunun yanında okulun ölçme ve değerlendirme biriminde çalışıyorum. Haftanın iki ya da dört günü uzun süre okulda kalıyorum, soru bankası hazırlamak, sınav denemeleri değerlendirmesi zaman alıyor. Eve gelmem saat sekizi bulunduğu zamanlar oluyor, eve geçtiğimde de çalışmam gerekiyor, bazen gece on iki-bir arasında işimi bitirebiliyorum. Ayrıca cumartesi günleri öğrencilerin denemelerine gitmek zorunda kalıyorum. Bu şekilde de aileme ayrıacak fazla zaman bulamıyorum. Ö7 de soruya benzer cevapları vermişlerdir: *Evdeki her iş ile kendim ilgilendiğim için evin temizliği, bulaşığı, ütüsü, yemeği, çocuklara ders anlatması şeklinde her zaman planlı hareket etmem pek mümkün olmuyor. Çünkü okuldaki programların her hafta değişmesi, öğrencilerin stresi, saygısızlıkları benim sabrımı zorluyor ve performansına etki ediyor. Eve geldiğimde çoğu zaman okulun stresini yansıtarak evde iş yapıyorum. Çünkü evdeki her işi ben yapıyorum, mesela bir gün içinde sabahdan öğlene kadar okulda dersim oluyor, o haftaki ders programı düzgün ise eve saat birde geliyorum, hemen yemek hazırlıyorum, saat beşte yemek yeme işi bitiyor, saat altı ile sekiz arasında çocuklarıma ders anlatıyorum. Çoğu zaman yorgunluğumdan dolayı çocuklarıma ders anlatırken çözemedikleri bir soruda sabır göstermeden sinirleniyorum. Açıkçası haftanın her günü fazlasıyla yorulduğumdan evdeki bütün işlere yetişemiyorum. Ö8 durumunu şu cümlelerle ifade etmiştir: *Okulda bana düşen ders saatleri fazla, günde altı ile sekiz saat arası derse girdiğim zamanlar oluyor. Okulda matematik hocası iki kişi olduğumuzdan dolayı kişi başına düşen iş yükü fazla, idarenin bizden beklentileri fazla hem kaliteli eğitim hem de yorulmadan ders anlatma şeklinde beklentileri var. Bu durum benim üzerimde daha çok gerginliğe neden oluyor. Bu gibi durumlarda elbette aileme yansıyor çünkü ben ne bir Tarih ne de bir Türkçe öğretmeniyim. Matematik öğretmeni olduğum için konuyu öğrenciye anlatması ve ardından soru çözülmesi gerekiyor. Bu şekilde ister istemez yoruluyorum çünkü sürekli ayaktayım ve enerji harcıyorum. Eve geldiğimde kendi çocuğumla da ilgilenmek, evin işlerini yapmak beni yoruyor bu da benim aile huzurumun sağlıksız olmasına neden oluyor. Ö9 yaşadıklarını şu cümlelerle betimlemiştir: *Öğretmenliğin gerçekten çok sabır ve emek isteyen bir meslek olduğuna inanıyorum. Bu sebepten dolayı her bir öğrencimin üzerine ayrı ayrı düşerim ve hepsine eşit davranmaya özen gösteririm. Tabi bunun yanında velilerime de çocuklarına değer vermelerini ve onlara gereken özeni göstermeleri için telkinlerde bulunurum. Yoruluyorum çünkü evdeki işlerimi de kendim yapıyorum, eşimin bana ve çocuklarına hiçbir faydası olmuyor. Dolayısıyla ev ve iş sabır ve özveri gerektirdiğinden dolayı üzerimdeki yorgunluk ve stresi yönetmek benim için zor oluyor.*****

Alt Tema 2. Eşin Destek Olmaması

Ö1 aileye yönelik çok fazla yükünün olduğunu ve bunları yaparken zorlandığını belirtmiştir: *Eşimden 2015 yılında ayrıldım, eşim ev hanımıydı, sürekli gittiği bir dernek vardı. O dernekte görüştüğü insanların hepsi varlıklı ailelerde ve benim eşimde onlardan etkilenerek sürekli kendini göstermek için para harcıyordu. Evimize tek maaş giriyordu ve ben bu durumdan oldukça rahatsızdım. Artık arkadaşlarımdan o kadar etkilenmişti ki, kendisi ile alakası olmayan bir tekstil dükkânı açmak istedi ben buna müsaade etmedim bu yüzden sürekli tartıştık ve ailesinin desteği ile 2014 yılında dükkânı açtı. Fakat dükkânı açarken bütün senetler benim üzerimeydi. Bir süre işleri güzel gitti ama bir süreden sonra dükkânı saat ikide açmaya başladı çok savurgandı elinde para tutamıyordu ve artık kazanç sağlayacağımız yere sürekli olarak kayıplarımız oluyordu. 2016 yılında ayrıldık ve o da dükkânı kapattı ve bütün borç benim üzerime kaldı. Şu anda bu borcu kapatmak içinde aldığım maaş bana yetmediğinden dolayı bende ek iş yapma kararı aldım ve emlak sektörüne giriş yaptım, hem okula gidiyordum okuldan çıkınca da diğer işime gidiyordum. Ö2: Günün büyük bir bölümünü okulda geçirdiğim zamanlarda hem evin işleriyle ilgilenmek hem de çocukla ilgilenmekte zorluk çekiyordum. Evde yemek, ütü, bulaşık, temizlik gibi rutin işleri yapamıyorum. Çünkü hem evde çocuk bakmak hem işe gitmek diğer yandan evin işleriyle uğraşmak bir kadın için hatta bir insan için oldukça zor. Eşim evde yardım konusunda bana hiç destek olmaz. Çünkü o ailesinden bu şekilde görmüş. Artık isyan etmeye başladım ve evde her gün eşimle tartışmaya başladım, hiçbir işe yetişemez oldum, bunun sonucunda da psikolojik olarak çöküntüye uğradım. Benim bu halimi eşim ne kadar fark etse bile umursamamaya devam etti. Ö4: Çocuğum dört yaşındayken eşimle kavga etmeye başladık. Eşimde fazlasıyla dengesizlik ve kıskançlık vardı. Her gün eve geldiğimde bugün neye kızacak acaba diye düşünüyordum. Daha sonra bu süreç yerini hakaretler ve küfürlerle devam etti. Eşim bana o kadar fazla hakaret edip şiddet uyguluyordu ki işe zamanında gidemiyordum, okula öğrencilerime kendimi veremiyordum. Öğrencilere ne kadar yansıtılmaya çalışsam da bir süre sonra saldırgan bir öğretmen olmaya başladım. Müdür beni uyardı. Ne kadar kendime gelmeye çalışsam da yaşadıklarım beni derinden etkilediği için atlatamıyordum. Buda benim işimdeki motivasyonumu bozuyordu kendimi çok yıpranmış hissediyordum. Evin bulaşığı, temizliği, ütüsü hatta alışverişi dahi bana ait, bu yüzden eve geldiğimde bunları yapmakta zorlanıyorum. Çocuğum kreşe gidiyor, ben eve saat 6 da yani çocuğumdan sonra gelebiliyorum, çünkü evim ile okulum arasında iki saat var ve her gün eve geldiğimde hem okul yorgunluğu hem de yolda geçen yorgunluk benim evde yapmam gereken işlerimi aksatıyor. Eşimin bana evde destek kıymamasının yanında bir de sürekli emirler vermesi tartışmamıza neden oluyor. Her zaman ona çalıştığımı ve yorgun olduğumu her işe yetişemediğimi dile getirsem bile beni anlamamaya devam ediyor. Ö5 hayal kırıklığını şu şekilde dile getirmiştir: *Eşimle severek evlendim evlenmeden önce harika bir insandı her dediğimi yapardı bana moral verirdi. Mesela okulda öğrenciler yüzünden çok sinirli olduğumda benim moralimi düzeltirdi. Evlendikten sonra artık ilgilenmez oldu, eve moralsiz geldiğimde bana kızmaya başladı. Çocuğumuz olduktan sonra aramızdaki iletişim oldukça zayıfladı, bir sorunumu anlatsam artık cevap bile vermemeye başladı. Bu durum hem işimi hem de psikolojik durumumu bozdu. Evdeki çocuk bakımı evin temizliği ütüsü bulaşığı hepsini ben yapıyorum. Eşim evdeki hiçbir işle ilgilenmez. Yani eşim benim evdeki her işi birden halletmemi istiyor ve bunu göremediği zaman tepki veriyor. Bunun sebebi aslında eşimin annesinden etkileniyor olmasıydı. Ailesini dilemesinden dolayı bana hiçbir konuda destek çıkmadı. Ö6: Eşimle yollarımızı ayırma kararı aldık. Çok fazla çalıştığım için aileme ayıracak zaman bulmakta zorlanıyorum. Aile sorunlarımız olmasından dolayı dersleri öğrencilere anlatırken unutkanlığım**

artmaya başladı, derslere odaklanamıyorum, ders bütünlüğü sürekli bozuluyor, sağlıklı soru hazırlayamaz oldum. Bunun yanında birkaç aydır okuldaki işlerimi de aksatmaya başladım. Bundan dolayı performans değerlendirme toplantılarında sürekli negatif sonuçlara almaya başladım. Açıkçası ailede huzur olmadığında bu durum işine de yansıtıldığı ve sonuç olarak ise her şeyin iş olmadığını öğrendim. Ö9: Evli bir kadın olmama rağmen sanki dul bir kadın gibi hissediyordum kendimi. Eşim yıllarca eviyle ve çocuklarıyla hiç ilgilenmedi. Evin her şeyi bana bakıyor. Evin eşyasından, eve gelecek misafirden, çocukların okumasından, başarılarından, giderleriyle hep ben ilgileniyordum. Hiçbir çözüm bulamadım çünkü eşimle yıllardır konuştuğum halde beni hiç dinlemiyor, bana cevap bile vermiyor. Eve gelip yiyip, içip, yatıp, gidiyor, ev ile alakası asla yok ve ben de bir kadın olarak kendi başımın çaresine bakmak durumunda kaldım çünkü okumakta olan çocuklarım var onları bırakamam. Bu yüzden kendi hayatımdan ödün verip hep çocuklarım için fedakârlık ettim. Evde çocuklarıma hem anne hem de baba olmak durumunda kaldığım için bu durum beni çok zorluyor fakat başka bir çözüm yolu bulamadım. Eşim ailesine maddi ve manevi olarak destek çıkmayan bir insan. Evdeki bütün sorumluluğun benim üzerimde olmasından dolayı ne çocuklarıma nede öğrencilerime yeteri kadar ilgi gösteremiyordum. Bu durum strese girmeme, performansımın ve motivasyonumun düşmesine sebep oluyor. Yaşadığım yoğun iş temposu ve stresten dolayı iki yıl önce bir rahatsızlık yaşadım. Vücudumun her yeri kaşınıyordu ve sonra kaşınan yer kanamaya başlıyordu. Vücudumdaki görüntümden dolayı psikolojim bozulmuştu çünkü vücudumun her yeri isilik gibi kapkızındı. Hastaneye yattım iki hafta okuluma gidemedim. Bu sorunu atlatsam da şu anda evimde eşimden dolayı aynı stres ve iş temposu hayatımda devam ediyor.

Tema 2. İş İle İlgili Sorunlar

Bu ana tema başlığında yer alan alt temalar arasında ise; kayırmacılık, işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması, amirin destek olmaması, işe bağlılık ve sistemsel sorunlar yer almaktadır.

Alt Tema 2. 1. Kayırmacılık

Ö1 deneyimlerini şu cümlelerle aktarmıştır: *Disiplinli bir öğretmen olduğum için sınıfta kılık kıyafet konusunda çok titiz davranıyorum. 2012 yılında bir öğrencim kravatını takmadığını fark ettim ve kendisini üç defa uyardım. Son olarak bir daha takmaz isen seni dersime almayacağım dedim. İnadına diğer hafta takmadan geldi ve ben de dersime almadım. O günün sonunda idare beni odasına çağırdı ve veli şikâyetinin olduğunu, benim öğrenciyi yakasından tutarak sınıftan attığını iddia etti ayrıca derste öğrencilere sert davrandığımı söyledi. Bu durumda her ne kadar olayı izah etmeye çalışsam da idareyi ikna edemedim. Hocam idare edin, bize çok sayıda veli geliyor, bide bıktık, bırakın öğrenciyi dedi. Sonra aradan bir hafta geçti, öğrendim ki o öğrencinin velisi ile idare yakın arkadaşlarım. Bu durumlar devam ettiği sürece öğrencinin öğretmene saygısı kalmıyor, disiplin düşüyor, bunun yanında öğretmenin performansı etkileniyor. Ö2 yaşadıklarımı şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: *Okuldaki zümreler arasında bir kayırma durumu yaşanmakta. Okulda üç fen bilgisi öğretmeni var ve okul müdürü bir fen bilgisi öğretmenini kayırıyor. Çünkü müdürün sendikasıyla o öğretmen uyumlu ve bunun sonucunda o öğretmene daha fazla ek ders hakkı tanınıyor. Bu durumda benim okuldaki motivasyonum ve performansım düşüyor, okulda öğrencilere daha sağlıklı ders veremiyordum ve okuldan soğumama sebep oluyor. Ö7 ise yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir: *İdare tarafından öğretmenlere karşı bir kayırma sistemi yürütülmekte. Ben resim öğretmeni olduğum için haftada on bir saat dersim var ve tüm gün beni okulda bekletiyorlar. İdarenin bana verdiği ders saatleri çok adaletsiz,***

mesela sabah on birde dersim var ise diğer dersim saat dörtte oluyor. Yani diğer branştaki öğretmenler boşluksuz ders verip evlerine saat üçte giderken ben saat yedide evime gidiyorum çünkü resim dersini bir sabah veriyorum bir de akşam yani akşama kadar okulda bekliyorum. Bu durumu müdüre söyledim fakat değişim olmadı. Çünkü diğer branştaki öğretmenler benden daha ön planda tutuluyor ama bende özlük haklarımı biliyorum ve her hocaya eşit davranılması gerektiğinin farkındayım. Bunun için de diğer arkadaşlarım gibi eşit şartlarda çalışmak istediğimi belirttim. Bunu idareyle konuştum. Konuşmamın üzerinden bir iki hafta geçiyor ama değişen bir durum olmuyor. Bunun en önemli sebebi ise o öğretmenler müdürün en yakın arkadaşları olması ve müdür kendi çocuklarına okuldaki hocalardan ders aldırması yani her iki hocanı da birbirlerinden menfaatlerinin olması. Okulda karşılaştığım bir diğer kayırma yöntemi ise, 2018 yılında okulda öğrencilere matematik, fen ve resim üzerine ek bir kurs açmıştık. Kursu katılım şu şekilde oldu: Matematikten elli öğrenci, fenden elli öğrenci, resimden iki yüz öğrenci başvuru yapmıştı. Bu durumda gruplar halinde ders verilmesi kararlaştırıldı ve her grup elli öğrenci şeklinde oluşacaktı. Sonra ne olduğunu anlamadım ama resim dersine iki yüz öğrenci başvurmuşken yani dört grup öğrenciye ders vermem gerekirken bana iki grup açılmıştı ve diğer iki grubum öteki branşlara dağıtılmıştı. Bu duruma elbette itiraz ettim fakat değişen bir şey olmadı ve diğer hocalar ile iki grup ders verdim. Sonuç olarak okulda idarenin yaptığı kayırma fazlasıyla baskındı.

Alt Tema 2. 2. İşin Sağladığı Gelir Düzeyinin Yetersiz Olması

Ö1: Kirada oturuyorum, evin elektriği, suyu, doğal gazı, apartman aidatı, kredi kartı borçları, telefon faturaları, internet faturası, arabanın sigortası, arabanın bakımı, kızımın ihtiyaçları derken elimde fazla bir para kalmadığından dolayı ekonomik olarak zorlanıyorum. Bundan dolayı ek iş olarak akşamları ders bitiminde emlak sektöründe çalışıyorum. Ö9: Eşim yıllardır ailesine maddi ve manevi olarak hiçbir konuda destek olmayan bir insan. Şu anda evde iki çocuğum var ve onlar üniversiteye gidiyor, onların masraflarıyla ben ilgileniyorum. Eşim destek çıkmadığı için evime tek maaş giriyor. Okul zamanlarında çok yoğun oluyorum. Çünkü haftanın her günü sabah okula gidiyorum akşam beş gibi evde oluyorum. Maddi olarak kendi maaşım çocuklarıma ve evime yetmediğinden dolayı evde özel ders vermek durumunda kalıyorum.

Alt Tema 2. 3. Amirin Destek Olmaması

Ö5'e göre durum şu cümlelerden ibarettir: *Altı aylık çocuğum olduğum için ona bakmakta zorlanıyorum. Özel bir okulda görev yapmamdan dolayı bana dört aylık bir doğum izni verildi ve o izin bitti daha sonra süt izni istedim okul buna müsaade etmedi, bunun yanında okuldan rapor almak istediğim yine aynı sorunla karşılaştım. En son müdürden hakaretler duymaya başladım. Senin gibi olan bayan öğretmenlerimiz var, senin buradaki özelliğin nedir. Senin ne ayrıcalığın var, eğer böyle giderse işine son veririm, senin çocuğun önemliyse buradaki öğrencilerin eğitimi de önemli, doğum yaparken bize mi sordun, burada öğrencilerinin olduğunu bile bile çocuk yapmışsın, sende ona göre ayarla kendini gibisinden konuşmalarla karşı karşıya kaldım. Son zamanlarda aramızda geçen konuşmalardan sonra müdür bana kafayı iyice takmıştı, sürekli benim okula giriş çıkışımı takip ediyordu. Bundan dört ay önce öğretmen fazlası var diyerek beni başka bir okula gönderdi. Şu anda okulum ile evim arasında bir buçuk saat var, önceden beşte evimde olurken şu anda evime altı buçukta gidiyorum. Yani kısacası evime gidiş gelişim gün içinde üç saatimi alıyor, evime geldiğimde iki kat daha fazla yorgun oluyorum, bunun yanında bebeğimin ihtiyaçlarına yeteri kadar yetişemiyorum.*

Alt Tema 2. 4. İşe Bağlılık

Ö10 da benzer şekilde fazla emek isteyen bir meslekte görev yaptığından bahsetmiştir: *Sınıf öğretmenliği, bugün okula gitmezsem ne olacak ya da rapor alım dediğiniz bir meslek değil. Çünkü sınıfımda otuz öğrenci var ve hepsi de benim onlara öğreteceğim tek bilgiyi bekledikleri için sürekli bu konuda titiz davranmam gerekiyor. Öğrencilerim konusunda titiz davrandığım için sürekli planlı hareket ederim. Mesela sınavların okunması gerekiyorsa aksatmadan okurum, o hafta ne yapılması gerekiyorsa evde hazırlarım, çocukların dersi daha eğlenceli ve kalıcı öğrenmeleri için bilmeceler, şarkılar hazırlarım, görsel maketler yaparım. Bu sebepten dolayı kafam sürekli dolu oluyor ve gergin oluyorum. Yani kısacası onlara nasıl en kısa sürede faydalı olurum diye düşünürüm. Bu sebepten dolayı ailemden önce öğrencilerimi her şeyin üzerinde tutarım.*

Alt Tema 2.5. Sistemsel Sorunlar

Ö3: Eğitim sistemi artık eskisi gibi değil, eskiden öğretmen öğrenciye gerektiğinde kızma şansı vardı. Öğrenciler bunu yapan öğretmenden çekinir daha saygılı davranırlardı ve sınıf ortamında bir disiplin oluşur, beraberinde daha verimli bir öğrenme gerçekleşirdi. Günümüzdeki sistemde öğretmen öğrenciye kızmak dahi istese öğrenci artık herhangi olumsuz bir durumda şikâyet edebiliyor. Yani artık şikâyet hattı diye bir sistem var, öğrenci bir durum olduğunda direk öğretmenin bilgilerini vererek şikâyet oluşturabiliyor. Bu durumdan yararlanan öğrenci artık sınıfta disiplinsiz, saygısız, dokunulmaz şekilde davranıyor. Bunun sonucunda da öğretmen okulda bir köle gibi, öğrenci ise kral gibi dolaşabiliyor. Öğrencinin sınıf ortamında oluşan disiplinsiz hali sonucunda öğretmen de öğrenciye yeterli verimi veremiyor ve kalitesiz bir eğitim ortaya çıkıyor. Eğitim sisteminin böyle olması ve öğrencinin bu yaklaşımları benim çoğu zaman sabrımı zorluyor ve bu durum elbette beni etkiliyor, oldukça sinirli ve gergin olmama ve motivasyonumun düşmesine neden oluyor. Okulda oluşan bu sinirli halimi ister istemez eve taşıyabiliyorum. Okulda kızmadığım öğrenciye eve geldiğimde kendi çocuklarıma kızıyorum.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Literatürde yer alan nitel iş-aile çatışması çalışmalarında yer alan temalar arasında; iş yükü, zamanın yetersiz olması, eş desteğinin olmaması, stres, yorgunluk ve çocuk bakımı yer almaktadır. Çalışmanın sonuçları arasında ise; en fazla önem arz eden alt temalar olarak kadın olmak, eşin destek sağlamaması, kayırmacılık ve işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması yer almaktadır. En az önem arz eden alt temalar ise; amirin destek olmaması, işe bağlılık ve sistemsel sorunlardır. Literatürde yer alan bulgular ile bu çalışmanın bulguları arasında örtüşen iki tema; eş desteğinin olmaması ve kadın olmak/çocuk bakımındır. Bu çalışmanın keşfettiği yeni temalar ise; kayırmacılık, gelir eksikliği, amir desteğinin olmaması, işe bağlılık ve sistemsel sorunlardır.

Gerek köy okullarında çalışan gerekse şehrin yoğun trafiğine maruz kalan kadın öğretmenlerin okullarına gidiş geliş süreçlerinin zorluğu ve eve geliş saatlerinin geç olması iş-aile çatışmasını körüklemektedir. Eve geç saatlerde gelen kadın öğretmenlerimizin ev işlerini, eşlerinin kendilerinden beklentilerini ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaları zorlaşmaktadır. Bu sorunların giderilmesi adına atama kriterlerinin kolaylaştırıcı yönde düzenlenmesi önerilmektedir. Bu bağlamda evi ile okulu arasındaki mesafe uzun olan kadın öğretmenlere pozitif ayrımcılık uygulanmalı, Milli Eğitim İl ve İlçe Müdürlüklerinin merkezi kararlarıyla kadın öğretmenler evlerine daha yakın okullara atanmalıdır. En fazla önemsenen temalar arasında sırayı eşin destek sağlamaması

almaktadır ve her ne kadar eşlerin kadın öğretmenlere ev işlerinde yardım etmesi gerektiği defalarca vurgulanmış olsa da, erkek egemen kültürümüzün bu durumu zorlaştıracağına bilincinde olmak gerekir. Bu bağlamda önerimiz çiftlerin psikolog-aile terapisi yardımı almaları yönünde olacaktır. Böylelikle erkek eşlerin, kadın öğretmenlerimize ev işlerinde yardımcı olma hususunda farkındalıkları artacaktır. Kayırmacılık iş-aile çatışmasında en önemli temalardan bir diğeridir. Bu konuda özellikle sendikaların kendi görüşünden olmayan öğretmenlerin de ihtiyaçlarını gidermesi, partizanlık yerine vatanseverlik anlayışı ile hareket etmeleri gerekmektedir. En önemli son temamız olan işin sağladığı gelir düzeyinin yetersiz olması hususunda çözüm hükümete düşmektedir. Bu sorunun giderilmesi ancak öğretmenlerimize verilen maaşların artırılması ile son bulacaktır. En az önem arz eden temaların çözümü açısından; okul müdürlerinin doğum, hastalık ve benzeri izin konularında öğretmenlerimize manevi açıdan destek olmaları, ek ders ve ders dışı kurs ve faaliyet gibi konularda adil davranmaları önerilebilir. Ayrıca öğretmenlerimizin işe bağlılıkları su götürmez bir gerçektir. Öğretmenlerimizin maddi (maaş ve ek ders ücreti) ve manevi (yol, atanma ve izin) sorunlarının giderilmesi ile mesleklerine olan bağlılıklarının artacağı düşünülmektedir. Son olarak sistemin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Özellikle velilerin öğretmenleri her istediklerinde şikâyet edebilmesinin önü kapanmalı ve öğretmenlerimize hak ettikleri itibar kazandırılmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalara önerimiz; burada keşfedilen tema ve alt temaların detaylarını incelemek ya da yeni tema ve alt temalar keşfetmek olacaktır. Çalışmanın keşfettiği yeni alt temalar ve detaylı öğretmen ifadeleri sayesinde hem ailelere farkındalık hem de yazına ve eğitim sektörüne katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7: 1, 231-274.
- Başkale, H. (2016), "Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 9: 1, 23-28.
- Beebeejaun Nishaat, M. Z. (2017), "Achieving Work Family Balance (Wfb) Among Professional Working Women in Mauritius: A Qualitative Study", International Journal of Social Sciences, 3: 2, 2053-2074.
- Bryman, A (2012), "Social Research Methods", 4th ed. New York, NY: Oxford University Press.
- Byron, K. (2005). "A Meta-Analytic Review of Work-Family Conflict And Its Antecedents", Journal of Vocational Behavior, 67, 169-198.
- Carnicer, M. P.; Sánchez, A. M.; Jiménez, M. J. (2004), "Work-Family Conflict in A Southern European Country", Journal of Managerial Psychology, 19: 5, 466-489.
- Creswell, J.W. (2009), "Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approach", Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çağatay, A. (2012), "İş-Aile Çatışmasının Çalışanların İş Performanslarına Etkisinin Belirlenmesi: Ankara'daki Özel Eğitim Kurumlarında Bir Uygulama", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çarıkcı, İ. H. (2001), "Banka Çalışanlarının İş ve Aile Rollerinin Çatışması (Bireysel ve Örgütsel Boyutlar)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- De Vos, A. S.; Strydom, H.; Fouche, C.B. (2011), "Research at Grass Roots: For Social Sciences and Human Service Professions", 3rd ed. Pretoria: Van Schaik Publishers.
- Efeoğlu, İ. E. (2006), "İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Efeoğlu, İ. E.; Özgen, H. (2007), "İş-Aile Çatışmasının İş Stresi İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16: 2, 237.
- Ertemli, H. B. (2011), "İş Aile Ve Aile İş Çatışmalarının İşe Cezbolma Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Uygulama", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Flick, U. (2009), "An Introduction to Qualitative Research", London: Sage.
- Frone, M. R.; Cooper, M. L. (1992), "Antecedents And Outcomes of Work Family Conflict: Testing A Model of The Work Family Interface", Journal of Applied Psychology, 77: 1, 65-78.
- Greenhaus, J. H.; Beutell, N. J. (1985), "Sources of Conflict Between Work and Family Roles", The Academy of Management Review, 77.
- Kocacık, F.; Gökçaya, V. B. (2005), "Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6: 1, 195-219.
- Kopelman, E. R.; Greenhaus, J.H.; Thomas F.; Connolly, T.F. (1983), "A Model of Work, Family, and Interrole Conflict: A Construct Validation Study", Organizational Behavior and Human Performance, 32: 2, 198-215.
- Korkmaz, F. (2018), "İş Yükü Fazlalığı Algısının Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi: İş- Aile Çatışmasının Aracı Rolü", İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Kyngäs, H.; Elo, S.; Pölkki, T.; Kääräinen, M.; Kanste, O. (2011), "Sisällönalyysi Suomalaisessa Hoitotieteellisessä Tutkimuksessa [The Use Of Content Analysis in Finnish Nursing Science Research]", Hoitotiede, 23: 2, 138-148.
- Leaptrott, J.; McDonald, J. M. (2011), "The Conflict Between Work And Family Roles: The Effects on Managers' Reliance on Information Sources in Dealing with Significant Workplace Events", Journal of Behavioral Studies in Business, 1-12.
- Namdari, S.; Nasiri, A.; Nakhaee, S.; Taheri, F. (2019), "Exploring The Effects of Nurses' Family-Work Conflict on Patient Care Quality: A Qualitative Study", Mode Care, 16: 1.
- Netemeyer, R. G.; James S. B.; McMurrian, R. (1996), "Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales", Journal of Applied Psychology, 81: 4, 402.
- Onat Kocabıyık. (2016). "Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma", Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6:1, 55-66.
- Önel, N. (2006), "İş-Aile Çatışmasının Çalışan Kadının Aile İçi İlişkileri Üzerine Etkileri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Özcan, N.M.; Sarcı Bulut, S. (2012), "Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eğitimle İlgili Anılarının Nitel Bir İncelemesi", The Journal of Academic Social Science Studies, 5: 8, 313-336.
- Özdevecioğlu, M.; Aktaş, A. (2007), "Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık Ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1-20.
- Padilla-Diaz, M. (2015), "Phenomenology in Educational Qualitative Research: Philosophy as Science or Philosophical Science?", International Journal of Educational Excellence, 1: 2, 101-110.
- Patton, M. Q. (2002), "Qualitative Research and Evaluation Methods" (3rd ed.), London: Sage Publications.
- Punch, K. F. (2005), "Sosyal Araştırmalara Giriş. Nicel ve Nitel Yaklaşımlar" (Çev.: Z. Etöz), Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları.
- Sabil, F.; Abu, H.; Kasuma, J.; Lizzan, N. (2016), "Identifying Work-Family Conflict Among Nurses: A Qualitative Study", International Conference on Business And Economics, 109-120.
- Severinsson, E. (2003), "Moral Stress and Burnout: Qualitative Content Analysis", Nursing and Health Sciences, 5, 59-66.
- Şirin, M. S. (2019), "Ağır İş Yükü İle İş-Aile Çatışması Arasındaki İlişki ve Bu İlişkide Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- Taylor, B.; Barling, J. (2004), "Identifying Sources and Effects of Carer Fatigue And Burnout For Mental Health Nurses: A Qualitative Approach", International Journal of Mental Health Nursing, 13, 117-125.
- Terre Blanche, M.T.; Durrheim, K.; Painter, D. (2006), "Research in Practice: Applied Methods for The Social Sciences", Cape Town: University of Cape Town Press.

- Uzun, Y. (2013),“Tek Gelirli ve Çift Gelirli Ailelerde Yaşanan İş Aile Çatışmasının İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetiyle Olan İlişkisi: Zonguldak İlindeki Dershaneler Örneği”, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Wong, S.; Goodwin, R. (2009),“The Impact of Work on Marriage in Three Cultures: A Qualitative Study”, Research Article, 12:2.

EXTENDED ABSTRACT

Work-family conflict is one of the problems almost all working individuals can face. Intensive work hours, household responsibilities, child care, and burdens of being a woman are among the elements that increase the severity of this conflict. The number of these elements does not probably decrease if the working individual is male, but being a woman increases both the number and quality of obligations related to the household, spouse and children. In this context, a total of ten participants consisting of two males and eight females were asked questions about the work-family conflict and detailed findings were obtained. Conducting the study on teachers made it possible to explain the work-family conflict in the teaching profession, which requires internal commitment, conscience and labor, with case studies. The fact that studies on the work-family conflict are mostly quantitative is one of the reasons for initiating this study. We think that the sacredness required by the teaching profession and especially the difficulties experienced by female teachers due to routine houseworks, on-the-clock and off-the-clock activities, and the time they need to spare for their families make this study valuable.

This study aims to reveal teachers' perceptions of the work-family conflict in detail. The study design is based on phenomenology. The study sample consists of ten people working in Mersin who were selected with the purposive sampling technique. Two scales were used in the study. The first one is the Work-Family Conflict Scale developed by Netemeyer et al. (1996) and adapted to Turkish by Efeoğlu and Özgen (2007), the other one is the demographic scale consisting of eight questions. The study data was collected through a semi-structured interview form and evaluated with the qualitative content analysis method.

Five participants were 30 to 40 years old, four participants were 41 to 50 years old, and one of them was 51 to 60 years old. All of the ten participants had a bachelor's degree. The sample included two males, eight females; one of the participants were single and the other nine were married. The study sample included two Mathematics, two Science, two Turkish, one History, one English, one Art teacher, and one form teacher. Eight participants work in public institutions and two in private institutions. The sample includes one participant with 2000-4000 TL income, one participant with 4001-5000 TL income, and eight participants with 5001-6000 TL income. In addition, four participants had 1-10 years of experience, three participants had 11-20 years of experience, and three participants had 21-30 years of experience. The study findings were examined under two main themes and seven subthemes. The main themes contain problems related to work and problems related to family. The subthemes under the "problems related to work" main theme include favoritism, insufficient income, lack of support by superiors, work commitment, and systemic problems. The subthemes under the "problems related to family" main theme include being a woman and lack of support by the spouse. The most important subthemes include being a woman, lack of support by the spouse, favoritism, and insufficient income. The least important subthemes are lack of support by superiors, work commitment, and systemic problems. Difficulties suffered by female teachers who either work at village schools or are exposed to the heavy traffic of the city while commuting to schools and the fact that they arrive home late trigger the work-family conflict. It is difficult for female teachers who come home late to do housework and to meet the expectations of their spouses and the needs of their children. In order to resolve these problems, it is recommended that the appointment criteria should be made easier. In this context, positive discrimination should be made to female teachers who have a long distance between their homes and schools, and female teachers should be appointed to schools closer to their homes by provincial and district directorates of national education. Lack of support by the spouse is also among the most important themes and although it has been stressed many times that husbands must help female teachers with housework, it must be known that our male-dominant culture makes it difficult. In this context, we recommend that couples seek the help of a psychologist or family therapist. This will increase the awareness of male partners in helping female teachers with housework. Favoritism is one of the most important main themes related to the work-family conflict. In this regard, unions should address the needs of teachers who do not support the same ideas as them, and they should act with patriotism instead of partisanship. It is the government's responsibility to solve the insufficient income problem, which is the last most important theme. This problem can be eliminated only by increasing salaries of teachers. In order to solve the problems related to the least important themes, school principals may be advised to provide spiritual support for teachers on maternity leave, medical leave etc. and to treat them fairly on issues such as additional courses and extracurricular courses and activities. Moreover, work commitment of teachers is an undeniable fact. It is thought that commitment of teachers to their profession will increase with the elimination of material (salary and additional tuition) and spiritual (travel, appointment and leave) problems. Finally, the system needs to be reformed. In particular, parents should be prevented from complaining about teachers whenever they want, and teachers should be given the dignity they deserve.

GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN YÖRESEL LEZZETLERİN DUYGUSAL DEĞER BOYUTUNDA İNCELENMESİ: TOKAT İLİ ÖRNEĞİ

Hakan KENDİR^{1*}, Emin ARSLAN^{2*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü

²Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

*hakan.kendir@gop.edu.tr, *emin.arslan@gop.edu.tr

+ORCID: 0000-0002-1356-1339, +ORCID: 0000-0003-1592-8162

Öz- Bu çalışmanın temel amacı, Tokat iline ait yöresel lezzetleri gastronomi turizmi kapsamında ve duygusal değer boyutunda incelemektir. Araştırmada tarama yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın örneklemini 2019 yılı Ekim-Aralık ayları arasında Tokat ilinde ikamet eden 428 birey oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği tercih edilmiştir. Çalışma sonucu elde edilen veriler istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Bu analizler frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, faktör analizi ve t-testi'dir. T-testi sonucunda, Tokat ilinde ikamet eden bireylerin yöresel yiyeceklere ilişkin duygusal değer algılarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Öte yandan çalışmaya katılanların duygusal değer algılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmaya katılanlar tarafından; Tokat iline ait gastronomik lezzetlerden Tokat Kebabı, Bat, Bağ Yaprağı, Zile Pekmezi ve Zile Kömesi'nin daha fazla tercih edildiği ve gastronomi turizmi açısından ön plana çıkarılmasının önemli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler- Gastronomi Turizmi, Duygusal Değer, Yöresel Lezzetler, Tokat.

INVESTIGATION OF LOCAL TASTES IN EMOTIONAL VALUE DIMENSION IN TERMS OF GASTRONOMY TOURISM: THE CASE OF TOKAT PROVINCE

Abstract- The main purpose of this study is to examine the local tastes of Tokat within the scope of gastronomy tourism and emotional value. The scanning method was used in the research. The sample of the study consists of 428 individuals residing in Tokat province between October-December 2019. Questionnaire technique was preferred as the data collection method in the study. The data obtained as a result of the study were subjected to statistical analysis. These analyzes are frequency distribution, reliability analysis, factor analysis and t-test. As a result of the t-test, it was revealed that the emotional value perceptions of the individuals residing in Tokat province did not show a significant difference according to gender. On the other hand, it was determined that the emotional value perceptions of the participants in the study were at a high level. In addition, by those who participated in the study; It has been determined that the gastronomic delicacies of Tokat province, Tokat Kebab, Bat, Vineyard Leaf, Zile Molasses and Zile Churchkhela are more preferred and it is important to bring them to the fore in terms of gastronomy tourism.

Keywords- Gastronomy Tourism, Emotional Value, Local Tastes, Tokat.

GİRİŞ

Yeme-içme ihtiyacı, Maslow'un ünlü ihtiyaçlar hiyerarşisinin birinci basamağında yer alan fizyolojik ihtiyaçlardan birisidir. Teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte, her konuda olduğu gibi yeme-içme konusunda da insanların talep ve beklentileri farklılaşmaktadır. Özellikle yöresel lezzetler, insanların seyahat motivasyonunu tetikleyerek, turistik destinasyon tercihinde etkili olmaya başlamıştır. Bununla beraber yerel yiyecek ve içecekler bir destinasyonun kişiliğini ifade eden ve imajını güçlendiren en önemli değerler arasındadır (Bessiere, 1998; Chang vd., 2010; Choe, 2018). Harcanabilir gelire ve yeterince boş zamana sahip birçok insan, farklı destinasyonlara sadece yöresel bir lezzeti tatmak için seyahat edebilmekte ve gastronomi turizmi kavramını oluşturmaktadır. Turizm alanındaki ulusal ve uluslararası literatürde de (Kivela & Crotts, 2006; Kim & Eves, 2012; Mak vd., 2012; Phillips vd., 2013; Şengül & Türkay, 2016; Şanlı vd., 2018; Meneguel vd., 2019; Arslan, 2020) sıklıkla incelenen gastronomi turizmi kavramı, popülerliğini gün geçtikçe arttırmaktadır.

Gastronomi turizmi kavramı, turistler tarafından bir yöreye özgü lezzetleri keşfetmek, tadarak keyif almak ve farklı yeme-içme deneyimleri yaşamak için yapılan seyahatler olarak tanımlanmaktadır. Gastronomi turizmi ayrıca, bir destinasyonda yer alan otellerde veya restoranlarda, turistlere sadece yeme-içme hizmeti verme değil, aynı zamanda farklı tatları ve görsel şovları sergileme amacı güden bir faaliyet alanı olarak da değerlendirilmektedir (Rand & Heath, 2006; Kyriakaki vd., 2013). Yiyecek ve içecek deneyimlerinin ön planda olduğu gastronomi turizminde, yöresel veya modern lezzetler ziyaretçiler açısından birer çekicilik unsuru olarak görülmektedir (Richards, 2002; Hall & Sharples, 2003). Farklı gastronomik deneyimler yaşamak isteyen bireyler, seyahatlerine karar verme aşamasında klasik yöntemleri terk ederek teknolojiyi kullanan modern yöntemlere yönelmeye başlamıştır. Dolayısıyla internet kullanımının yaygınlaşmasıyla ve turist deneyimlerinin sosyal medya aracılığıyla çok geniş kitlelere ulaşmasıyla birlikte, son yıllarda gastronomi turizmi trend haline gelmiştir (Arslan, 2020).

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, Tokat iline ait yöresel lezzetleri gastronomi turizmi kapsamında ve duygusal değer boyutunda incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, Tokat ilinde ikamet eden yerel tüketicilerin yöresel lezzetlere yönelik duygusal değer düzeyi ölçülerek, gastronomi turizmi açısından öne çıkarılabilecek yiyecek-içeceklerin onlar tarafından belirlenmesi planlanmıştır. Araştırmanın yerel tüketiciler üzerine yapılmasının sebebi, Tokat'ın lezzetlerini daha fazla deneyimlemiş olma durumudur. Bir diğer sebebi ise, turizm alanında yiyecek-içecek tüketimi duygusal değer boyutu hakkında yayımlanmış çalışmaların çoğunlukla turistler üzerine yapılması (Sánchez vd., 2004; Lai, 2015; Choe, 2018) ancak yerel tüketiciler üzerine yapılmamasıdır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatür açısından öneme sahip olduğu ve alanda bir farklılık yaratacağı düşünülmektedir. Öte yandan bu çalışma ile Tokat'ta turizm ve yiyecek-içecek sektörünün gelişimine katkı sunmak hedeflenmektedir.

Gastronomi Turizmi

Dünya genelinde turizm ve otelcilik sektörü için gastronomi, sürekli yükselen bir trend haline gelmiştir. Bu duruma kayıtsız kalmayan Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), 2012 yılında gastronomi turizmi konusunda kalkınma ve tanıtım politikalarıyla ilgili ilk raporunu yayımlamış ve sonraki yıllarda düzenli olarak yayınlamaya devam etmiştir (Meneguel vd., 2019). Örneğin, Japonya için 2019 yılında hazırlanan raporda, gastronomi

turizminin bir destinasyon için markalaşmanın, imajın ve çeşitlendirmenin en önemli unsurlarından biri olması elde edilen verilerle vurgulanmıştır. Bununla beraber gastronomi turizminin, bölgesel kalkınma ve istihdam gibi konularda da bir itici güç haline gelmesi, söz konusu raporda öne çıkan başlıca hususlardan diğerleri olarak belirtilmiştir (UNWTO, 2019).

Gastronomi turizmi açısından Türkiye, dünya çapında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Türk mutfağı, dünya mutfakları arasında her zaman dikkat çekici ve merak uyandırıcı nitelikte olmuştur. Tarihi ve coğrafi özellikleri sayesinde Türkiye, gastronomi anlamında çok zengin bir çeşitliliğe sahiptir (Cömert & Alabacak, 2019). Bu nedenle gastronomi turizmi, sadece dünyada değil Türkiye'de de yükselmekte olan bir turizm çeşididir. Gastronomi turizminin Türkiye genelinde parlayan bir yıldız olması, yöresel lezzetlere sahip destinasyonların gelişimi açısından büyük önem arz etmektedir. Gastronomi turizmi, UNESCO'nun da doğrudan ilgilendiği bir alandır. Buna istinaden, UNESCO tarafından 2004 yılında oluşturulmaya başlanan "Yaratıcı Şehirler Ağı Listesi"nde gastronomi şehirleri, ayrı bir kategoride listelenmiştir. Düzenli olarak güncellenen "Gastronomi Şehirleri" listesine Türkiye'den bugüne kadar 2015 yılında Gaziantep, 2017 yılında Hatay, 2019'da ise Afyonkarahisar girmiştir (UNESCO, 2019). Gelecek yıllarda Türkiye'nin zengin mutfak kültürüne sahip farklı şehirlerinin de bu listeye dâhil olacağı tahmin edilmektedir.

Yiyecek-İçecek Tüketiminde Duygusal Değer Boyutu

Tüketim değeri, tüketicilerin ürün seçim davranışının duygusal, işlevsel, sosyal ve epistemik boyutlar gibi çoklu tüketim değerlerinden etkilendiğini, her bir birey ve ürün için tüketim değerinin farklı algılanabileceğini varsayar. Bununla beraber genel manada tüketim değeri, tüketicinin bir üründen elde ettiği algılanan fayda şeklinde tanımlanabilir (Sweeney & Soutar, 2001). Turizm sektörü açısından ise tüketim değerinin turistik ürünler bazında incelenmesi söz konusudur. Yiyecek ve içecekler gastronomi turizmi açısından özellikle duygusal tüketim değeri olan ürünlerdir.

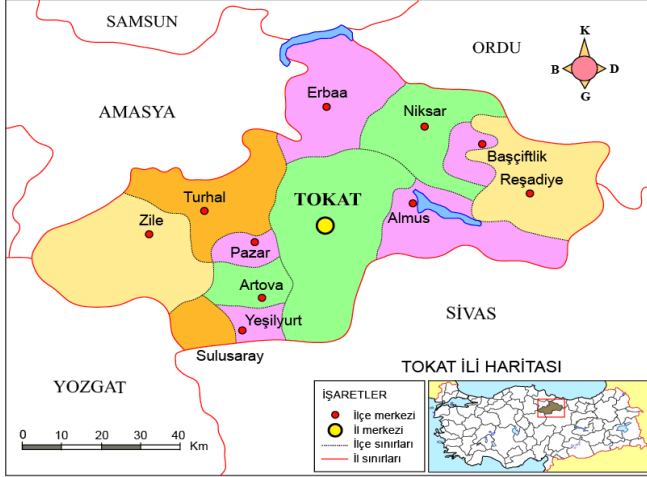
Duygusal değer boyutu, turizm açısından keyif, zevk ve haz gibi tüketildiğinde çeşitli duygu değerleri yaşatan ürünleri ifade etmektedir. Örneğin iyi bir yemeği veya içeceği tatmaktan duyulan hazlar duygusal değer boyutu ile açıklanabilir. Dolayısıyla bunlar için seyahat etmek ve turizm faaliyetlerine katılmak literatürde duygusal değer ile ilişkilendirilmiştir (Sánchez vd., 2006; Ha & Jang, 2010; Lai, 2015; Choe, 2018). Yapılan araştırmalarda turistlerin yöresel yiyeceklere dair duygusal değer algıları, destinasyon imajı algısını, konaklama kararlarını ve tekrar ziyaret etme niyetlerini etkileyebilmektedir (Gursoy vd., 2006; Hyun vd., 2011).

Yöresel yiyecekler konusunda hem tatma hem de üretim açısından en deneyimli kesim hiç şüphesiz yerel halktır. Bir yörede ikamet eden insanlar, sıklıkla o yöreye has gastronomik ürünleri tüketmelerinden dolayı yöresel ürünlere karşı duygusal değer algıları olgunlaşmış düzeyde olmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada gastronomi turizmi açısından yöresel yiyecekler konusunda yerel halkın tercihleri ve kararlarını ölçmek daha uygun görülmüştür. Öte yandan bu sayede, gastronomi turizmi açısından destinasyonun öne çıkan varlıklarını belirlemede yerel halk aynı zamanda bir paydaş görevi sağlamış olacaktır.

Tokat Hakkında Genel Bilgiler ve Tokat'ın Gastronomik Değerleri

Tokat, coğrafi açıdan Türkiye'nin Orta Karadeniz bölümünde yer almaktadır. Kuzeyinde Samsun ve Ordu, güney ve doğusunda

Yozgat ve Sivas, batısında ise Amasya illeri bulunmaktadır. Yüzölçümü bakımından 10.072 km²'lik bir alanı kaplayan Tokat, 11 adet ilçeye sahiptir (Harita 1). Tokat'ın bereketli ovalarında iklime uygun her türlü tarım ürünü yetiştirilmektedir. Bu ürünler arasında; sebzeler (domates, patlıcan, biber, salatalık vb.), meyveler (kiraz, vişne, şeftali, elma, üzüm, kuşburnu vb.), tahıllar (buğday, arpa, mısır), baklagiller (fasulye, nohut, mercimek), otlar ve köklü bitkiler (madımak, şeker pancarı, patates, soğan) gösterilebilir (Tokat Valiliği, 2019). Söz konusu ürünler aynı zamanda Tokat mutfağını değerli kılan gastronomik öğelerdir.

Harita 1. Çalışma Alanının Konumu (Coğrafya Harita, 2019)

Tokat, tarihi değerleri ve doğal güzellikleriyle turizm açısından birçok çekiciliğe sahiptir. 2018 yılı itibarıyla Tokat'ı ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısı 246.634'tür. Bu rakam yıldan yıla artış göstermektedir, özellikle son yıllardaki artış dikkat çekici boyuttadır (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019). Turizm potansiyelini henüz harekete geçirmeye başlayan Tokat, turistik işletme anlamında da bir atılım gerçekleştirmektedir. Yeni yapılan otel ve restoran yatırımları sayesinde turizm taşıma kapasitesinin arttığı gözlenmektedir. Tokat ilinde 2019 yılı itibarıyla turizm işletme belgeli, 1 adet 5 yıldızlı, 2 adet 4 yıldızlı, 7 adet 3 yıldızlı, 2 adet 2 yıldızlı ve 4 adet apart otel yer almaktadır. Bununla beraber 16 adet turizm işletme belgeli otel toplam 1513 yatak kapasitesine sahiptir. Belediye belgeli 64 adet otelde ise 3702 yatak bulunmaktadır. Öte yandan Tokat ilinde 2 adet turizm işletme belgeli restoran ve çok sayıda bağımsız yiyecek ve içecek işletmesi mevcuttur (KTB, 2019). Tokat'ın turizm arz kaynakları ve turistik çekicilikleri anlamındaki gelişimi son zamanlarda ilgili alanda yapılan akademik çalışmalara da konu olmaktadır (Dönmez vd., 2017; Yayla & Solunoğlu, 2017; Özçelik Bozkurt, 2018; Arslan, 2020; Kendir, 2020a; Kendir, 2020b)

Tokat ilinde en fazla dikkat çeken turizm çeşitleri; doğa temelli turizm, termal turizm, inanç turizmi ve kültür turizmidir. Bununla beraber gastronomi turizmi de Türkiye genelinde olduğu gibi Tokat'ta da yükselen bir trend haline gelmiştir. Tokat'a ait bazı gastronomik lezzetler Resim 1'de görülmektedir.

Resim 1. Tokat'ın Bazı Gastronomik Lezzetleri (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019)

Tokat mutfağının yöresel gastronomik değer taşıyan yemekleri; Tokat Kebabı, çökelikli pide, madımak, bat, baklalı yaprak dolması, bacaklı çorba, Tokat keşkeği, pehlili pilav şeklinde sıralanmaktadır. Öte yandan yemekler haricinde Tokat yöresine ait diğer gastronomik lezzetler ise şunlardır: Yoğurtmaç, Zile kömesi, Zile pekmezi, üzüm yaprağı, bez sucuk, Niksar cevizi, Tokat çemeni, katmer, yağlı, Tokat simiti, cevizli çörek, gömbe ve kuşburnu reçeli (Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019). Bu gastronomik lezzetler Tokat ilindeki restoranlarda ve yöresel etkinliklerde (düğün, kutlama ve festivaller) üretilip insanların beğenmesine sunulmaktadır.

Dünya'da ve Türkiye'de başta yöresel gastronomik ürünler olmak üzere, eşsiz özelliklere sahip ürünlere coğrafi işaret verilerek tescillenmektedir. Tokat'ta da 2006 yılında Zile Pekmezi ile başlayan coğrafi işaretleme sürecinin 2009 yılında başarıyla sonuçlanması ve ürünün tescillenmesi, diğer ürünlerin de bu sürece dâhil olmasının önünü açmıştır. Tablo 1'de Tokat'ın coğrafi işaret almış ve halen değerlendirme sürecinde olan gastronomik ürünleri görülmektedir.

Tablo 1. Tokat'ın Coğrafi İşaret Tescilli ve Tescil Sürecindeki Gastronomik Ürünleri

Ürün Adı	Dosya No	Başvuru Tarihi	Tescil Tarihi	Tescil No	İlçe
Zile Pekmezi	C2006/029	20-10-2006	17.11.2009	118	Zile
Niksar Cevizi	C2011/033	17-05-2011	17.12.2013	177	Niksar
Turhal Yoğurtmaç	C2012/117	31-07-2012	28.01.2014	181	Turhal
Tokat Kebabı	C2013/077	26-08-2013	31.07.2015	188	Tokat Merkez
Zile Kömesi	C2014/024	14-03-2014	01.11.2017	224	Zile
Erbaa Narince Bağ Yaprığı	C2016/052	23-06-2016	05.12.2017	258	Erbaa
Tokat Narince Salamura Asma Yaprığı	C2017/054	10-07-2017	28.02.2019	420	Tokat Merkez
Tokat Bez Sucuk	C2018/142	27-06-2018	Değerlendirme Aşamasında	-	-

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, 2019.

Tokat İline ait coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin yer aldığı Tablo 1'e göre, 2019 yılı itibarıyla 7 adet ürün coğrafi işaret tescilli olmuş olup 1 adet ürünün tescil değerlendirme süreci devam etmektedir. Öte yandan coğrafi işaretle ilk tescillenen ürün 2009 yılında "Zile Pekmezi" olurken, en son tescillenen ürünün ise 2019 yılında "Tokat Narince Salamura Asma Yaprağı" olduğu görülmektedir. Bununla beraber Tokat Bez Sucuğu'nun ise 2018 yılında tescil başvurusu yapılmış olup, değerlendirme sürecinin devam ettiği göze çarpmaktadır. Tokat'ın gastronomik ürünlerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

Tokat'ın gastronomik yapısıyla ilgili bilgiler kendine has ve oldukça zengin bir mutfağa sahip olduğunu göstermektedir. Bununla beraber Tokat'ın gastronomi turizmi açısından sahip olduğu potansiyeli çok daha fazla değerlendirebilme olanağı bulunmaktadır. Öncelikle yöresel ürünleri üreten ve sıklıkla deneyimleyen yerel halkın, yörenin mutfak kültürünü kabullenmesi ve sahiplenmesi gastronomi turizmine katılan turistlerin ikna edilmesi açısından faydalı bir durumdur. Dolayısıyla, yörede ikamet eden insanların Tokat ilinin gastronomik öğelerine duygusal bir yöneliminin varlığı ve bunun ölçülmesi önemlidir. Bu nedenle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Tokat ilinde ikamet eden insanların yöresel gastronomik lezzetlere yönelik duygusal değer düzeyi yüksektir.

H₂: Tokat ilinde ikamet eden insanların yöresel gastronomik lezzetlere yönelik duygusal değer düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tokat ilinde yaşayan yerel halk aynı zamanda yöresel ürünleri üreterek ve deneyimleyerek, ürünler hakkında gastronomi turistlerine göre daha fazla bilgi sahibi olabilmektedir. Dolayısıyla tanıtım anlamında hangi ürünün veya ürünlerin kullanılması gerektiğini de daha objektif bir biçimde belirleyebilme iradesine sahiptirler. Bu noktadan hareketle aşağıdaki araştırma sorusu geliştirilmiştir.

S₁: Tokat'a ait gastronomik lezzetlerden hangileri turistik açıdan ön plana çıkarılmalıdır?

Yöntem

Gastronomi turizmi açısından Tokat ilindeki yöresel lezzetlerin yerel halk tarafından duygusal değer boyutunda incelenmesinin amaçlandığı çalışmada, betimsel model çeşitlerinden tarama yöntemi tercih edilmiş ve nicel metot kullanılmıştır. Araştırma evrenini 2019 yılında Tokat ilinde ikamet eden 612.747 kişi (TÜİK, 2019) oluşturmaktadır. Evreni temsil edebilecek örneklemin belirlenmesinde, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma örnekleminin hesaplanmasında Yamane (2001), örneklem formülü tercih edilmiştir. Bu formüle göre araştırma evreni 612.747 olarak kabul edildiğinde araştırma örnekleminin de %95 güven seviyesinde 384 olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda veriler, 2019 yılı Ekim-Aralık ayları arasında Tokat ilinde ikamet eden ve yöresel lezzetlerin tadımını yapmış olan bireylerden elde edilmiştir. Toplamda 450 adet anket formu yüz yüze yapılmış, ancak eksik ve tutarsız olanlar elenerek 428 adedi değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçme aracı 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Choe ve Kim (2018) tarafından geliştirilen "Yöresel Yiyecek Tüketim Değeri" ölçeğinin 6 madde ve tek boyuttan oluşan "Duygusal Değer Boyutu" yer almaktadır. İkinci bölümde, Tokat iline ait gastronomik lezzetlerden hangilerinin turistik açıdan ön plana çıkarılması gerektiğine yönelik 1 soru ve üçüncü bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini

belirlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Duygusal değer boyutunda yer alan ifadeler 5'li Likert şeklinde derecelendirilmiştir. İlgili ifadeler katılımcıların katılım dereceleri, Hiç Katılmıyorum=1 ve Tamamen Katılıyorum=5 arasında puanlandırılarak değerlendirilmiştir. Ankette yer alan Tokat iline ait gastronomik lezzetlerden hangilerinin turistik açıdan ön plana çıkarılması gerektiğine yönelik soruda ise araştırmaya katılanların Tokat'ın gastronomik lezzetlerinden 5 tanesini işaretlemeleri istenmiştir. Toplanan anketlerden elde edilen verilere; frekans dağılımı, güvenilirlik analizi, faktör analizi ve t-testi gibi istatistik yöntemleri uygulanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler	n	%		
Cinsiyet	Erkek	228	53,3	
	Kadın	200	46,7	
Meslek	Öğretmen	43	10,0	
	Memur	41	9,6	
	Akademisyen	26	6,1	
	Mimar/Mühendis	39	9,1	
	Esnaf	53	12,4	
	İşçi	27	6,3	
	Yargı Mensubu	22	5,1	
	Emekli	12	2,8	
	Turizmci	51	11,9	
	Doktor/Dış Hekimi	20	4,7	
Çalışılan Sektör	Sağlık Personeli	32	7,5	
	Emniyet Mensubu	26	6,1	
	Diğer	36	8,4	
	Kamu		226	52,8
		Özel	202	47,2
	Tokat'ta İkamet Süresi	1-10 yıl	93	21,7
		11-20 yıl	79	18,5
		21-30 yıl	83	19,4
		31-40 yıl	87	20,3
		41 yıl ve üzeri	86	20,1

N= 428

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan yerel halkın %53,3'ü erkek ve %46,7'si kadındır. Katılımcıların meslekleri değerlendirildiğinde, farklı mesleklere sahip oldukları ve %52,8'inin kamuda, %47,2'sinin ise özel sektörde çalıştıkları görülmektedir. Tokat ilindeki ikamet süreleri açısından %21,7'sinin 1-10 yıl, %18,5'inin 11-20 yıl, %19,4'ünün 21-30 yıl, %20,3'ünün 31-40 yıl ve %20,1'inin ise 41 yıl ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Duygusal Değer Boyutunun Faktör Analizi Sonuçları

İFADELER	Faktör Yüklere	Özdeğer	% of Variance	Cronbach' s Alpha
Duygusal Değer Boyutu		3,22	53,682	0,825
Tokat yemekleri yemek beni mutlu ediyor.	0,63			
Tokat yemekleri yemek bana keyif veriyor.	0,81			
Tokat yemekleri yemek ruh halimi olumlu yönde etkiliyor.	0,69			
Tokat yemekleri yemeye hayranım.	0,80			
Tokat yemekleri yemek bana canlılık veriyor.	0,75			
Tokat yemekleri yemek beni heyecanlandırıyor.	0,67			
Toplam Ölçek Güvenirliği ve Varyansı		53,682	0,825	
<i>Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: KMO = 0,837;</i>				
<i>Bartlett's Test of Sphericity: $\chi^2 = 862,842$; P = 0,000</i>				

Tablo 3'te Yöresel Yiyecek Tüketim Değeri ölçeğinin boyutlarından "Duygusal Değer" boyutuna ait faktör analizi sonuçları yer almaktadır. Faktör analizi sonuçlarına göre, faktör çözümünün açıklayıcılığı incelendiğinde tek boyutlu faktör çözümünün toplam varyansın %53,682'sini açıklayabildiği görülmektedir. Sosyal bilimlerde faktör analizinde açıklanan varyans oranının tek faktörlü ölçeklerde %30'un üzerinde olması yeterli kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2008: 125). Ayrıca örneklem büyüklüğünün yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi sonucuna bakıldığında 0,837 değeri çok iyi değer olarak kabul edilebilir. Eroğlu (2009: 322)'na göre KMO değerleri ve yorumları şu şekilde belirtilmiştir: 0,50'nin altı değer kabul edilemez, 0,50 değer zayıf, 0,60 değer orta, 0,70 değer iyi, 0,80 değer çok iyi ve 0,90 değer mükemmeldir. Bartlett küresellik testi sonucuna göre de Sig. 0,000 ($p < 0,05$) çıkması araştırmada kullanılan ifadelerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Duygusal Değer boyutunun güvenilirlik katsayısı Alpha (α)= 0,825 olarak tespit edilmiştir. Alpha katsayısının $0,60 \leq \alpha < 0,80$ arasında olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğuna, katsayının $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında olması ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Akgül ve Çevik, 2005: 436; Kayış, 2009: 405). Dolayısıyla araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek derecede olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. Duygusal Değer Boyutu İfadelerine Ait Ortalama Değerleri

Duygusal Değer Boyutu İfadeleri	f	Ort.	s.s.
1- Tokat yemekleri yemek beni mutlu ediyor.	428	4,21	0,85
2- Tokat yemekleri yemek bana keyif veriyor.	428	3,89	0,95
3- Tokat yemekleri yemek ruh halimi olumlu yönde etkiliyor.	428	3,78	1,03
4- Tokat yemekleri yemeye hayranım.	428	3,67	0,92
5- Tokat yemekleri yemek bana canlılık veriyor.	428	3,75	1,02
6- Tokat yemekleri yemek beni heyecanlandırıyor.	428	3,64	0,97
Genel Ortalama	428	3,82	0,70

Tablo 4'te araştırmaya katılanların duygusal değer boyutu ifadelerine verdikleri cevapların ortalama değerleri bulunmaktadır.

Buna göre duygusal değer boyutunda $\bar{X} = 4,21$ ile "Tokat yemekleri yemek beni mutlu ediyor." ifadesi en yüksek ortalama puana sahip olmuştur. Öte yandan duygusal değer boyutunda $\bar{X} = 3,64$ ile "Tokat yemekleri yemek beni heyecanlandırıyor." ifadesi en düşük ortalama puana sahiptir. Genel ortalama ise $\bar{X} = 3,82$ puan olarak gerçekleşmiştir.

Bu sonuçlara göre katılımcıların yöresel yiyeceklere ilişkin duygusal değer algı puanları ortalamasının (3 puan) üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, "**H₁**: Tokat ilinde ikamet eden insanların yöresel gastronomik lezzetlere yönelik duygusal değer düzeyi yüksektir" hipotezi **kabul edilmiştir**. Ayrıca araştırmada fark testlerine geçmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine dair çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmıştır.

Tablo 5. İfadelere İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

İFADELER	Çarpıklık (Skewness)	Std. Hata (Çarpık is)	Basıklık (Kurtosis)	Std. Hata (Basıklık)
Tokat yemekleri yemek beni mutlu ediyor.	-,928	,118	-,542	,235
Tokat yemekleri yemek bana keyif veriyor.	-,340	,118	-,773	,235
Tokat yemekleri yemek ruh halimi olumlu yönde etkiliyor.	-,393	,118	-,616	,235
Tokat yemekleri yemeye hayranım.	-,193	,118	-,453	,235
Tokat yemekleri yemek bana canlılık veriyor.	-,461	,118	-,293	,235
Tokat yemekleri yemek beni heyecanlandırıyor.	-,168	,118	-,628	,235

N=428

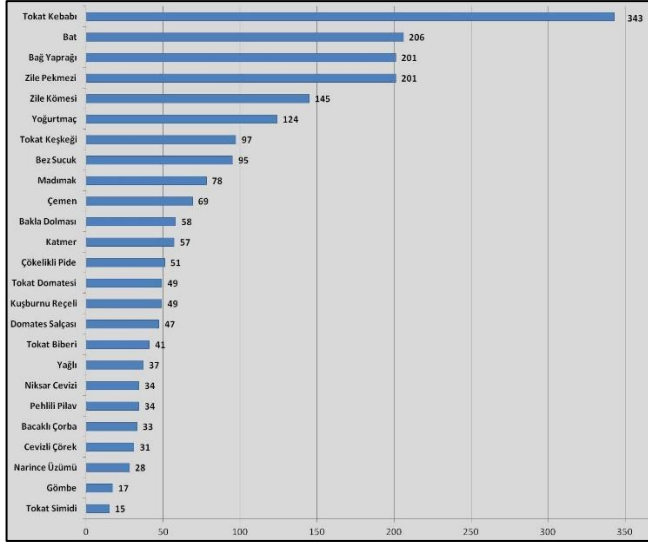
Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine yönelik analiz sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Kline (2011)'a göre çarpıklık ve basıklık katsayılarının $\pm 1,5$ arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan katsayıların $\pm 1,5$ arasında olduğu ve ifadelerin normal dağıldığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Duygusal Değer Algısının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	s.s.	t	p
	Erkek	228	3,88	,687	1,855	,064
	Kadın	200	3,75	,707		

$p > 0,05$

Tablo 6'da araştırmaya katılanların yöresel yiyeceklere ilişkin duygusal değer algılarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik yapılan t testi sonuçları yer almaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde, katılımcıların duygusal değer algılarında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre "**H₂**: Tokat ilinde ikamet eden insanların yöresel gastronomik lezzetlere yönelik duygusal değer düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir" hipotezi **kabul edilmemiştir**.

Grafik 1. Katılımcıların Belirlediği Tokat İline Ait Öne Çıkan Gastronomik Lezzetler

Katılımcılara yöneltilen “Tokat iline ait gastronomik lezzetlerden hangilerinin turistik açıdan ön plana çıkarılması gerekmektedir?” sorusuna ilişkin sonuçlar Grafik 1’de bulunmaktadır. Yapılan analiz sonucunda, Tokat Kebabı, Bat, Bağ Yaprağı, Zile Pekmezi ve Zile Kömesi’nin araştırmaya katılanlar tarafından daha fazla tercih edildiği ve turistik açıdan ön plana çıkarılmasının daha fazla önemli olduğu tespit edilmiştir. Buna göre araştırma sorusu olan “S1: Tokat’a ait gastronomik lezzetlerden hangileri turistik açıdan ön plana çıkarılmalıdır?” sorusuna yanıt bulunmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Tokat iline ait yöresel lezzetlerin, gastronomi turizmi kapsamında ve duygusal değer boyutunda incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada, ilde ikamet eden yerel halkın görüşlerine başvurulmuştur. Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre, uygulamaya katılan örneklemin cinsiyet ve çalıştıkları sektör bazında dengeli bir dağılıma sahip olduğu söylenilebilir. Öte yandan katılımcıların meslekleri anlamında ise hemen hemen her meslek grubundan insana ulaşılmıştır. Bu da yerel halkı kapsayan araştırma örnekleminin oldukça homojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri katılımcıların yöresel gastronomik ürünlere yönelik duygusal değer algısının oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmesidir. Bu bulgu alanda yapılan benzer nitelikteki çalışmalarla örtüşmektedir (Park, 2004; Ha & Jang, 2010; Lee vd., 2010; Choe, 2018). Ancak bu çalışmadaki ortalama değerler önceki çalışmalardan daha yüksek düzeydedir. Bunun nedeni olarak önceki çalışmaların turistlerin, bu çalışmanın ise yerel halkın deneyimleri üzerine yapılmış olması şeklinde açıklanabilir. Buna göre yerel halkın yıllardır deneyimlediği yöresel lezzetlere duygusal olarak daha fazla değer yüklediği ifade edilebilir. Diğer bir bulgu, yöresel lezzetlere ilişkin duygusal değer düzeyi bakımından yerel halkın cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık olmamasıdır. Dolayısıyla yöresel gastronomik ürünlere yönelik kadınların ve erkeklerin benzer şekilde duygusal değer algısı geliştirdiği söylenilebilir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen en önemli bulgulardan bir diğeri ise katılımcıların Tokat’ın gastronomi

turizmi açısından en fazla öne çıkarılması gereken yöresel lezzetlerini belirlemesidir. Her katılımcı 5 adet yöresel lezzeti seçmiş ve elde edilen veriler bu çerçevede derlenmiştir. Buna göre “Tokat Kebabı” açık ara farkla en fazla öne çıkarılması gereken gastronomik lezzet olmuştur. Yüksek bir oranda Tokat Kebabı’nın seçilmesinin nedeni olarak, yerel halkın duygusal değer yüklemesinin yanında, hem görseelliğinin eşsiz, hem de tanınırlık düzeyinin fazla olması belirtilebilir. Bununla beraber, sosyal medya ağlarına ve arama motorlarına bakıldığında, Tokat İli’ndeki gastronomik ürünler arasında en fazla sonuç Tokat Kebabı’ndan elde edilmektedir (Google, 2020; Instagram, 2020). Dolayısıyla bu durum yerel halkın gastronomi turizmi anlamında en fazla öne çıkarılması gereken yöresel lezzet olarak Tokat Kebabı’nı seçmesini destekler niteliktedir. Öte yandan Tokat Kebabı’yla beraber, Tokat’ın diğer gastronomik ürünlerinden; bat, bağ yaprağı, Zile Pekmezi ve Zile Kömesi’nin ilk 5 sırayı paylaştığı görülmektedir. Bu durumda yerel halkın bu ürünlere yönelik duygusal değer algısının da yüksek düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Tokat ilinin gastronomik lezzetleri üzerine yapılan bu araştırmada, bazı kısıtlılıklar bulunmaktadır. Araştırmanın 2019 yılı içerisinde belli aylarda yapılması bir kısıtlılıktır. Öte yandan sadece Tokat’ta ikamet eden yerel halkı kapsamı bir diğer kısıtlılıktır. Dolayısıyla gastronomi turizmi alanında ileride yapılacak buna benzer çalışmaların, farklı zaman dilimlerini ve farklı örneklemi kapsayacak şekilde planlanması önerilebilir. Örneğin yaz aylarında Tokat’ı ziyaret eden turistlere yönelik yapılabilir. Ayrıca, bu araştırmadaki duygusal değer boyutunun yanına farklı bir boyut veya değişken eklenerek benzer nitelikte bir çalışmanın yapılması da tavsiye edilebilir. Turizm alanında faaliyet gösteren akademisyenler bu hususları ileride yapacakları araştırmalarda dikkate alabilirler. Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında elde edilen bulgulardan ve geliştirilen önerilerden, gastronomi ve turizm alanında faaliyet gösteren tüm paydaşlar faydalanabilirler

KAYNAKÇA

- Akgül, A. & Çevik, O. (2005). *İstatistiksel Analiz Teknikleri "SPSS'te İşletme Yönetimi Uygulamaları"*. Emek Ofset. Ankara.
- Arslan, E. (2020). *Gastronomy tourism and geographical indications in Tokat*. (Ed: Türkmen, F.), Selected Academic Studies From Turkish Tourism Sector. Berlin: Peter Lang. 97-112.
- Bessière, J. (1998). Local development and heritage: traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas. *Sociologia Ruralis*, 38(1): 21-34. DOI: [10.1111/1467-9523.00061](https://doi.org/10.1111/1467-9523.00061).
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Yayınları. Ankara.
- Chang, R.C.Y., Kivela, J. & Mak, A.H.N. (2010). Food preferences of Chinese tourists. *Annals of Tourism Research*, 37(4): 989-1011. DOI: [10.1016/j.annals.2010.03.007](https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.03.007).
- Choe, J.Y.J. & Kim, S.S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71: 1-10.
- Coğrafya Harita, (2019). Tokat ili siyasi haritası. URL: http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari5.html, Erişim Tarihi: 15.08.2020.
- Cömert, M. & Alabacak, C.H. (2019). Türk mutfağına ait yemeklerin özelliklerinin değerlendirilmesi: Ankara ili örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (3), 2123-2143. DOI: [10.21325/jotags.2019.464](https://doi.org/10.21325/jotags.2019.464).
- Dönmez, Y., Kendir, H., Türkmen, F. & Çabuk, S. (2017). *Tarihi Evlerin Kültür Turizmine Etkilerinin Araştırılması: Tokat-Zile Örneği*, Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu, Kastamonu Üniversitesi 10-12 Nisan 2017. Kastamonu. ss: 1114-1127.
- Eroğlu, A. (2009). *Faktör Analizi*. Şeref Kalaycı (Ed.), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri içinde (ss. 321-331). Asil Yayın Dağıtım. Ankara.
- Google. (2020). *Tokat Kebabi*. URL: https://www.google.com/search?q=Tokat+Kebab%C4%B1&rlz=1C1ASAC_enTR565TR565&oq=Tokat+Kebab%C4%B1&aqs=chrome..69i57j0l5.4781j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8, Erişim Tarihi: 20.08.2020.
- Gursoy, D., Spangenberg, E.R. & Rutherford, D.G. (2006). The hedonic and utilitarian dimensions of attendees' attitudes toward festivals. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 279-294. DOI: [10.1177/1096348006287162](https://doi.org/10.1177/1096348006287162).
- Ha, J. & Jang, S.S. (2010). Perceived values, satisfaction, and behavioral intentions: the role of familiarity in Korean restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 29(1), 2-13. DOI: [10.1016/j.ijhm.2009.03.009](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2009.03.009).
- Hall, C.M. & Sharples, L. (2003). *The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste*. (Ed: Hall, C.M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N., Cambourne, B.), Food Tourism Around the World. Elsevier Butterworth-Heinemann. Oxford. 1-24.
- Hyun, S.S., Kim, W. & Lee, M.J. (2011). The impact of advertising on patrons' emotional responses, perceived value, and behavioral intentions in the chain restaurant industry: the moderating role of advertising-induced arousal. *International Journal of Hospitality Management*, 30(3), 689-700. DOI: [10.1016/j.ijhm.2010.10.008](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.10.008).
- Instagram. (2020). *#tokatkebabı*. URL: <https://www.instagram.com/explore/tags/tokatkebab%C4%B1/>. Erişim Tarihi: 20.08.2020.
- Kayış, A. (2009). *Güvenilirlik Analizi*. Şeref Kalaycı (Ed.) SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri içinde (ss. 403-419). Asil Yayın Dağıtım. Ankara.
- Kendir, H. (2020a). *Cultural Heritage Tourism Inventory in Tokat Province*. (Ed: Türkmen, F.), Selected Academic Studies From Turkish Tourism Sector. Berlin: Peter Lang. 165-176.
- Kendir, H. (2020b). Turizm Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Kültürel Miras Algılarının Belirlenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3): 2296-2310. DOI: [10.26677/TR1010.2020.481](https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.481).
- Kim, Y.G. & Eves, A. (2012). Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. *Tourism Management*, 33(6): 1458-1467. DOI: [10.1016/j.tourman.2012.01.015](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.01.015).
- Kivela, J. & Crofts, J.C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3): 354-377. DOI: [10.1177/1096348006286797](https://doi.org/10.1177/1096348006286797).
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). New York: The Guilford Press.
- Kyriakaki, A., Zagkotsi, S. & Trihas, N. (2013). *Creating authentic gastronomic experiences for tourist through local agricultural products: The "Greek breakfast" project*. 5. International Scientific Conference- Tourism Trends and Advances in the 21. Century. Rhodes: University of the Aegean.
- Lai, I.K. (2015). The roles of value, satisfaction, and commitment in the effect of service quality on customer loyalty in Hong Kong-style tea restaurants. *Cornell Hospitality Quarterly*, 56(1): 118-138. DOI: [10.1177/1938965514556149](https://doi.org/10.1177/1938965514556149).
- Lee, J., Lee, C. & Choi, Y. (2010). Examining the role of emotional and functional values in festival evaluation. *Journal of Travel Research*, 50(6), 685-696. DOI: [10.1177/0047287510385465](https://doi.org/10.1177/0047287510385465).
- Mak, A.H.N., Lumbers, M., Eves, A. & Chang, R.C.Y. (2012). Factors influencing tourist food consumption. *International Journal of Hospitality Management*. 31 (3): 928-936. DOI: [10.1016/j.ijhm.2011.10.012](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.10.012).
- Meneguel, C.R.A., Mundet, L. & Aulet, S. (2019). The role of a high-quality restaurant in stimulating the creation and development of gastronomy tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 83: 220-228. DOI: [10.1016/j.ijhm.2018.10.018](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.10.018).
- Özçelik Bozkurt, H. (2018). Tokat ilinin gastronomi turizmi potansiyelinin incelenmesi ve geliştirilmesi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 49-55. DOI: [10.29226/TR1001.2018.36](https://doi.org/10.29226/TR1001.2018.36).
- Özkaya, F.D., Sünnetçioğlu, S. & Can, A. (2013). Sürdürülebilir gastronomi turizmi hareketliliğinde coğrafi işaretlemenin rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 1(1), 13-20.
- Park, C. (2004). Efficient or enjoyable? Consumer values of eating-out and fast food restaurant consumption in Korea. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 87-94. DOI: [10.1016/j.ijhm.2003.08.001](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2003.08.001).

- Phillips, W. J., Asperin, A. & Wolfe, K. (2013). Investigating the effect of country image and subjective knowledge on attitudes and behaviors: US upper midwesterners' intentions to consume Korean food and visit Korea. *International Journal of Hospitality Management*, 32: 49- 58. DOI: [10.1016/j.ijhm.2012.04.003](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2012.04.003).
- Rand, G.E. & Heath, E. (2006). Towards a framework for food tourism as an element of destination marketing. *Current Issues in Tourism*, 9(3): 206-234. DOI: <http://dx.doi.org/10.2164/cit/226.0>.
- Richards, G. (2002). *Gastronomy: an essential ingredient in tourism production and consumption?* (Ed: Hjalager, A.-M., Richards, G.), Tourism and Gastronomy. London: Routledge. 3–21.
- Sánchez, J., Callarisa, L., Rodríguez, R.M. & Moliner, M.A. (2006). Perceived value of the purchase of a tourism product. *Tourism Management*, 27(3), 394-409. DOI: [10.1016/j.tourman.2004.11.007](https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.11.007).
- Sweeney, J.C. & Soutar, G.N. (2001). Consumer perceived value: the development of a multiple item scale. *Journal of Retailing*, 77(2), 203–220. DOI: [10.1016/S0022-4359\(01\)00041-0](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(01)00041-0).
- Şanlı, D., Özçelik Bozkurt, H. & Bayram, A. T. (2018). Konaklama işletmesi mutfak personelinin moleküler gastronomiye yönelik görüşleri. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(3), 36-44.
- Şengül, S. & Türkay, O. (2016). Yerel mutfak unsurlarının turizm destinasyonu seçimindeki rolü (Mudurnu Örneği). *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29): 63-87. DOI: [10.17130/ijmeb.20162922023](https://doi.org/10.17130/ijmeb.20162922023).
- Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2019). *Genel Bilgiler*. URL: <https://tokat.ktb.gov.tr/TR-60574/genel-bilgiler.html> Erişim Tarihi: 15.08.2020.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2019). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri*. URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. Erişim Tarihi: 25.12.2019.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2019). *Coğrafi İşaret İstatistikleri*. URL: <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/> Erişim Tarihi: 24.08.2020.
- UNESCO. (2019). UNESCO creative cities network. URL: <https://en.unesco.org/creative-cities/creative-cities-map>. Erişim Tarihi: 11.08.2020.
- UNWTO, (2019), *Gastronomy Tourism – The Case of Japan*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420919>.
- Yamane, T. (2001). *Temel Örnekleme Yöntemleri*. (1. Baskı). (Çev. A. Esin, M. A. Bakır, C. Aydın ve E. Gürbüzsel). Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Yayla, Ö. & Solunoğlu, A. (2017). *Sebastapolis Antik Kentinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Dört Adım Modeli*, DOKAP Bölgesi Uluslararası Turizm Sempozyumu, Karadeniz Teknik Üniversitesi 23-24 Ekim 2017. Trabzon. ss: 577-581.

EXTENDED ABSTRACT

The need to eat and drink is one of the physiological needs in the first step of Maslow's famous needs hierarchy. With the rapid development of technology, people's demands and expectations are different in food and beverage, as in every other issue. Especially local tastes have started to be effective in the choice of touristic destinations by triggering people's travel motivation. However, local food and beverages are among the most important values that express the personality of a destination and strengthen its image (Bessiere, 1998; Chang vd., 2010; Choe, 2018). Many people with disposable income and enough free time are able to travel to different destinations just to taste a local flavor, creating the gastronomic tourism movement. The concept of gastronomy tourism, which is frequently examined in the national and international literature (Kivela & Crotts, 2006; Kim & Eves, 2012; Mak vd., 2012; Phillips vd., 2013; Şengül & Türkay, 2016; Meneguel vd., 2019; Arslan, 2020) in the field of tourism, increases its popularity day by day.

In the light of the above information, the aim of this study is to examine the local flavors of Tokat within the scope of gastronomy tourism and emotional value. In line with this purpose, it is planned to determine the food and beverages that can be highlighted in terms of gastronomy tourism by measuring the emotional value of local consumers residing in Tokat. The reason why the research was conducted on local consumers is that these people experienced Tokat flavors more. Another reason is that the studies published on the emotional value dimension of food and beverage consumption in the field of tourism are mostly done on tourists (Sánchez vd., 2004; Lai, 2015; Choe, 2018) but not on local consumers. Therefore, it is thought that this study is important in terms of the literature and will make a difference in the field. On the other hand, it is aimed to contribute to the development of tourism and food and beverage sector in Tokat with this study.

One of the most important findings of the study is that the participants' perception of emotional value towards local gastronomic products is quite high. This finding overlaps with similar studies in the field (Park, 2004; Ha & Jang, 2010; Lee vd., 2010; Choe, 2018). However, the average values in this study are higher than previous studies. The reason for this can be explained by the fact that previous studies were made on the experiences of tourists and this study was on the experiences of local people. Accordingly, it can be stated that the local people add more emotional value to the local flavors they have experienced for years. Another finding is that there is no significant difference according to the gender of the local people in terms of the emotional value level of local tastes. Therefore, it can be said that women and men similarly develop a perception of emotional value towards local gastronomic products.

Another of the most important findings obtained in line with the purpose of the research is that the participants determine the local flavors of Tokat that should be highlighted in terms of gastronomy tourism. Each participant chose 5 local flavors and the data obtained were compiled within this framework. Accordingly, "Tokat Kebab" has become the gastronomic taste that should be highlighted by far the most. The reason for choosing Tokat Kebab at a high rate can be stated as the emotional value of the local people, as well as the unique visuality and the high level of recognition. However, when looking at social media networks and search engines, the most results are obtained from Tokat Kebab among gastronomic products in Tokat Province (Google, 2020; Instagram, 2020). Therefore, this situation supports the local people to choose Tokat Kebab as the local flavor that should be brought to the fore in the field of gastronomy tourism. On the other hand, together with Tokat Kebab, among other gastronomic products of Tokat; it is seen that Bat, Vineyard Leaf, Zile Molasses and Zile Churchkhela share the first 5 places. In this case, it can be stated that the emotional value perception of the local people towards these products is also at a high level.

There are some limitations in this research on the gastronomic flavors of Tokat province. Conducting the research in certain months in 2019 is an example of this. On the other hand, it is another limitation that it only includes local people residing in Tokat. Therefore, it may be suggested to plan similar studies to be carried out in the future in the field of gastronomy tourism to cover different time periods and different samples. For example, it can be made for tourists visiting Tokat in summer. In addition, it may be recommended to conduct a similar study by adding a different dimension or variable next to the emotional value dimension in this study. Academicians doing research in the field of tourism can take these issues into consideration in their future research. As a result, all stakeholders operating in the field of gastronomy and tourism can benefit from the findings and recommendations developed within the scope of this study.

FİNANSAL KRİZLERİ DE İÇEREN DÖNEMLERDE SERMAYE YAPISININ FİNANSAL PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Nuri HACİEVLYAGİL^{1*}, Ahmet ŞİT^{2*}, İsmail TUNA^{3*/}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Doğanşehir Vahap Küçükkoğlu MYO, Dış Ticaret Bölümü

²Dr. Öğretim Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü

³Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

*nurihacievliyagil@ozal.edu.tr, *ahmetsit@kilis.edu.tr, *ismail.tuna@gop.edu.tr

+ORCID:0000-0002-2019-3327, -ORCID: 0000-0002-0257-9023, /ORCID: 0000-0002-5796-5167,

Öz- Bu çalışmanın amacı Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların sermaye yapılarının finansal performansları üzerine etkisini araştırmaktır. Çalışmada 10 bankanın 2004-2019 dönemine ait verileri yıllık olarak incelenmiştir. Bağımlı değişkenler olarak Aktif Kârlılığı (ROA), Özkaynak Kârlılığı (ROE) ve Net Faiz Marjü (NFM); bağımsız değişkenler olarak da Toplam Mevduat/Toplam Krediler (TM/TK), Toplam Mevduat/Toplam Pasif (TM/TP), Özkaynak/Toplam Mevduat (ÖZK/TM), Özkaynak/Toplam Krediler (ÖZK/TK), Özkaynak/Toplam Aktifler (ÖZK/TA), Z Skorunun Logaritması ve Finansal Kaldıraç (FO) kullanılmıştır. Çalışmada üç farklı bağımlı değişken kullanıldığı için üç farklı model oluşturulmuştur. Çalışmada yöntem olarak Panel veri analizi kullanılmıştır. Panel regresyonda FOLS, LM ve Hausman istatistiklerinin hesaplanması ile sabit etkiler yönteminin kullanılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışma sonucunda; ROA üzerinde TM/TK, ÖZK/TK, ÖZK/TA ve Z Skorunun; ROE üzerinde FO, ÖZK/TA ve Z Skorunun; NFM üzerinde ise FO, TM/TP, ÖZK/TM, ÖZK/TA ve Z Skorunun etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler- Bankalar, Sermaye Yapısı Oranları, Finansal Krizler, Finansal Performans, Panel Regresyon Analizi.

THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE ON FINANCIAL PERFORMANCE IN PERIODS WITH FINANCIAL CRISES: THE CASE ON THE TURKISH BANKING SECTOR

Abstract- The purpose of this study is to investigate the effect capital structures of banking operating in the banking sector in Turkey on the financial performance of banks. In the study, the data of 10 banks for the period 2004-2019 are analyzed annually. In the study, Asset Profitability (ROA), Return on Equity (ROE) and Net Interest Ratio (NFM) as dependent variables; as independent variables, Total Deposits / Total Loans (TM / TK), Total Deposits / Total Liabilities (TM / TP), Equity / Total Deposits (OZK / TM), Equity / Total Loans (OZK / TK), Equity / Total Assets (OZK / TA), Logarithm of Z Score and Financial Leverage (FO) were used. Since three different dependent variables are analyzed in the study, three different models are created. Panel regression method is used in the study. It is concluded that the fixed effects method should be used by calculating FOLS, LM and Hausman statistics. In the results of analysis; TM / TK, ÖZK / TK, ÖZK / TA and Z Score on ROA; FO, ÖZK / TA and Z Score on ROE; FO, TM / TP, ÖZK / TM, ÖZK / TA and Z Score are effective on NFM.

Keywords- Banks, Capital Structure Ratios, Financial Crises, Financial Performance, Panel Regression Analysis.

1. GİRİŞ

Temel amacı kâr maksimizasyonu olan işletmelerin, bu amaçlarına ulaşabilmeleri ile birlikte şüphesiz firma değerlerini maksimize kılacaklardır. Firmaların firma değerini belirleyen kararlar; Yatırım, Finansman ve Kâr Payı (Temettü) Dağıtım kararları olarak üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bu sebeple finansman kararları firmaların *firma değerini maksimize kılmalarında* en önemli 3 karardan biridir. Finansal krizlerin yaşandığı, enflasyon oranlarının yüksek ve dalgalı seyrettiği ülkelerde firmaların *firma değerini maksimize kılma* hedefleri istenen düzeyde gerçekleşmeyip sektöye uğrayabilir.

Firmaların sermaye yapısı içerisindeki bileşim, işletmenin faaliyet gösterdiği sektör, ülkenin ekonomik koşulları, yabancı kaynak maliyeti gibi nedenlerden dolayı farklılık göstermektedir. Örneğin, ticaret ve üretim işletmelerinin sermaye yapısı içerisinde özkaynakların payının yabancı kaynaklara göre daha fazla olması arzu edilmektedir. Çünkü yabancı kaynak beraberinde risk ve maliyet getirdiği için, yatırımdan beklenen getirinin yabancı kaynak maliyetinden düşük olması durumunda bu işletmenin kâr maksimizasyonu hedefine aykırı bir durum olacaktır. Finansal kriz dönemlerinde ise yabancı kaynak maliyetleri artacağı ve yatırımcı tasarruflarını nakit bulundurmaya tercih edeceği için işletmeler bu durumda negatif olarak etkilenecek, iflasa doğru sürüklenmektedir. Fakat bazı hizmet işletmelerinde, örneğin bankalarda faaliyetlerinin doğası gereği temel faaliyetleri topladıkları mevduatları (yabancı kaynakları) kredi talep eden birey/ işletmelere kullandırdıkları için, bankaların sermaye yapısı içerisinde yabancı kaynakların payının özkaynaklara göre daha fazla olması doğal kabul edilmektedir.

Özellikle küresel piyasalarda faaliyet gösteren işletmelerin rekabete karşı dayanıklı olabilmesi için güçlü bir finansal performansa sahip olması gereklidir. İşletmelerin finansal performansları birçok yöntemle (balanced scorecard, finansal oranlar ile performans değerlendirme, artık gelir ile performans değerlendirme, piyasa katma değeri gibi) ölçülürken en etkili olan yöntemlerden birisi de rasyolar aracılığıyla finansal performansın ölçülmesidir.

Küresel piyasalarda faaliyet gösteren firmaların ülkelerarası politik ilişkilerden, yaşanan küresel krizlerden, döviz kurlarındaki dalgalanmalar gibi daha birçok faktörden etkilenmesi kaçınılmazdır. Zira 2008 yılında ABD’de yaşanan Mortgage krizi dünya genelinde finansal anlamda bir sıkıntı doğurmuştur. Küresel bir kriz haline dönüşen finansal kriz, dünya genelinde birçok işletmeyi etkilemiş, iflasa sürüklemiştir. Bankalar açısından da gerek mevduatlarda gerekse kredi hacminde daralma oluşturmuştur ve riski yüksek olan konut kredilerinden kaynaklanan bu kriz bankacılık krizi olarak adlandırılmıştır (Başkır ve Aydın, 2013: 30; Batrel, 2008: 3). 2010 yılından itibaren genel olarak ve özellikle Avrupa ülkelerinde başlayan reel ve finansal piyasalardaki çeşitli krizler, Türkiye’yi Avrupa ülkeleri kadar olmasa da etkilemiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren aktif büyüklüğüne göre en büyük 10 bankanın sermaye oranlarının finansal performansları üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın dönemi 2004-2019 olup veriler yıllık olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişkenler olarak Aktif Kârlılığı (ROA), Özkaynak Kârlılığı (ROE) ve Net Faiz Marjı (NFM) olmak üzere 3 değişken kullanıldığı için 3 farklı model kurularak analiz yapılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak bu konuda yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan rasyolardan bazıları kullanılmıştır. Çalışma dönemi 2008 Mortgage Krizi, 2011 Avrupa borç krizi ve 2018 yılında Türkiye’de yaşanan kur şoku dönemlerini kapsamaktadır. Yöntem olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinde değişkenler arasında

yatay kesit bağımlılığı olması nedeniyle ikinci nesil panel ekonometrik testler kullanılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Finans alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, firmaların finansal performansları Topsis, Performans kartesi, Kumanda paneli, Rasyo analizleri gibi farklı yöntem ve değişkenler kullanılarak ölçülmektedir. Firmalara ait 5 farklı rasyo grubu yer almaktadır. Bu rasyo gruplarından önemli bir tanesi de şüphesiz sermaye yapısı oranlarıdır. Sermaye yapısı, firmaların gelecekteki büyümesini, sürdürülebilirliğini ve finansal performansını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Sermaye yapısı oranlarının finansal kriz dönemlerinde, diğer dönemlere nazaran farklılık göstermesi muhtemeldir. Bu sebeple çalışmada finansal kriz dönemleri dikkate alınarak bazı bankaların sermaye yapısı oranlarının finansal performansları üzerine etkisi araştırılmıştır. Bu konuda yapılan literatür çalışması sonucunda firmaların sermaye yapısı ve finansal performansları ile ilgili yapılmış birçok çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir.

Akel vd. (2016) ve Doğan (2013) çalışmalarında sigortacılık alanında faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansları ile sermaye yapısı oranları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmalar sonucunda Akel vd. (2016), varlık büyüklüğü, likidite ve pazar payı değişkenlerinin finansal performans üzerinde pozitif ve kaldıraç oranı, hasar/prim oranı ve firma yaşı değişkenleri ile arasında negatif bir ilişki bulmuşlardır. Doğan (2013) ise, hasar primi, dönen varlıklar ve kaldıraç oranı ile firmaların finansal performansları pozitif yönde; firmaların yaşının performansları negatif yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Avcı (2016) ve Sayman (2012) çalışmalarında imalat sektöründe, Akkaya (2008) deri-tekstil sektöründe, Yener ve Karakuş (2012) BIST-100 Endeksinde farklı aktif büyüklüklere sahip işletmelerin, Canki (2014) Türkiye’de Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren 27 işletmenin sermaye yapısı oranlarının finansal performans üzerine etkisini araştırmışlardır. Avcı (2016) çalışmasında hem kısa hem uzun vadede borçlanmanın işletmelerin finansal performansını olumsuz etkilediği; Yener ve Karakuş (2012) ise aktif büyüklüğü 500 milyon TL ile 2 milyar TL arasında olan firmaların sermaye yapısı içinde borçların artmasının firmaların finansal performansını olumsuz etkilediği; Canki (2014) ise benzer şekilde sermaye yapısı içinde borçların oranının artmasının firmaların aktif kârlılığını olumsuz, özsermaye kârlılığını pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Gambo vd. (2016), Nijerya’da çimento sektöründe faaliyet gösteren, Vätavu (2015), Romanya’da Bükreş Menkul Kıymetler Borsası İmalat Endeksinde faaliyet gösteren işletmelerin, Nourani vd. (2019) ASEAN-5 ülkelerindeki bankaların, Mumtaz vd. (2013) Pakistan KSE-100 (Karachi Borsa Endeksi) endeksinde faaliyet gösteren firmaların, Rao vd. (2007) Umman’da faaliyet gösteren bazı firmaların, Sihombing ve Zhou (2019), Endonezya Menkul Kıymetler Borsasında imalat endeksinde faaliyet gösteren firmaların, Memon vd. (2012), Mujahid ve Akhtar (2014) Pakistan’da bazı tekstil firmalarının, Nirajini ve Priya (2013) Sri Lanka’da payları borsada işlem gören firmaların, Mauwa vd. (2016) ise Kenya Rwanda Borsasında faaliyet gösteren 6 firmanın sermaye yapılarının firmaların finansal performansları üzerine etkisini araştırmıştır. Gambo vd.(2016), işletmelerin kısa ve uzun vadeli borçları ile aktif kârlılık arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğu; Nourani vd. (2016), ASEAN-5 (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland) ülkelerindeki bankaların uzun vadeli varlıklarını verimsiz kullandığı ve finansal performanslarını olumsuz etkilediği; Mumtaz vd.(2013),

incelenen firmalarda sermaye yapısı oranlarının firmaların performansını negatif olarak etkilediği ve sermaye yapısı içinde borcun oranı arttıkça işletmenin riskinin de artacağı; Rao vd. (2007), borç seviyesi ile firmaların finansal performans arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu; Sihombing ve Zhou (2019) çalışmasında firma büyüklüğünün ve sermaye yapısının firmaların finansal performans göstergelerinden olan aktif ve özsermaye kârlılığı üzerinde önemli etkisinin olduğu; Memon vd. (2012), çalışmada incelenen tekstil firmalarının optimum sermaye yapısından uzak olmaları yani yabancı kaynak ağırlıklı çalışmaları firmaların performanslarını olumsuz etkilediği; Mujahid ve Akhtar (2014); Nirajini ve Priya (2013) çalışmalarında diğer çalışma sonuçlarından farklı olarak firmaların sermaye yapılarının firmaların finansal performansını ve ortakların getirisini olumlu etkilediği; Mauwa vd. (2016) çalışmalarında ise sermaye yapısının işletmelerin aktif ve özsermaye kârlılığı ile anlamlı ve negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bazı çalışmalarda da finansal krizlerin de yer aldığı dönemlerde firmaların sermaye yapılarının firmaların finansal performansları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları Kunt vd., 2020; Güngör ve Dilmaç, 2020; Ocak ve Güçlü, 2014; Yiğit, 2017; Topaloğlu, 2014; Gökalp, 2014; Çatal, 2014; Kaya ve Gülhan, 2010; Yiğiter ve Özyiğit, 2016'dır.. Kunt vd.(2020), çalışmalarında 2004-2011 yılları arasında 75 ülkede 276.998 firmanın kriz ve sonrası dönemlerinde firmaların sermaye yapısını araştırmışlardır. Hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkeler, finansal kriz ülkeleri fazla etkilemese bile firmaların sermaye yapısı içinde borçların oranını azalttığı, borçların vadesini kısalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Güngör ve Dilmaç (2020), çalışmalarında 2008 küresel finans krizinin Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların sermaye yapısının finansal performanslarına etkisi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda krize rağmen bankaların performansının olumlu olduğu, bankaların özkaynaktan ziyade daha fazla yabancı kaynak (uzun vadeli) kullanmasının performansları pozitif anlamda geliştirebileceği, ancak Ocak ve Güçlü (2014) ise çalışmasında 2008 finans krizinin firmaları olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yiğit (2017) çalışmasında finansal kriz dönemlerinde gelişmiş ülkelerin finansal performanslarının gelişmekte olan ülkelere göre daha çok etkilendiği, firmaların daha fazla yabancı kaynak kullanmalarının işletmelerin büyüme ve kârlılıklarını negatif etkilediği görülmektedir. Topaloğlu (2014); Kaya ve Gülhan (2010) ise çalışmalarında BIST Metal Eşya, Makina Endeksinde faaliyet gösteren firmaların finansal kriz dönemlerinde finansal performanslarını araştırmışlardır. Topaloğlu (2014), 2008 finansal krizinin 2001 finansal krizine göre finansal performanslarını daha az etkilediği, Kaya ve Gülhan (2010) ise çalışmasında özellikle firmaların finansal kriz dönemlerinde kaynaklarını daha etkin kullandığı, kriz dönemlerinde finansal performanslarında öncesi veya sonrasına göre farklılık oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gökalp (2014) çalışmasında katılım ve konvansiyonel bankaların kriz öncesi ve sonrası dönemlerde kârlılıklarını karşılaştırmıştır. Finansal krizlerin hem katılım hem de konvansiyonel bankaların aktif ve özsermaye kârlılıklarını etkilediği, 2008 finansal krizinin katılım bankalarını konvansiyonel bankalara göre daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çatal (2014) çalışması sonucunda 2001 ve 2008 krizlerinin firmaların likidite rasyolarının azalmasına neden olduğu, firmaların bu dönemlerde daha çok kısa vadeli borçlandığı, özsermaye payını azalttığı, net işletme sermayesinin ve firma finansal riskinin arttığı tespitinde bulunmuştur. Yiğiter ve Özyiğit (2016) ise çalışmasında kriz dönemlerinde halka açık işletmelerin likidite performanslarını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda 2008 krizinin firmaları likidite açısından diğer krizlere göre daha çok etkilediği, kriz dönemlerinde likiditesi düşük işletmelerin iflas riskinin daha yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak, incelenen dönem ve uygulanan model açısından literatüre özgün katkı sağlaması beklenmektedir.

3. ANALİZ Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı finansal krizlerin de yer aldığı dönemlerde Türkiye'deki bankaların sermaye yapılarının finansal performansları üzerine etkisini araştırmaktır. Çalışmada aktif büyüklüklerine göre ilk 10 banka kullanılmıştır. Çalışma yer alan bankalar şunlardır:

Tablo 1. Çalışmada İncelenen Bankalar

AKBNK	Akbank A.Ş.
ALBRK	Albaraka Türk Katılım Bankası
GARAN	Garanti BBVA
HALKB	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
ICBCT	ICBC Turkey Bank A.Ş.
ISCTR	Türkiye İş Bankası A.Ş.
QNBFB	QNB Finansbank A.Ş.
SKBNK	Şekerbank T.A.Ş.
VAKBN	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
YKBNK	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Türkiye'de aktif büyüklükleri açısından ilk 10 banka içerisine Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. mevduat toplamaması nedeniyle dahil edilmemiştir.

Çalışmanın Dönemi ve Değişkenleri

Çalışma 2004-2019 dönemini kapsamaktadır ve veriler yıllık alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler şunlardır:

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

	Kısaltma	İsmi	Formülü	Kaynak
Bağımlı Değişkenler	ROA	Aktif Kârlılığı	Net Kâr/ Aktif Toplamı	Finnet
	ROE	Özsermaye Kârlılığı	Net Kâr/ Özsermaye Toplamı	
	NFM	Net Faiz Marjı	Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	
Bağımsız Değişkenler	TM/TK	Toplam Mevduat/ Toplam Kredileri	Toplam Mevduat/ Toplam Kredileri	
	TM/TP	Toplam Mevduat/ Toplam Pasif	Toplam Mevduat/ Toplam Pasif	
	ÖZK/TM	Özkaynak/ Toplam Mevduat	Özkaynak/ Toplam Mevduat	
	ÖZK/TK	Özkaynak/ Toplam Krediler	Özkaynak/ Toplam Krediler	
	ÖZK/TA	Özkaynak/ Toplam Aktifler	Özkaynak/ Toplam Aktifler	
	FO	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Borçlar/ Aktif Toplamı	
	Ln Z	Z Skorunun Logaritması	Log (Z score)	

Çalışmanın Yöntemi

Bankaların finansal sektöre ve reel sektöre benzer katkıları bulunmaktadır. Ancak, bu sektörler arasında güçlü bir bağımlılık olduğu da muhakkaktır. Bu sebeple incelenen panellerin homojen yapıda mı yoksa heterojen yapıda mı olduğu kontrol edildikten sonra yatay kesitlerinin birbirleriyle olan bağıntısı araştırılmalıdır. Paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan, birimlerin aynı düzeyde mi yoksa farklı düzeyde mi etkilendiği tespit edilmelidir.

Bankaların finansal kriz zamanlarında rasyolarının nasıl etkilendiğini bulmak için öncelikle verilerin heterojen ve homojenlik durumu araştırılmıştır. Swamy' nin (1970) ortaya koyduğu Swamy testi (Δ testi olarak adlandırılan) Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geniş panellerde eğim homojenitesini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir.

$$\hat{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \frac{X_i' M_t X_i}{\sigma_i^2} (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \quad (1)$$

Bu teste göre; $Y_{it} = \alpha + \beta_{it} X_{it} + \varepsilon_{it}$ gibi bir denklemde β_i gibi bir eğim katsayısını ifade etmektedir. Δ testine ilişkin oluşturulan hipotezler ise şu şekilde kurulmaktadır;

$H_0: \beta_i = \beta$ ise eğim katsayıları homojendir.

$H_1: \beta \neq \beta_j$ ise eğim katsayıları homojen değildir.

Pesaran ve Yamagata (2008) bu hipotezleri test etmek için eşitlik (2) ve (3)'teki test istatistiklerini geliştirmişlerdir:

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (2)$$

$$\hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (3)$$

Burada N; yatay kesit sayısını, S; Swamy test istatistiğini, k; açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir. Bu eşitliklerde, H_0 hipotezi altında $(N, T) \rightarrow \infty, \sqrt{N/T} \rightarrow \infty$ olduğunda hata terimleri serbest dağılım göstermektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008).

Paneli oluşturan bankaların, yani yatay kesitlerin birimlerinin birbirleriyle bağımlılığı dikkate alınmadan analiz yapılması elde edilecek sonuçları önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch and Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Yatay kesit bağımlılığının birim kök testleri seçilirken göz önünde bulundurulması çok önemlidir. Özellikle yatay kesit bağımlılığını göz önüne alan testler herhangi bir sapmaya meydan vermeyerek sonuçların daha tutarlı ve isabetli olmasını sağlayacaktır (Zeren ve Öztürk, 2015).

Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığı serilerde test edilmiştir. Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran (2004) ölçeklendirilmiş LM, Baltagi, Feng & Kao (2012) yanlılığı düzeltilmiş ölçeklendirilmiş LM ve Pesaran (2004) CD testleri araştırmaya dahil edilmiştir;

$$CDLM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\sigma}_{ij}^2 \sim X_{\frac{N(N-1)}{2}}^2 \quad (4)$$

Bir sonraki aşama olarak çalışmada serilerin birim kök araştırmasına geçilmiştir. Bu bölümde hem yatay kesit bağımlılığını hem de seri korelasyonunu (serial correlation) göz önünde bulunduran ve Hadri-Kurozumi Birim Kök Testi kullanılması uygun bulunmuştur (Hadri ve Kurozumi 2012). Hadri-Kurozumi testinin bir diğer avantajı ise ortak faktörlerin varlığına izin vermesinin yanında seriyi oluşturan ortak faktörlerden kaynaklanan birim kökü de göz önünde bulundurabilesidir. Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS)

birim kök testinden türetilerek, panel veriler için geliştirilmiş olan Hadri-Kurozumi testi, sıfır hipotezi panelin durağan olduğunu, alternatif hipotezi ise panelde birim kökün var olduğunu göstermektedir.

Hadri-Kurozumi tarafından geliştirilen bu test tekniği seriyi oluşturan süreçte otokorelasyonun oluşmasına izin vermektedir. Hadri-Kurozumi bu işlemi Sul-Phillips-Choi (SPC) ve Lag-Augmented (LA) metodları ile gerçekleştirmektedir. Otokorelasyon SPC yönteminde SUR yöntemine dayalı AR(p) süreciyle, LA yönteminde ise Choi (1993) ve Toda ve Yamamoto (1995) yöntemlerine dayalı AR(p+1) sürecinde gecikme sayısına bir ekleyerek düzeltmektedir (Zeren ve Öztürk, 2015).

Bu teste göre ilk olarak 5 nolu model tahminlenmektedir.

$$y = z_t \delta_i + f_t \gamma_i + \varepsilon_{i,t} \quad (5)$$

Burada yer alan z_t deterministik bir terimdir ve ε_{it} şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\varepsilon_{i,t} = \phi_{i1} \varepsilon_{i,t-1} + \dots + \phi_{ip} \varepsilon_{i,t-p} + v_{i,t} \quad (6)$$

Bu noktada Z^{SPC} ve Z^{LA} istatistikleri sırasıyla 7 ve 8 nolu denklemlerdeki şekilde hesaplanmaktadır.

$$Z^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iSPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (7)$$

$$Z^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (8)$$

Hadri-Kurozumi (2012) testinden çıkan sonuçlarda, yatay kesit bağımlılığı olması durumunda bootstrap metodu ile hesaplanan Z^{SPC} , yatay kesit bağımlılığı olmadığı durumda ise t istatistik kullanılarak hesaplanan Z^{LA} değerleri dikkate alınacaktır.

Birim kök testi ile serilerin durağanlığı incelendikten sonra panel regresyon analizine geçilmiştir. Uygulanacak panel veri regresyon analizinde sabit etkiler yönteminin mi yoksa rassal etkiler yönteminin mi kullanılması gerektiği araştırılmıştır. Hatalarda sabit etkilerin varlığı FOLS istatistiğinin hesaplanması ile test edilir (Çelik ve Akarım, 2012).

$$F_{OLS} = \left(\frac{(R \beta_{OLS,U} - r) [R (X' X)^{-1} R']^{-1} (R \beta_{OLS,U} - r)}{S_{OLS,U}} \right) \left(\frac{df}{p} \right) = \left(\frac{S_{OLS,R} - S_{OLS,U}}{S_{OLS,U}} \right) \left(\frac{df}{p} \right) \quad (9)$$

$df = T - K, S_{OLS,R} = \hat{u}_{OLS,R}' \hat{u}_{OLS,R}$ ve $S_{OLS,U} = \hat{u}_{OLS,U}' \hat{u}_{OLS,U}$ ve "U" ve "R" β^* ve σ^2 'in kısıtlanmamış ve kısıtlanmış tahminlerini ifade eder. Normallik varsayımı altında FOLS, $F_{p,T-K}$ dağılımı gösterir. Sabit, eğim katsayısı ve hata terimi hakkında yapılan varsayımlara bağlı olarak panel veri regresyonunun farklı şekillerde tahmin edildiği görülmektedir. Panel veri regresyon analizinde üç aşamada gerçekleşen gerek çift yönlü ve gerekse tek yönlü sabit etkilerin varlığı araştırılmaktadır.

Testin başlangıcında, $H_1: \mu = 0, \lambda = 0$ hipotezi ile, çift yönlü sabit etkilerin varlığı test edilecektir. Burada λ iki yönlü modelde zaman etkisini, μ ise yatay kesit etkisini ifade eder. H_1 hipotezi reddedilemezse, modele sabit etkinin dahil edilmesine gerek olmadığına karar verilir; H_1 hipotezi reddedilirse, $H_2: \mu = 0 \mid \lambda \neq 0$ ve $H_3: \lambda = 0 \mid \mu \neq 0$ tek yönlü hipotezlerinin test edilmesi gerekir (Çelik ve Akarım, 2012).

Testin ikinci aşamasında yatay kesit birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edildiği model olan Rassal Etkiler Modeli test

edilecektir. Bu modelde de rassal etkilerin yatay kesitten yatay kesite değiştiği, ancak zaman içinde değişmediği; yatay kesit birimler arasında değişmediği, ancak zaman içerisinde değişim gösterdiği ya da hem yatay kesit birimler arasında hem de zamana göre değişim gösterdiği kabul edilebilir. Böylece, tek ve çift yönlü modeller incelenebilmektedir (Çetin ve Ecevit, 2010). Modellerde rassal bir etkinin varlığı LM testi ile araştırılmıştır (Breusch ve Pagan, 1980). Modelde bir rassal etkinin varlığı, yatay kesit ve zaman etkilerinin ortak varyanslarının sıfıra eşit olup olmadığının testi ile tespit edilir. Çift yönlü rassal etkinin varlığı $H_1: \sigma_{\mu}^2 = 0$, $\sigma_{\lambda}^2 = 0$ hipotezi ile, tek yönlü rassal etkilerin varlığı ise $H_2: \sigma_{\mu}^2 = 0 \mid \sigma_{\lambda}^2 > 0$ ve $H_3: \sigma_{\lambda}^2 = 0 \mid \sigma_{\mu}^2 > 0$ hipotezleri ile test edilir. LM testi N yatay kesit gözlem sayısı, T zaman gözlem sayısını göstererek üzere Ki kare (X_2^2) dağılımı gösterir (Çelik ve Akarım, 2012).

$$LM = LM_{\mu} + LM_{\lambda}$$

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T \hat{u}_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{u}_{it}^2} - 1 \right]^2 + \frac{NT}{2(N-1)} \left[\frac{\sum_{t=1}^T (\sum_{i=1}^N \hat{u}_{it})^2}{\sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^N \hat{u}_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (10)$$

Sabit etkiler ile rassal etkiler arasında seçim yapabilmek için Hausman testinin yapılması gerekmektedir. Hausman testi, sabit etkiler tahmincisinin (grup içi tahmincinin) ve rassal etkiler tahmincisinin (genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi) istatistik sayısının hesaplanmasını amaçlamaktadır. Tahminciyi seçmek için yapılan Hausman testinde $H_0: E(\mu \setminus X) = 0$, $H_1: E(\mu \setminus X) \neq 0$ hipotezleri kullanılarak analiz gerçekleştirilir (Baltagi, 2005).

Bu çalışmada biri bağımlı değişken diğerleri bağımsız değişken olmak üzere üç model tahminlenip test edilmiştir. Modellerde $i=1,2,3,\dots,n$ çalışma kapsamına alınan bankaları, $t=2004, 2005, 2006, \dots, 2019$ zamanı göstermektedir.

Model -1

$$ROA_{it} = \alpha_i + \beta_1 TM/TK_{it} + \beta_2 TM/TP_{it} + \beta_3 ÖZK/TM_{it} + \beta_4 ÖZK/TK_{it} + \beta_5 ÖZK/TA_{it} + \beta_6 LNZ_{it} + \beta_7 FO_{it} + \varepsilon_{it}$$

Model -2

$$ROE_{it} = \alpha_i + \beta_1 TM/TK_{it} + \beta_2 TM/TP_{it} + \beta_3 ÖZK/TM_{it} + \beta_4 ÖZK/TK_{it} + \beta_5 ÖZK/TA_{it} + \beta_6 LNZ_{it} + \beta_7 FO_{it} + \varepsilon_{it}$$

Model -3

$$NFM_{it} = \alpha_i + \beta_1 TM/TK_{it} + \beta_2 TM/TP_{it} + \beta_3 ÖZK/TM_{it} + \beta_4 ÖZK/TK_{it} + \beta_5 ÖZK/TA_{it} + \beta_6 LNZ_{it} + \beta_7 FO_{it} + \varepsilon_{it}$$

Bulgular

Bu çalışmada bankacılık sektöründe kriz zamanlarında kârlılığı etkileyen faktörleri tespiti için Aktif Kârlılığı (ROA), Özkaynak Kârlılığı (ROE) ve Net Faiz Marjı (NFM) bağımlı değişken diğer faktörler bağımsız değişken olmak üzere üç farklı model tahmini yapılmaktadır.

Finansal oranlar arasında güçlü bir bağımlılık olduğu gibi bankalar arasında da aynı türden bir bağımlılık olduğu varsayılmaktadır. Bu bağımlılık derecesi analiz sonuçlarında da test edilmelidir. İlk aşama olarak incelenen panellerin homojen yapıda mı yoksa heterojen yapıda mı olduğu Eğim Homojenite Testi (Slope Homogeneity Test) ile kontrol edilmiş ve uygulanacak birim kök testine karar verilmiştir (Rufael, 2014).

Tablo 3. Eğim Homojenite Testi

Testler	Delta tilde		Delta tilde adj	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ROA	0.2220	0.4120	0.2470	0.4030
ROE	1.1670	0.1220	1.2950	0.0980*
NFM	-0.3430	0.6340	-0.3810	0.6480
TM/TK	-0.9510	0.8290	-1.0550	0.8540
TM/TP	5.0900	0.0000***	5.6470	0.0000***
ÖZK/TM	0.7470	0.2270	0.8290	0.2040
ÖZK/TK	3.2670	0.0010***	3.6240	0.0000***
ÖZK/TA	0.5470	0.2920	0.6060	0.2720
LNZ	2.3290	0.0100**	2.5840	0.0050***
FO	0.6700	0.2510	0.7440	0.2290

Not: *** %1, ** %5, *%10 düzeyindeki anlamlılığı ifade eder.

Pesaran & Yamagata (2008) Homojenite testi sonuçlarına göre, tüm oranlara ait rakamların gerek homojen gerekse de heterojen bir yapıya sahip olduğu değişik düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Test sonuçlarına göre eğim homojenitesi varsayımını ifade eden boş hipotezin TM/TP, ÖZK/TK ve LNZ değişkenleri için %1 anlamlılık düzeyinde, ROE değişkeni için ise sadece düzeltilmiş testte %10 düzeyinde reddedildiği, söz konusu değişkenler için heterojenite varsayımının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenler için ise boş hipotezin reddedilemediği ve eğim homojenitesi varsayımının kabul edildiği görülmüştür.

Finansal oranlar ve bankalar arasındaki bağımlılık derecesini ölçmek için ikinci aşamada yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmadığı birinci nesil testlerde paneli oluşturan bankaların, ki burada yatay kesit birimleri olarak ifade edilir, kesit birimlerinin bağımsız olduğu varsayımı yapılmaktadır. Yani yatay kesitler olarak ifade edilen bankaların birine gelen şoktan, tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayılmaktadır. Dahası, ülkede meydana gelen herhangi bir siyasi, politik veya ekonomik şoktan diğer bankaların etkilenmediği varsayılmaktadır. Ancak, bankaların birbirleri ile ilişkili olduğu ve aynı ülkede faaliyet gösterdikleri muhakkaktır. Paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan, birimlerin farklı düzeyde etkilenmesi daha gerçekçi bir varsayımdır. O nedenle çalışmada yatay kesit bağımlılığı testi Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran (2004) ölçeklendirilmiş LM, Baltagi, Feng & Kao (2012) yanlılığı düzeltilmiş ölçeklendirilmiş LM ve Pesaran (2004) CD testleri uygulanarak yapılmıştır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Testler	Breusch-Pagan LM		Pesaran Ölçeklendirilmiş LM		Yanlılığı Düzeltilmiş Ölçeklendirilmiş LM		Pesaran CD	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ROA	229.4252	0.0000***	19.44012	0.0000***	19.10679	0.0000***	12.62718	0.0000***
ROE	135.9767	0.0000***	9.589788	0.0000***	9.256455	0.0000***	8.049265	0.0000***
NFM	218.1998	0.0000***	18.25686	0.0000***	17.92353	0.0000***	13.19316	0.0000***
TM/TK	167.6229	0.0000***	12.92559	0.0000***	12.59225	0.0000***	10.78021	0.0000***
TM/TP	360.4699	0.0000***	33.25345	0.0000***	32.92012	0.0000***	17.28864	0.0000***
ÖZK/TM	89.43144	0.0001***	4.683485	0.0000***	4.350152	0.0000***	3.466024	0.0005***
ÖZK/TK	228.1903	0.0000***	19.30996	0.0000***	18.97662	0.0000***	13.62494	0.0000***
ÖZK/TA	145.266	0.0000***	10.56896	0.0000***	10.23563	0.0000***	6.716292	0.0000***
LNZ	158.7126	0.0000***	11.98636	0.0000***	11.65303	0.0000***	8.64701	0.0000***
FO	143.2823	0.0000***	10.35987	0.0000***	10.02654	0.0000***	6.674714	0.0000***

Not: *** %1 düzeyindeki anlamlılığı ifade eder.

Tablo 4'teki her bir panel serisi için test istatistikleri ve olasılık değerleri, serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermiştir. Tüm değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olmadığı, birbirlerinden etkilendikleri beklenen bir sonuçtur. Eğim homojenite ve yatay kesit bağımlılığı testleri bize uygulanacak olan birim kök testinin ikinci nesil panel veri testlerinden biri olması gerektiğini göstermiştir.

İkinci nesil panel birim kök testlerinden olan Hadri-Kurozumi (2012) panel birim kök testi bu araştırma için en uygun yöntem olarak belirlenmiştir. Gerek homojen gerekse de heterojen panel değişkenlerine sahip serilerin, homojeniteyi dikkate almadan yatay kesit bağımlılığının olup olmamasına göre sonuçlar vermesi Hadri-Kurozumi (2012) panel birim kök testini bu araştırma için ön plana çıkarmıştır. Hem yatay kesit bağımlılığının varlığı hem de yokluğu durumundaki sonuçları sunmakta olan testin sonuçlarında yatay kesit bağımlılığı durumunda Z^{SPC} değerleri dikkate alınmalıdır. Bütün değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu göz önüne alındığında Tablo 5'te Hadri-Kurozumi testinin sonucu olarak sadece Z^{SPC} değerleri verilmiştir.

Tablo 5. Hadri-Kurozumi Birim Kök Testleri

Değişkenler	Sabit Model		Sabit Trendli Model	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
ROA	-1.8986	0.9712	0.1612	0.4360
ROE	-0.9474	0.8283	-0.5179	0.6977
NFM	-1.6352	0.7603	2.7504	0.0030***
TM/TP	-1.2157	0.8879	0.8705	0.1920
TM/TK	-0.6089	0.7287	0.2237	0.4115
ÖZK/TM	2.6996	0.0035***	-0.4762	0.6830
ÖZK/TK	-0.9790	0.8362	2.3688	0.0089***
ÖZK/TA	2.0330	0.0210**	-0.2758	0.6086
LNZ	0.0915	0.4636	-0.0100	0.5040
FO	2.3636	0.0090	-0.2329	0.5921

Not: *** %1, ** %5 düzeyindeki anlamlılığı ifade eder.

Tablo 5'teki Hadri-Kurozumi testinin sonuçlarına göre paneli oluşturan serilerin sabit veya sabit trendli modellerin en az birinde durağan olduğu görülmektedir (Kurozumi, 2012). Değişkenler için

durağanlık sürecini ifade eden boş hipotezin kabul edildiği ve serilerin durağan oldukları test sonuçlarına yansımaktadır.

Değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduğu tespiti yapıldıktan sonra kurulan modellerin havuzlanmış modele mi, sabit etkiler modeline mi yoksa rassal etkiler modeline mi uygun olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için sırasıyla modelleri F testi, LM testi ve Hausman testine tabi tutarak hangi testin kullanılacağına karar verileceği belirlenmiştir. Tablo 6 söz konusu testlerin sonuçlarını vermektedir.

Tablo 6. Uygun Model Belirleme

Modeller	ROA (Model -1)		ROE (Model -2)		NFM (Model -3)	
	İst.	Olasılık	İst.	Olasılık	İst.	Olasılık
F Testi (Havuzlanmış Model - Sabit Etkiler Modeli)	10.4005	0.0000	9.5567	0.0000	19.4048	0.0000
LM Testi (Havuzlanmış Model-Rassal Etk Modeli)	0.1935	-0.6601	0.1891	-0.6637	211.7056	0.0000
Hausman Testi (Sabit Etk. Mod.- Rassal Etk. Modeli)	82.4035	0.0000	81.7253	0.0000	59.1858	0.0000

Tablo 6'da görüldüğü gibi her üç model için de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Uygulanan F testi, tüm modeller için sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiğini, LM testi ise Model 1 ve Model 2 için rassal model yerine havuzlanmış etkiler modelinin kullanılması gerektiğini ancak Model 3 için havuzlanmış model yerine rassal etkiler modelinin kullanılması gerektiğini göstermektedir. Sabit etkiler ile rassal etkiler arasında seçim yapabilmek için uygulanan Hausman testi ise tüm modeller için uygun modelin sabit etkiler modeli olduğunu göstermektedir. Böylece yapılan model belirleme testleri sonucunda tüm modeller için sabit etkiler modelinin uygulanması gerektiği analiz edilmiştir. Tablo-7'de tahmin edilen sabit etkiler modellerinin sonuçları verilmektedir.

Tablo 7. Tahmin Edilen Modellerin Sonuçları

Modelle r	ROA			ROE			NFM		
	Kats.	İst.	Olas.	Kats.	İst.	Olas.	Kats.	İst.	Olas.
TM/TP	0.003 2	0.085 1	0.9323	0.434 0	0.835 2	0.4050	0.001 1	3.409 0	0.0008 ***
TM/TK	0.017 5	1.952 0	0.0529 *	0.197 3	1.597 8	0.1123	0.000 0	0.255 3	0.7989
ÖZK/ TM	0.079 1	0.873 7	0.3838	1.602 6	1.284 9	0.2009	0.002 2	2.704 8	0.0077 ***
ÖZK/ TK	0.101 7	1.948 7	0.0533 *	1.096 8	1.526 1	0.1292	0.000 1	0.299 9	0.7647
ÖZK/ TA	1.819 5	2.126 5	0.0352 **	29.05 8	2.464 9	0.0149 **	0.021 5	2.838 1	0.0052 ***
LNZ	10.26 67	9.526 2	0.0000 ***	128.9 41	8.683 7	0.000* **	0.044 7	4.679 0	0.0000 ***
FO	0.766 7	1.319 5	0.1891	14.80 85	1.849 7	0.0664 *	0.011 8	2.279 2	0.0241 **
Sabit Terim	2.670 0	2.158 4	0.0326 **	1.482 3	2.464 5	0.0149 **	0.054 9	2.911 4	0.0042 ***

Not: Panel veri regresyonu sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilmiştir. *** %1, ** %5, *%10 düzeyindeki anlamlılığı ifade eder.

Panel regresyon analiz sonuçlarına göre; %10 anlamlılık düzeyinde ROA üzerinde TM/TK negatif, ÖZK/TK pozitif, %5 anlamlılık düzeyinde ÖZK/TA negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde LNZ'nin pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. %10 anlamlılık düzeyinde ROE üzerinde ise FO'nun pozitif, %5 anlamlılık düzeyinde ÖZK/TA negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde LNZ'nin pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. %5 anlamlılık düzeyinde NFM üzerinde de FO'nun pozitif bir etkisi varken %1 anlamlılık düzeyinde TM/TP pozitif, ÖZK/TM pozitif, ÖZK/TA negatif ve LNZ'nin pozitif etkisi olduğu analiz sonuçlarına yansımıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bilgi, iletişim ve teknolojiye hızlı gelişme; finansal piyasalarda rekabetin artmasına, sermaye hareketlerinin hızlanmasına, entelektüel sermayenin önem kazanmasına, kurumsal yatırımcıların çoğalmasına neden olmuştur. Bu durum; sermayeye sahip olmayı zorlaştırırken, sermayenin etkin kullanımının ve finansal performansın önemini artırmıştır. Tüm firmalar değer odaklı yaklaşım çerçevesinde firma değerini yükseltmek isterken bazı risklere de katlanmak zorunda kalmışlardır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra finansal piyasalardaki kırılma ve krizler gittikçe hız kazanmıştır. Finansal krizlerin artması firmaların sermaye yapısı kararları üzerine daha fazla odaklanmasına neden olmuştur. Bu nedenle çalışmada, finansal piyasaların en önemli unsurlarından biri olan bankaların sermaye yapısı ve finansal performansı ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmada Türkiye'de aktif büyüklüklerine göre 10 bankanın finansal kriz dönemlerini kapsayacak şekilde sermaye yapılarının finansal performansları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 3 farklı bağımlı değişken kullanıldığı için 3 model oluşturulmuş, 7 farklı bağımsız değişken kullanılmıştır. Analiz sonucunda; toplam mevduat/ toplam krediler ve özkaynak/toplam aktif rasyolarının Aktif kârlılık üzerinde negatif; özkaynak/toplam krediler ve Z skorunun Aktif kârlılık üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Finansal kaldıraç oranının ve Z skorunun Özsermaye kârlılığı üzerinde pozitif, özkaynak/toplam aktifler rasyosunun Özsermaye kârlılığı üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Son olarak, finansal kaldıraç oranı, toplam mevduat/toplam pasif ve özkaynak/toplam mevduat rasyolarının Net

Faiz Marjı üzerinde pozitif; özkaynak/toplam aktif rasyosu ve Z skorunun Net Faiz Marjı üzerinde negatif etkisinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda aktif kârlılıklarını arttırmak isteyen bankaların topladıkları mevduatları kredi olarak kullanarak krediden kaynaklanan faiz gelirlerini arttırmaları, sermaye yapısı içerisinde yabancı kaynak oranını arttırmaları beklenmektedir. Özsermaye kârlılığını ve Net Faiz marjını arttırmak isteyen bankaların riskten uzaklaştıklarını ifade eden Z skorlarını yüksek tutmaları ve yine yabancı kaynak ağırlıklı çalışmalarını beklenmektedir. Bankaların yabancı kaynak ağırlıklı çalışmalarını daha fazla mevduat toplamalarına bağlıdır. Toplanan mevduatlar kredi olarak fon talep edenlere kullanıldığı takdirde bankaların kârlılıklarını artırıp finansal performanslarını geliştirecektir.

Bu sonuçlar literatürde incelenen Gökalp, (2014); Çatal, (2014); Yiğit, (2017); Rao vd, (2007); Gambo vd, (2016) çalışmalarıyla benzer sonuçlar taşırken Ters Güngör ve Dilmaç, (2020); Mumtaz vd, (2013); Avcı, (2016); Canki, (2014) çalışmalarıyla ters sonuçlar taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akel, V., Torun, T., Aksoy, B. (2016), "Türkiye'de Hayat Dışı Sigortacılık Sektöründe Kârlılık, Sermaye Yapısı ve Yoğunlaşma İlişkinine Yönelik Ampirik Bir Uygulama", *Finans ve Bankacılık Çalışmaları Dergisi*, 5 (5):1-15.
- Akkaya, G., Tükenmez, N., Kutay, N., Kabakçı, A. (2008). Market Risk Modeling: An Application Of Value At Risk And Stress Tests. *Ege Academic Review*, 8(2), 813-821. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/eab/issue/39846/472515>
- Avcı, Em. (2016), "Sermaye Yapısı Ve Firma Performansı: İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38 (1): 15-30.
- Baltagi, B.H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data* (3rd edition), Chichester: John Wiley & Sons Ltd
- Baltagi, B. H., Feng, Q., Kao, C. (2012), "A Lagrange Multiplier Test For Cross-Sectional Dependence In A Fixed Effects Panel Data Model", *Journal of Econometrics*, 170 (1): 164-177.
- Breusch, T. S ve Pagan, A. R. (1980), "The Lagrange Multiplier Test And Its Applications To Model Specification Tests In Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47: 239-253.
- Başkır, M. B. ve Aydın, D. (2013), "Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi Ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları", *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(5): 29-47.
- Batırel, Ö.F. (2008), "Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13): 1-9.
- Canki, A. (2014), "Finansal Performans Ölçümünde Sermaye Yapısının Etkisinin Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Finansman Programı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Erhan Demireli, İzmir.*
- Choi, I. (1993), "Asymptotic Normality of the Least-Squares Estimates for Higher Order Autoregressive Integrated Processes with Some Applications", *Econometric Theory*, 9: 263-282.
- Çatal, M. F. (2014), "Küresel Finansal Krizin BIST'te İşlem Gören Otomotiv Sektörünün Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2): 179-197.
- Çelik, S. ve Akarım, Y. D. (2012), "Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi ile İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1): 1-17.
- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2010), "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2): 166-182.
- Doğan, M. (2013), "Sigorta Firmalarının Sermaye Yapısı İle Karlılık Arasındaki İlişki: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 57: 121-136.
- Gambo, E.M., Jibreel, A., Abdul-Rahman, A., Mohammed, M. (2016), "Capital Structure and Firm Performance in the Nigerian Cement Industry", *Archives of Business Research*, 4 (6): 30-44.
- Gökçalp, F. (2014), "Kriz Öncesi ve Kriz Sonrası Dönemler İtibariyle Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların Kârlılığı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32: 191-201.
- Güngör, B. ve Dilmaç, M. (2020), "Finansal Kriz Ortamlarında Sermaye Yapısının Bankaların Finansal Performanslarına Etkileri", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85): 153-172.
- Hadri, K. ve Kurozumi, E. (2012), "A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor", *Economics Letters*, 115: 31-34
- Kaya, A. ve Gülhan, Ü. (2010), "Küresel Finansal Krizin İşletmelerin Etkinlik ve Performans Düzeylerine Etkileri: 2008 Finansal Kriz Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 11: 61-89.
- Kunt, AD, Peria, M.S.M. and Tresselt, T. (2020) "The Global Financial Crisis And The Capital Structure Of Firms: Was The Impact More Severe Among SMEs And Non-Listed Firms?". *Journal of Corporate Finance, Volume 60*, February 2020, 101514, <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2019.101514>
- Kurozumi, E. H. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor." *Economics Letters*, (115): 31-34.
- Mauwa, J., Namusonge, G. S., and Onyango, S. (2016). "Effect Of Capital Structure On Financial Performance Of Firms Listed On The Rwanda Stock Exchange". *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 4(4): 1-11.
- Memon, F., Bhutto, N. A., Abbas, G. (2012), "Capital Structure and Firm Performance: A Case Of Textile Sector Of Pakistan", *Asian Journal of Business and Management Sciences*, 1 (9): 9-15.
- Mujahid, M. ve Akhtar, K. (2014), "Impact Of Capital Structure On Firms Financial Performance and Shareholders Wealth: Textile Sector Of Pakistan", *International Journal of Learning and Development*, 4 (2): 27-33.
- Mumtaz, R., Rauf, Shahnaz A., Ahmed, B.Noreen, U. (2013), "Capital Structure and Financial Performance: Evidence from Pakistan (Kse 100 Index)", *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3 (4): 113-119.
- Nirajini, A. ve Priya, K. B. (2013), "Impact of Capital Structure On Financial Performance Of The Listed Trading Companies In Sri Lanka", *International Journal of Scientific and Research Publications*, 3 (5): 1-9.
- Nourani, M., Ting, I Wei K., Min L., Wen, K., Qian L. (2016), "Capital Structure And Dynamic Performance: Evidence From Asean-5 Banks", *The Singapore Economic Review*, 64 (3): 495-516.
- Ocak, M. ve Güçlü, F. C. (2014), "Finansal Kriz, Finansal Performans Ve Yönetim Kurulundaki Bağımsız Üyeler: 2008 Küresel Finans Krizinde Bist İmalat Sektörüne Yönelik Bir Araştırma", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 16 (3): 75-96.
- Pesaran, M. H. (2004), "General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels", *University of Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435, University of Cambridge, Faculty of Economics: 1-39.
- Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2008), "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", *Journal of Econometrics*, 142 (1): 50-93.
- Rao, N. V, Al-Yahyaee, Khamis, H., Mohamed, S., Lateef A. (2007), "Capital Structure and Financial Performance: Evidence From Oman", *Indian Journal of Economics and Business*, 6 (1): 1-14.
- Rufael, Y.W. (2014), "Electricity Consumption and Economic Growth in Transition Countries: A Revisit Using Bootstrap Panel Granger Causality Analysis", *Energy Economics*, 44: 325-330.

- Sihombing, T. ve Zhou, J. (2019), “The Impact Of Capital Structure And Firm Size On Financial Performance”, *Jurakunman (Jurnal Akuntansi Dan Manajemen)*, 12(1): 61-74.
- Swamy, P. A. (1970), “Efficient Inference In A Random Coefficient Regression Model”, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*: 311-323.
- Toda, H.Y. ve Yamamoto, T. (1995), “Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, 66: 225-250.
- Topaloğlu, E. (2014), “Finansal Krizlerin BIST Metal Eşya, Makina Endeksi’nde Faaliyet Gösteren Firmaların Mali Performanslarına Etkisinin Topsis Yöntemi İle Ölçülmesi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 22: 286-305.
- Yener, E. ve Karakuş, R. (2012), “Sermaye Yapısı Ve Firma Değeri İlişkisinin Farklı Aktif Büyüklüklerde Karşılaştırmalı İncelenmesi: İMKB 100 Firmaları Üzerine Bir Uygulama”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2): 75-98.
- Yiğit, F. (2017), “Finansal Krizlerin Şirket Sermaye Yapıları Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, *Maliye Finans Yazıları*, 108: 189-222.
- Yiğiter Y. Ş. ve Özyiğit, H. (2016), “Türkiye’deki Finansal Kriz Dönemlerinde Halka Açık İşletmelerin Likidite Performanslarının Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2): 515-541.
- Zeren, F. ve Öztürk, E. (2015), “Testing For Profit Persistence Of Listed Manufacturing Companies In Istanbul Stock Exchange”, *Ekonomika*, 61 (2): 1-10.

EXTENDED ABSTRACT

In countries where financial crises are experienced and inflation rates are high and fluctuating, the goals of companies to maximize firm value may not be realized at a desired level and may be interrupted. The composition of the companies within the capital structure differs due to the sector in which the enterprise operates, the economic conditions of the country, the cost of foreign resources ... etc. For example, it is desired that the share of own funds within the capital structure of trade and production enterprises is higher than foreign sources. Because, if the expected return from the investment is lower than the foreign resource cost, as the foreign resource brings with it risk and cost, this will be against the profit maximization target of the enterprise. In the periods of financial crisis, as foreign resource costs will increase and investors prefer to keep their savings in cash, businesses will be negatively affected by this situation and will be dragged into bankruptcy.

Especially businesses operating in global markets must have a strong financial performance in order to be competitive. While the financial performance of businesses is measured by many methods, one of the most effective methods is to measure financial performance through ratios. It is inevitable that firms operating in global markets will be affected by international factors such as international relations, global crises, foreign exchange rates, etc. Especially in times of crisis, financial difficulties are also likely to occur in the activities of businesses.

In this study, which operates in the banking sector in Turkey, the impact on the financial performance of the 10 largest banks by asset size in Turkey's capital ratios were investigated. The period of the study is 2004-2019 and the data are handled annually. In the study, 3 different models were installed and analyzed, as 3 variables were used: Active Profitability (ROA), Equity Profitability (ROE) and Net Interest Margin (NFM) as dependent variables. Some of the ratios frequently used in the studies on this subject were used as independent variables. Working period in 2008 Mortgage Crisis, financial crisis experienced in Turkey in 2011 and established in 2018, it covers the period of shock. Therefore, these mentioned financial crisis periods were added to the study as a dummy variable. In the study, second generation Panel econometric tests and panel regression were used as methods. As a result of the study, it is expected that some capital ratios are likely to have an effect on banks' financial performance in accordance with the literature and theoretical framework.

When the literature is analyzed, it is seen that there are many studies on the financial performance of businesses. In some studies, financial performance of companies are analyzed with different variables, while in some studies, financial performance of companies are compared with their ratios. In this study, the effect of banks' capital structure ratios on their financial performance was investigated. In addition, the financial structures of businesses have a more sensitive and fragile structure in times of financial crisis. For this reason, it is known that there are studies investigating the financial structures of businesses during periods of financial crisis. In this study, the effects of banks' capital structure ratios on their financial performance in 2004-2019 period, which also includes the financial crisis periods, were investigated.

The study has been used in the first 10 banks according to asset size in Turkey. But the Development Bank of Turkey and Industrial Development Bank of Turkey Inc. operates as with other banks is not fully included in the study due to be similar. The study covers the period of 2004-2019. The data were taken annually. Asset Profitability (ROA), Return on Equity (ROE) and Net Interest Ratio (NFM) as dependent variables in the study; as independent variables, Total Deposits / Total Loans (TM / TK), Total Deposits / Total Liabilities (TM / TP), Equity / Total Deposits (ÖZK / TM), Equity / Total Loans (ÖZK / TK), Equity / Total Assets (ÖZK / TA), Logarithm of Z Score and Financial Leverage (FO) were used. Since 3 different dependent variables were used in the study, 3 different models were created in the analysis.

Structural fracture econometric tests were used in the study, since they included years involving financial crises during the study period. In the study, firstly, Delta homogeneity test was applied in order to determine whether the variables are homogeneous or not, and then it was investigated whether there is a horizontal section problem between the variables. Whether the variables are stationary, that is, whether they carry a unit root or not, was tested with Hadri-Kurozumi Unit Root Tests. In the study, second generation structural refractive panel regression analysis was applied. However, F test, LM test and Hausman tests were applied first to determine which model to use.

As a result of the analysis; It was determined that there was an impact on the ROA with TM / TK negative, ÖZK / TK positive 10% significance level, ÖZK / TA negative 5% significance level and LNZ positive 1% significance level. On the ROE, FO was found to have a positive 10% significance level, ÖZK / TA negative 5% significance level, and LNZ had a positive 1% significance level. While FO has a positive 5% significance level on NFM, it is reflected in the analysis results that TM / TP positive, ÖZK / TM positive, ÖZK / TA negative and LNZ have a positive 1% significance level.

In line with these results, banks wishing to increase their profitability and equity profitability, Net Interest margin, are expected to use the deposits collected as loans and increase their interest income from loans, and increase the rate of foreign resources within their capital structure. In addition, banks are expected to keep their Z scores high, stating that they are away from risk, and to work with foreign resources. The bank, which collects more deposits, will use more loans and control the risk of receivables to these loans and increase their profitability as much as they are rationally granted. Profitability will also increase financial performance as it is one of the main performance indicators of businesses.